

JA VOLEM EL PA SENCER

Respostes a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària

Abril del 2015

Ariadna Pomar León
Guillem Tendero Acin

ASAC!

Aliança per la Sobirania
Alimentària de Catalunya

Amb el suport de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament i de la Xarxa de Consum Solidari.

Ja volem el pa sencer. Respostes a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària by Guillem Tendero Acin i Ariadna Pomar León is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Tot explota bé pel cap o per la pota

Ja no ens alimenten molles,
ja volem el pa sencer.
Vostra raó es va desfent,
la nostra esforça, creixent.
Les molles volen al vent,
diuen: “si no et donen, pren”.
No és de lladres dir amén,
quan la suor del que fem,
no l'eixuga el que rebem.
Mullem d'or al qui ens la pren.
És qüestió de saber clar
fins quan hem de treballar
per al sou que ens fan guanyar
per al sou que ens fan guanyar.
Llavors ja podrem jutjar
el que vol dir explotar.
Conscients de l'explotació,
no hi haurà més solució
que aprofitar l'ocasió
i, allò que es diu amb passió,
fer valer la nostra raó.
Perquè... ja no ens alimenten molles,
ja volem el pa sencer.
Vostra raó es va desfent,
la nostra és força, creixent.
Les molles volen al vent,
les molles volen al vent,
les molles volen al vent.

Ovidi Montllor
A Alcoi, 1974

Índex

1.INTRODUCCIÓ.....	5
2.LA PROPOSTA DE LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA.....	10
2.1.El Sistema Alimentari Global i la (in)Seguretat Alimentària.....	11
2.2.Un nou paradigma ecosocial.....	13
2.3.El dret a l'alimentació.....	16
2.4.Agroecologia i Agricultura Ecològica.....	20
2.5.La Sobirania Alimentària a Catalunya.....	21
3.CRISI I POBRESA ALIMENTÀRIA A CATALUNYA.....	24
3.1.Emergència social i protecció social contra la pobresa.....	24
3.1.1.Reflexions entorn al concepte de pobresa.....	25
3.1.2.L'empobriment de la societat catalana	26
3.1.3.Respostes a la pobresa des de la protecció social.....	30
3.2.La pobresa alimentària.....	32
3.3.L'ajuda alimentària.....	37
3.3.1.Distribució de productes bàsics alimentaris.....	38
3.3.2.Prestacions econòmiques per a l'accés a l'alimentació.....	43
4.RESPOSTES A LA POBRESA ALIMENTÀRIA EN CLAU DE SOBIRANIA ALIMENTÀRIA.....	48
4.1.Abastiment Alimentari.....	49
4.2.Agricultura Social com a resposta a l'emergència social.....	51
4.3.Dinamització Local Agroecològica.....	53
4.3.1.La Dinamització Local Agroecològica a Catalunya.....	57
5.ANÀLISI I DISCUSSIÓ DELS RESULTATS.....	59
5.1.Iniciatives d'Abastiment Alimentari.....	59
5.1.1.Dades bàsiques.....	60
5.1.2.Agents implicats.....	61
5.1.3.Funcionament.....	62
5.1.4.Dimensió sociopolítica.....	63
5.1.5.Autoavaluació dels projectes.....	64
5.1.6.Caracterització i valoració final.....	67
5.2.Iniciatives d'Agricultura Social.....	70
5.2.1.Dades Bàsiques.....	71
5.2.2.Agents implicats.....	72
5.2.3.Funcionament.....	74
5.2.4.Dimensió productiva.....	75
5.2.5.Dimensió sociopolítica.....	77
5.2.6.Autoavaluació dels projectes.....	78
5.2.7.Caracterització i valoració final.....	81
5.3.Iniciatives de Dinamització Local Agroecològica.....	84
5.3.1.Dades bàsiques.....	85

5.3.2.Agents implicats.....	87
5.3.3.Funcionament.....	88
5.3.4.Dimensió sociopolítica.....	90
5.3.5.Autoavaluació dels projectes.....	91
5.3.6.Caracterització i valoració final.....	95
6.CONCLUSIONS.....	98
7.RECOMANACIONS.....	103
7.1.Com promoure l'apoderament i la Sobirania Alimentària en les respostes directes a la pobresa alimentària.....	103
7.1.1.Com dissenyar les iniciatives per tal que promoguin l'apoderament.....	103
7.1.2.Com acompanyar les persones participants per promoure el seu apoderament.....	106
7.1.3.Com dissenyar les iniciatives per tal que promoguin la Sobirania Alimentària.....	107
7.2.Com promoure iniciatives de Dinamització Local Agroecològica.....	108
8.BONES PRÀCTIQUES.....	112
8.1.Iniciatives d'Abastiment Alimentari.....	113
8.1.1.Banc d'Aliments Autogestionat de Ciutat Meridiana.....	113
8.1.2.Carmanyola Solidària.....	116
8.1.3.La Trobada, el restaurant del temps.....	118
8.1.4.Menjador Social de Mollet del Vallès.....	121
8.1.5.Vals de mercat municipal de Barberà del Vallès.....	124
8.1.6.Xarxa d'Aliments de l'Assemblea de la Vila de Gràcia.....	127
8.2.Iniciatives d'Agricultura Social.....	130
8.2.1.Comissió d'horts d'ECOL3VNG.....	130
8.2.2.Formació en horticultura ecològica i autosuficiència.....	133
8.2.3.Grup Agrícola de Vilafranca.....	137
8.2.4.Horta Comunitària de Ca n'Anglada.....	140
8.2.5.Horts l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies.....	143
8.2.6.Hort de les Dones de Banyoles.....	146
8.2.7.Horts Comunitaris de la Vall de Can Masdeu.....	149
8.2.8.Horts Socials de Montblanc.....	154
8.2.9.Horts socials de Tarpuna.....	158
8.2.10.Horts Socials de Vilafranca del Penedès.....	161
8.3.Iniciatives de Dinamització Local Agroecològica.....	164
8.3.1.Dinamització agrària de l'Espai Rural de Gallecs.....	164
8.3.2.Pla d'Acció Integral del Solsonès i Projecte Actua.....	168
8.3.3.Pla de l'Anella Verda de Terrassa.....	171
8.3.4.Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat.....	174
8.3.5.Projecte Agroecològic del Garraf.....	178
8.3.6.Projecte de reactivació agrària de Palou.....	181
9.BIBLIOGRAFIA.....	184

1. INTRODUCCIÓ

Catalunya es troba en una situació d'emergència social que no té precedents en la seva història recent. La gestió que la classe política ha realitzat dels efectes de l'esclat de les bombolles especulatives en les que s'ha basat el darrer cicle d'acumulació capitalista ha tingut efectes desastrosos per a la majoria de la població catalana. D'entre aquests, destaquen, per una banda, la generalització, diversificació i intensificació de les formes de pobresa, així com l'augment de les desigualtats; i, per altra banda, el deteriorament dels serveis de protecció social i de la cobertura dels drets socials. La conjunció d'aquests dos factors ha fet que en els últims anys una part significativa dels i les catalanes s'hagin vist evocades a la pobresa alimentària, situació que es dona quan no es té accés a una alimentació suficient i/o adequada.

Malgrat la important funció que en l'actual situació d'emergència social estan jugant els serveis i prestacions d'ajuda alimentària que brinden les administracions públiques i les entitats del Tercer Sector Social, en general aquest tipus de mesures estan reproduint lògiques assistencialistes que tendeixen a cronificar les situacions d'empobriment, desapoderament i exclusió social.

En aquest context, en els últims anys han començat a sorgir a Catalunya tot un seguit d'iniciatives que tracten de donar resposta a la pobresa alimentària promovent l'apoderament de les persones en situació de vulnerabilitat, atacant les causes estructurals de la pobresa i incorporant elements del paradigma de la Sobirania Alimentària. En general, aquest tipus d'iniciatives estan sent impulsades per aliances entre agents socials diversos, entre els que destaquen les entitats i col·lectius dels moviments associatiu i per la Sobirania Alimentària, i les administracions públiques locals i regionals.

La recerca que ha donat lloc al present informe ha respost a un doble objectiu. Per una banda, s'ha tractat de caracteritzar, des d'una perspectiva crítica, el context en el que actualment es dona la situació de pobresa alimentària a Catalunya; l'abast del fenomen; les seves principals causes i conseqüències; i les principals respostes que al nostre país s'estan donant a aquesta situació per mitjà de l'ajuda alimentària. Per altra banda, s'ha pretès determinar quins tipus d'iniciatives combaten a Catalunya la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària; quines són les seves fortaleses, debilitats, amenaces i oportunitats; i quins són els aprenentatges que han extret les persones que impulsen aquest tipus d'iniciatives.

Pel que fa a la metodologia, per tal d'acomplir el primer objectiu s'han implementat diferents tècniques de recollida i anàlisi d'informació, d'entre les que destaquen la revisió bibliogràfica de material provinent de fonts secundàries i l'anàlisi de dades estadístiques. L'acompliment del segon objectiu s'ha tractat d'obtenir per mitjà d'un disseny metodològic compost per quatre fases de treball que s'han executat de forma cronològica. En la primera fase, per mitjà d'una revisió bibliogràfica i quatre entrevistes semi-estructurades realitzades a informants clau, es va confeccionar un llistat preliminar integrat per una seixantena d'iniciatives que donen resposta a la pobresa alimentària incorporant elements del paradigma de la Sobirania Alimentària¹.

---

1 Degut a les limitacions de temps i recursos amb que comptava la recerca que ha donat lloc a aquest informe, a l'hora de seleccionar aquestes experiències es van prioritzar aquelles que es desenvolupen a la Regió Metropolitana de Barcelona. Finalment, l'estudi ha inclòs algunes iniciatives catalanes que es desenvolupen fora d'aquest àmbit

En la segona fase, es van agrupar la seixantena d'iniciatives del llistat preliminar en tres categories, i es van definir nou criteris² en base als quals, per mitjà d'un anàlisi multicriteri, van ser seleccionades vint-i-dues experiències d'entre totes les que constituïen el llistat preliminar³. La tercera fase va consistir en l'estudi de les vint-i-dues iniciatives seleccionades, tasca que es va dur a terme per mitjà de la realització d'entrevistes semi-dirigides a persones que participen en les experiències en qüestió⁴. En la quarta fase s'han analitzat i discutit els resultats obtinguts durant la realització de les entrevistes; s'han tractat d'extreure conclusions sobre què aporten en l'actual context d'emergència social les iniciatives que donen resposta a la pobresa alimentària incorporant elements del paradigma de la Sobirania Alimentària; i, en base a les conclusions extretes, s'ha elaborat un conjunt de recomanacions sobre com dissenyar i desenvolupar aquest tipus d'iniciatives per tal que promoguin l'apoderament, ataquin les causes de la pobresa i fomentin la Sobirania Alimentària.

El present informe consta de dos grans blocs que es corresponen amb els dos objectius de recerca als que s'ha fet referència més amunt. El primer bloc engloba els capítols 2 i 3. En el segon capítol, s'introdueixen les claus que expliquen el fracàs del Sistema Alimentari Global; es revisen l'origen i el contingut del paradigma de la Sobirania Alimentària; s'exploren els conceptes *dret a l'alimentació* i *Agroecologia*; i s'analitzen els antecedents, l'origen i l'evolució de la lluita per la Sobirania Alimentària a Catalunya. En el tercer capítol, es revisen des d'una perspectiva crítica els conceptes *pobresa* i *pobresa alimentària*; es realitza una aproximació a l'abast de la situació d'emergència social i de pobresa alimentària que viu actualment el país; es relacionen les principals causes i conseqüències d'aquests fenòmens; i s'analitzen les principals respostes que a Catalunya estan donant actualment a aquestes problemàtiques les administracions públiques i les entitats del Tercer Sector Social.

El segon bloc de l'informe inclou els capítols 4, 5, 6, 7 i 8. En el quart capítol s'explora la relació entre els conceptes de pobresa alimentària i Sobirania Alimentària; i es revisen els fonaments teòrics i metodològics en els que es basen els tres tipus d'iniciatives de resposta a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària que s'analitzen en el present treball. La primera d'aquestes tipologies agrupa les experiències de repartiment de lots d'aliments que promouen l'apoderament i incorporen elements del paradigma de la Sobirania Alimentària, projectes que en el marc d'aquest estudi han estat batejats com a *iniciatives d'Abastiment Alimentari*. La segona tipologia engloba les *iniciatives d'Agricultura Social* en les que participen persones que estan en situació de risc de pobresa i/o exclusió social per causes socioeconòmiques. I la tercera tipologia inclou *iniciatives de Dinamització*

---

territorial perquè s'ha considerat que les mateixes eren especialment interessants. Val a dir, però, que es té consciència que arreu del territori català s'estan desenvolupant força altres iniciatives interessants en aquest àmbit temàtic i que les mateixes no han estat incloses en el present estudi degut a les limitacions del mateix.

- 2 Els nou criteris són participació, viabilitat, integralitat, intersectorialitat, col·lectivitat, cooperació, autonomia, inspiració i incidència.
- 3 Aquesta selecció es va realitzar de manera que les tres categories definides quedessin representades per un nombre similar de projectes.
- 4 Entre altres qüestions, en el marc d'aquestes entrevistes es va demanar a les persones entrevistades que valoressin la marxa de les experiències en les que participaven, i que concretessin les seves fortaleces, debilitats, amenaces i oportunitats, així com els aprenentatges que havien extret al desenvolupar-les. Conseqüentment, l'anàlisi de les experiències que s'han estudiat en el marc d'aquesta recerca es basa en bona part en un exercici d'autoavaluació que ha estat realitzat per les pròpies persones que impulsen les iniciatives.

Local Agroecològica, una estratègia innovadora de desenvolupament local que ataca les causes estructurals de la pobresa per mitjà de la creació i la redistribució de riquesa en l'àmbit local, en base a la reactivació del sector primari i els principis de radicalitat democràtica, sostenibilitat i justícia ecosocial.

En el cinquè capítol, s'analitzen i es discuteixen els resultats que s'han obtingut al estudiar sis iniciatives d'Abastiment Alimentari, deu iniciatives d'Agricultura Social i sis iniciatives de Dinamització Local Agroecològica. En el sisè capítol, s'aporten les principals conclusions de la recerca. En el setè capítol, es relacionen tot un seguit de recomanacions sobre com dissenyar i desenvolupar projectes que donin resposta a la pobresa i la pobresa alimentària fomentant l'apoderament, atacant les causes de la pobresa i promovent la Sobirania Alimentària. Finalment, en el vuitè capítol es presenten, a mode de bones pràctiques, les fitxes de caracterització de les vint-i-dues iniciatives que s'han analitzat en el marc de la recerca que ha donat lloc a aquest informe. Les fitxes de caracterització poden ser consultades i descarregades lliurement des del mapa interactiu *Ja volem el pa sencer*, disponible en el següent enllaç: <http://bit.ly/1zUVQt1>

BLOC I. ANÀLISI DEL CONTEXT

“El sistema econòmic capitalista, intensificat a partir de l'expansió hegemònica del neoliberalisme, s'ha desenvolupat en oposició a les bases materials que sostenen la vida. Construïda sobre ciments patriarcals, antropocèntrics i depredadors, l'organització de les nostres societats actuals amenaça amb provocar un veritable col·lapse ecològic i humà.

Assentar unes altres bases que permetin reconstruir el vincles entre humans i establir unes altres relacions amb la natura és una tasca inapel·lable si volem seguir vivint amb una certa seguretat en aquest planeta.”

Yayo Herrero
Bases per un nou contracte social, 2014

“Segurament el problema de la pobresa i la injustícia social (...) és una qüestió incòmoda. (...) Però les persones que pateixen desnonaments, pobresa energètica, talls d'aigua, desnutrició, atur de llarga durada i privacions de tota mena no poden esperar.”

Nou Barris Cabrejada, diu prou!
No és pobresa és injustícia, 2015

“De los pobres, sabemos todo: en qué no trabajan, qué no comen, cuánto no pesan, cuánto no miden, qué no tienen, qué no piensan, qué no votan, en qué no creen. Sólo nos falta saber por qué los pobres son pobres. ¿Será porque su desnudez nos viste y su hambre nos da de comer?”

Eduardo Galeano
Los hijos de los días, 2012

2. LA PROPOSTA DE LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

L'objectiu d'eradicar la fam i la pobresa va començar a formar part de l'agenda política internacional després de la Segona Guerra Mundial, i va esdevenir un compromís formalment comú l'any 1948, amb la Declaració Universal dels Drets Humans de les Nacions Unides. Tres anys abans, coincidint amb la fi del conflicte bèl·lic, havia estat creada l'Organització per a l'Agricultura i l'Alimentació de les Nacions Unides (FAO, per les seves sigles en anglès). Les guerres del s. XX havien posat de relleu el paper estratègic de l'alimentació i, als països industrialitzats, aquesta consciència va promoure que durant els anys 1950 i 1960 els estats desenvolupessin polítiques agroalimentàries orientades a garantir un cert nivell d'autosuficiència alimentària a nivell nacional. En l'àmbit europeu, aquest enfocament es plasmà en la primera versió de la Política Agrària Comú (més coneguda com a PAC), que va ser aprovada l'any 1958 i va entrar en vigor l'any 1962. Tanmateix, aquell primer plantejament intervencionista i proteccionista fou aviat substituït per una política agroalimentària fortament orientada a la mercantilització, la liberalització i la internacionalització de l'agricultura i l'alimentació. D'ençà, l'aplicació a l'àmbit agroalimentari de la lògica capitalista de maximitzar el benefici privat ha dut a la configuració actual del que es coneix com a *Sistema Alimentari Global*; un sistema que comporta greus problemes socioeconòmics, culturals i ambientals arreu del planeta, d'entre els que destaquen la inseguretats alimentària que pateix la població mundial, la qual es concreta en les xacres de la fam i la malnutrició, entre d'altres.

La *Sobirania Alimentària* és un concepte, un paradigma, una reivindicació i una proposta que duu gairebé vint anys sent desenvolupada i impulsada pel moviment social global més potent dels nostres temps. Una proposta que parteix del qüestionament profund del sistema agroalimentari, el model de desenvolupament i el sistema socioeconòmic dominants en l'àmbit internacional, als quals el paradigma de la Sobirania Alimentària assenyalava com a principals responsables de la crisi multidimensional contemporània; i de la perpetuació, tant al Sud com al Nord, de la injustícia, la pobresa, la malnutrició i la fam. En conseqüència, per tal de fer front als principals reptes actuals de la humanitat, des de l'òptica de la Sobirania Alimentària es proposa transformar l'*statu quo* en base als principis de sostenibilitat, equitat i justícia social i ecològica.

Els continguts del present capítol s'han estructurat en cinc apartats. En el primer, es caracteritza el Sistema Alimentari Global, s'introdueixen les claus que expliquen el seu fracàs i s'analitza el concepte de Seguretats Alimentària. En el segon, es revisa l'origen de la proposta de la Sobirania Alimentària, i es detalla el seu contingut. En el tercer i el quart apartats, s'aprofundeix en dues de les vuit dimensions o eixos prioritaris d'acció comuns en les que el moviment internacional per la Sobirania Alimentària ha estructurat històricament les seves reivindicacions i propostes: el dret a l'alimentació i el concepte d'Agroecologia, concepte que és explorat a partir de la seva comparació amb el concepte d'Agricultura Ecològica. Per últim, en el cinquè apartat es revisen els antecedents, l'origen i l'evolució de la lluita per la Sobirania Alimentària a Catalunya a partir de l'anàlisi de la trajectòria i l'estat actual del moviment social que a Catalunya impulsa aquest paradigma ecosocial des de fa més de quinze anys.

2.1. El Sistema Alimentari Global i la (in)Seguretat Alimentària

El Sistema Alimentari Global es caracteritza pel fet que, sota el seu jou, la cadena alimentària està controlada en condicions d'oligopoli per unes poques grans multinacionals de l'agroindústria i la Gran Distribució Alimentària⁵. Així mateix, es caracteritza per basar-se en el model agroindustrial de producció, el comerç internacional de productes agroalimentaris i la uniformització de la diversitat de patrons alimentaris del planeta, els quals cada cop més es basen en el consum d'uns pocs aliments quilomètrics⁶ processats, en detriment dels aliments locals, frescos i de temporada típics de cada regió. Durant les últimes dues dècades, aquest sistema alimentari ha consolidat el seu domini en l'àmbit internacional, en detriment de la gran diversitat de sistemes alimentaris locals, adaptats a les característiques úniques de cada regió i cultura, els quals han estat progressivament arraconats.

La configuració actual del Sistema Alimentari Global és el resultat d'un procés de retroalimentació entre dinàmiques diverses, d'entre les que sobresurten especialment tres: la industrialització de l'agricultura i l'extensió planetària del model de la Revolució Verda, fenòmens que van generalitzar-se a partir de la dècada dels 1960; la liberalització del comerç i la implementació de les polítiques d'ajust estructural als països empobrits, mesures que van ser promogudes sobretot a partir dels anys 1970; i la intensificació de la mercantilització i la internacionalització de l'agricultura i l'alimentació, dinàmica que va ser esperonada a partir de la dècada dels 1990 per mitjà de l'impuls del procés de globalització neoliberal.

Per mitjà de la promoció dels processos esmentats més amunt, en les últimes dècades els agents que componen l'arquitectura institucional de la *Governança Alimentària Mundial* (entre altres, FAO, IFAD, WFP, CGIAR, CFS, WB, IMF i WTO, per les seves sigles en anglès) han aconseguit imposar en l'àmbit internacional el domini del Sistema Alimentari Global. Un sistema alimentari que es caracteritza per ser profundament antidemocràtic (com de fet també ho són les agències i institucions multilaterals que governen el sistema); per genera enormes beneficis econòmics per a unes poques però molt poderoses empreses multinacionals; per provocar arreu gravíssims impactes ambientals, socioeconòmics i culturals; i per estar fracassant estrepitosament en el que, en teoria, és el seu objectiu principal: alimentar de manera satisfactòria al conjunt de la població mundial.

Efectivament, el Sistema Alimentari Global provoca, per una banda i sobretot al Sud, desnutrició i fam, un drama que el 2014 van patir 848 milions de persones⁷; i, per altra banda i tant al Nord com al Sud, una alimentació inadequada que, entre altres problemes de salut i socioeconòmics, porta al sobrepès i l'obesitat, autèntiques pandèmies que actualment afecten a uns 1.500 milions de persones⁸. Globalment, doncs, a dia d'avui entorn una tercera part de la població mundial està malnodrida, xifra que representa un trist rècord absolut des de que existeixen registres sobre aquesta qüestió.

5 Concepte que fa referència a la gran concentració horitzontal que ha experimentat en l'última dècada el sector de la distribució i la comercialització de productes agroalimentaris, i a la marcada tendència que el sector té a realitzar la venda minorista d'aliments en grans establiments (supermercats i hipermercats).

6 Anglicisme (de l'original en anglès *food miles*) que fa referència als milers de quilòmetres que recorren de mitjana, dins el Sistema Alimentari Global, la majoria d'aliments des del lloc on són produïts fins el lloc on són consumits.

7 Dades del Programa Mundial d'Aliments, disponibles a: <http://es.wfp.org/hambre/datos-del-hambre>

8 Dades de l'Organització Mundial de la Salut, disponibles a: <http://www.who.int/nutrition/challenges/es/>

D'entre els impactes ambientals del Sistema Alimentari Global, destaca la pèrdua de biodiversitat, la desforestació i la contaminació ambiental; l'erosió, la compactació, la salinització i l'empobriment dels sòls; el malbaratament d'ingents quantitats d'aigua i energia; i el fet que aquest sistema converteixi el sector agroalimentari en l'activitat econòmica que més emissions de gasos d'efecte hivernacle realitza⁹.

Pel que fa als impactes socioeconòmics que comporta arreu el Sistema Alimentari Global, sobresurten la *comodització*¹⁰ de l'alimentació; l'endeutament de la pagesia i la seva dependència de les empreses de l'agronegoci; l'afavoriment dels grans propietaris i l'agricultura a gran escala; la desaparició al Nord de la major part de la petita pagesia, i el setge que aquesta pateix al Sud, fenomen que duu a milions de persones a emigrar als suburbis empobrits i degradats de les metròpolis; la concentració de la major part dels beneficis econòmics que es generen a la cadena alimentària en mans d'unes poques empreses multinacionals; els problemes de salut i socioeconòmics que es deriven de la quimificació de l'agricultura, la fam i la malnutrició; i la vulneració dels drets humans més elementals, la qual està associada a l'expansió de la frontera agrícola al Sud global, fenomen que suposa el desplaçament de les comunitats indígenes i pageses dels seus territoris, sovint amb violència extrema, assassinats i total impunitat.

Per últim, d'entre els impactes culturals, destaquen la pèrdua del prestigi social de la pagesia, i de la seva pròpia autoestima; la pèrdua de la biodiversitat agropecuària i del coneixement tradicional associat al seu maneig; la privatització del coneixement i el material genètic tradicional; la pèrdua de cultures i coneixements agraris i alimentaris; i l'adopció de patrons alimentaris insans i culturalment inadequats per part de sectors cada cop més amplis de les societats d'arreu del món.

Paradoxalment, malgrat les greus conseqüències que té per al medi ambient, la salut, la cultura i l'economia, el Sistema Alimentari Global està estretament vinculat a la noció de *Seguretat Alimentària*. Aquest concepte es va gestar a mitjans dels 1970, i va ser definit per primera vegada a la Cimera Mundial de l'Alimentació de 1974. Des d'aleshores, s'ha convertit en un aspecte ineludible en les polítiques internacionals vinculades a l'agricultura i l'alimentació, les quals han estat encapçalades per la FAO, així com per la resta d'agències i institucions que configuren la Governança Alimentària Mundial.

Malgrat que al llarg del temps el concepte de Seguretat Alimentària ha estat objecte de diverses reformulacions, el mateix sempre ha estat supeditat a una mena de pecat original: la creença gens innocent que la fam al món és conseqüència de la manca d'aliments¹¹. Conseqüentment, les polítiques que ha promogut la FAO han posat sempre l'èmfasi en la necessitat d'augmentar la producció i les reserves d'aliments per tal d'assegurar la seva disponibilitat mundial. Així, amb la finalitat d'incrementar la producció mundial d'aliments, a la dècada dels '90 la FAO va posar en

9 GRAIN et al., 2009. *Cocinando el planeta. Hechos, cifras y propuestas sobre cambio climático y sistema alimentario global*. Disponible a: http://www.noetmengiselmon.org/IMG/pdf/Libro_Cambio_Climatico.pdf

10 Concepte que prové del mot anglès *commodity*. Al·ludeix al fet que els aliments han estat convertits en una mercaderia més, amb la que es negocia i s'especula com amb qualsevol altra, sense tenir en compte la funció social bàsica que té l'alimentació.

11 És ben sabut, però tanmateix sistemàticament obviat per les agències i institucions de la Governança Alimentària Mundial, que es podueixen aliments més que suficients per alimentar a tota la població mundial; i que la fam es deu bàsicament a les dificultats que tenen per accedir als aliments les persones empobrides. En altres paraules, les causes de la fam són essencialment econòmiques i polítiques, no pas tècniques.

marxa el Programa Especial per la Seguretat Alimentària. El 1996, en el marc de la Cimera Mundial sobre l'Alimentació que va tenir lloc a Roma, la FAO va proposar un Pla d'Acció per al qual va posar com a meta reduir el número de persones desnodrides a la meitat per l'any 2015¹², i va acordar la definició de Seguretat Alimentària vigent encara avui dia, la qual es reproduceix a continuació.

“Es diu que existeix seguretat alimentària quan totes les persones tenen en tot moment accés físic i econòmic a suficients aliments innocus i nutritius per satisfer les necessitats alimentàries i les seves preferències en quan als aliments, per portar una vida activa i sana” (FAO, 1996).

La FAO sempre ha estat vinculada als acords adoptats per l'Organització Mundial del Comerç (OMC). Això explica perquè en tot aquest temps i fins l'actualitat, per tractar de garantir la Seguretat Alimentària i reduir la fam, la FAO ha apostat sempre per la capacitat del mercat i el comerç internacional com a motors del creixement econòmic. En coherència, les polítiques que promou s'ajusten també als tres pilars principals d'acció de l'OMC en relació a la producció d'aliments: mercats, ajudes internes i aranzels. La Seguretat Alimentària és, doncs, una eina suposadament tècnica, però en realitat totalment amarada d'un biaix ideològic neoliberal, per mitjà de la qual els seus defensors pretenen eradicar la fam i la pobresa aplicant els mètodes i les lògiques del sistema econòmic i el model de desenvolupament que en les últimes dècades han agreujat aquests problemes.

En els últims anys, però, la generalització i intensificació dels dubtes sobre la capacitat del Sistema Alimentari Global per alimentar la creixent població mundial, i la pressió internacional que està exercint el moviment global per la Sobirania Alimentària, han obligat a la FAO a introduir canvis en el seu discurs. Recentment, la FAO i altres instàncies de les Nacions Unides, com ara el Relator Especial pel dret a l'alimentació, han començat a reconèixer la validesa d'algunes de les principals reivindicacions històriques del moviment per la Sobirania Alimentària. D'entre aquestes, destaca el paper central que han de jugar en la lluita contra la fam i la malnutrició, per una banda, la petita producció familiar, la pesca artesanal i la ramaderia tradicional (FAO, 2013b) i, per altra banda, el model de producció agroecològic (ONU, 2010; FAO, 2014b).

2.2. Un nou paradigma ecosocial

L'aparició del concepte de Sobirania Alimentària (SbA) es va gestar al Sud global, en el marc del llarg cicle de lluites llatinoamericanes contra la imposició del neoliberalisme, cicle que arrenca en la dècada de 1980. En aquest context, la resistència de les comunitats rurals i els pobles indígenes a la mercantilització de l'agricultura i l'alimentació (agenda que tractaven i segueixen tractant d'imposar en l'àmbit planetari les Institucions Financeres Internacionals, les agències intergovernamentals, com la FAO, i les potències estatals del centre, de la mà de les seves multinacionals) va anar prenent cada cop més protagonisme i va donar lloc a un ampli i potent procés de convergència entre moviments socials pagesos de la talla de l'MST¹³. Des de principis dels anys 1990, aquesta dinàmica de confluència va transcendir les fronteres llatinoamericanes, i el 1994 va donar lloc al naixement

12 Objectiu en que la FAO fracassarà de manera manifesta ja que, a finals del 2014, la xifra de persones famolenques doble la de 408 milions que el pla s'havia fixat per a finals del 2015 (FAO, 2003 i 2014a).

13 *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* (Brasil).

de La Via Campesina, el moviment social global més potent dels nostres temps¹⁴.

La Via Campesina va presentar el concepte de SbA el 1996, en el marc de la Cimera Mundial de la Alimentació que la FAO va organitzar aquell any a Roma. Tal i com va ser presentat en aquell primer moment, el concepte de SbA insistia en els greus impactes socials, econòmics, culturals i ecològics que generen el neoliberalisme i el Sistema Alimentari Global, i defensava en el seu lloc un model productiu i social adaptat a la realitat regional i als anhels de justícia social i ambiental de les comunitats rurals i els pobles indígenes de la perifèria. Posteriorment, a finals de la dècada dels anys 1990, l'assumpció de la reivindicació de la SbA per part del aleshores emergent moviment antiglobalització va tenir una importància cabdal. Fruit de la internacionalització del concepte, amb el pas del temps aquella primera reivindicació més centrada en l'àmbit productiu i rural, així com en la realitat dels països de la perifèria, ha anat incorporant multitud de veus, organitzacions i col·lectius d'arreu del món –tant pagesos com no pagesos– els quals han contribuït a enriquir la noció de SbA amb les reflexions i les propostes que aquests agents han anat desenvolupant en els seus respectius àmbits d'actuació, com ara el consum, el comerç, els drets humans, l'ordenació del territori o la justícia de gènere.

Des d'aleshores, en diferents i múltiples espais de trobada i per mitjà de llargs processos de discussió, el concepte de SbA ha anat evolucionant fins a incloure vuit dimensions o eixos prioritaris d'acció comuns (dret a l'alimentació, accés als recursos productius, producció agroecològica, comerç i mercats locals, gènere, transgènics i agrocombustibles, joventuts pageses i canvi climàtic¹⁵) i concretar-se en la definició acordada al Fòrum de Nyéléni, que tingué lloc a Mali l'any 2007. Aquesta definició de SbA segueix gaudint actualment d'un ampli consens i reconeixement. És la següent:

“La Sobirania Alimentària és el dret dels pobles a aliments nutritius i culturalment adequats, accessibles, produïts de forma sostenible i ecològica, i el seu dret a decidir el seu propi sistema alimentari i productiu. Això situa a aquells que produeixen, distribueixen i consumeixen aliments en el cor dels sistemes i polítiques alimentàries, per sobre de les exigències dels mercats i de les empreses. Defensa els interessos de, i inclou a, les futures generacions. Ens ofereix una estratègia per resistir i desmantellar el comerç lliure i corporatiu i el règim alimentari actual, i redreçar els sistemes alimentaris, agrícoles, pecuaris i de pesca per a que passin a estar gestionats pels productors i productores locals. La Sobirania Alimentària dóna prioritat a les economies locals i als mercats locals i nacionals, atorga el poder a la pagesia i a la agricultura familiar, la pesca artesanal i el pastoreig tradicional, i col·loca la producció alimentària, la distribució i el consum sobre la base de la sostenibilitat mediambiental, social i econòmica. La Sobirania Alimentària promou el comerç transparent, que garanteix ingressos dignes per tots els pobles, i els drets dels i les consumidores per controlar la seva pròpia alimentació i nutrició. Garanteix que els drets d'accés i la gestió de la nostra terra, dels nostres

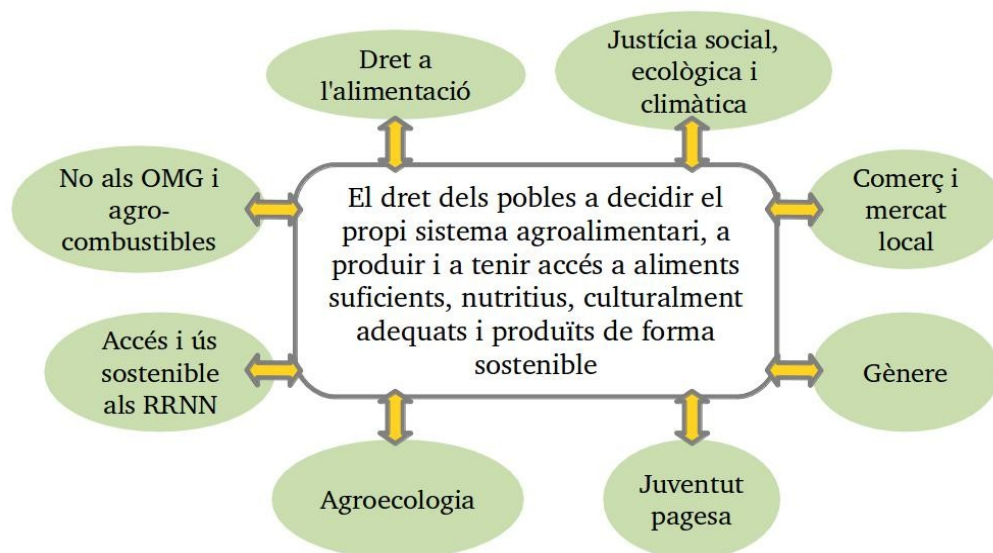
---

14 Actualment La Via Campesina aglutina uns 200 milions de pagesos i pageses i està constituït per 164 organitzacions de 73 països d'Àfrica, Àsia, Europa i Amèrica (La Via Campesina, 2014).

15 D'aquests, els eixos “dret a l'alimentació” i “enfocament agroecològic de la producció” són abordats en profunditat als apartats 4.3 i 4.4, respectivament.

territoris, les nostres aigües, les nostres llavors, els nostres ramats i la biodiversitat estiguin en mans d'aquells i aquelles que produïm els aliments. La Sobirania Alimentària suposa noves relacions socials lliures d'opressió i desigualtats entre els homes i dones, pobles, grups racials, classes socials i generacions" (Declaració de Nyéléni, 2007).

Figura 1: definició i dimensions del concepte Sobirania Alimentària dels pobles

Font: Badal, et al., 2011

Així mateix, segons Nyéléni Europe (2011), les propostes que desplega la SbA per transformar el Sistema Alimentari Global poden resumir-se en sis principis:

- producció local per a una alimentació local que sigui suficient, saludable i culturalment apropiada.
- dignificació de la pagesia i respecte pels drets de les persones que viuen del camp.
- relacions comercials justes entre producció i consum.
- apoderament local i control dels recursos naturals per part de les comunitats locals.
- desenvolupament basat en recursos, habilitats i coneixements endògens i per mitjà del *diàleg de sabers* entre el coneixement científic i el tradicional.
- sostenibilitat ambiental, econòmica i social.

La definició i els principis del concepte de SbA proposen polítiques alternatives i formes d'implementar-les també alternatives. L'enfocament de la SbA desplega un discurs crític amb el statu quo i planteja unes pràctiques eminentment transformadores. En aquest sentit, es constitueix com un marc de reacció davant la lògica capitalista i les polítiques neoliberals aplicades als sistemes agroalimentaris, les quals han promogut la globalització del sistema alimentari empresarial i industrial i, d'aquesta manera, han agreujat els problemes que en teoria havien de solucionar, com la pobresa, la malnutrició i la fam.

Les organitzacions i els moviments socials que promouen la SbA afirmen que la fam no és un problema tècnic, sinó polític; que les seves causes són estructurals i inherents al Sistema Alimentari Global; i que l'actual situació d'emergència alimentària mundial és conseqüència de la mercantilització de l'agricultura i l'alimentació. Alhora, aquests actors asseguren que les solucions passen per enterrar el Sistema Alimentari Global, estendre el model productiu i social associat a l'Agroecologia i satisfer quan abans millor el reclam mundial de SbA per a tots els pobles del món (GRAIN, 2008 i 2009; LVC, 2011; LVC, 2013; ETCGroup, 2013).

A diferència del concepte de Seguretat Alimentària, que es basa en un enfocament en teoria només tècnic i es centra en qüestions físiques i econòmiques, el concepte de SbA explicita el seu posicionament polític: el compromís amb l'imperatiu ètic de garantir a tota la població mundial el respecte dels seus drets humans. Aquest compromís, que en el desplegament del concepte s'emfatitza de manera especial per als casos del dret a l'alimentació, el dret a produir de la pagesia i el dret dels consumidors a controlar la seva alimentació, fa que es consideri que el concepte de SbA respon a un enfocament de drets. No en va, la lluita per la Sobirania Alimentària reivindica el dret de tots els pobles, comunitats i nacions del món a definir les seves pròpies polítiques agrícoles, pesqueres, alimentàries i d'ordenació del territori de manera que siguin apropiades a les seves circumstàncies úniques ecològiques, socials, econòmiques i culturals, i de manera que garanteixin una alimentació equilibrada, suficient i saludable al conjunt de les seves poblacions.

D'acord amb el seu caràcter transversal i la seva importància per a la subsistència humana, aquesta proposta de nou model agroalimentari s'ha estès a tots els àmbits de la vida social i, d'aquesta manera, ha esdevingut un *nou paradigma ecosocial i de desenvolupament* el qual, avui dia, es presenta com una alternativa sòlida i necessària al model socioeconòmic i de desenvolupament capitalista. Un nou paradigma que proposa transformar el sistema d'organització social i econòmic des de l'òptica de la sostenibilitat i de la justícia social i ecològica per garantir a totes les persones i pobles del món el respecte dels drets humans, en general, i del dret a l'alimentació, en particular. Efectivament, la lluita per la SbA dels pobles atorga una importància cabdal a la defensa d'aquest dret, com ho demostra el fet que en el desplegament de la proposta de la SbA el dret a l'alimentació sigui el primer dels eixos prioritaris d'acció comuns en els que històricament s'ha articulat el concepte.

2.3. El dret a l'alimentació

Com s'ha vist a l'apartat anterior, el concepte de Sobirania Alimentària (SbA), a diferència del de Seguretat Alimentària, proposa acabar amb la fam abordant la problemàtica des de la perspectiva dels drets humans. Des d'aquesta òptica, la fam i la pobresa són conseqüència de la no satisfacció del dret a l'alimentació, entre altres, el qual no ha de ser entès com el dret a ser alimentat sinó com el dret a poder alimentar-se un mateix, de forma autònoma i digne (Rivera, 2008). Aquesta conceptualització del dret a l'alimentació va ser desenvolupada pel moviment internacional per la SbA i, posteriorment, ha estat recollida en el dret internacional. Això demostra la incidència que aquest moviment social ha tingut en les últimes dues dècades en l'agenda internacional, i il·lustra quin és l'origen del reconeixement i la conceptualització dels drets humans en el seu conjunt: la lluita per la vida, la justícia i la dignitat que des de temps immemorials han protagonitzat les classes

oprimides de tots els pobles del món.

El dret a l'alimentació fa referència a la necessitat de reduir i eliminar la fam i la desnutrició de manera progressiva mitjançant l'accés a una alimentació innòcua, nutritiva i culturalment acceptable. El febrer del 2001, el Relator Especial sobre Dret a l'Alimentació de les Nacions Unides, Jean Ziegler, va elaborar un primer informe en el que definia el dret a l'alimentació de la següent manera:

“el dret a tenir accés, individualment o col·lectivament, de manera regular, permanent i lliure, sigui directament o mitjançant la compra en diners, a una alimentació quantitativa i qualitativa adequada i suficient, de manera que es correspongui amb les tradicions culturals de la població a les que el consumidor pertany i que garanteixi una vida física i psíquica, individual i col·lectiva, lliure de por, satisfactòria i digna” (ONU, 2001a).

Incloure l'adequació cultural en el dret a l'alimentació marca un context reivindicatiu en el qual no només és important tenir aliments suficients en quantitat (tal i com defineix el concepte de Seguretat Alimentària) sinó que també ho és que els cultius, els mitjans de producció i les dietes s'adaptin i siguin respectuoses amb els patrons socioculturals de la població local, i que aquests no danyin la reproducció dels ecosistemes locals dels que depèn l'alimentació. Aquesta definició estableix, a més, l'objectiu de defensar i crear les estructures d'accés a l'alimentació necessàries per a garantir l'autonomia alimentària de la població (EDPAC et al., 2014).

Efectivament, el dret a l'alimentació contempla no només el fet d'ingerir calories suficients, sinó altres aspectes que s'anomenen els *elements constitutius del dret a l'alimentació*, els quals s'enumeren i desenvolupen a continuació.

- La disponibilitat d'aliments fa referència a que les persones puguin alimentar-se ja sigui directament, mitjançant la producció d'aliments (cultiu de la terra, ramaderia, etc.), altres formes d'aconseguir aliments a partir dels recursos naturals (pesca, caça, etc.), o altres sistemes d'elaboració, distribució i comercialització que funcionin adequadament.
- L'accessibilitat física i econòmica dels aliments fa referència a que els aliments adequats han d'estar a l'abast de totes les persones, i posa especial atenció, per una banda, a les que es troben en situació de vulnerabilitat i, per altra banda, a que els salaris o prestacions socials han de garantir l'adquisició d'aliments en quantitat i qualitat suficients, sense comprometre la satisfacció d'altres necessitats.
- L'adequació fa referència a les condicions socials, econòmiques, culturals, climàtiques, ecològiques i d'altres tipus que afecten l'alimentació. Els aliments han de satisfer les necessitats nutricionals dels individus tenint en compte l'edat, les condicions de vida, l'ocupació, etc., no poden contindre substàncies nocives i han de ser acceptables per a una cultura determinada.
- La sostenibilitat suposa que garantir avui l'alimentació de totes les persones no es faci de manera que posi en risc el dret a l'alimentació de les generacions futures.

- La participació ha d'incloure, en concret, a les persones que pateixen inseguretats alimentària en l'elaboració de les polítiques que els afecten, i ha de permetre als habitants d'un territori en general decidir quin tipus de polítiques i accions es desenvolupen per avançar cap a la Sobirania Alimentària.

En l'àmbit internacional, el dret a l'alimentació està reconegut en diferents instruments de dret, d'entre els que destaquen la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948, que l'engloba dins la categoria dels *drets econòmics, socials i culturals*; i el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de 1966, que contempla la obligacions de protegir, respectar i realitzar aquests drets. Per altra banda, existeixen un gran nombre de conferències i declaracions, així com organismes, que tenen com objectiu la lluita contra la fam (EDPAC et al., 2014).

Tanmateix, diversos fenòmens i elements impedeixen a dia d'avui el gaudi universal del dret a l'alimentació. Alguns dels principals s'apunten en el primer informe del Relator Especial sobre Dret a l'Alimentació de les Nacions Unides, referenciat anteriorment. En primer lloc, en aquest informe s'assenyalen els problemes relacionats amb l'evolució del comerç mundial, els quals en bona part són conseqüència de la política agrícola dels estats del Nord subscrita a la OMC, que afavoreix la persistència de la fam al Sud global. En segon lloc, apunta als programes d'ajust estructural promoguts pel Fons Monetari Internacional arran de la crisi del deute extern. També acusa a l'evolució de la biotecnologia, la possessió de patents internacionals per part d'empreses agroalimentàries del Nord, i la seva protecció universal. Per últim, posa de relleu que les guerres, la corrupció, les dificultats per accedir a la terra i al crèdit i la discriminació contra les dones dificulten sobre manera la realització del dret a l'alimentació, alhora que afecten negativament el desenvolupament econòmic, social i cultural dels pobles (ONU, 2001a).

A aquests elements cal afegir fenòmens que en els últims anys han adquirit gran rellevància a l'hora d'explicar de quina manera es nega el dret a l'alimentació a la població mundial. Entre aquests, destaca, en primer lloc, la dinàmica actual d'*acaparament de terres* a gran escala als països del Sud global per part d'estats rics i fons d'inversió privats (LVC et al., 2010; GRAIN, 2011). En segon lloc, sobresurt la pràctica de l'especulació amb els aliments, pràctica que es va generalitzar arran de l'esclat de la crisi financera i que és assenyalada com una de les causes conjunturals de les crisis alimentàries mundials que s'han succeïts durant els darrers anys (Mundubat et al., 2011). En tercer lloc, destaca que entorn a una tercera part dels aliments que es produeixen no arriben a ser consumits, sinó que es malbaraten¹⁶ (Montagut i Gascón, 2014). Per últim, en relació a la impossibilitat de tenir accés als recursos necessaris per autoproduir-se ni que sigui una part dels aliments, destaca que per primera vegada en la història la població urbana supera a la població rural a nivell mundial¹⁷, i que el model urbà dominant fa que la majoria de les persones que viuen en ciutats tinguin molt difícil accedir a terra apta per cultivar aliments per a l'autoconsum.

La majoria dels elements relacionats en els dos paràgrafs anteriors s'expliquen, només, tenint en

---

16 El malbaratament alimentari a Catalunya, es calcula que, cada any, es desaprofiten 262.471 tones d'aliments a les llars, comerços i restauració, però aquesta xifra s'eleva fins a 750.000 si es té en compte també el desaprofitament d'aliments en agricultura, indústria alimentària i distribució a l'engròs (Perió, 2014).

17 Segons estimacions de l'ONU, la població urbana va superar la població rural per primera vegada a la història en algun moment de l'any 2007, i el 2014 el 54% de la població mundial ja vivia en ciutats (ONU, 2014).

compte que el sistema socioeconòmic dominant en l'àmbit internacional és el capitalisme, i que el seu domini sobre tots els àmbits de la vida social i biològica del planeta s'ha profunditzat en les últimes dècades per mitjà del procés de globalització neoliberal. Aquest procés, que ha estat promogut pels poderosos actors que controlen la *Governança Mundial*, ha fet augmentar significativament a tot el món la pobresa i les desigualtats socials, i ha afegit majors dificultats al repte de garantir a tota la població mundial els drets humans en general, i el dret a l'alimentació en particular.

En relació al dret a l'alimentació, cal assenyalar que el procés de globalització neoliberal ha promogut la mercantilització i la internacionalització de l'agricultura i l'alimentació; i la imposició a escala planetària del model de producció agroindustrial i el Sistema Alimentari Global; i que és en la naturalesa mateixa d'aquests processos i sistemes on trobem les causes profundes o estructurals de la fam i la malnutrició al món (VSE, 2013). En altres paraules, la consideració dels aliments com una mercaderia comporta la negació efectiva del dret a l'alimentació a bona part de la població mundial, alhora que bàsicament beneficia les grans empreses de l'*agronegoci*, les quals controlen la producció, la transformació, la distribució i la comercialització dels aliments (Saura, 2013).

Per altra banda, la *indivisibilitat i interdependència dels drets humans* fa que, quan una categoria de drets es ressent, altres categories també resultin afectades, de manera que la violació d'un dret humà repercuteix en el gaudi dels altres drets, i viceversa. En el cas que ens ocupa, el dret a l'alimentació està clarament vinculat amb el dret a la salut, ja que la nutrició és un component d'ambdós drets. Així mateix, no tenir accés a una alimentació adient repercuteix en el dret a l'educació, en la mesura que la fam i la desnutrició afecten a la capacitat d'aprenentatge i de concentració. Alhora, quan una persona o família no té satisfet el seu dret a un habitatge digne, ja sigui perquè no té casa o perquè viu en una pensió, en una habitació o en una llar que està en situació de pobresa energètica i, per tant, no compta amb els subministres necessaris per cuinar de manera adequada, també veu vulnerat el seu dret a l'alimentació. Per últim, cal tenir present que les persones que no tenen garantit el dret a l'alimentació sovint estan en situacions de vulnerabilitat social, fet que els dificulta la possibilitat de gaudir de força altres drets, com ara el dret a participar en assumptes públics del seu interès.

Pel que fa al reconeixement i la protecció del dret a l'alimentació a Catalunya, malgrat que els estats i la resta d'administracions públiques són les garants dels drets i els titulars de les obligacions en matèria de drets humans, ni en la legislació espanyola ni en l'autònoma es precisen en línies generals el contingut del dret a l'alimentació, ni les responsabilitats delimitades en els marcs competencials d'ambdues administracions públiques. Mentre que la Constitució Espanyola considera que els tractats internacionals validats i publicats oficialment a l'Estat espanyol passen a formar part de l'ordenament intern, el Tribunal Constitucional interpreta que els tractats i acords internacionals no tenen rang constitucional si no són proclamats a la Constitució. Així, donat que els drets econòmics, socials i culturals no estan desenvolupats a nivell normatiu, i donat que no són considerats drets fonamentals sinó només principis rectors de la política social i econòmica, aquests no poden ser directament exigits davant dels tribunals (EDPAC et al., 2014). Per la seva banda, en l'única menció que la legislació catalana fa al dret a l'alimentació, aquest es vincula a l'atenció social primària, es defineix com "el dret a gaudir d'ajuda per alimentar-se per part de les persones que

viuen o es troben en el territori català”, i es limita i condiona el seu reconeixement als casos que “acreditin el corresponent estat de necessitat” (DOGC, 2003).

La conclusió és, doncs, que les garanties institucionals, tant legislatives, administratives, com judicials, previstes per a la protecció dels drets humans en general i el dret a l'alimentació en particular, no són suficients per assegurar la seva defensa. Per això, més enllà de les necessàries intervencions dels estats, la garantia sòlida dels drets humans resideix en la capacitat dels seus destinataris i destinatàries d'apropiar-se del seu contingut i fer-lo valdre dins i fora de les institucions (Aparicio i Pisarelo, 2008).

2.4. Agroecologia i Agricultura Ecològica

Un dels conceptes clau en els que es basa el nou paradigma ecosocial que proposa la Sobirania Alimentària és l'*Agroecologia*. L'*Agroecologia* és una triple proposta en tant que branca alternativa de la ciència agronòmica, estratègia innovadora de desenvolupament local i moviment social transformador. Tot i que les tres potes de l'*Agroecologia* duen més de dues dècades sent desenvolupades, es tracta d'un enfocament encara poc conegut fora dels àmbits activistes el qual, sovint, és reduït a la seva dimensió agronòmica i assimilat al concepte d'Agricultura Ecològica. Tanmateix, *Agroecologia* i *Agricultura Ecològica* són conceptes diferents, i és pertinent clarificar-los.

La crisi ecològica generada per les pràctiques de l'agricultura industrial ha provocat el sorgiment de diverses propostes agrícoles alternatives, entre elles l'*Agricultura Ecològica* (AE). Els orígens de l'AE es remunten a la dècada dels anys 1950 i 1960 del segle passat. Amb una vocació inicial de transformar el model agroindustrial, proposava uns mètodes agrícoles basats en el coneixement tradicional i les innovacions científiques que es caracteritzaven per una clara oposició a l'ús de plaguicides i fertilitzants de síntesi química, i per plantejar una visió integral de l'agricultura, que es vinculava als aspectes socials i econòmics. En poques dècades, però, l'AE va passar de ser un moviment social que no només perseguia un canvi en la manera de produir aliments sinó una transformació integral en el sistema alimentari, a convertir-se en un sector econòmic en auge permanent que ha sabut inserir-se perfectament en la lògica capitalista que regeix el Sistema Alimentari Global.

Aquesta simplificació explica perquè la major part de l'AE que es realitza actualment té una orientació “productivista”, doncs es limita a acomplir amb els mínims que exigeix la normativa, substituint els insums químics per altres tractaments menys agressius. Malgrat que l'AE contribueix a minimitzar els impactes negatius de la producció agrària convencional, en les finques que compleixen la normativa la sostenibilitat de l'agrosistema pot seguir sent més aviat baixa si no s'incorporen les tècniques de cultiu que promouen el desenvolupament de mecanismes d'autoregulació biològica i ecològica (elevada biodiversitat, bardisses, etc.), i la conservació dels recursos naturals (aigua, sòl, etc.). A l'hora, la necessitat d'industrialitzar els mètodes de producció, maximitzar les produccions i adaptar-se als hàbits de consum que ha promogut el Sistema Alimentari Global ha comportat el desenvolupament de mètodes de cultiu clarament insostenibles com ara els monocultius intensius ecològics o els cultius ecològics fora de temporada. Més enllà de l'àmbit productiu, l'AE mercantilitzada distribueix i comercialitza les seves produccions per mitjà dels circuits convencionals. D'aquesta manera, contribueix a perpetuar la concentració del poder i

del valor afegit de l'activitat agrària en mans de les la Gran Distribució Alimentària, i la desconexió entre l'esfera de la producció i la del consum.

Les dinàmiques negatives pròpies del Sistema Alimentari Global que reproduïx bona part de la producció agrària ecològica redueixen el potencial de l'AE per crear sistemes alimentaris veritablement sostenibles i socialment més justos. En aquest sentit, diversos autors han apuntat que, sovint, l'AE aconsegueix els criteris ecològics del producte, però ignora els aspectes econòmics, socials i ambientals del procés (Binimelis, 2009). D'aquesta manera, el creixement i la incorporació al mercat convencional dels aliments ecològics està comportant que aquests productes es sumin a les lògiques de producció i comercialització que els pioners de l'AE pretenien substituir.

El terme Agroecologia (Ae), per la seva banda, sorgeix als anys 1970 a Llatinoamèrica com a resposta als fracassos històrics de les polítiques convencionals de desenvolupament rural a l'hora de redreçar el declivi econòmic i social del medi rural. Després de dècades de desenvolupament, l'Ae ha esdevingut una proposta teòrica, metodològica i pràctica per fer front a la crisi ecològica i social que generen la modernització agrària i la industrialització i la globalització del sistema alimentari. En un primer moment, l'Ae es va concretar en una forma d'anàlisi que integrava diverses disciplines, com ara l'agronomia o l'ecologia de cultius. Progressivament, el concepte s'ha anat ampliant i enriquint fins fer referència a una concepció de l'activitat agrària lligada al medi, a les comunitats rurals i a la sostenibilitat a llarg termini.

La noció d'Ae integra tres dimensions: la tècnica-productiva, la sociocultural i la política. La dimensió tècnica-productiva desenvolupa una visió integral i sistèmica del procés productiu, donant una gran importància als aspectes ecològics i de redisseny de l'*agroecosistema*, així com a qüestions relatives a l'eficiència energètica o al fluxe material d'altres recursos productius. La dimensió sociocultural es centra en les condicions de reproducció social de les societats agràries, i promou processos de revalorització dels recursos locals, l'articulació de l'activitat agrària amb altres activitats econòmiques i el desenvolupament dels *canals curts de comercialització*, que permeten als productors i productores captar un major valor afegit dels aliments que cultiven. Per últim, la dimensió política fa referència a la necessitat de democratitzar la presa de decisions relacionades amb tot el que té a veure amb el sistema alimentari, i a la necessitat d'avançar cap a la Sobirania Alimentària del poble per mitjà d'aliances locals i globals entre tots els agents socials que promouen la transformació social des d'una perspectiva emancipatòria (López i Tendero, 2013).

2.5. La Sobirania Alimentària a Catalunya¹⁸

La reivindicació de la Sobirania Alimentària (SbA) fou introduïda a Catalunya a finals dels anys 1990 per associacions i entitats com ara el Comitè de suport al MST, Entrepobles i la Xarxa de Consum Solidari. Aquestes entitats duïen anys acompanyant les lluites per la terra que estaven protagonitzant organitzacions rurals del Sud global integrades dins La Via Campesina i, a partir d'aleshores, van començar a fer sensibilització per la SbA en l'àmbit català. Des d'aleshores, la lluita per la SbA a Catalunya ha estat encapçalada per un moviment social que pretén transformar el

---

18 Bona part del contingut d'aquest subapartat es basa en les conclusions de l'informe *Arran de terra. Indicadors participatius de Sobirania Alimentària a Catalunya* (Badal et al., 2011), del qual un dels autors del present informe és coautor.

sistema alimentari, socioeconòmic i de desenvolupament dominants des de la perspectiva de la sostenibilitat i la justícia social i ecològica.

Tot i que els antecedents del moviment es remunten a finals del anys 1970, l'actual moviment català per l'Agroecologia i la SBA va començar a gestar-se a finals de la dècada dels 1990, en un context caracteritzat pel fort creixement del sector ecològic, la creixent mercantilització de l'agricultura ecològica i la ràpida neutralització del seu potencial transformador. L'emergència del moviment, que va començar entorn a l'any 2000, vingué marcada per dos fenòmens que van posar-se en marxa de manera simultània i han tingut continuïtat fins els nostres dies. Per una banda, té lloc una proliferació molt important de noves experiències, projectes i col·lectius que canalitzen els seus anhels de transformació social en l'acció col·lectiva entorn a qüestions agràries i alimentàries, reivindiquen les connotacions sociopolítiques de l'Agroecologia, i abanderen la lluita per la SBA dels pobles. Per una altra banda, s'inicia un procés de confluència que cada cop inclourà a més agents socials i més diversos, i que en els primers anys va aglutinar els sectors més polititzats dels àmbits del consum i la producció ecològiques, l'entorn neorural, l'associacionisme i la cooperació internacional.

Durant la primera dècada del s. XXI, les experiències, col·lectius i entitats catalanes que reivindicaven l'Agroecologia i la SBA com a eines de transformació social es van multiplicar, van fer créixer el moviment, el van estendre arreu del territori català i li van conferir un dinamisme i una efervescència social considerable. D'entre les iniciatives agroecològiques que més van proliferar en aquesta etapa destaquen les de producció, les de transformació artesanal de productes agroalimentaris, els grups i cooperatives de consum, els bancs de llavors, els horts comunitaris, els mercats locals, els menjadors escolars ecològics, els projectes de recerca i divulgació, i les iniciatives d'educació i formació, entre d'altres. Alhora, gràcies a la generalització del treball en xarxa, entre els anys 2000 i 2010 els col·lectius i organitzacions del moviment van impulsar conjuntament campanyes d'incidència sociopolítica, van encapçalar mobilitzacions i lluites aferrissades, per exemple contra la introducció dels cultius i els aliments transgènics al nostre país, i van engendrar un bon reguitzell d'espais de coordinació, tant temàtics com territorials, que van contribuir significativament a articular el moviment, i van permetre als seus actors reflexionar, debatre i actuar de manera col·lectiva.

Tot i que, cap a l'any 2010, deu anys després de la seva incipient emergència, el moviment català per l'Agroecologia i la SBA havia assolit una certa consolidació, el mateix encara tenia pendent afrontar alguns reptes importants. D'entre aquests, destacaven les dificultats per connectar amb les classes populars i per incidir de manera més significativa en les polítiques agroalimentàries i de desenvolupament que impulsaven les administracions públiques.

En els últims anys, tanmateix, el canvi de paradigma que ha operat en la ment i en l'ànima de sectors ben amplis i heterogenis de la societat, del qual el 15M va ser la més contundent expressió, ha comportat l'obertura d'una finestra d'oportunitat inèdita per a la socialització del discurs, les propostes i les pràctiques que promouen els moviments socials transformadors en general, i el moviment català per l'Agroecologia i la SBA en particular. Efectivament, des de maig del 2011, ha augmentat significativament l'interès social i, sobretot, la receptivitat de les administracions

públiques, pels aliments ecològics i de proximitat, les varietats locals, la cultura agroalimentària local, els horts socials, la creació de llocs de treball en el sector primari o la reintroducció de l'activitat agropecuària en sòls agraris periurbans que duïen dècades en desús o infrautilitzats, entre d'altres exemples.

Per tal de donar resposta a aquest renovat interès social i donar un nou impuls a la construcció de la SbA, d'uns anys ençà cada cop més actors del moviment estant focalitzant els seus esforços en teixir aliances amb agents locals dels seus territoris amb els que fins fa poc no havien cooperat de manera massa intensa. En l'actual context de crisi, aquestes noves experiències de cooperació entre agents de sectors i àmbits diversos s'estan concretant en iniciatives que, entre altres objectius, pretenen donar resposta a alguns dels principals problemes socials, com ara l'atur, l'exclusió social o la pobresa. És des d'aquesta perspectiva que cal analitzar l'auge que estant tenint en els últims anys les iniciatives que tracten de donar resposta a la situació d'emergència social que viu el país incorporant elements del paradigma de la SbA, d'entre les que destaquen els projectes d'*Abastiment Alimentari*, *Agricultura Social* i *Dinamització Local Agroecològica*. Aquests són, precisament, els tres tipus d'experiències que s'estudien en el present informe, el marc conceptual de les quals es desenvolupa en el capítol 4 .

3. CRISI I POBRESA ALIMENTÀRIA A CATALUNYA

Els continguts d'aquest capítol s'han estructurat en tres apartats. En el primer, es revisa breument el concepte de pobresa des d'una perspectiva crítica, s'aporten dades que permeten fer-se una idea de l'abast de la situació d'emergència social que viu Catalunya, i s'analitzen les respostes que les administracions catalanes estan donant a aquesta situació per mitjà de la protecció social. En el segon apartat, es reflexiona entorn al concepte de pobresa alimentària, es realitza una aproximació a l'abast de la pobresa alimentària a Catalunya, s'analitzen les principals causes que expliquen perquè una part significativa de la població catalana veu vulnerat el seu dret a una alimentació adequada, i es referencien les principals conseqüències socio sanitàries de la pobresa alimentària. Per últim, en el tercer apartat s'analitzen les principals respostes d'ajuda alimentària que les administracions públiques i les entitats del tercer sector social desenvolupen a Catalunya per tractar de cobrir les mancances alimentàries de la població que està en situació de vulnerabilitat.

3.1. Emergència social i protecció social contra la pobresa

Sense perdre de vista la naturalesa sistèmica de la crisi en curs, ara i aquí toca centrar-se en les dimensions econòmica i social de la mateixa. Des d'aquesta perspectiva, el primer que cal apuntar és que actualment la societat catalana està immersa en la situació d'emergència social més greu que ha viscut el país en la seva història recent.

L'actual situació d'emergència social es concreta en la generalització, la intensificació i la diversificació de les formes de pobresa, i és conseqüència de la gestió neoliberal que les elits han fet de la crisi. A partir de l'any 2008, la resposta que els governs espanyol i català han donat al col·lapse dels sectors que havien actuat com a motor econòmic en l'anterior etapa de creixement (bombolles immobiliària i financera) i a la *crisi del deute* que se'n va derivar, ha estat aplicar la màxima neoliberal de "privatitzar els beneficis i socialitzar les pèrdues". L'exemple paradigmàtic són les anomenades *polítiques d'austeritat*, que a Catalunya han comportat una retallada de la despesa pública de 9.000 milions d'euros en sis anys, la més important que s'ha realitzat a Europa d'ençà de l'esclat de la crisi (Martínez, 2014).

La gestió neoliberal de la crisi ha provocat l'acceleració, la generalització i la intensificació de processos que ja es donaven abans del 2008, si bé amb menor virulència, com ara la destrucció de llocs de treball i de la protecció social universal, i l'empobriment de la població. Alhora, l'aplicació de l'agenda neoliberal per part dels governs també ha comportat l'augment de les desigualtats. Efectivament, mentre la majoria de la població s'ha empobrit i ha vist com augmentava la seva vulnerabilitat social, uns pocs que ja eren rics han aprofitat la crisi per enriquir-se encara més, a costa de la majoria. D'aquí que força agents socials afirmen que "la crisi és una estafa".

Fet aquest anàlisi general, en els tres subapartats que segueixen s'aporten, en primer lloc, algunes reflexions entorn al concepte de pobresa. En segon lloc, un recull d'indicadors i dades que permeten fer-se una idea de l'abast de l'empobriment de la societat catalana. I, per últim, les principals respostes a la situació d'emergència social que estan donant les administracions públiques catalanes per mitjà de la protecció social.

3.1.1. Reflexions entorn al concepte de pobresa

Segons el Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya, el concepte de pobresa es refereix a “la manca de recursos per satisfer necessitats bàsiques, que influeixen en la qualitat de vida de les persones. Es tracta d’un concepte amb connotacions sobretot econòmiques que també comporten una categorització social. Fa al·lusió als mitjans de què disposa una persona per arribar a uns estàndards mínims i participar amb normalitat a la societat” (Departament de Benestar Social i Família, 2014a).

Des d'una perspectiva crítica, s'afirma que aquesta definició es fixa només en les necessitats que tenen a veure amb la subsistència material més bàsica, i es defensa la visió desenvolupada per Max-Neef, que integra altres necessitats. Aquest autor proposa agrupar les necessitats humanes en vuit categories axiològiques (Subsistència, Protecció, Afecte, Enteniment, Participació, Creació, Identitat i Llibertat) i considera que totes elles són bàsiques per tenir una vida digna (Max-Neef, 1994). Des d'aquest enfocament, es considera que una persona està en situació de pobresa no només quan li manquen els recursos econòmics, sinó també quan no pot satisfer alguna de les vuit categories de necessitats esmentades.

També mereix una reflexió el concepte de *nova pobresa*, que ha aparegut en els últims anys i que es contraposa al concepte de *pobresa crònica o estructural*. Així, mentre la *pobresa crònica* fa referència a situacions de pobresa que es perpetuen en el temps, el concepte *nova pobresa* fa referència a la situació de vulnerabilitat econòmica i social en que es troben moltes persones a conseqüència directa de la crisi. Es tractaria de persones a les que la crisi ha impactat de manera sobtada i severa, deixant-les en una situació de vulnerabilitat que era impensable un temps enrere (Sales, 2014). Els termes, però, no són neutres. Diverses veus alerten que diferenciar entre pobresa estructural i nova pobresa amaga una acusació i un retret a les persones que no aconsegueixen canviar la seva situació d'empobriment. Així, mentre que la idea de nova pobresa ve a dir que els nous pobres són víctimes de la conjuntura econòmica actual, l'aproximació dominant al fenomen de la pobresa crònica responsabilitza als marginats de la seva situació de manera individualitzada, i els estigmatitza. Des d'aquesta perspectiva moralitzant, la situació de les persones que no aconsegueixen deixar d'estar empobrides seria conseqüència del seu fracàs personal, així com dels seus vicis i mals hàbits.

La individualització i culpabilització de la pobresa, a més de fomentar l'estigmatització de les persones empobrides, justifica en certa manera les retallades en l'àmbit de les polítiques socials. Alhora, la visió de la pobresa com un problema individual fa que les persones, enlloc de reivindicar i reclamar els seus drets de manera col·lectiva, es col·loquin en la posició de demanar ajuda a les entitats socials i a l'administració pública per millorar la seva situació personal (Sales, 2014). Lluny de fomentar l'apoderament de les persones empobrides, i lluny de permetre que esdevinguin subjectes polítics que denunciïn i actuen davant les causes estructurals de la pobresa, l'estigmatització de la pobresa debilita i torna encara més vulnerables a les persones que viuen aquestes situacions.

3.1.2. L'empobriment de la societat catalana

A l'hora de quantificar la pobresa en base a unes variables concretes, es distingeix entre *pobresa absoluta* i *pobresa relativa*. El primer concepte fa referència a la carència de les necessitats bàsiques, com l'accés al menjar, a un habitatge digne, a l'atenció sanitària, etc. Malgrat pugui semblar una bona manera de mesurar la pobresa, aquesta definició té un problema d'aplicabilitat degut a la manca de dades. Per altra banda, el concepte de pobresa relativa o *risc de pobresa* situa el fenomen de la pobresa dins de la societat objecte d'estudi i considera que una persona es troba en situació de pobresa quan està en un clar desavantatge respecte a les persones del seu entorn.

Estadísticament, es determina que una persona es troba en situació de pobresa relativa (en endavant, senzillament *situació de pobresa*) quan té uns ingressos inferiors al 60% de la mediana¹⁹. El percentatge de persones que estan per sota d'aquesta xifra proporciona l'*índex de pobresa relativa* o *taxa de risc de pobresa*. Aquesta mediana és el que s'anomena *llindar de la pobresa*, i varia segons els ingressos de tota la població, fet que duu a afirmar que aquest indicador té una limitació important: donat que, en un context de crisi com l'actual, els ingressos del conjunt de la població disminueixen, una mateixa persona que per exemple el 2011, segons aquest indicador, estava sota el llindar de la pobresa, pot ser que avui dia ja no ho estigui tot i tenir els mateixos ingressos i fins i tot més dificultats econòmiques, ja que el cost de la vida ha seguit augmentant (Sales, 2014).

En efecte, segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) basades en l'Enquesta de Condicions de Vida del *Instituto Nacional de Estadística* (INE), el llindar de la pobresa a Catalunya ha tendit a baixar durant els últims anys: mentre que l'any 2009 es va situar en els 8.991,9 € per persona i any, l'any 2012 ho va fer en els 8.082 € per persona i any (IDESCAT, 2014)²⁰. Les limitacions que s'han especificat més amunt expliquen perquè, segons l'índex de pobresa relativa, el percentatge de població catalana en situació de risc de pobresa va augmentar “només” un 1,1% entre 2006 i 2012, situant-se en el 20,1% l'any 2012 (IDESCAT, 2014). La realitat, tanmateix, és una altra, com es desprèn de l'anàlisi d'altres indicadors.

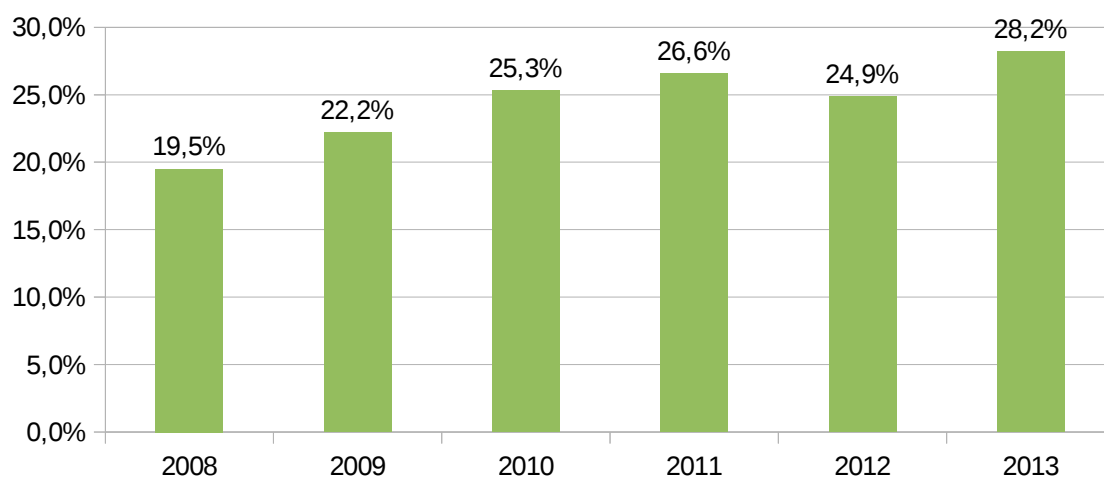
---

19 Si s'ordenen un conjunt de dades numèriques de menor a major, la mediana és el valor que ocupa la posició central.

20 El 31 d'octubre del 2014 l'INE va publicar les dades per a 2013 de l'ECV les quals s'havien obtingut en base a una nova metodologia de recollida de dades sobre els ingressos de les llars (base any 2013) que millora l'anterior metodologia (base any 2004). En base a aquestes dades es calculen els indicadors “Llindar de la pobresa”, “Índex de pobresa relativa” i “Taxa AROPE”, entre d'altres. Canviar la manera d'obtenir dades estadístiques fa que es produeixi el que s'anomena “ruptura de serie”, concepte que fa referència a la distorsió que el canvi de mètode introdueix a l'hora de comparar les dades d'anys anteriors, generades en base a l'antiga metodologia, amb les noves dades. Aquesta variació metodològica resulta qüestionable en l'actual context de crisi ja que la intensitat dels canvis socials que s'estan produint exigeix ser molt curosos amb l'estudi de diverses sèries estadístiques, sobretot degut a les implicacions polítiques que pot tenir donar dades confoses sobre temes tan sensibles com la pobresa. Amb la nova metodologia, l'any 2013 el llindar de la pobresa es va situar en 9.422,6 euros. La gran diferència entre aquesta xifra i la de l'índex de l'any 2012 evidencia la distorsió que ha introduït la ruptura de serie a la que s'ha fet referència i explica perquè s'ha optat per no incloure l'índex del 2013 en l'anàlisi.

La taxa AROPE²¹ indica que la pobresa o l'exclusió social a Catalunya van augmentar gairebé deu punts en cinc anys, passant d'afectar al 19,5% de la població l'any 2008 a afectar al 28,2% el 2013 (IDESCAT, 2014)²².

Gràfic 1. Evolució de la taxa de risc de pobresa i/o exclusió social (ARPE) a Catalunya. 2008-2013.

Font: Elaboració pròpia a partir d'IDESCAT 2014

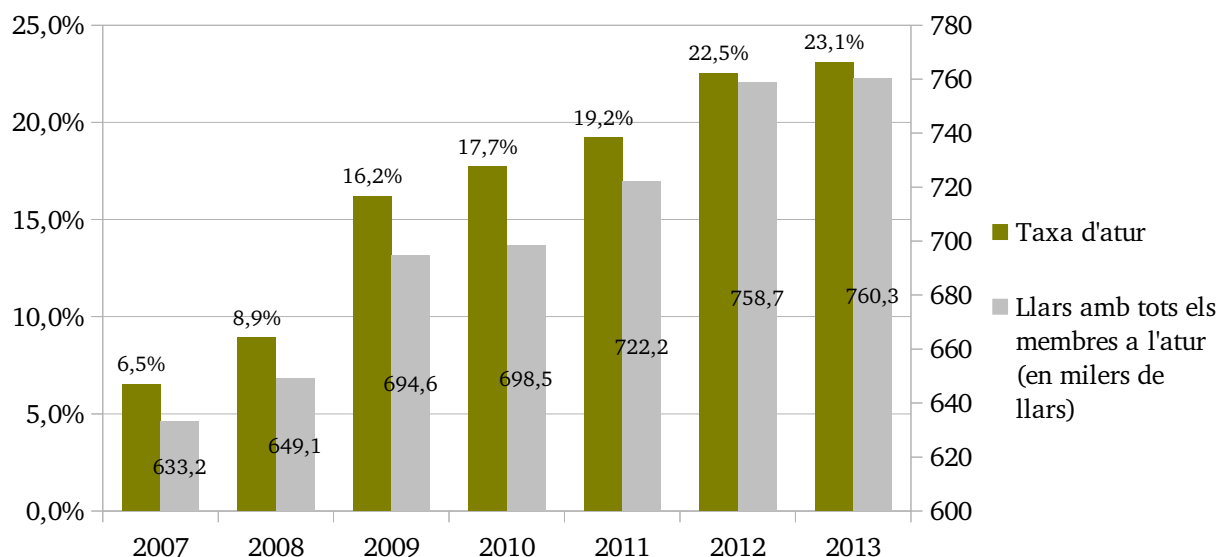
Alhora, mentre que el 2006 el 43,9% de les llars catalanes no manifestaven tenir cap dificultat per arribar a finals de mes, el 2012 van manifestar el mateix el 38,2% de les llars (IDESCAT, 2014). En altres paraules, l'any 2012 el 61,8% de les llars catalanes van tenir problemes per arribar a finals de mes.

Pel que fa a l'exclusió del mercat laboral, és ben sabut que en els últims anys l'atur ha augmentat de manera alarmant: d'un atur del 6,5% de la població activa el 2007 es va passar al 20,3% el 2014. El nombre de llars amb tots els membres a l'atur també ha patit un creixement preocupant, com es mostra al Gràfic 2 (IDESCAT, 2014).

21 La Taxa AROPE estudia a nivell europeu la Taxa de Risc a la Pobresa i/o l'Exclusió Social sumant la proporció de famílies que es troba almenys en una d'aquestes situacions: risc de pobresa, privació material severa o vivint en una llar on els adults tenen una intensitat de treball molt baixa.

22 La Taxa AROPE del 2013 que s'utilitza per aquest anàlisi va ser obtinguda en una consulta al web de l'IDESCAT realitzada abans del 31 d'octubre del 2014. Per tant, correspon al càlcul realitzat per l'INE en base a la metodologia de recollida de dades anterior a la ruptura de sèrie descrita a la nota al peu número 20. Amb la nova metodologia, la Taxa AROPE de 2013 pren el valor de 24,3%. Aquesta és la dada que hom troba quan consulta el web de l'IDESCAT a dia d'avui; tanmateix, s'ha optat per emprar la Taxa obtinguda en base a la metodologia de l'any 2004 perquè es considera que permet fer una anàlisi més acurada de l'evolució de la taxa en els últims anys.

Grafic 2. Evolució de la taxa d'atur a Catalunya i del nombre de llars amb tots els membres a l'atur. 2007-2013.

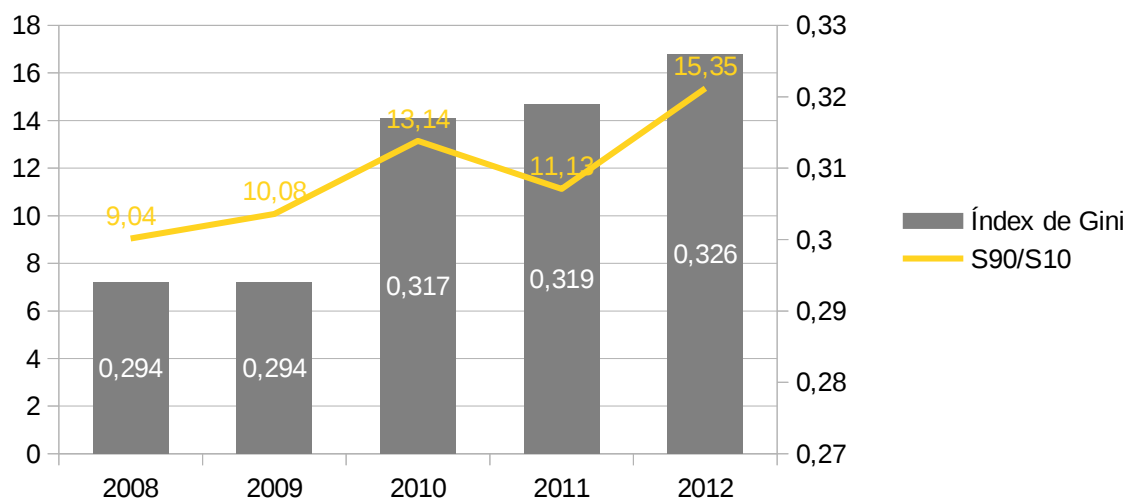

Font: Elaboració pròpia a partir d'IDESCAT 2014

Treballar, tanmateix, no és sinònim d'estabilitat econòmica: l'any 2013, el 12,4 % de les persones ocupades a Catalunya es trobaven en situació de risc de pobresa (IDESCAT, 2014). Aquest fenomen, que s'ha batejat com *pobresa laboral*, posa de manifest que la precarització de les condicions de treball està comportant que una part de la població ocupada també es trobi en situació de risc de pobresa.

L'índex de GINI, per la seva banda, mesura la desigualtat entre les persones més enriquides i les que es troben en situació de més empobriment. Aquest índex pren el valor de 0 en la situació hipotètica de màxima igualtat (si tots els individus ingressessin la mateixa quantitat) i el valor d'1 en la situació hipotètica de màxima desigualtat (si un sol individu acumulés tots els ingressos). Doncs bé, l'evolució d'aquest índex (Gràfic 3) mostra que la desigualtat a Catalunya ha augmentat significativament en els últims anys: mentre que l'any 2006 l'índex era de 0,284, el 2012 s'havia enfilat fins a 0,326 (IDESCAT, 2014). Hom arriba a aquesta mateixa conclusió si es fixa en com han evolucionat en els últims anys les dades de l'indicador S90/10, que il·lustra la desigualtat amb que es distribueixen les rendes: mentre que l'any 2006, el 10% de les llars més afavorides ingressaven 7,51 vegades més que el 10% de les llars més empobrides, l'any 2012 aquest diferencial havia escalat fins al 15,35 (IDESCAT, 2014).

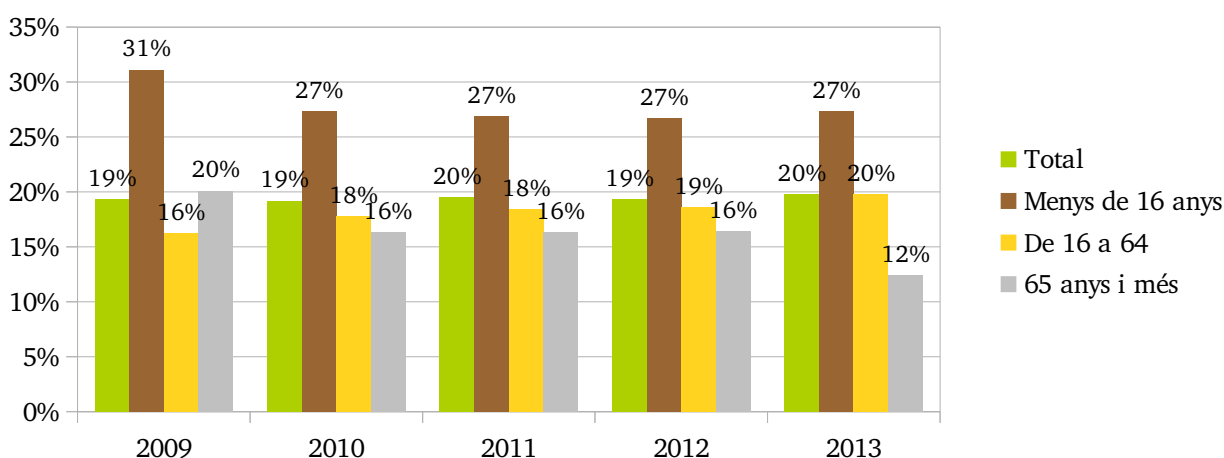
Gràfic 3. Indicadors de distribució personal de la renda a Catalunya. 2008-2012.

Font: Elaboració pròpia a partir d'IDESCAT 2014

Per altra banda, Segons Sales (2012b), el col·lectiu que a casa nostra més s'ha vist afectat per la crisi ha estat el de les persones nouvingudes, les quals, en general, compten amb una xarxa de contactes menys àmplia i amb feines més precàries. El segueix el de les “classes mitges”, amb moltes famílies que abans de la crisi tenien certa estabilitat econòmica i ara es troben empobrides, i una població jove (16-29 anys) que cada dia està més empobrida degut a l'enorme dificultat que té per accedir al mercat laboral. A aquest anàlisi, però, li manca la perspectiva de gènere i, més concretament, tenir en compte el fenomen de la feminització de la pobresa, com fa Sánchez (2010). Des d'aquesta òptica, s'insisteix en que la desigualtat de gènere fa que, en general, les dones pateixin de manera més intensa situacions d'exclusió social i pobresa.

Gràfic 4. Taxa de risc de pobresa a Catalunya per grups d'edat. 2009-2013.

Font: Elaboració pròpia a partir d'IDESCAT 2014

Alhora, degut a la retallada de drets social i serveis públics que ha tingut lloc des de que va esclatar la crisi, les dones estan sent també afectades amb més càrrega de feina relacionada amb les cures en l'àmbit familiar i domèstic. Tot plegat porta a concloure que són les dones, i en especial les dones migrants i les dones joves de les classes populars i les classes mitges, el col·lectiu que està sent més afectat per la crisi.

Els indicadors i les dades que s'han revisat en aquest apartat permeten extreure diverses conclusions. La primera és que gairebé el 30% de la població catalana està en situació de risc de pobresa i/o exclusió social. La segona conclusió és que la majoria de catalans i catalanes estan en una situació econòmica difícil. Com a tercera conclusió cal apuntar que, d'ençà de l'inici de la crisi, a Catalunya s'han diversificat, intensificat i aprofundit les formes de pobresa. La quarta conclusió és que les desigualtats socials han augmentat al principat durant els darrers anys de crisi econòmica i social. La cinquena, que el col·lectiu que més s'ha vist afectat per la crisi són les dones migrants i les dones joves de les classes populars i les classes mitges. L'última conclusió es desprèn de les cinc anteriors i ve a confirmar que Catalunya es troba en una situació d'emergència social que no té precedents en la seva història recent.

3.1.3. Respostes a la pobresa des de la protecció social

La pobresa no és natural ni inevitable, i només serà possible superar-la mitjançant actuacions polítiques que ataquin les seves causes estructurals. En l'actual situació d'emergència social, per acabar amb la pobresa i garantir els drets econòmics, socials i culturals de totes les persones cal desenvolupar accions i estratègies a curt termini, a mig termini i a llarg termini. Així mateix, cal compaginar la implementació de polítiques de redistribució justa i equitativa de la riquesa amb polítiques de protecció social que mitiguin els efectes més dramàtics de l'empobriment, com ara la malnutrició o la manca d'un habitatge digne.

En relació a les polítiques de redistribució de riquesa, una de les més importants i que caldria implementar de forma urgent és la de la renda garantida de ciutadania. Aquesta reivindicació històrica dels moviments socials està sent promoguda actualment a casa nostra a través d'una Iniciativa Legislativa Popular que planteja el desenvolupament d'una llei per mitjà de la qual s'asseguraria una prestació econòmica mínima a tothom que ho necessiti per tal que ningú tingui uns ingressos inferiors al llindar de la pobresa.

En relació a les polítiques de protecció social, cal destacar primerament que, enlloc d'un *model de protecció social universal* que garanteixi a tots els ciutadans el seu benestar social, a Catalunya s'està tendint cada cop més a un *model contributiu* que fa que els ciutadans depenguin de la cotització per aconseguir unes prestacions que són bàsiques per a la subsistència. En l'actual context de molt atur i grans dificultats per aconseguir feina, les mancances i debilitats del model vigent resulten molt evidents.

En segon lloc, cal assenyalar que les mesures de protecció social poden reproduir l'estigmatització o poden potenciar l'autoestima i, en aquest sentit, les respostes a les situacions de pobresa es troben en una tensió entre dos pols oposats: l'*assistencialisme* i l'*apoderament*. Les actuacions que tendeixen a l'assistencialisme donen una resposta reactiva a un problema i pal·lien les seves conseqüències

mitjançant la dispensació de recursos, però sense incidir en les causes que el generen. Per altra banda, les respostes que fomenten l'apoderament es centren en les capacitats i potencialitats de les persones empobrides, i no en les seves dependències, i sovint surten del marc individual per realitzar un treball comunitari més ampli.

En tercer lloc, és necessari posar de manifest que les mesures de protecció social que estan implementant actualment les administracions catalanes no estan ni de bon tros sent capaces de donar una resposta adequada a la situació d'emergència social que viu el país. En bona mesura, això es deu a que els governs espanyol i català no estan dedicant recursos suficients als serveis i prestacions de protecció social, incomplint així la seva obligació de fer efectius els drets econòmics, socials i culturals de la ciutadania (Edpac et al., 2014).

Bona part dels serveis i prestacions de protecció social són proveïts per les administracions locals. Es tracta de les administracions que més a prop són de la vida quotidiana de les persones i, per tant, les que més bé perceben la situació d'emergència social que s'està vivint a molts barris i pobles del país. Tanmateix, en l'actual context, malgrat que la majoria de les administracions locals i regionals estan doblant esforços per continuar desenvolupant programes i actuacions que donin resposta a les necessitats d'urgència social, no tenen recursos ni competències suficients per resoldre problemes socioeconòmics estructurals derivats de polítiques que estan totalment fora del seu abast. En conseqüència, aquestes administracions no estan sent capaces de donar una resposta adequada a l'actual situació d'emergència social.

Com no podia ser d'una altra manera, els serveis socials bàsics que presten els ajuntaments per ajudar a cobrir les necessitats bàsiques a les persones que no poden autosatisfer-se-les s'han vist afectats per la crisi i les retallades. El fet que, en un context de fort augment de les situacions de pobresa, s'estiguin destinant recursos i personal insuficients a les polítiques socials ha comportat la reducció tant dels imports, com del nombre i la durada de les prestacions que s'atorguen. Alhora, les dificultats que tenen els serveis socials per identificar les necessitats de les persones abans que aquestes s'extremen i es cronifiquin, han fet que hagin augmentat significativament les demandes urgents. Aquestes situacions estan generant un profund malestar en els equips de professionals que tiren endavant els serveis socials locals, els quals es veuen desbordats per la càrrega de feina i la manca de recursos. Això es deu a que les limitacions de temps, personal i recursos fan que s'hagi de donar prioritat a accions purament assistencials de resposta a les necessitats urgents, i que s'hagi de deixar en segon terme el desenvolupament de programes de prevenció (Fundació Pere Tarrés, 2014).

A més de pel seu marcat caràcter assistencial, la majoria d'accions de protecció social que estan desenvolupant els serveis socials i les entitats del Tercer Sector Social es caracteritzen, per una banda, per promoure la fiscalització del consum de les famílies en situació de vulnerabilitat i, per altra banda, per posar molt èmfasi en la necessitat de que aquestes persones trobin feina. Aquest tipus de respostes a l'emergència social té efectes molt negatius per a les persones empobrides: les accions assistencials les situen en una posició d'incapacitat per gestionar les seves pròpies vides, i tendeixen a accentuar i cronificar les situacions d'empobriment, desapoderament i exclusió que travessen; en el marc de la cultura hiperconsumista dominant, fiscalitzar les seves despeses les

converteix en autèntiques “pàries de la nostra societat”; per últim, en l'actual context de crisi i de grans dificultats per trobar feina, basar les estratègies d'inserció social en l'objectiu de la inserció laboral implica condemnar les persones en situació de vulnerabilitat o a la impotència i la frustració o a la precarietat laboral més absoluta (Sales, 2015).

Per fer front al fet que no s'estiguin destinant recursos suficients per donar una resposta adequada a la situació d'emergència social, les administracions públiques locals i les entitats del Tercer Sector Social estan tractant de millorar la coordinació entre elles. El vincle entre aquests dos tipus d'agents socials té aspectes positius que cal potenciar, però també comporta riscos que cal identificar i prevenir. D'entre els aspectes positius, destaca el fet que la vinculació entre el Tercer Sector Social i l'administració pública introdueix l'estratègia del treball en xarxa i el treball comunitari per a pal·liar situacions d'emergència social (Fundació Desenvolupament Comunitari, 2010). Pel que fa als riscos, aquesta tendència es pot llegir com una delegació a les entitats socials, per part de les administracions públiques, de la responsabilitat que les segones tenen en tant que garants dels drets humans de la ciutadania (Sales, 2014).

Com es deia al principi d'aquest subapartat, per acabar amb la pobresa i garantir els drets econòmics, socials i culturals de totes les persones cal desenvolupar accions i estratègies a curt termini, a mig termini i a llarg termini. A curt i a mig termini, cal destinar molts més recursos públics a les polítiques de protecció per tal de potenciar-les i reorientar-les, de manera que es garanteixin les necessitats bàsiques de les totes les persones i, alhora, es promogui l'apoderament de les que estan en risc de pobresa i/o exclusió social. En aquest mateix sentit, davant les dificultats per trobar feina i la creixent precarització del món laboral, un dels principals objectius de les accions de promoció de l'apoderament ha de ser que les persones en situació de vulnerabilitat desenvolupin aptituds que lis permetin resoldre les seves problemàtiques per elles mateixes, més enllà de la feina remunerada o de les ajudes socials, per exemple per mitjà de l'emprenedoria col·lectiva i l'autogestió.

Alhora, cal reclamar que es garanteixin els drets humans, lluitar per reconquerir-los i exigir que s'asseguri des del comú un benestar mínim per tothom, per exemple per mitjà de polítiques de redistribució de la riquesa com ara la renda garantida de ciutadania. Així mateix, l'administració pública ha de contribuir a canviar el patró productiu i el model econòmic dominant recolzant i fomentant l'economia solidària, per exemple mitjançant la compra pública de serveis o béns produïts localment, de forma sostenible, justa i cooperativa. I, pel que fa al treball a llarg termini, és necessari un canvi cultural que trenqui amb els tòpics i prejudicis que comporta l'estigmatització de la pobresa, reconfiguri la posició que el treball remunerat té en la nostra societat i promogui que les lluites per reconquerir els drets socials es combinin amb la generalització d'iniciatives comunitàries que posin en pràctica estratègies d'autogestió (Sales, 2014).

3.2. La pobresa alimentària

El concepte *pobresa alimentària* fa referència a la manca de recursos o a altres tipus de dificultats que poden afectar a una persona i impedir-li cobrir satisfactòriament la necessitat de l'alimentació. Amb tot, malgrat es puguin afegir “cognoms” a la noció de pobresa (*pobresa alimentària*, *pobresa energètica*, *pobresa laboral*, etc.) per centrar-se en un o altre aspecte de la mateixa, tal i com es fa en

aquest estudi, és important no perdre de vista que de pobresa només n'hi ha una i que es tracta d'una problemàtica transversal que afecta molts àmbits de la vida de la persona o la família que pateix aquesta situació. Des d'aquesta perspectiva, a partir de les dades relatives al nivell d'empobriment de la població catalana que s'han referenciat en l'apartat anterior, és possible afirmar que gairebé una tercera part dels i les catalanes viuen actualment en situació de risc de patir pobresa alimentària. Les greus dificultats per accedir a una alimentació suficient i adequada que està tenint en l'actualitat bona part de la població catalana són conseqüència del fet que, d'ençà de l'inici de la crisi, un nombre creixent de persones s'hagin vist evocades a situacions de vulnerabilitat social i econòmica (Edpac et al., 2014).

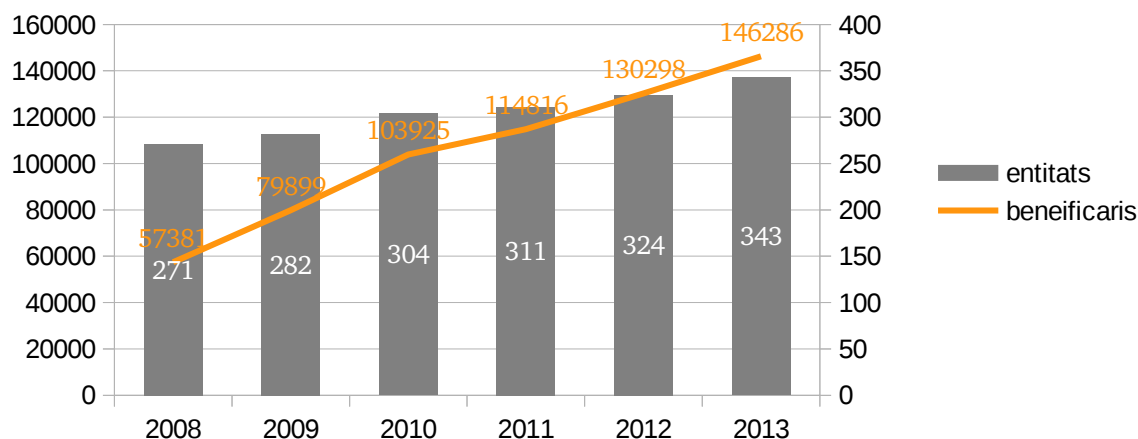
A l'hora de tractar de determinar amb més precisió l'abast actual de la pobresa alimentària a Catalunya i la seva evolució en els últims anys, el primer que crida l'atenció és que no existeixin dades específiques sobre aquesta qüestió. Aquest fet en si mateix parla per si sol i indica que la Generalitat no presta suficient atenció a aquest fenomen, ja sigui per deixadesa o per voluntat d'invisibilitzar-lo. Davant l'impossibilitat d'establir amb exactitud la incidència actual i l'evolució recent de la pobresa alimentària, a continuació es tracta de realitzar una aproximació al fenomen de forma indirecta, a partir de les dades d'ajuda alimentària a Catalunya. Aquestes dades, tanmateix, no només són indirectes, sinó que també són molt parcials. Això es deu a que hi ha un gran nombre d'agents socials que presten aquest tipus d'ajuda a Catalunya, i a que, fins a dia d'avui, ningú s'ha dedicat a agregar les dades referents al nombre de persones que atén cadascun d'ells, ni als diners que s'hi destinen.

Entre els anys 2006 i 2013, any amb últimes dades disponibles, el pressupost que el Departament de Benestar i Família va destinar a finançar les prestacions per urgències socials, incloent la pobresa alimentària, que ofereix la Xarxa Pública de Serveis Socials Municipals va augmentar de 47,5 M a gairebé 130 M d'euros²³ (Departament de Benestar Social i Família, 2007 i 2014). Per la seva banda, l'any 2013 l'Ajuntament de Barcelona va assignar 11,5 M d'euros a l'ajuda alimentària (Ajuntament de Barcelona, 2013). Al seu torn, destaca l'ajuda alimentària que Creu Roja proveeix al conjunt de Catalunya, la qual va passar de beneficiar a 10.850 persones l'any 2006 a beneficiar a 223.027 persones l'any 2013, 57.200 de les quals van ser infants (Creu Roja, 2007 i 2014). A la vegada, en l'àmbit de la província de Barcelona, el Banc d'Aliments de Barcelona va passar d'atendre a 57.381 persones mitjançant 271 entitats socials l'any 2008 a atendre'n 146.286 per mitjà de 343 entitats l'any 2013, com es mostra en el Gràfic 5 (Fundació Banc dels Aliments de Barcelona, 2014).

---

23 No ha estat possible precisar quin percentatge d'aquest pressupost s'ha destinat en els darrers anys a finançar les prestacions i serveis d'ajuda alimentària que brinden els ajuntaments catalans, així com el nombre de persones beneficiàries i el tipus de serveis i prestacions que s'han donat, perquè els responsables de l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials del Departament de Benestar Social i Família asseguren que no disposen d'aquestes dades.

Gràfic 5. Evolució de les entitats receptores i beneficiaris atesos pel Banc dels Aliments de Barcelona. 2008-2013.

Font: Elaboració pròpia a partir de Fundació Banc dels Aliments de Barcelona 2014

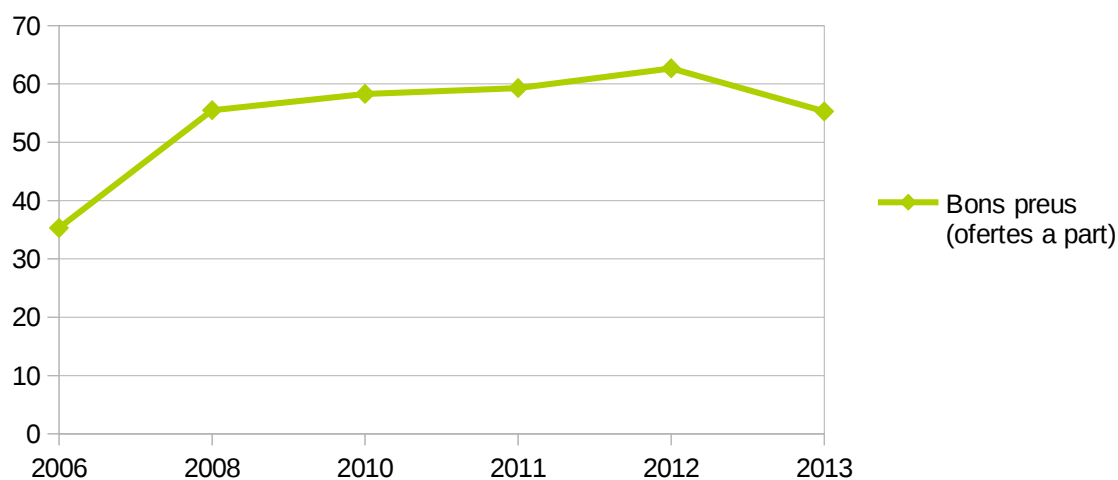
Aquell mateix any, Càritas Barcelona²⁴ va donar ajuda alimentària a 40.000 persones (Càritas, 2014). Aquestes dades confirmen l'augment dels recursos que les administracions públiques i les entitats del tercer sector social han hagut de realitzar per tal de fer front a la creixent situació d'emergència social i concretament a la situació de pobresa alimentària.

Donat que les condicions econòmiques són un dels factors que determinen el canvi de pautes en els hàbits de consum, i tenint en compte que les persones que tenen menors ingressos i menor nivell educatiu són les que modifiquen més el seu comportament a causa d'aquest factor (Martín-Lagos, 2013), una altra forma de fer una aproximació indirecta al fenomen de la pobresa alimentària és analitzar els efectes que la crisi ha tingut en el patró alimentari de la població. Degut a les poques dades específiques per a Catalunya disponibles sobre aquesta qüestió, a continuació es realitza aquest anàlisi sobretot a partir de dades per al conjunt de l'Estat espanyol.

La crisi ha promogut que els hàbits alimentaris de la població espanyola i la població catalana canviïn en diversos sentits. Mentre l'any 2007, el 35,3% de la població espanyola afirmava que tenia en compte el preu a l'hora d'escollir l'establiment on comprava els aliments, l'any 2013 aquest percentatge havia augmentat fins al 55,3% (MAGRAMA, 2013). Així mateix, l'any 2012 el 63,4% de les persones entrevistades per l'Informe de les Dades de Consum Alimentari de l'Estat espanyol afirmava que havia modificat la forma de cuinar o comprar per aprofitar més i millor els productes i contribuir així a l'estalvi (MAGRAMA, 2013).

24 Càritas Barcelona és una altra de les grans entitats del Tercer Sector Social. Opera a la diòcesi de Barcelona i el seu àmbit territorial de treball comprèn ciutats com ara Barcelona, L'Hospitalet, Cornellà, Sant Adrià, Badalona, Santa Coloma de Gramenet i totes les de la comarca del Maresme fins a Mataró.

Gràfic 6. Evolució de la importància del preu en l'elecció per la compra d'aliments a l'Estat espanyol. 2006-2013.

Font: Font: Elaboració pròpia a partir de l'Informe de les Dades de Consum Alimentari de l'Estat espanyol 2013

Alhora, al conjunt de l'Estat espanyol la crisi ha comportat la disminució del volum d'aliments consumits per persona i llar (Antenas i Vivas, 2014). Per altra banda, en els últims anys hi ha hagut un augment del consum de llegums, una disminució en la compra de la carn més cara (vedella i xai), i un augment en la compra de la més econòmica, així com una disminució de la compra de peix (MAGRAMA, 2013). Les dades per a Catalunya que facilita l'IDESCAT (2014) apunten en la mateixa direcció: mentre el 2006 l'1,8% de les llars catalanes no es podien permetre menjar carn, pollastre o peix almenys cada dos dies, el 2012 aquest percentatge havia augmentat fins el 3,3%. Per últim, s'ha observat que la disminució de la despesa alimentària a les llars de l'Estat espanyol afavoreix la compra de productes menys nutritius i més processats i rics en calories, el que contribueix a fomentar una alimentació poc saludable (Antenas, 2014).

Pel que fa a les implicacions sanitàries de la pobresa alimentària, destaca que el percentatge de població catalana amb excés de pes sigui superior entre les persones aturades i les classes socials més desfavorides, tal com mostren els resultats de l'Enquesta de Salut de Catalunya de 2013. (Departament de Salut, 2014). Efectivament, la pobresa va associada a una major prevalença del risc de patir malalties i patologies que estan associades a una mala alimentació, com ara el sobrepès i l'obesitat. Això es deu a que les persones en situació de vulnerabilitat social i econòmica tendeixen a adoptar un patró alimentari basat en aliments de baix cost que contenen moltes calories i molts greixos. Aquests aliments, a més, són en general poc nutritius, de manera que la dieta de les persones empobrides sol satisfer les seves necessitats d'energia, però no les de nutrients (Antenas i Vivas, 2014), circumstància que duu a pensar que, en general, les persones en situació d'empobriment pateixen subnutrició.

Per altra banda, com s'ha assenyalat a l'apartat 4.3 sobre dret a l'alimentació, un dels elements que determina la capacitat d'accedir a aliments de qualitat és la possibilitat de tenir accés als recursos necessaris per autoproduir-se ni que sigui una part d'ells, per exemple accedint a un petit tros de terra on cultivar hortalisses per a l'autoconsum. En relació a aquesta possibilitat, cal assenyalat que

actualment diversos factors impossibiliten que la majoria de la població catalana, i sobretot la que té més dificultats socioeconòmiques, pugui autoproduir-se part dels aliments que consumeix. D'entre aquests factors, destaca, en primer lloc, la pròpia naturalesa del model de distribució territorial de la població a Catalunya: mentre hi ha àmplies àrees rurals molt despoblades, gairebé el 65% de la població viu en ciutats de més de 30.000 habitants (INE, 2014), i gairebé la meitat ho fa a l'Àrea Metropolitana de Barcelona (IDESCAT, 2010). Així mateix, destaquen altres factors com ara el model de *ciutat compacta* dominant a casa nostra; o el fet que, en l'últim segle, la major part de la terra agrària de l'Àrea Metropolitana de Barcelona hagi sucumbit a les fortes pressions de tot tipus a la que ha estat sotmesa.

Com també s'ha indicat a l'apartat 4.3 en relació al dret a l'alimentació, la dificultat d'accedir a aliments suficients i adequats no és l'única causa de les situacions de pobresa alimentària, sinó que aquestes també poden ser conseqüència de no comptar amb un habitatge digne. En aquest sentit, destaca que l'any 2011 a Catalunya hi havia 36.800 persones que no tenien llar o patien un allotjament inadequat (Tulla et al., 2013), i que el 2014 l'11% de les llars catalanes es trobaven en situació de pobresa energètica (IDESCAT, 2014). Així mateix, comptar amb un mal estat de salut també afecta les pautes d'alimentació. En aquest sentit, les malalties mentals com la depressió o l'ansietat, afeccions que han augmentat en els darrers anys en part degut a la dificultat de trobar feina, poden complicar el manteniment d'uns bons hàbits alimentaris, tan de la pròpia persona com de les persones que aquesta tingui al seu càrrec (Sales, 2014).

Com passa amb la pobresa, la pobresa alimentària afecta de manera més intensa als col·lectius més vulnerables, començant pels infants. El curs 2012/2013, 63.659 alumnes d'educació infantil de primer cicle, educació primària i educació secundària obligatòria van disposar d'ajut individual de menjador escolar parcial o total, xifra que representa el 6,4% dels alumnes escolaritzats en aquests ensenyaments (Síndic de Greuges de Catalunya, 2013). Paradoxalment, el curs 2013-2014 van ser denegades el 42,68% de les beques menjador que les famílies van sol·licitar (FaPac, 2013), i les queixes de la comunitat educativa van dur el Síndic de Greuges de Catalunya a estudiar el cas.

L'agost del 2013 el Síndic va publicar un informe en el que alertava sobre la subnutrició infantil, fenomen que afecta a infants que fan una ingesta insuficient d'aliments per satisfer les seves necessitats alimentàries específiques. En aquest informe, el Síndic posava també de relleu que el desembre de 2012 les escoles i instituts catalans havien detectat 2.800 infants amb possibles dèficits alimentaris, els quals podrien ser susceptibles de rebre ajuda dels serveis socials; i que el 2011 el 4% dels i les catalanes menors de 16 anys no havien pogut menjar carn o peix almenys cada dos dies (Síndic de Greuges de Catalunya, 2013). Cal tenir en compte que durant el període escolar molts infants fan l'àpat més important del dia a l'escola, sovint gràcies a l'ajuda de la beca menjador. Quan arriben les vacances d'estiu, però, l'alimentació d'aquests menors passa a dependre exclusivament de les seves famílies les quals, en cas d'estar empobrides, sovint no poden satisfer les necessitats alimentàries de la seva mainada de manera satisfactòria (Sales, 2014).

Les dades que s'han revisat en aquest apartat permeten extreure diverses conclusions. Malgrat no hi ha dades que permetin determinar amb exactitud l'abast de la pobresa alimentària a Catalunya, tot indica que la crisi ha comportat que una part molt significativa de la població catalana tingui

actualment dificultats per accedir a una alimentació suficient i adequada. L'empobriment que en els últims anys ha sofert la societat catalana s'ha traduït en l'adopció d'un patró alimentari menys saludable. El percentatge de població catalana amb excés de pes és superior entre les persones aturades i les classes socials més desfavorides, fet que confirma que les persones que estan en situació de vulnerabilitat social tenen una major prevalença del risc de patir malalties i patologies que estan associades a una mala alimentació. Per últim, cal destacar que els infants són un dels col·lectius que estant sent afectats de manera més intensa pel fenomen de la pobresa alimentària.

3.3. L'ajuda alimentària

A Catalunya, s'estan desenvolupant actualment diferents estratègies per mitjà de les quals es tracta de donar resposta a les mancances alimentàries que tenen les persones que es troben en situació de vulnerabilitat. La gran majoria de les accions que inclouen els programes i serveis que actualment es desenvolupen per tal de donar resposta a la pobresa alimentària s'engloben en el que es coneix com *ajuda alimentària*. Les accions d'ajuda alimentària poden agrupar-se en dos tipus: per una banda, hi ha els diferents *serveis per a la distribució de productes bàsics alimentaris*; i, per altra banda, les *prestacions econòmiques per facilitar l'accés a l'alimentació*. Aquests dos tipus d'ajudes són en general brindades per les administracions públiques locals i les entitats del Tercer Sector Social. Representen les respostes més esteses al fenomen de la pobresa alimentària, i les que arriben a un major nombre de persones. En els subapartats d'aquest apartat es descriuen i s'analitzen des d'una perspectiva crítica els principals serveis i prestacions que engloben aquestes dues modalitats d'ajuda alimentària. Abans, però, és pertinent fer algunes valoracions generals sobre les mateixes.

En primer lloc, cal constatar que, tot i ser les responsables de garantir el dret a l'alimentació de la població, les dades que s'han facilitat en l'apartat 3.2 indiquen que, en l'actual context d'emergència social, les administracions públiques catalanes no estant sent capaces de cobrir satisfactòriament les necessitats alimentàries de tota la població que no pot fer-ho pels seus propis mitjans.

En segon lloc, destaca que, si bé és cert que la majoria de serveis i prestacions són dispensats per les administracions públiques, existeix actualment a Catalunya un ampli ventall d'entitats socials que desenvolupen programes d'ajuda alimentària per arribar allà on no arriben les administracions. Així, sembla que el paper que les entitats socials estan jugant a l'hora de donar resposta a la pobresa alimentària és cada cop més important: segons el Departament de Benestar i Família (2013), a finals del 2013 hi havia a Catalunya 544 entitats socials que distribuïen aliments a persones empobrides, d'entre les quals destaquen les parròquies i esglésies, Creu Roja, Càritas, els bancs d'aliments i multitud d'altres entitats locals.

En tercer lloc, sobresurt la promoció del treball en xarxa en l'àmbit local que darrerament estant realitzant les administracions públiques i les entitats socials que donen resposta a la pobresa alimentària, esforç que està concretant-se en el sorgiment de "Taules d'Alimentació" locals de treball, en les que participen els ajuntaments i les entitats del territori.

En quart i últim lloc, és necessari assenyalar que, malgrat la important funció que en l'actual context d'emergència alimentària estant jugant els serveis i prestacions d'ajuda alimentària, en general aquest tipus de respostes no estan atacant les causes de la pobresa i no estan fomentant

l'apoderament de les persones empobrides, ni la dignificació de les seves situacions. Tot i que bona part dels professionals i el voluntariat que treballen en aquest àmbit voldrien fer les coses d'una altra manera, la magnitud del problema, la situació d'urgència i la manca de mitjans fan que, en general, els serveis i prestacions d'ajuda alimentària estiguin reproduint lògiques i procediments assistencialistes que tendeixen a cronificar les situacions d'empobriment, desapoderament i exclusió social.

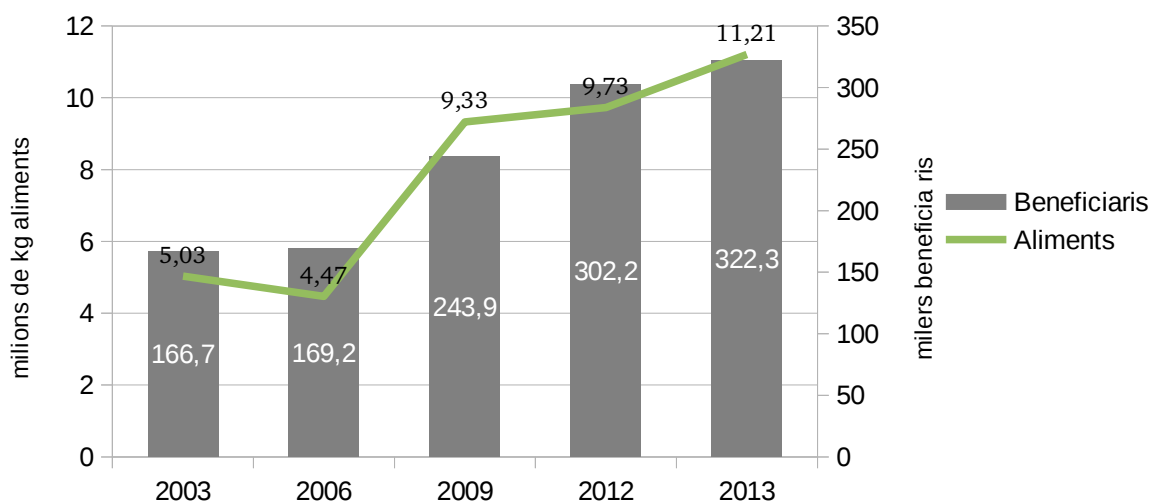
3.3.1. Distribució de productes bàsics alimentaris

En els últims anys, hi ha hagut un auge del repartiment de lots de menjar no preparat, activitat que les entitats del Tercer Sector Social realitzen amb més o menys coordinació amb els serveis socials municipals. Els aliments provenen de diverses fonts, d'entre les que destaca el Pla d'Ajuda Alimentària de la Unió Europea, així com els donatius de particulars i privats (sovint vinculats amb l'església), i les compres públiques amb pressupost municipal. De forma general, els aliments es concentren en un magatzem central des d'on, o bé es fa el repartiment a les persones beneficiàries mitjançant voluntariat, o bé són recollits per les entitat per fer el repartiment als seus locals (Fundació Pere Tarrés, 2014).

El 40% dels productes bàsics que es reparteixen per mitjà d'aquest sistema arreu de l'Estat espanyol provenen del Pla d'Ajuda Alimentària de la Unió Europea (Peiró, 2013). Aquest programa, que està finançat amb fons comunitaris, distribueix els excedents agrícoles que es generen en el mercat europeu amb un doble objectiu: facilitar la sortida dels productes agrícoles emmagatzemats pels organismes d'intervenció en el marc de la Política Agrària Comunitària (PAC); i posar a disposició de les persones en situació de vulnerabilitat aquests excedents alimentaris. Mitjançant el Fons Espanyol de Garantia Agrària (FEGA), el Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient compra els excedents alimentaris i, a continuació, assigna a dues organitzacions socials la distribució d'aquests aliments. Actualment, aquestes dues organitzacions són la Fundació del Banc dels Aliments i Creu Roja. Aquestes organitzacions, alhora, canalitzen les sol·licituds d'entitats benèfiques que volen estar autoritzades per distribuir els aliments de forma voluntària. Per altra banda, les empreses agroalimentàries que reparteixen els aliments a les organitzacions designades també s'han de presentar a un concurs anual.

Durant els últims anys, tant el nombre de beneficiaris i d'entitats benèfiques, com el nombre de kg o litres d'aliments repartits per mitjà d'aquest sistema ha crescut sense aturador: mentre que el 2003 a Catalunya hi havia 841 entitats registrades i 166.708 beneficiaris, i es van distribuir 5 tones d'aliments, el 2013 es va arribar a les 1.006 entitats, als 322.405 beneficiaris i a les 11 tones repartides. Per altra banda, l'import destinat al Pla d'Ajuda Alimentària a Catalunya al 2013 va ser d'11,6 milions d'euros d'un total de 85,6 milions d'euros per a tot l'Estat espanyol (FEGA, 2013).

Gràfic 7. Evolució dels beneficiaris i dels kg d'aliments distribuïts del Pla d'Ajuda Alimentària a Catalunya. 2009-2013

Font: Elaboració pròpia a partir de FEAGA 2013

El repartiment de lots de menjar ha rebut nombroses crítiques per part de diversos agents socials, d'entre les que destaquen les relacionades amb el model de producció i distribució que promou aquest sistema, per una banda, i amb el tipus d'aliments que es reparteixen, per una altra. Respecte al model de producció i distribució que promou aquesta estratègia d'ajuda alimentària, s'ha assenyalat, en primer lloc, que el Pla d'Ajuda Alimentària de la UE ha passat de ser una ajuda puntual per poder cobrir els costos dels excedents alimentaris a ser una subvenció directa. S'afirma, en aquest sentit, que sota el fals precepte de lluita contra el malbaratament alimentari, les empreses de la indústria alimentària compten amb els diners i el mecanisme que preveu el pla per donar sortida a una part de la seva producció, de manera que el pla perpetua el malbaratament enlloc de combatre'l (Montagut, 2014).

Encara en relació al model de distribució que es promou per mitjà d'aquest mecanisme, destaca en segon lloc que el mateix té associades unes despeses de transport i d'emmagatzematge que l'any 2013 van ser de 0,9M i 1,6M d'euros, respectivament, per al conjunt de l'estat (FEAGA, 2013). Aquestes despeses es podrien minimitzar si s'optés per un model de distribució d'aliments que es basés en una producció més local. En tercer i últim lloc, destaca que les condicions dels plecs per a la licitació de les empreses agroalimentàries subministradores d'aliments es fonamentin en aspectes relacionats amb la capacitat productiva i financera de l'empresa. Això comporta que s'afavoreixi a les empreses grans que privilegien la producció de molta quantitat d'aliments per davant de la seva qualitat. Alhora, implica perdre una bona oportunitat per condicionar la compra pública cap al foment d'un tipus de producció agroalimentària que es basi en criteris de sostenibilitat i equitat.

Per altra banda, com es deia més amunt, s'han desenvolupat crítiques relacionades amb el tipus d'aliments que es distribueixen per mitjà del Pla d'Ajuda Alimentària i, en general, a través del mecanisme de repartiment de lots de menjar no preparat. En aquest sentit, s'assenyala que els tipus d'aliments que es reparteixen són molt limitats, ja que han de complir requisits especials, com ara ser duradors perquè es puguin transportar a grans distàncies i ser fàcils de conservar i

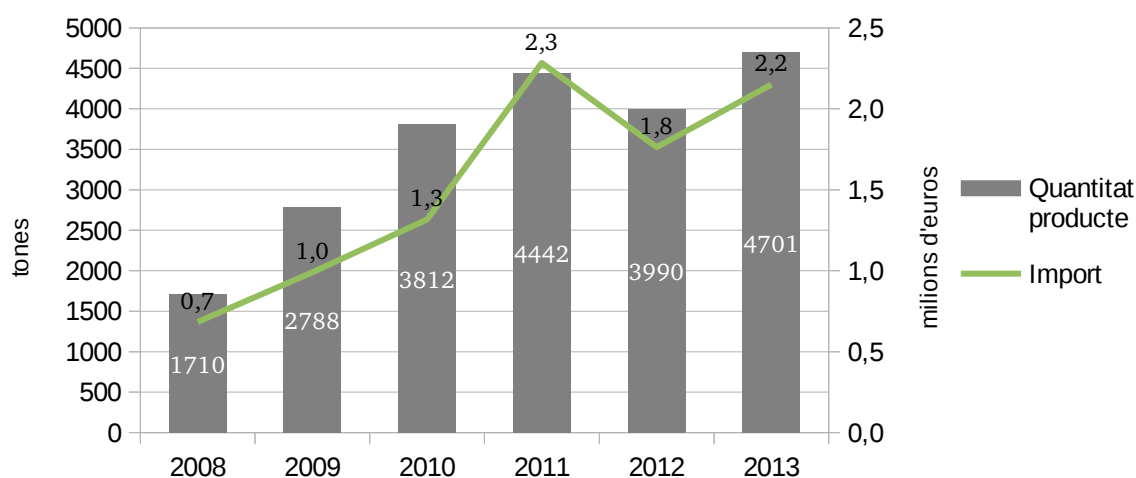
emmagatzemar durant llargues temporades.

Aquestes condicions determinen la cistella que es reparteix, que en el cas del Pla d'Ajuda Alimentària, segons FEGA (2013) pot contenir 14 productes: oli d'oliva, llegums (llenties i cigrons), arròs, llet en pols, formatge, macarrons, galetes, fruita en conserva, mongeta tendre en conserva, tomàquet fregit, cereals infantils i potets de verdures. Aquests aliments són, precisament, els que es troben en excés en les dietes de les persones empobrides, les quals estan basades en hidrats de carboni i poc aliment fresc, patró alimentari que pot donar problemes de malnutrició (Montagut, 2014). Per altra banda, el repartiment de lots tancats no permet que les persones usuàries puguin escollir els aliments que necessiten, de manera que es promouen unes pautes de consum que poden ser inadequades tant a nivell nutricional com cultural. Totes aquestes mancances porten a afirmar que l'ajuda alimentària basada en els excedents respon més a la necessitat de col·locar fora del mercat aquests productes que a la de cobrir les carències alimentàries de les persones empobrides.

La UE destina una quantitat addicional i també important de diners públics a retirar fruita i hortalisses del mercat per evitar la caiguda de preus i fer-les arribar a les persones amb manca dels recursos necessaris per la seva subsistència o que estiguin en risc d'exclusió social. Les Organitzacions de Productors de Fruites i Hortalisses (OPFH) poden destinar a la retirada del mercat com a màxim el 5% en pes del que han comercialitzat en les tres campanyes anteriors. En cas que aquests productes es destinin a la distribució gratuïta a través d'organitzacions socials o centres benèfics, l'ajuda cobreix el 100% de la despesa real. En canvi, si es destinen a altres finalitats, com ara la fabricació de compost, la generació d'energia o l'alimentació animal, entre altres, l'ajuda cobreix el 50 % de la despesa (Peiró, 2013).

A Catalunya el 2013 hi havia autoritzades com a receptores de fruites i hortalisses procedents de retirades del mercat 589 entitats que aquell any van donar servei a uns 150.710 persones beneficiàries, xifra que és sis vegades superior al nombre de beneficiàries del 2007 (DAAM, 2014). Aquestes persones reben en forma de producte fresc només una part de les fruites i verdures que les OPFH retiren del mercat. Concretament, l'any 2013 el producte fresc que va arribar a les persones beneficiàries va representar menys d'un 15% en pes del total de producte retirat. Les fruites i verdures retirades per les OPFH són distribuïdes a les entitats catalanes autoritzades a través dels quatre Bancs dels Aliments de Catalunya, els quals operen respectivament a cadascuna de les quatre províncies catalanes. Aquesta ajuda ha augmentat també significativament d'ençà de l'inici de la crisi: de 682.796 € destinats a retirar del mercat 1.710 tones de producte l'any 2008 es va passar a destinar 2.151.084 € per retirar 4.701 tones (DAAM, 2014).

Gràfic 8. Quantitat de producte retirat del mercat a distribució gratuïta i import de l'ajut a les OPFH a Catalunya. 2008 - 2013.

Font: Elaboració pròpia a partir de DAAM 2014

La major part de les crítiques que s'han detallat més amunt al model de producció i distribució que promou el Pla d'Ajuda Alimentària de la UE, així com a les limitacions que implica el fet de repartir lots tancats, són extrapolables al repartiment de fruites i hortalisses provinents del programa de retirada del mercat de la UE.

Per la seva banda, les entitats socials que presten ajuda alimentària també desenvolupen campanyes i programes de captació d'aliments. La campanya més coneguda és el Gran Recapte de la Fundació Banc d'Aliments, una campanya de dos dies de durada que organitzen de forma simultània i coordinada els quatre Bancs d'Aliments de Catalunya amb l'objectiu de recollir un gran volum d'aliments bàsics. En el marc d'aquesta campanya, el 2014 es van mobilitzar més de 20.000 persones voluntàries que van ajudar a recollir 4.686.000 kg d'aliments als supermercats (Fundació del Banc dels Aliments de Barcelona, 2014). Des d'una perspectiva crítica, sobre el Gran Recapte s'ha afirmat que es basa en la bona voluntat de la gent per fer augmentar les vendes dels supermercats i que es tracta d'una campanya en certa manera desmobilitzadora. En aquest sentit, Montagut (2014) argumenta que, enlloc de sensibilitzar sobre les causes estructurals de la pobresa alimentària i aprofitar la creativitat de les persones voluntàries per dissenyar línies de treball transformadores, el Gran Recapte esdevé un acte massiu de caritat per mitjà del qual s'ofereix a les persones que hi participen la possibilitat de tranquil·litzar les seves consciències a canvi de comprar una mica més o de passar una estona empaquetant i transportant lots d'aliments.

A part de campanyes puntuals com el Gran Recapte, periòdicament la Fundació Banc d'Aliments de Barcelona realitza programes per promoure que escoles i empreses no alimentàries facin recaptes solidaris per la donació d'aliments bàsics. Alhora, des del 2008 aquesta fundació recull els excedents de producte fresc que es generen a Mercabarna, i des del 2010 fa el mateix amb les minves dels supermercats, hipermercats i mercats municipals que ja no són adequades per a la seva venda al

públic, però si pel seu consum (Fundació dels Banc Aliments de Barcelona, 2014). Des d'una perspectiva crítica, cal apuntar que en general aquestes actuacions reproduïxen lògiques i dinàmiques assistencialistes, contribueixen a augmentar el volum de vendes de les empreses de la Gran Distribució Alimentària i el seu rentat d'imatge, i impliquen la distribució d'aliments poc nutritius i de baixa qualitat. Tanmateix, promoure la implicació d'agents socials diversos en les iniciatives d'ajuda alimentària i fomentar l'aprofitament de minves són estratègies amb potencial transformador, el qual podria ser desenvolupat de forma més satisfactòria si aquestes pràctiques fossin implementades des de la perspectiva de l'apoderament.

Al seu torn, des de l'any 2009 Creu Roja complementa la donació d'aliments amb kits de suport social que cobreixen necessitats alimentàries però també d'higiene de les persones més vulnerables. El disseny dels kits inclou diverses tipologies segons les necessitats específiques de cada família, i bona part dels kits cobreixen necessitats de la infància, a través de bolquers o d'alimentació infantil. Mentre que l'any 2009 es van beneficiar d'aquests kits 9.869 persones, l'any 2012 ho van fer 34.285 persones (Creu Roja, 2010 i 2013).

Taula 1. Projectes d'alimentació de Creu Roja. 2010-2014

	2010	2011	2012	2013	2014
Pla d'ajuda alimentària UE	130.707	146.269	151.772	165.827	158.050
Kits alimentaris	16.089	21.533	34.285	31.279	29.438
Beques menjador l'ària*	---	---	832	894	536**
#Menjarsalinsti*	---	---	---	96	200
Targetes prepagament (vacances)*	---	---	1.083	2.600	4.600
Recaptes	---	---	---	---	39.454
Berenars	---	---	---	225	614

*Les dades són del curs que s'inicia l'any indicat (2012-2013; 2013-2014; i 2014-2015).

**La disminució de les beques de menjador de la Creu Roja del curs 2014-2015 coincideix amb l'increment de les beques públiques. El Departament d'Ensenyament ha augmentat d'un 43% els alumnes amb el 100% del preu del menjador cobert aquest curs, que són un total de 9.500.

Font: Peiró, 2015

Una altra modalitat de distribució de lots d'aliments és la que realitzen els Centres de Distribució d'Aliments (CDA). Es tracta de projectes conjunts en els que participen l'administració pública i entitats socials, com ara Càritas o la Fundació Banc dels Aliments. En els últims anys, hi ha hagut un increment d'aquest tipus d'iniciatives, que promouen la coordinació entre les entitats que realitzen projectes d'ajuda alimentària en una localitat. Sovint, en els CDA són les famílies les que escullen els productes que s'emporten, amb un sistema de punts que permet a la persona adquirir els aliments que necessiti d'entre tota l'oferta del centre.

Una de les experiències més pioneres és el CDA de Girona, que des del 2009 promou l'accés a productes bàsics per part de persones empobrides, així com la corresponsabilitat de les famílies mitjançant el pagament d'una quota, per les que ho poden pagar, i la participació en tallers que

promouen l'estalvi domèstic i la cuina econòmica i saludable, entre d'altres (Peiró, 2013). El projecte DISA (Distribució Solidària d'Aliments), de Nou Barris (Barcelona), treballa amb la mateixa fórmula. Amb l'objectiu de centralitzar la distribució d'aliments que es realitza en aquest extens territori metropolità, la iniciativa agrupa en un mateix local totes les entitats del districte que distribueixen aliments a persones empobrides (Ajuntament de Barcelona, 2013). Les entitats de Nou Barris, tanmateix, detecten molts inconvenients en aquest sistema, d'entre els que destaca que moltes persones no poden accedir al servei a causa del temps de desplaçament i el preu del transport per arribar al local, el qual està ubicat a la zona centre d'un dels districtes més extensos, poblats i empobrits de Barcelona (Nou Barris cabrejada diu prou!, 2014).

A part del repartiment de lots de menjar no preparat, la modalitat d'ajuda alimentària “distribució de productes bàsics alimentaris” també inclou serveis de repartiment de menjar preparat. El servei tradicional de repartiment de menjar preparat és el menjador social. Es tracta d'un servei de cobertura temporal que va destinat a persones que tenen un perfil d'exclusió social de llarga trajectòria i es troben en una situació d'emergència social que posa en perill la cobertura de les seves necessitats més bàsiques. És un servei que es percep com *estigmatitzador* pel fet que, sovint, el menjar preparat es serveix en un establiment social especialitzat, enlloc de fer-ho en un espai normalitzat com podria ser l'escola o el propi domicili. És per això que es considera que si el servei no va acompanyat d'altres accions orientades a millorar l'autosuficiència i l'apoderament de les persones usuàries pot crear situacions d'aïllament social.

Les entitats impulsores d'aquest tipus de servei són ajuntaments, entitats socials (principalment Càritas i Creu Roja) o fins i tot empreses i col·lectius de la societat civil les quals, sovint però no sempre, es coordinen amb l'administració pública per oferir aquest servei dins l'àmbit de les polítiques socials municipals. En l'actual context de crisi, l'oferta de menjadors socials ha augmentat, com ho demostra el fet que entre 2011 i 2013 l'Ajuntament de Barcelona hagi obert tres nous menjadors socials, fins arribar als 17 actuals, que cobreixen 1.541 places (Ajuntament de Barcelona, 2013). Al seu torn, recentment han sorgit experiències de restaurants socials que tracten de dignificar la situació de les les persones usuàries bàsicament per mitjà de dues estratègies: per una banda, promouen l'autonomia de les persones usuàries i la seva inserció sociolaboral i, per altra banda, realitzen el repartiment del menjar preparat en un entorn normalitzat al que també acudeixen persones que no es troben en situació de pobresa (Fundació Pere Tarrés, 2014).

3.3.2. Prestacions econòmiques per a l'accés a l'alimentació

Les *prestacions econòmiques d'urgència social alimentària* tenen la finalitat de resoldre una necessitat puntal, urgent i bàsica, i es concreten en dues modalitats: les beques menjador i els ajuts econòmics per a la compra directa d'aliments. Les beques menjador són ajuts per a l'alumnat d'educació infantil, primària i secundària escolaritzat en centres públics i concertats de famílies amb ingressos baixos, i serveixen per cobrir el cost total o parcial del servei de menjador. Aquestes beques són valorades com un recurs socioeducatiu important que alhora permet garantir una alimentació adequada al nombre creixent d'infants que fan l'àpat més important del dia al seu centre educatiu.

A Catalunya, la major part de les beques menjador són atorgades pel Departament d'Ensenyament i són gestionades pels Consells Comarcals i el Consorci d'Educació de Barcelona, organismes que

tenen les competències per atorgar els ajuts i establir les condicions per accedir-hi. Entre 2006 i 2012 es va duplicar el nombre de sol·licituds, passant de 6.000 a 12.000 (Peiró, 2013). El Consorci d'Educació de Barcelona atorga, per una banda, ajuts ordinaris de 3 €/alumne/dia i, per altra banda, ajuts extraordinaris d'un màxim de 6 €/alumne/dia per a l'alumnat de les famílies que compten amb rendes més baixes²⁵. En relació a aquesta qüestió, com s'ha assenyalat a l'apartat 3.2, destaca que en els darrers anys la Generalitat de Catalunya no estigui cobrint les necessitats alimentàries de tot l'alumnat i, alhora, estigui endarrerint el pagament de les ajudes, fet que obliga a moltes AMPES i ajuntaments a avançar els diners per tal de garantir el funcionament dels menjadors a les escoles (FaPac, 2013). Així, per cobrir les necessitats alimentàries de l'alumnat que és desatès pel govern català, altres entitats públiques i privades tenen programes de beques menjador. Creu Roja, per exemple, compta amb el Programa de suport d'emergència a l'alimentació infantil, que està destinat a ajudar a cobrir la quota del menjador escolar dels infants en situació vulnerable. Per mitjà d'aquest programa, durant el curs 2012-2013 Creu Roja va distribuir ajudes per a beques menjador a 673 infants catalans (Creu Roja, 2013).

Pel que fa als ajuts econòmics per la compra directa d'aliments, es considera en general que per mitjà d'aquests és més factible dignificar la situació de les persones empobrides que per mitjà del repartiment d'aliments. En bona part, això es deu a que els primers permeten a les persones receptores escollir entre diversos establiments i, alhora, comprar els aliments als mateixos comerços que ho fa la majoria de la població. Tanmateix, són una eina de redistribució material que cal combinar amb l'articulació d'altres recursos, en funció de les necessitats de la persona i de les causes originàries de la seva situació d'empobriment. Sovint, aquesta prestació és atorgada pels ens locals, que desenvolupen el seguiment de les persones empobrides des de les àrees de serveis socials. En el cas de Catalunya, el Departament de Benestar i Família coopera amb els ajuntaments en el finançament dels recursos integrats en la Xarxa pública de serveis socials. Aquest finançament inclou, entre altres conceptes, les prestacions econòmiques per urgència social, que tenen per finalitat atendre situacions de necessitats puntuals, urgents i bàsiques, com ara l'alimentació. Entre els anys 2006 i 2013, l'import destinat als ajuts econòmics per la compra directa d'aliments a Catalunya va augmentar un 273%, arribant el 2013 als 129.759.931€ (Departament de Benestar Social i Família, 2007 i 2014b).

Les prestacions econòmiques són considerades una de les últimes eines de protecció social. Per aquest motiu, els criteris que s'estableixen per a l'atorgament de l'ajuda es flexibilitzen si el personal tècnic ho creu necessari, de manera que es pot atorgar la prestació encara que la persona no compleixi tots els requisits que en regulen l'accés, sempre que la decisió estigui fonamentada.

Aquestes prestacions econòmiques són una bona oportunitat per a que les administracions públiques, especialment les locals, puguin condicionar la compra pública per mitjà de determinats criteris. Aquests, poden ser de caràcter nutricional, socioeconòmic i/o ambiental i haurien d'anar encaminats a fomentar una alimentació saludable, enfortir l'economia local i solidària i promoure l'equitat, la justícia social i la sostenibilitat. Tanmateix, a Catalunya pràcticament no existeix actualment cap iniciativa que aposti de manera decidida en aquesta direcció.

---

25 El cost total del servei del menjador de les escoles públiques catalanes és de 6,20 €/alumne/dia, IVA inclòs (Departament d'Ensenyament, 2014)

Per altra banda, la forma de fer els pagaments de les prestacions econòmiques és diversa. En general, es realitza mitjançant vals que es faciliten als usuaris per a que els entreguin als comerços quan fan la compra, o amb diners en efectiu i la posterior comprovació dels tiquets de compra, però també existeixen altres mètodes.

Recentment, s'ha desenvolupat a diverses ciutats, com ara Barcelona o Mataró, la Targeta Solidària d'Aliments. Es tracta d'una targeta moneder que compta amb un saldo que és definit pels serveis socials de l'ajuntament i que pretén evitar l'estigmatització de la persona beneficiària de la targeta la qual, a l'hora de fer la compra, pot escollir entre diversos establiments, com ara mercats municipals, establiments comercials o cadenes d'alimentació (Ajuntament de Barcelona, 2013). Aquesta eina ha estat molt ben valorada pels tècnics dels serveis socials municipals, però ha estat criticada per algunes veus que assenyalen la vinculació de la targeta amb determinades entitats bancàries i superfícies comercials.

BLOC II. RESPOSTES EN CLAU DE SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

“Ella está en el horizonte -dice Fernando Birri-. Me acerco dos pasos, ella se aleja dos pasos. Camino diez pasos y el horizonte se corre diez pasos más allá. Por mucho que yo camine, nunca la alcanzaré. ¿Para qué sirve la utopía? Para eso sirve: para caminar.”

Eduardo Galeano
Las palabras andantes, 1993

Vivim temps de barbàrie. Les polítiques neoliberals i les elits que les impulsen alenen la marginació social, l'empobriment econòmic i polític i la destrucció de pobles, cultures, sostens i paisatges. (...) Però també són temps d'un nou protagonisme social que, generós i conscient, està semblant rebel·lies. Rebel·lies diverses i interconnectades que conflueixen en situar la cura de la vida al centre dels nostres valors i per tant de les nostres pràctiques. Rebel·lies que contagien des del que és proper, que entusiasmen des del que és comú, que trenquen, des de baix, amb aquest món impossible.”

I Congrés Internacional d'Economia Social i Solidària
Carta per una Sobirania Alimentària des dels nostres municipis, 2014

4. RESPOSTES A LA POBRESA ALIMENTÀRIA EN CLAU DE SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

Els continguts d'aquest capítol s'han estructurat en tres apartats que estan precedits per unes consideracions prèvies sobre la relació entre els conceptes de pobresa alimentària i Sobirania Alimentària. En aquest previ s'especifica què tenen en comú les iniciatives que tracten de donar resposta a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària, així com els agents socials que les impulsen, i es presenten les tres categories en que s'han agrupat les experiències que s'analitzen en el present informe: Abastiment Alimentari, Agricultura Social i Dinamització Local Agroecològica. A continuació, es dedica un apartat a situar el marc teòric en el que es basen cada una d'aquestes tres categories.

Pobresa alimentària i Sobirania Alimentària

Des de l'òptica de la Sobirania Alimentària (SbA), les iniciatives que tracten de donar resposta al fenomen de la pobresa alimentària haurien de promoure l'apoderament, l'autonomia, la dignificació i la integració sociolaboral de les persones empobrides; atacar les causes de la pobresa i l'exclusió social; i satisfer les necessitats alimentàries de les desfavorides per mitjà de pràctiques de producció, distribució i consum que es basin els principis de sostenibilitat, equitat i justícia ecològica i social.

En el darrers anys, han sorgit a Catalunya tot un reguitzell de projectes que incorporen, sinó tots, almenys bona part d'aquests elements i que, per tant, poden ser considerats *respostes a la pobresa alimentària en clau de SbA*. Aquestes iniciatives estan sent impulsades gràcies a la col·laboració entre diversos tipus d'actors, d'entre els que destaquen els col·lectius de base del moviment català per l'Agroecologia i la SbA, les entitats del tercer sector social i del tercer sector ambiental, les empreses de l'economia solidària i les administracions públiques locals i regionals.

En el present informe, les iniciatives que tracten de donar resposta a la pobresa alimentària incorporant elements del paradigma de la SbA s'han agrupat en tres categories, per tal de facilitar-ne l'anàlisi. La primera categoria s'ha anomenat *Abastiment Alimentari* i engloba i posa en valor els serveis i prestacions d'ajuda alimentària que, a més de promoure l'apoderament i la dignitat de les persones empobrides, incorporen almenys alguns dels principals elements del paradigma de la SbA, d'entre els quals destaca per aquest àmbit la promoció del consum d'aliments de proximitat, ecològics, frescos i de temporada. La segona categoria engloba les iniciatives d'*Agricultura Social* que miren de donar resposta a la situació d'emergència social que viu el país; és a dir, aquelles en les que participen persones que estan en situació de vulnerabilitat social a causa de la seva situació socioeconòmica. Per últim, s'ha inclòs en l'anàlisi un tercer tipus d'experiències l'objectiu de les quals no és tant donar una resposta directa a la situació d'emergència alimentària, sinó més aviat atacar algunes de les causes estructurals de la pobresa per mitjà de la promoció de processos de Dinamització Local Agroecològica; és a dir, per mitjà de la posada en marxa d'estratègies de creació i redistribució de riquesa en l'àmbit local basades en la revitalització del sector primari i en els principis de sostenibilitat i justícia ecosocial.

4.1. Abastiment Alimentari

En el capítol anterior s'han descrit els serveis i programes d'ajuda alimentària i s'ha explicat que són el tipus de respostes a la pobresa alimentària més estès i el que arriba a un major nombre de persones. Alhora, s'ha assenyalat que, en general, la promoció de l'accés a l'alimentació per mitjà de la distribució d'aliments o de prestacions econòmiques reproduïx lògiques assistencialistes. Tanmateix, entre aquest tipus d'experiències existeixen algunes que aconsegueixen evitar el treball purament assistencial i fomentar l'apoderament de les persones empobrides. Unes poques d'aquestes, a més, incorporen també, sinó tots, almenys alguns dels elements que caracteritzen el paradigma de la Sobirania Alimentària (SbA). En el present estudi, les experiències que reuneixen aquestes característiques han estat designades com *iniciatives d'Abastiment Alimentari*. En aquest apartat es descriuen els principals elements que les caracteritzen.

Un dels principis en els que es basa el paradigma de la SbA és el control sobre l'alimentació per part de la població local. Per avançar en aquesta direcció, des del paradigma de la SbA es proposa que els i les productores i els i les consumidores intervinguin directament en la presa de totes les decisions relacionades amb el funcionament i la naturalesa del sistema alimentari. Les iniciatives d'Abastiment Alimentari tradueixen aquest plantejament en els projectes que desenvolupen de diverses maneres. D'entrada, procuren que les persones empobrides es vinculin a aquestes experiències en qualitat de participants, en comptes de fer-ho com a usuàries. Alhora, promouen que les participants intervinguin en les decisions relacionades amb el funcionament quotidià de les iniciatives i, en alguns casos, fins i tot en les decisions estratègiques que tenen a veure amb aspectes definitoris dels projectes.

En general, les iniciatives d'Abastiment Alimentari també promouen que les pròpies persones desfavorides siguin les protagonistes la cerca de solucions a les problemàtiques que pateixen i de la implementació de canvis en les situacions que viuen. En la majoria de casos, en el marc d'aquests projectes es desenvolupa una estratègia d'acció social basada en el treball comunitari per mitjà de la qual es fomenta que les participants es corresponsabilitzin del bon funcionament de les experiències. Alhora, es procura facilitar l'accés als aliments des d'una perspectiva igualitària i es promou que les participants guanyin autonomia i independència, millorin la seva autoestima, desenvolupin capacitats i habilitats pràctiques i socials i guanyin control i poder sobre les seves vides. Les iniciatives d'Abastiment Alimentari no es limiten, doncs, a dispensar aliments de forma urgent, sinó que desenvolupen propostes d'intervenció a mig i a llarg termini per mitjà de les quals es treballen aspectes relacionats amb la promoció de la persona i l'enfortiment dels seus vincles socials. Es tracta, en definitiva, d'experiències que promouen l'apoderament individual i col·lectiu de les persones que participen en elles.

D'entre les estratègies per mitjà de les quals aquestes iniciatives fomenten l'autonomia de les persones empobrides i la dignificació de les seves situacions vitals destaquen el fet de posar a la seva disposició recursos econòmics per a que comprin elles mateixes els aliments; oferir la possibilitat de que es cuinin elles mateixes el seu propi menjar; facilitar que rebin els aliments de manera adaptada a les seves necessitats; promoure que puguin escollir els aliments que adquireixen; lliurar-los el menjar al propi domicili; o oferir-los la possibilitat de realitzar àpats

comunitaris en espais normalitzats, com ara escoles, casals de gent gran o restaurants socials. Així mateix, per prevenir l'estigmatització i respectar la privacitat i la intimitat de les persones, aquests projectes miren d'evitar cues en el repartiment del menjar i ofereixen la possibilitat de concertar cita prèvia i evitar l'exposició pública dels serveis i prestacions (Fundació Pere Tarrés, 2014).

La sostenibilitat econòmica, ecològica i social del sistema alimentari és un altre dels pilars en els que es basa la proposta de la SbA. Les iniciatives d'Abastiment Alimentari incorporen la perspectiva de la sostenibilitat del sistema alimentari per mitjà de la distribució de productes agroalimentaris de qualitat. Des de l'òptica de la SbA, la qualitat dels aliments no és entesa únicament en termes de seguretat i nutrició, sinó també en relació al model de producció, distribució, comercialització i consum en el que s'emmarquen aquests aliments. Així doncs, d'acord amb l'enfocament de la SbA, els aliments que distribueixen les iniciatives d'Abastiment Alimentari han de complir una sèrie de requisits i característiques per a que puguin ser considerats com aliments de qualitat.

En primer lloc, els aliments han de ser innocus, fet que implica tenir present no només l'absència de contaminants, patògens, etc., sinó també les necessitats alimentàries especials que tenen les persones celíaques o les diabètiques, entre altres exemple. En segon lloc, han de contenir un valor nutricional adequat a cada persona en funció de la seva edat, condició física i situació vital. En tercer lloc, han d'haver estat produïts segons els principis de l'agricultura ecològica o, millor i tot, de l'agroecologia, ja que la producció agroalimentària convencional provoca greus impactes socioeconòmics, ecològics i culturals tan a nivell local com a escala planetària; i perquè els aliments ecològics tenen una qualitat nutritiva més beneficiosa, tan pel que fa a les substàncies desitjables (vitamines, perfil més equilibrat d'aminoàcids, àcids grassos beneficiosos), com a les indesitjables (residus de nitrats i de pesticides) (Generalitat de Catalunya, 2008).

En quart lloc, han de ser aliments de proximitat; és a dir, produïts en la mateixa regió geogràfica on es consumeixen o en una de propera, fet que garanteix la conservació dels valors nutricionals dels productes agroalimentaris i assegura una menor despesa energètica en el transport. Alhora, apostar pels productes de proximitat permet vincular l'alimentació amb el territori i amb els hàbits alimentaris propis de cada zona, i enforteix l'economia local i les petites explotacions familiars agràries i ramaderes que els produeixen. En cinquè lloc, sempre que sigui possible els aliments han de ser frescos i de temporada ja que el consum d'aquests productes afavoreix les produccions que eviten la despesa energètica addicional associada al manteniment de cultius fora de temporada; alhora, potencia el coneixement dels cicles naturals dels aliments de cada zona, contribueix a recuperar els hàbits alimentaris vinculats amb l'estacionalitat dels aliments i afavoreix la conservació de les seves propietats nutritives i organolèptiques. Per últim, l'adequació cultural dels aliments que es distribueixen en les iniciatives d'Abastiment Alimentari és primordial, car l'alimentació és un element d'identificació cultural. Per això, és important mantenir els hàbits alimentaris propis de la dieta mediterrània alhora que es tenen en compte els canvis socials i culturals que estant tenint lloc com a conseqüència del fenomen migratori, així com les persones amb hàbits culturals i religiosos que es tradueixen en necessitats alimentàries específiques.

Per últim, des del paradigma de la SbA es planteja que per tal de promoure sistemes alimentaris alternatius al dominant cal que els agents socials que treballen des d'una perspectiva emancipatòria

teixeixin aliances entre ella per tal de promoure plegats un nou ordre polític i socioeconòmic que es basi en els principis d'equitat, sostenibilitat i justícia ecosocial. La traducció d'aquest principi en l'àmbit de l'Abastiment Alimentari es plasma, per una banda, en la composició dels propis equips humans que promouen les iniciatives a les que aquí es fa referència, els quals habitualment estan integrats per persones d'àmbits, perfils i trajectòries diverses. Per altra banda, aquest principi es tradueix també en les experiències de cooperació i treball en xarxa que estan desenvolupant els diferents tipus d'agents socials que treballen en iniciatives d'Abastiment Alimentari en un mateix territori. En aquest sentit, destaca el fet que la col·laboració entre diferents àrees de l'administració, la coordinació en Taules d'Alimentació locals en les que participen entitats del tercer sector, ajuntaments i empreses, i la complicitat entre les entitats i les comunitats locals en les que es desenvolupen els projectes permeten ampliar la capacitat d'incidència de les iniciatives d'Abastiment Alimentari, tant en la detecció dels problemes als que tracten de fer front, com en la intervenció social que duen a terme (Fundació Pere Tarrés, 2014).

En resum, les iniciatives d'Abastiment Alimentari no es limiten a dispensar aliments a les persones empobrides sinó que incorporen elements del paradigma de la SbA tan en relació a les finalitats del treball que realitzen com pel que fa a les metodologies de treball que implementen. Així, aquestes iniciatives fomenten l'apoderament i l'autonomia de les persones que estan en situació de pobresa alimentària, les quals es vinculen als projectes en qualitat de participants enlloc de fer-ho com a usuàries. Alhora, distribueixen aliments de qualitat; és a dir, innocus, nutritius, ecològics, de proximitat, frescos, de temporada i culturalment adequats. Per últim, promouen l'establiment d'aliances entre els diferents actors que miren de donar una resposta transformadora al fenomen de la pobresa alimentària. En el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe, s'han estudiat sis iniciatives d'Abastiment Alimentari que es presenten a l'apartat 8.1.

4.2. Agricultura Social com a resposta a l'emergència social²⁶

L'Agricultura Social és un concepte ampli i relativament nou, i fa referència a aquelles activitats que per mitjà de l'activitat agrària promouen accions terapèutiques, educatives, d'inserció sociolaboral i/o de millora de les condicions de vida de les persones que hi participen i de l'entorn on es desenvolupen. Es pot afirmar, doncs, que els projectes d'Agricultura Social que treballen amb persones que estan en situació de pobresa i/o exclusió social per motius socioeconòmics pretenen donar resposta a la situació d'emergència social que viu actualment Catalunya. Aquestes són les iniciatives d'Agricultura Social que s'han estudiat en el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe. Així, no s'han inclòs en aquest estudi les experiències que treballen amb persones amb altres perfils específics, com ara persones amb malalties mentals, diversitat funcional, diversitat intel·lectual o drogoaddiccions, entre d'altres.

L'Agricultura Social combina el potencial econòmic i pel desenvolupament local que té l'activitat agrària amb l'efecte positiu que té per a les persones la realització de les feines del camp en termes de millora del seu benestar físic i mental. Per aquest motiu, en les iniciatives d'Agricultura Social es combinen elements relacionats amb el treball agrícola, com ara l'horticultura, la ramaderia, la gestió

²⁶ El contingut d'aquest apartat es basa, en la seva major part, en el treball de Tulla et al. (2013) *L'Agricultura Social en el desenvolupament local i l'ocupació per a col·lectius en risc de marginació. Informe de resultats*; disponible a https://agriculturasocialcat.files.wordpress.com/2014/04/as_memoria_final_ver2.pdf

forestal o la transformació de productes agroalimentaris, amb elements relacionats amb els serveis d'atenció a les persones, com ara serveis socials, formatius, educatius o que fomenten la inserció sociolaboral.

Ha estat la conjunció de diferents fenòmens la que ha fet aparèixer l'Agricultura Social com una estratègia que pot oferir respostes a problemes i necessitats actuals. En primer lloc, des de la perspectiva de la multifuncionalitat de l'agricultura, es duu anys promovent la diversificació econòmica en el medi rural per mitjà del desenvolupament d'activitats com ara el turisme rural, la transformació agroalimentària o, potencialment, l'Agricultura Social; activitats que són enteses com a complementàries a la pròpiament agrària. Tot i que aquestes estratègies de diversificació duen associats alguns riscos que seria bo no menystenir, per mitjà de la seva implementació es pretén en principi contribuir a fer viable l'agricultura familiar, a mantenir l'activitat agrària i a fixar població en el medi rural (López, Tendero, 2012).

En segon lloc, l'auge que darrerament està experimentant l'Agricultura Social s'emmarca en un fenomen més ampli caracteritzat per l'emergència d'un *nou paradigma agrosocial* (veure apartat 6.3) que posa accent en la dimensió social de l'activitat agrària i es concreta en un seguit de pràctiques per mitjà de les quals s'està impulsant un model agrari alternatiu al dominant (Monllor, 2010). Efectivament, la majoria dels projectes d'Agricultura Social es basen en models productius que promouen la sostenibilitat, treballen amb circuits curts de comercialització i fomenten una relació més justa a nivell econòmic i social amb la resta d'actors de la cadena alimentària. Alhora, les iniciatives d'Agricultura Social estant promovent l'activació de terres agràries ja que bona part d'elles es desenvolupen en finques que estaven en desús o infrautilitzades.

En darrer terme, les innovacions en el sector de l'atenció socio sanitària han contribuït a reforçar projectes que miren de donar resposta a la situació d'emergència social i a noves necessitats terapèutiques. Des d'aquesta perspectiva, l'Agricultura Social es percep com una alternativa als tractaments convencionals i una oportunitat per desinstitucionalitzar els serveis públics d'atenció a les persones. Diversos estudis mostren els beneficis socio sanitàris de l'agricultura, a diferents nivells. Entre els beneficis físics, destaquen l'adquisició de major força física i la millora de les habilitats motrius. Pel que fa als efectes en la salut mental, es posa èmfasi en l'augment de l'autonomia i l'autoestima, i en l'adquisició d'hàbits quotidians saludables. Per últim, en relació als efectes socials, es percep una millora en les habilitats de socialització i el foment de la creació de xarxes socials sòlides. Els projectes d'Agricultura Social, a més, busquen explícitament millorar les condicions de vida de les persones que hi participen, per exemple per mitjà de la posada en valor de les seves capacitats, i possibiliten que es relacionin amb persones de fora del seu cercle social habitual. La conjunció de tots aquests elements fa que les iniciatives d'Agricultura Social fomentin la inserció sociolaboral i l'apoderament de les persones en situació de risc d'exclusió que participen en aquest tipus d'experiències.

La gran diversitat d'experiències d'Agricultura Social que existeix pot ser classificada en funció dels objectius que persegueixen les diferents iniciatives, els agents socials que les impulsen o els col·lectius a qui van dirigides. En base als objectius, és possible distingir entre iniciatives orientades a l'atenció sanitària, a la inserció sociolaboral o a finalitats educatives i pedagògiques. Pel que fa als

agents socials, hi ha experiències impulsades per entitats del tercer sector social, per iniciatives privades i per institucions públiques. En relació als col·lectius als que s'adrecen, les experiències poden ser classificades en aquelles que treballen amb persones amb diversitat funcional, intel·lectual i/o trastorn mental, persones amb problemes d'addicció i dependència, infants, joves amb dificultats d'aprenentatge i persones en risc d'exclusió social. En aquest últim cas, que és el que s'ha estudiat en el present informe, la possibilitat de controlar, ni que sigui parcialment, la pròpia alimentació, dóna a les persones que participen en aquest tipus d'experiències capacitats per a ser elles mateixes part de la solució als problemes que afronten i per a que aprenguin a garantir-se per elles mateixes part de les seves necessitats alimentàries.

En els últims anys, s'ha produït un augment considerable del nombre d'iniciatives d'Agricultura Social, fenomen que és resultat tan de que explotacions agràries preexistents hagin incorporat serveis d'atenció a les persones, com de que hagin sorgit noves iniciatives que combinen la producció agrària amb l'acció social. A Catalunya, la majoria d'iniciatives d'Agricultura Social treballen amb persones amb diversitat funcional i intel·lectual; a continuació, les més nombroses són les que treballen amb persones en situació de vulnerabilitat social per causes socioeconòmiques. Aquest últim tipus d'experiències és, tanmateix, el que més està augmentant en els últims anys, probablement a conseqüència de la situació d'emergència social que viu el país. Com s'ha explicat més amunt, aquest és el tipus d'iniciatives d'Agricultura Social que s'ha analitzat en el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe, concretament a partir de deu casos d'estudi, que es presenten a l'apartat 8.2

4.3. Dinamització Local Agroecològica²⁷

Des d'una visió estratègica i a mig termini, la *Dinamització Local Agroecològica* pretén atacar algunes de les principals causes estructurals de la pobresa, la desigualtat, la injustícia i la degradació dels ecosistemes. Alhora, en el marc dels processos de generació de sostenibilitat que tracta d'impulsar en l'àmbit local, fomenta la posada en marxa d'iniciatives concretes de promoció del dret a l'alimentació.

La Dinamització Local Agroecològica (DLAe) és un paradigma i una pràctica alternativa de desenvolupament local per mitjà de la qual es pretén donar resposta a la crisi multidimensional en curs i, més concretament, a alguns dels principals reptes als que ha de fer front actualment el sector primari, el medi rural i l'àmbit periurbà. Mitjançant l'articulació de les metodologies participatives amb altres mètodes de recerca i de dinamització provinents de diverses disciplines, la DLAe procura construir en l'àmbit local solucions als desequilibris que generen el Sistema Alimentari Global i les polítiques convencionals de desenvolupament local.

Per tal d'avançar cap a la Sobirania Alimentària, la reproducció social de les comunitats rurals, la cohesió territorial i la conservació dels ecosistemes, des d'aquest nou paradigma es promou la posada en marxa de processos de Transició Agroecològica en l'àmbit local; és a dir, nous projectes de transició econòmica, social, ambiental i cultural que promoguin la sostenibilitat en base a les

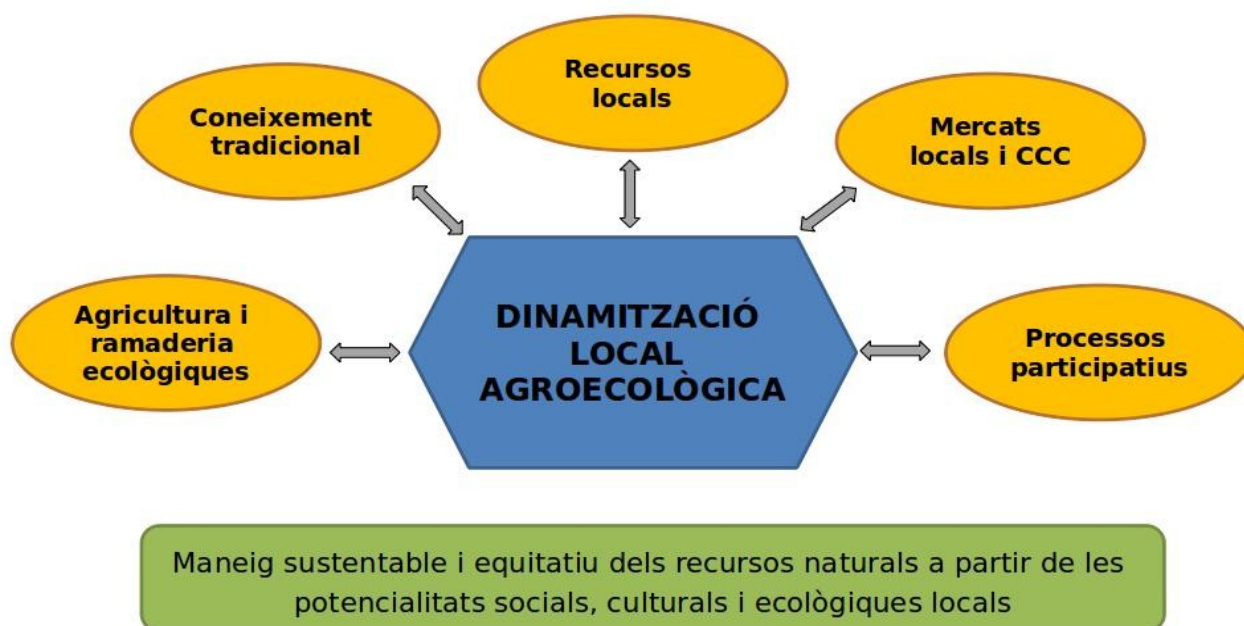
---

27 La major part del contingut d'aquest subapartat es basa en el treball de López, D., i Tendero, G. (2013) "*Sembrando Alternativas. Manual práctico para la Dinamización Local Agroecológica*"; disponible a <http://seminariodlae.files.wordpress.com/2013/11/manual-dlae-2013.pdf>

propostes de l'Agroecologia i des d'un enfocament de justícia social i ambiental.

Per dissenyar i implementar aquest tipus de projectes, la DLAE tracta de mobilitzar tots els actors, els recursos i les capacitats endògenes de les comunitats locals; posa al centre de les estratègies de desenvolupament local la necessitat de construir Xarxes Alimentàries Alternatives que es basin en la reactivació de la producció agropecuària, el protagonisme de la pagesia, el Coneixement Ecològic Tradicional i l'enfortiment dels mercats locals i els Circuits Curts de Comercialització; i mira de reforçar la capacitat que tenen les comunitats locals per decidir com i amb quina finalitat es gestionen alguns dels béns comuns més bàsics, com ara l'alimentació, la terra, les llavors o l'aigua.

Figura 2. Principals elements constitutius de la proposta de Dinamització Local Agroecològica

Font: López (2012).

El concepte Transició Agroecològica ha estat definit com “el pas d'uns sistemes econòmics, socials i polítics preservadors de privilegis, potenciadors de la desigualtat i depredadors de la natura [...] a sistemes ecològicament sans i sostenibles; econòmicament viables i socialment justos” (Sevilla i González de Molina, 1995); al que podríem afegir la necessitat de que siguin culturalment apropiats (Bonfil, 1982). La noció Transició Agroecològica fa referència a transformacions que tenen lloc a diferents escales: a nivell de finca, de societat local i de societat major. Així, tot i que les iniciatives de DLAE es centren sobretot en promoure processos de transformació a escala local o regional, cal tenir present que, malgrat aquesta diferenciació de nivells, en el paradigma agroecològic aquestes escales són interdependents entre elles i han de ser treballades de manera simultània i sinèrgica.

La DLAE proposa dissenyar estratègies de desenvolupament local de base pagesa que recuperin els elements culturals i ecològics positius de les societats pageses tradicionals²⁸ i integrin les propostes,

28 Els elements culturals i ecològics positius de les societats pageses tradicionals han sedimentat en el valuós Coneixement Ecològic Tradicional i estan associats al que Víctor Toledo (1993) ha anomenat *la racionalitat ecològica*

els valors i les pràctiques de la *nova pagesia emergent* (Ploeg, 2010). D'acord amb Monllor (2010), aquesta nova pagesia està impulsant un *nou paradigma agrosocial* en el que s'emmarquen les iniciatives que es regeixen per patrons de proximitat, qualitat i identitat, els quals es concreten en pràctiques que tendeixen a fomentar:

- els canals curts de comercialització.
- el respecte per l'entorn i la Producció Agrària Ecològica.
- la dinamització sociocultural en l'àmbit local.
- la cooperació amb altra pagesia i amb altres entitats locals.
- la incorporació de pràctiques innovadores a escala humana més enllà de la modernització agrària.
- la minimització de la dependència energètica i el nivell d'inversió en el punt de partida.
- l'alentiment dels processos productius a les explotacions agràries.
- la lluita per una major autonomia pagesa.
- un ampli compromís social.

Els processos de DLAE poden incloure un ampli ventall d'accions i activitats que tenen per objectiu promoure l'aprofitament endogen dels recursos agropecuaris, arquitectònics, naturals, culturals i paisatgístics locals des de la perspectiva de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària. Algunes de les nombroses accions i activitats que engloba la DLAE es llisten a continuació agrupades entorn a tres àmbits bàsics de treball²⁹.

- Promoció econòmica: foment de l'associacionisme pagès; enfortiment del mercat local de productes agroalimentaris; desenvolupament de circuits curts de comercialització pels productes agroalimentaris locals; promoció i acompanyament de la incorporació de nova pagesia al sector primari; promoció de l'accés a la terra i als recursos productius; promoció de la compra pública de productes agroalimentaris en base als criteris de la SbA; gestió pública o cooperativa d'obradors i altres infraestructures per a la transformació de productes agroalimentaris locals; promoció de projectes de cuina compromesa i turisme agroecològic; etc.
- Incidència sociocultural: recuperació i promoció de varietats i races agroramaderes locals i dels coneixements tradicionals associats al seu maneig; posada en valor del Coneixement Ecològic Tradicional, l'activitat agrària, la pagesia i el seu llegat agrosocial; promoció de la recuperació, la gestió i l'aprofitament comunitari de terres, recursos i infraestructures agropecuàries en desús, com ara terrasses, molins, mines, basses, sèquies, pous, fonts,

---

de la forma pagesa d'apropiació de la natura, la qual es caracteritza per la producció a petita escala, el maneig d'una elevada diversitat eco-geogràfica, productiva, biològica i genètica, l'aprofitament dels recursos locals, el tancament dels cicles de la matèria i l'energia, el manteniment de la fertilitat del sòl, la preponderància de les fonts d'energia renovable i l'elevat grau de productivitat ecològica i energètica.

29 Cal tenir present que la definició d'aquests àmbits és arbitrària i discutible i les fronteres entre ells són difuses ja que la transversalitat és un dels trets característics de l'enfocament agroecològic.

camins, rutes de transhumància, corrals, cabanes de pastor, etc.

- Educació / Formació: promoció d'horts i menjadors escolars ecològics; introducció dels principis i continguts de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària als programes formatius de l'ensenyament reglat, així com en la formació no formal i la informal; formació en Agroecologia i Sobirania Alimentària dels diferents agents que integren la comunitat educativa; formació tècnica en Agroecologia i Sobirania Alimentària; etc.

L'enfocament de la DLAE posa molt èmfasi en que per promoure estratègies transformadores de desenvolupament local és necessari implementar tècniques i metodologies participatives. En aquest tipus de processos, per mitjà d'aquestes tècniques es pretén fer emergir les necessitats i propostes de la població local, articular un diàleg amb altres col·lectius i construir aliances que maximitzin les potencialitats del projecte de Transició Agroecològica. Alhora, l'ús de metodologies participatives permet emprendre processos de Transició Agroecològica que tenen una gran adaptabilitat i integralitat i que promouen l'apoderament local a partir del foment de la participació, de manera horitzontal i per mitjà de la construcció col·lectiva de coneixement.

Habitualment, en els projectes de DLAE, la implicació dels agents locals es promou per mitjà de la creació d'espais o òrgans formals de participació que es complementen entre si en virtut de la seva representativitat, equilibri i operativitat de cara als diferents grups socials i interessos presents en el territori. Així, en la fase prèvia a la posada en marxa d'aquest tipus d'iniciatives es solen crear tres òrgans de participació diferents: Grup Motor, Comissió de Seguiment i Grups de Treball. Cadascun d'ells té unes característiques i funcions concretes i està compost per determinats grups socials.

El Grup Motor sol ser un equip mixt format per investigadors o tècnics dinamitzadors del procés i població local voluntària. La seva funció és impulsar el procés d'acció-reflexió-acció, i dinamitzar els processos més globals del procés participatiu. És important que en ell hi estiguin representats la diversitat d'actors presents en la societat local, i que les persones que el conformen estiguin "poc assenyalades" socialment.

La Comissió de Seguiment, per la seva banda, reuneix a totes les entitats potencialment interessades a debatre el projecte en cadascuna de les seves etapes, a més de les entitats promotores i/o financeres del projecte i, almenys, una representació del Grup Motor. La seva funció és dotar de legitimitat política i social el procés i fer d'intermediària entre la base social mobilitzada i les administracions públiques locals. Per això, els seus components han de ser persones representatives d'entitats formals, entre elles les del sector agrari local; i la seva composició general també ha de ser representativa de la totalitat d'entitats amb interessos relacionats amb el desenvolupament del projecte.

Per últim, els Grups de Treball Sectorial són grups creats per desenvolupar accions puntuals concretes, o per desenvolupar de forma estable un eix d'acció dins del procés participatiu. Són grups mixts composts per membres de les entitats interessades i altres persones voluntàries, les quals tindran en comú la seva vocació i capacitat d'acció. La seva funció serà desenvolupar, implementar i avaluar les mesures sectorials proposades des del procés participatiu, constituint-se així en òrgans executius del mateix.

4.3.1. La Dinamització Local Agroecològica a Catalunya

Els primers processos de Transició Agroecològica van començar a ser desenvolupats a finals dels anys 1980 a Llatinoamèrica i a altres regions de la Perifèria. A l'Estat espanyol i a Catalunya, aquests tipus de processos van ser promoguts per primera vegada a mitjans dels anys 1990, coincidint amb l'emergència del moviment estatal per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària. Des d'aleshores, aquests processos han estat impulsats per la miríada d'iniciatives de promoció de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària que han anat sorgint a tots els territoris de l'estat i arreu de Catalunya (veure l'apartat 2.5).

La majoria d'iniciatives de promoció de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària, tanmateix, no poden ser considerades experiències de DLAE en un sentit estricte. Això es deu al fet que, en principi, els projectes de DLAE inclouen diverses línies de treball en àmbits també diversos, i són força ambiciosos en quan a l'escala i a la seva vocació de mirar d'implicar a la diversitat d'actors d'un territori en la promoció de processos de transició agroecològica a escala de societat local. En canvi, en la majoria dels casos, l'objectiu de les iniciatives de promoció de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària es circumscriu a àmbits temàtics específics, com ara la producció, la transformació agroalimentària, la promoció dels circuits curts de comercialització, l'educació, la divulgació o la recerca, entre d'altres. Amb tot, el desenvolupament de les iniciatives sectorials de promoció de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària que ha tingut lloc en les últims quinze anys ha creat les condicions que permeten avui dia impulsar processos DLAE.

Al llarg dels últims quinze anys, el treball que han realitzat els projectes sectorials de promoció de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària ha fet augmentar l'interès social per aquest tipus de propostes, i ha permès la incipient construcció de xarxes alimentàries alternatives en l'àmbit local arreu del territori. En l'actual context de crisi sistèmica i de cerca d'alternatives de desenvolupament econòmic i comunitari, la maduresa del moviment social que fins ara ha promogut aquestes alternatives, el creixent interès social que aquestes desperten en cada cop més agents socials i el fet que nombroses administracions públiques locals i regionals hagin començat a interessar-se també en elles, ha fet possible l'aparició d'iniciatives que, en la mesura que tracten de promoure processos locals de Transició Agroecològica més amplis, integrals i inclusius, han estat qualificades com experiències de Dinamització Local Agroecològica.

Aquestes experiències s'estan desenvolupant tant a diversos territoris de l'Estat espanyol com a Catalunya, i entronquen amb diverses iniciatives de desenvolupament rural alternatiu que s'estan donant recentment a Europa i que estan portant a parlar d'un procés de *repagesització* (Pérez-Vitòria, 2005, Ploeg, 2008, Ploeg i Marsden, 2008). Recentment, aquest tipus d'iniciatives estan arrelant en el medi rural i periurbà dels territoris ibèrics gràcies a l'impuls tant d'entitats i associacions de la societat civil organitzada vinculada al moviment agroecològic local, com d'ajuntaments i altres administracions públiques locals i regionals. De fet, habitualment, aquestes experiències estant sent impulsades i gestionades gràcies a la col·laboració entre aquests dos tipus d'actors.

Després de diversos anys d'activitat, aquestes experiències han contribuït en diferents graus a la Transició Agroecològica dels municipis i les regions on es desenvolupen. Tanmateix, la majoria

d'elles no integren satisfactòriament tots els elements que defineixen l'enfocament i la forma de procedir de la DLAE. Així, a la majoria els manca, per una banda, desenvolupar amb més potència la dimensió participativa, per tal de recollir millor les necessitats, visions i propostes de la població local, i definir i dur a terme millor les accions a desenvolupar de forma col·lectiva. Per altra banda, en general els manca incorporar de manera més decidida la perspectiva agroecològica de la producció.

En el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe s'han analitzat les sis iniciatives de DLAE que es presenten a l'apartat 8.3. Totes les iniciatives que s'han estudiat menys una s'estan desenvolupant a la Regió Metropolitana de Barcelona, territori al que preferentment s'ha circumscrit l'escala del present estudi. Tanmateix, és pertinent assenyalar que actualment s'estan desenvolupant iniciatives de DLAE, o que incorporen la majoria d'elements que caracteritzen la DLAE, a bona part, sinó totes, les demarcacions territorials catalanes.

5. ANÀLISI I DISCUSSIÓ DELS RESULTATS

En aquest capítol s'analitzen i es discuteixen els resultats que s'han obtingut al estudiar vint-i-dues iniciatives que tracten de donar resposta a la pobresa alimentària a Catalunya promovent l'apoderament i incorporant elements del paradigma de la Sobirania Alimentària. Com s'ha explicat més amunt, aquests resultats es presenten al capítol 8 de bones pràctiques per mitjà de fitxes de caracterització de cadascun dels projectes estudiats. Els continguts del present capítol s'han estructurat en tres apartats. En el primer, s'analitzen i discuteixen els resultats que s'han obtingut al estudiar sis experiències d'Abastiment Alimentari. En el segon, s'analitzen i discuteixen els resultats que s'han obtingut al estudiar deu experiències d'Agricultura Social en les que participen persones que estan en situació de vulnerabilitat per motius socioeconòmics. Per últim, en el tercer apartat s'analitzen i discuteixen els resultats que s'han obtingut al estudiar sis experiències de Dinamització Local Agroecològica.

5.1. Iniciatives d'Abastiment Alimentari

En el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe s'han estudiat sis experiències d'Abastiment Alimentari. Aquestes poden ser agrupades en les tres tipologies que habitualment s'empren per classificar els diferents tipus d'accions d'ajuda alimentària que existeixen: distribució de lots de productes o de menjar preparat, menjadors i restaurants socials, i prestacions econòmiques. Alhora, en funció del tipus d'agents que els impulsen els projectes d'Abastiment Alimentari estudiats poden ser dividits en dos subgrups: experiències que són impulsades per organitzacions i col·lectius de base del moviment associatiu, subgrup integrat pel Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana i la Xarxa d'Aliments de Gràcia; i iniciatives que són promogudes per entitats del Tercer Sector Social i/o per administracions públiques locals, subgrup integrat per les cinc iniciatives restants.

A continuació, es descriuen breument les sis iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han inclòs en la recerca i, posteriorment, s'analitzen i discuteixen els principals resultats que s'han obtingut al estudiar-les³⁰.

Distribució de lots de productes o de menjar preparat:

- Carmanyola Solidària: iniciativa de prevenció solidària del malbaratament alimentari gràcies a la qual famílies desfavorides de cinc escoles de Barcelona i el Vallès Oriental s'enduen a casa dos o tres cops per setmana els excedents alimentaris que es generen als menjadors dels centres educatius on estan escolaritzats els seus fills i filles.
- Banc d'Aliments Autogestionat de Ciutat Meridiana: experiència que va consistir, per una banda, en la creació d'un punt de distribució d'aliments gestionat per persones de l'Associació de Veïns del barri i les pròpies usuàries del servei i, per altra banda, en el foment de la mobilització sociopolítica.

---

30 L'anàlisi i la discussió dels resultats s'ha estructurat en als mateixos blocs temàtics en que s'han organitzat els continguts de les fitxes de descripció dels projectes d'aquesta categoria, les quals es presenten al capítol 8.

- Xarxa d'Aliments de l'Assemblea de la Vila de Gràcia: projecte d'autoorganització que es concreta en una xarxa de suport mutu i solidaritat per mitjà de la qual un grup de veïns i veïnes de Gràcia s'autoabasteix col·lectivament d'aliments en base a intercanvis amb comerços d'alimentació del barri.

Menjadors i restaurants socials:

- Menjador Social de Mollet del Vallès: iniciativa de menjador social que s'autoabasteix parcialment de les verdures i hortalisses que alguns dels seus usuaris cultiven col·lectivament en un hort social que ha estat promogut per l'entitat que gestiona el menjador.
- La Trobada, el restaurant del temps: restaurant comunitari en el que, a més de menjar “clients convencionals” que paguen pels seus menús, hi treballen un dia a la setmana i hi dinen de dilluns a divendres persones en risc d'exclusió social que són anomenades “clients del temps”.

Prestacions econòmiques:

- Vals de mercat municipal de Barberà del Vallès: iniciativa per mitjà de la qual la Secció de Benestar Social i Salut de l'Ajuntament de Barberà del Vallès entrega a persones amb mancances alimentàries vals de compra que poden emprar només en alguns comerços del mercat municipal.

5.1.1. Dades bàsiques

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen alguns dels elements que caracteritzen les iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat, com ara el nombre de participants, la trajectòria dels projectes i els seus objectius i línies de treball.

Les iniciatives que s'han estudiat dins d'aquesta categoria són molt diferents entre si. En conseqüència, tal i com passa amb altres aspectes que s'analitzen en aquest apartat, les experiències presenten diferències molt importants pel que fa al nombre de persones que hi participen o se'n beneficien. Considerant que les unitats familiars estan compostes per entre 3 i 4 persones, les iniciatives amb menys participants són les dues de menjar preparat, les quals engloben 35 persones en el cas del Menjador Social de Mollet i 40 “clients del temps” en el cas de La Trobada. A continuació, vindrien el projecte Carmanyola Solidària, que beneficia a unes 15 famílies, i la Xarxa d'Aliments de Gràcia, en la que participen una trentena d'unitats familiars. Per últim, estarien els casos del Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana, que en els moments de major participació va arribar a organitzar assemblees de més de cent persones, i el projecte Vals de mercat municipal de Barberà del Vallès, que el 2013 va beneficiar a 815 persones.

En relació a la trajectòria de les iniciatives d'Abastiment Alimentari estudiades, val a dir que la majoria són molt joves, fins al punt que només una d'elles va sorgir abans del 2012. Aquest fet indica l'auge que recentment estant tenint les experiències d'ajuda alimentària que incorporen elements del paradigma de la Sobirania Alimentària, experiències que en el marc d'aquest estudi

han estat batejades com iniciatives d'Abastiment Alimentari. Per altra banda, cal apuntar que el Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana va sorgir l'any 2012 i va deixar de funcionar a principis del 2014, fonamentalment, perquè ja s'havien acomplert els objectius plantejats.

Pel que fa als objectius, tots els projectes d'Abastiment Alimentari estudiats compaginen el treball encaminat a cobrir les necessitats alimentàries de les persones que hi participen amb la promoció del seu apoderament i la prevenció de la seva estigmatització. A més, el Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana i la Xarxa d'Aliments de Gràcia incorporen l'objectiu de fomentar l'autoorganització i la mobilització sociopolítica; i La Trobada i el Menjador social de Mollet pretenen que els i les participants ocupin el seu temps treballant en equip en un entorn segur i saludable.

Més enllà de les línies de treball principals amb que compta cada projecte per assolir els seus objectius respectius, gairebé totes les iniciatives d'aquesta categoria ofereixen a les persones que hi participen la possibilitat de realitzar activitats complementàries, com ara tallers o cursos. Aquest fet converteix les experiències en quelcom més que simples projectes de distribució o cerca d'aliments, i enforteix el potencial que tenen com a iniciatives promotores d'apoderament.

5.1.2. Agents implicats

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen diversos aspectes relacionats amb els tipus d'agents socials que estan implicats en les iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat, com ara qui les ha impulsat, qui conforma els equips tècnics i quin és el perfil de les persones participants.

Com ha passat en el subapartat anterior al analitzar el nombre de persones que participen en els projectes, també en relació al tipus d'agents socials que impulsen els projectes queda reflectit fins a quin punt són diferents les sis experiències d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat. Cadascuna d'elles ha estat impulsada originàriament per un tipus d'agent social diferent, entre els quals hi ha una empresa de l'economia solidària, una associació de veïnes i veïns, una assemblea popular, una entitat religiosa que es dedica a la beneficència, una xarxa local d'entitats del Tercer Sector Social i un ajuntament.

Les diferències entre els projectes també es posen de manifest al analitzar la composició dels equips tècnics que els dinamitzen. En ells, no predomina un perfil professional concret sinó que, considerant totes les experiències en conjunt, els equips tècnics estan integrats per una gran diversitat de perfils, entre els que trobem cuineres, economistes, educadores socials, activistes, etc. Així mateix, la Xarxa d'Aliments de Gràcia no compta amb cap equip tècnic o res que se li assembla sinó que es tracta d'una iniciativa d'autoorganització en el marc de la qual es promou que els rols i les tasques rotin i siguin assumides per totes les persones que hi participen.

Un altre aspecte destacat és el perfil de les persones que participen als projectes. Sobre aquesta matèria, destaca que en totes les iniciatives estudiades dins d'aquesta categoria participen persones que estan en situació de risc de pobresa i/o exclusió social per causes socioeconòmiques, les quals tenen dificultats per cobrir les seves necessitats alimentàries. Mentre en quatre de les sis iniciatives participen tant persones que estan en el que alguns agents anomenen "situació de nova pobresa"

com persones en situació de pobresa cronificada, al Menjador Social de Mollet participen només persones en situació de pobresa severa. En la majoria de casos, aquestes persones són derivades als projectes pels serveis socials dels ajuntaments dels municipis on es desenvolupen les iniciatives.

També en relació al perfil dels participants la Xarxa d'Aliments de Gràcia es diferencia de la resta de projectes. En aquesta iniciativa participen persones amb perfils molt diversos, com ara migrants, sense sostre, "okupes", assalariades, aturades, etc., que s'incorporen a la xarxa per decisió pròpia, en base al seu interès per formar-ne part. Simplificant força, els perfils de les persones que formen part de la xarxa poden ser agrupats en dues tipologies: persones que es troben en situacions socioeconòmiques difícils i persones que estan implicades en la xarxa per motius polítics. L'èxit que està tenint aquest projecte després de dos anys de funcionament invita a concloure que és molt positiu que en les experiències d'Abastiment Alimentari participin persones amb perfils diversos pel que fa a la seva situació socioeconòmica i a la seva implicació en iniciatives d'incidència sociopolítica. Així, el fet de participar en una iniciativa conjunta com aquesta sembla que aporta molt a totes les persones implicades. Entre altres coses, els permet, per una banda, trencar l'aïllament en el que habitualment es troben els diversos grups socials; i, per l'altra, aprendre dels punts de vista, les experiències, els coneixements i les habilitats que tenen persones amb les que habitualment no interaccionen. En aquest sentit, cal tenir present que trencar l'aïllament social i reteixir els llaços comunitaris a escala local són dues molt bones maneres de promoure la transformació social des d'una òptica emancipatòria.

5.1.3. Funcionament

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen qüestions relacionades amb el funcionament de la iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat, com ara com es prenen les decisions, el paper de la participació o els recursos amb que compten els projectes.

En primer lloc, és important distingir entre dos tipus de decisions. Per una banda, hi ha les decisions que estan relacionades amb el funcionament quotidià de les experiències, les quals en general són preses pels equips tècnics o les persones que assumeixen les tasques de coordinació i/o dinamització dels projectes. Per altra banda, hi ha les decisions estratègiques o de major rellevància, les quals, en general, són preses de manera col·legiada entre els equips o persones esmentades i la resta d'agents socials que estan implicats en les iniciatives. Tampoc en aquest cas la Xarxa d'Aliments de Gràcia s'ajusta a l'esquema de funcionament general que s'ha descrit. En el seu cas, mentre les decisions relacionades amb la quotidianitat del projecte es prenen en l'assemblea setmanal, les decisions més transcendents es prenen també de manera assembleària, però després d'haver debatut a fons en el marc de jornades de reflexió que realitzen de forma periòdica.

El foment de la participació és una qüestió a la que donen molta importància la majoria de les iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat. En general, en aquests projectes la participació es promou en el dia a dia, mitjançant diferents estratègies com ara funcionar de forma assembleària; demanar a les persones que s'incorporen què farien diferent i tenir les seves opinions i necessitats en compte; implicar els participants en la realització de les tasques quotidianes; realitzar tallers que es basin en l'ús de metodologies participatives; oferir a les participants la possibilitat de

que realitzin altres activitats relacionades; realitzar jornades de reflexió i processos participatius per avaluar la marxa dels projectes; etc.

Pel que fa als recursos utilitzats per les iniciatives, sobresurt que les tres experiències del subgrup *distribució de lots de productes o menjar preparat*, dues de les quals conformen el subgrup de projectes que són impulsats per col·lectius de base, funcionen amb pocs recursos materials i gairebé cap recurs financer. Es tracta, com s'apuntava, de projectes promoguts per col·lectius de base que aposten pel funcionament autònom, l'autoorganització i l'autogestió a partir de recursos propis. Conseqüentment, compten amb locals propis o okupats per realitzar la seva activitat, obtenen els aliments gràcies a donacions i/o intercanvis, i basen el seu funcionament en treball exclusivament voluntari. En canvi, la resta d'iniciatives d'aquesta categoria, les quals són promogudes per entitats del Tercer Sector Social, en dos dels casos, i un ajuntament, en el tercer cas, funciona amb un volum de recursos entre modest i considerable. En funció del cas, aquests recursos es concreten en persones assalariades, voluntariat, recursos municipals, subvencions públiques, finançament de fundacions privades i donacions d'empreses i particulars, entre d'altres.

5.1.4. Dimensió sociopolítica

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen aspectes relacionats amb la dimensió sociopolítica de les iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat, com ara el tipus de treball d'incidència i mobilització sociopolítica que realitzen i de quina manera incorporen els elements que caracteritzen el concepte *qualitat dels aliments* tal i com és entès des de l'òptica de la Sobirania Alimentària.

En relació a la incidència sociopolítica i l'arrelament en l'àmbit local dels projectes estudiats dins d'aquesta categoria, destaca que tots ells han tingut bona acceptació per part de les comunitats locals on es desenvolupen. Alhora, la meitat de les experiències realitzen o han promogut accions d'incidència i/o mobilització política "portes enfora". En aquest sentit, sobresurten, per una banda, les accions de denúncia que realitza la Xarxa d'Aliments de l'Assemblea de la Vila de Gràcia, sobretot en relació al malbaratament alimentari i l'especulació amb els aliments. Per altra banda, destaca la sonada i reeixida campanya de mobilitzacions que, en paral·lel a la posada en marxa del Banc d'Aliments, va promoure l'AAVV de Ciutat Meridiana per tal que l'ajuntament assumís les seves obligacions a l'hora de garantir els drets de les persones del barri. En relació a aquesta qüestió, la persona de l'AAVV de Ciutat de Meridiana entrevistada afirma que cal promoure que les persones empobrides prenguin consciència de la situació d'injustícia que estant vivint i esdevinguin subjectes polítics que lluiten pels seus drets. I rebla que "lluitar és terapèutic, apodera i és l'únic manera d'acabar amb la injustícia".

Per altra banda, destaca el fet que només una de les experiències que s'han estudiat dins d'aquesta categoria té en compte tots els criteris que defineixen el concepte *qualitat dels aliments* tal i com és entès des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària. Es tracta del projecte Carmanyola Solidària, iniciativa que treballa amb productes ecològics, locals, frescos i de temporada. Les cinc experiències restants, incorporen només alguns dels criteris esmentats, o tots els criteris però només per alguns dels aliments amb els que treballen. La Xarxa d'Aliments de l'Assemblea de la Vila de Gràcia, per

exemple, intercanvia treball al camp per productes amb dues botigues de fruites i hortalisses ecològiques del barri que compten amb hortes pròpies; en la majoria de casos, però, la resta d'aliments que obté no compleixen els criteris esmentats. El Menjador Social de Mollet és un cas similar: tot i que la perspectiva de la Sobirania Alimentària la majoria de productes amb els que treballa no poden considerar-se de qualitat, destaca el fet que s'abasteixi parcialment de les hortalisses ecològiques, fresques, locals i de temporada que alguns usuaris cultiven a l'hort comunitari que gestiona el menjador. Per últim, el projecte Vals de mercat municipal de Barberà del Vallès promou que les persones beneficiàries tinguin una dieta més equilibrada, per exemple augmentant el consum d'aliments frescos com ara fruita i verdures, però no té en compte l'origen dels productes ni com han estat produïts.

5.1.5. Autoavaluació dels projectes

En aquest subapartat, s'analitza la marxa de les iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat, així com les seves debilitats, fortaleses, amenaces i oportunitats, tot plegat a partir de les valoracions que han realitzat les pròpies persones que participen en aquests projectes. Així mateix, es detallen els aprenentatges que aquestes persones han extret arrel d'impulsar les experiències esmentades, aprenentatges que han estat assenyalats per elles mateixes al ser entrevistades.

La majoria de les persones promotores de projectes d'Abastiment Alimentari que han estat entrevistades valoren de forma molt positiva la marxa de les iniciatives en les que participen. Així, és possible dividir els resultats positius dels projectes en tres tipus. Per una banda, en general les experiències estan tenint un impacte molt positiu en relació a la millora de la dieta, l'autoestima i el nivell d'apoderament de les persones participants. Per altra banda, destaca la incidència que ha tingut en els servies socials municipals el treball social de promoció de l'apoderament que estant desenvolupant alguns dels projectes estudiats. Per últim, les iniciatives que entre els seus objectius inclouen la mobilització sociopolítica i/o la consecució de reivindicacions concretes han tingut també força èxit en relació a aquests fins.

En relació al primer tipus de resultats positius que s'ha destacat, val a dir que les iniciatives impulsades pel moviment associatiu i les que gestionen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals promouen l'apoderament per mitjà d'estratègies diferents. En el marc de les iniciatives que impulsa el moviment associatiu, l'apoderament de les participants es promou "ajudant la gent a ajudar-se". Són projectes que es basen en el voluntariat, el foment de la participació, la corresponsabilitat, el suport mutu i l'autoorganització de les persones que hi participen. Aquests valors i pràctiques es promouen dissenyant projectes oberts i inclusius; creant grups formats per persones amb perfils diversos pel que fa a la seva situació socioeconòmica; per mitjà del funcionament horitzontal; cercant les solucions als reptes que sorgeixen col·lectivament; i comptant amb un ventall ampli de tasques senzilles que qualsevol persona pot realitzar. Alhora, en el marc d'aquests projectes es fomenta que les persones participants prenguin consciència de les situacions d'injustícia que estant vivint, i se les anima a que s'impliquin en activitats, accions i/o campanyes de mobilització sociopolítica. En el marc de les iniciatives d'Abastiment Alimentari que impulsen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals, l'apoderament es

promou en canvi combinant l'acompanyament psicosocial individualitzat amb el treball en grup; fomentant que les participants ocupin el seu temps treballant en equip en entorns segurs; i possibilitant que participin en tallers en els que es parteix dels seus interessos i es posen en valor les seves potencialitats.

En relació a les debilitats que tenen aquestes iniciatives, cal indicar en primer lloc que el fet que les experiències que s'han estudiat siguin molt diferents entre si fa que també les debilitats que presenten cadascuna d'elles siguin també diverses. El mateix passa amb les fortaleses, les amenaces, les oportunitats i els aprenentatges relatius a cadascun dels projectes, aspectes que s'analitzen a continuació. Davant la dificultat d'anàlisi que comporta aquesta particularitat, a continuació l'estudi dels aspectes esmentats es detalla iniciativa per iniciativa.

La principal debilitat de Carmanyola Solidària és que no contribueix a visualitzar que hi ha famílies que necessiten accedir a beques menjador i no ho fan. La del Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana, que les participants tenen molt interioritzat l'individualisme i la lògica assistencialista. La debilitat més important de la Xarxa d'Aliments de Gràcia és que fins ara la iniciativa no ha tingut massa èxit a l'hora d'integrar persones migrants provinents d'altres cultures. El Menjador Social de Mollet, per la seva banda, en general no posa atenció a la qualitat dels aliments que ofereix i no promou que els usuaris s'impliquin en la gestió del menjador. El principal repte de La Trobada és que encara no és sostenible a nivell econòmic, i que el coordinador està molt sobrecarregat de feina i no pot fer un seguiment més individualitzat de les persones participants. Per últim, des dels Serveis Socials de l'Ajuntament de Barberà del Vallès valoren que quan les situacions econòmiques fràgils de les persones participants del vals de mercat municipal es cronifiquen, l'ajuda deixa de ser una resposta d'emergència i genera dependència en la persona receptora. Alhora, assenyalen que els recursos amb els que compten són limitats i això fa que l'equip tècnic no pugui donar a les persones receptores tots els vals que necessitarien per cobrir les seves mancances alimentàries.

En relació a les fortaleses, les principals de Carmanyola Solidària són que evita l'estigmatització, optimitza els recursos i compagina la reducció del malbaratament amb l'oferiment d'un servei solidari. La fortalesa més destacada del Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana va ser que va fomentar que moltes persones humils prenguessin consciència del poder que tenen quan lluiten plegades i amb determinació pels seus drets. A la Xarxa d'Aliments de Gràcia entenen que la seva principal fortalesa és que es tracta d'un projecte obert i inclusiu. La fortalesa del Menjador Social de Mollet és que l'hort és un espai distès de relació entre els usuaris. Des de La Trobada, destaquen la base social amb que compta el projecte. Per últim, les treballadores dels Serveis Socials de Barberà afirmen que els vals contribueixen a dignificar la situació de les persones usuàries, i que els tallers i els grups socioeducatius les ajuden a apoderar-se.

Pel que fa a les amenaces, dues de les experiències han destacat que la posada en marxa de les mateixes va donar peu a certa rumorologia de caire racista que venia a qüestionar que les persones d'origen estranger tinguessin dret a rebre l'ajuda que se'ls brindava. En ambdós casos, aquest fenomen no va anar a més però en l'actual context d'emergència social podria reaparèixer i repuntar. Per altra banda, les empreses de càtering d'un dels municipis on s'implementa el projecte Carmanyola Solidària van fer front comú per a que aquest tipus de proposta no s'implantés a la

resta de centres educatius del poble. Sembla que el motiu és que fer-ho hauria implicat evidenciar el malbaratament alimentari que duu implícit el model de negoci i de funcionament amb el que treballen la majoria de les empreses de càtering. Per la seva banda, des de la Xarxa d'Aliments de Gràcia assenyalen que el principal repte al que han de fer front és l'amenaça de desallotjament del Banc Expropiat, el centre d'operacions de l'activitat que desenvolupen. El principal element que amenaça la continuïtat del l'hort del Menjador social de Mollet és que finalitzi la cessió dels terrenys que cultiven. El responsable de La Trobada valora que, si la crisi es segueix aguditzant, les persones que hi participen tindran molt difícil la seva inserció laboral. Al seu torn, les treballadores dels serveis socials de Barberà indiquen que certes propostes legislatives, com ara la coneguda com a Llei Montoro, posen en perill la capacitat dels ens locals per donar resposta a l'emergència social que viu el país.

En quan a les oportunitats, diverses iniciatives coincideixen a assenyalar que la crisi, malgrat els estralls socials que està produint, també està contribuint a crear un context favorable al desenvolupament de pràctiques que tenen un gran potencial transformador. En aquest sentit, des de Carmanyola Solidària opinen que és un moment propici per tractar d'estendre projectes que combinen la minimització del malbaratament alimentari amb la distribució solidària d'aliments. La persona del Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana, per la seva banda, valora que l'auge que està tenint en els últims anys l'economia social i solidària es pot traduir en el sorgiment, també als barris més desfavorits, de projectes d'autoocupació basats en valors transformadors. En aquest mateix sentit, les treballadores dels serveis socials de Barberà afirmen que la crisi està reforçant l'aposta d'algunes administracions locals per col·laborar i treballar en xarxa amb les entitats del territori. Per últim, des de La Trobada indiquen que la crisi del totxo ha possibilitat que es posin en marxa projectes com l'Anella Verda de Terrassa³¹, en el marc del qual als promotors del restaurant del temps se'ls obre la possibilitat d'impulsar un hort comunitari que complementi el treball que ja realitzen.

De nou, la diversitat i l'interès dels aprenentatges que han extret les experiències estudiades fa que sigui pertinent detallar-los cas per cas. Les persones que promouen el projecte Carmanyola Solidària han après que es pot implicar a la comunitat educativa en donar solucions solidàries a les famílies desfavorides dels seus centres. Per la seva banda, les impulsores del Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana afirmen que, quan hom es compromet al 100% en ajudar als seus veïns, l'exemple s'estén i la capacitat de fer feina es multiplica. També opinen que “a vegades cal acceptar que toca respondre a situacions d'urgència amb una mica d'assistencialisme, però no es poden perdre de vista objectius i horitzons més amplis, d'emancipació i apoderament de la gent”; i que “per enfrontar-se a l'administració i recuperar els drets de ciutadania cal una bona estratègia de comunicació (...) i ampliar el repertori d'accions, com ara ocupar, fer accions mediàtiques, negociar, denunciar als jutjats, etc.”.

Des de la Xarxa d'Aliments de Gràcia asseguren que és molt important que tothom se senti part del projecte i que, per facilitar la participació, els projectes han de ser oberts, basar-se en el funcionament horitzontal i comptar amb un ventall ampli de tasques senzilles que qualsevol

---

31 Es tracta d'un projecte de dinamització participativa de l'espai natural i agrari periurbà que incorpora elements de la Dinamització Local Agroecològica i que és analitzat en el l'apartat 7.3. del present informe.

persona pugui fer. Ahora, asseguren que estar oberts a que les novingudes al projecte facin propostes de funcionament fa que el projecte creixi i que s'adapti a les necessitats de les persones que en formen part. Per altra banda, l'intent fallit de fer un curs de formació en horticultura amb persones novingudes d'origen subsaharià ha fet adonar-se a les persones que gestionen el Menjadors Social i l'Hort Comunitari de Mollet que és difícil fer activitats formatives amb persones que no tenen moltes de les necessitats bàsiques cobertes.

A La Trobada han après que creure i apostar en les capacitats que tenen les persones en risc d'exclusió per sortir de la situació en que estan és transformador, doncs possibilita que aquestes persones s'empoderin. Per últim, les treballadores dels Serveis Socials de Barberà destaquen dos aprenentatges: per una banda, que cal adaptar els tallers als participants i partir dels seus interessos i les seves potencialitats; per altra banda, que per donar resposta als problemes socials de la població cal combinar l'atenció i el seguiment individualitzat amb el treball en grup.

5.1.6. Caracterització i valoració final

En aquest subapartat es discuteix què caracteritza els projectes d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat en el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe; quins agents socials les impulsen; què aporten aquest tipus de projectes en l'actual context d'emergència social; quines són les seves principals debilitats, forteses, amenaces i oportunitats; i quins aprenentatges han extret les persones que els promouen.

Les experiències d'Abastiment Alimentari es caracteritzen per treballar amb persones que estant en situació de risc de pobresa i/o exclusió social per causes socioeconòmiques; compaginar el treball encaminat a cobrir les necessitats alimentàries d'aquestes persones amb la promoció del seu apoderament i la prevenció de la seva estigmatització; i incorporar elements del paradigma de la Sobirania Alimentària en les pràctiques que promouen. Es tracta d'iniciatives que donen una resposta directa al fenomen de la pobresa alimentària. En general, aquestes projectes compten amb molt pocs anys de trajectòria, i en l'actual context d'emergència social estan tenint un auge considerable.

Les iniciatives d'Abastiment Alimentari poden agrupar-se en les tres tipologies que habitualment s'empren per classificar els diferents tipus d'accions d'ajuda alimentària que existeixen: distribució de lots de productes o de menjar preparat, menjadors i restaurants socials, i prestacions econòmiques. Ahora, en funció del tipus d'agents que els impulsen, els projectes d'Abastiment Alimentari estudiats poden ser dividits en dos subgrups: iniciatives que són promogudes per entitats del Tercer Sector Social i/o per administracions públiques locals, i experiències que són impulsades per organitzacions i col·lectius de base del moviment associatiu.

La principal fortalesa dels projectes d'Abastiment Alimentari és que, en general, tots contribueixen de forma significativa a millorar la dieta, l'autoestima, l'autonomia i el nivell d'apoderament de les persones que hi participen. Ahora, tots tendeixen a dignificar la situació en que es troben aquestes persones, i a evitar-ne l'estigmatització. Amb tot, les iniciatives impulsades pel moviment associatiu i les que gestionen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals promouen l'apoderament per mitjà d'estratègies diferents.

En el marc de les iniciatives que impulsa el moviment associatiu, l'apoderament de les participants es promou "ajudant la gent a ajudar-se". Són projectes que es basen en el voluntariat, l'autogestió, el foment de la participació, la corresponsabilitat, el suport mutu i l'autoorganització de les persones que hi participen. Aquests valors i pràctiques es promouen dissenyant projectes oberts i inclusius; creant grups formats per persones amb perfils diversos pel que fa a la seva situació socioeconòmica i la seva implicació en els moviments socials; per mitjà del funcionament horitzontal; cercant les solucions als reptes que sorgeixen col·lectivament; i comptant amb un ventall ampli de tasques senzilles que qualsevol persona pot realitzar. En el marc de les iniciatives d'Abastiment Alimentari que impulsen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals l'apoderament es promou, en canvi, realitzant un acompanyament integral de les persones empobrides que participen als projectes; és a dir, combinant l'acompanyament psicosocial individualitzat amb el treball en grup; fomentant que les participants ocupin el seu temps treballant en equip en entorns segurs; i possibilitant que participin en tallers en els que es parteix dels seus interessos i es posen en valor les seves potencialitats.

D'entre les fortaleces dels projectes que promouen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals sobresurt, per una banda, que diverses experiències incorporin l'estratègia del treball en xarxa i el treball comunitari; i, per altra banda, que aquestes iniciatives combinin els avantatges de comptar amb recolzament institucional amb la flexibilitat i l'arrelament social que tenen les entitats de la societat civil organitzada. Les principals fortaleces de les experiències comunitàries que funcionen al marge de les institucions públiques són, en canvi, la seva autonomia i independència respecte a agents externs; el seu funcionament horitzontal i autogestionari; el fet que en elles participin persones amb perfils diversos pel que fa a la seva situació socioeconòmica i a la seva implicació en iniciatives d'incidència sociopolítica; i el fet que en el marc d'aquests projectes es fomenti que les persones participants prenguin consciència de les situacions d'injustícia que estan vivint, i se les animi a que s'impliquin en campanyes d'incidència i mobilització sociopolítica. Per últim, destaca la incidència que està tenint en els serveis socials municipals el treball social de promoció de l'apoderament que estant desenvolupant els diversos tipus de projectes d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat.

En relació a les debilitats de les iniciatives d'Abastiment Alimentari, destaca que la majoria d'experiències no tinguin en compte tots els criteris que defineixen el concepte *qualitat dels aliments* tal i com és entès des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària; criteris d'entre els que per aquest àmbit destaca la promoció del consum d'aliments de proximitat, ecològics, frescos, de temporada i culturalment adequats. Així mateix, la principal debilitat de les iniciatives que impulsa el moviment associatiu és que en el seu marc no s'acostuma a fer un acompanyament psicosocial adequat de les persones que hi participen.

La principal debilitat de les experiències d'Abastiment Alimentari que promouen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals és que, quan les situacions econòmiques fràgils de les persones receptores d'ajuda alimentària es cronifiquen, l'ajuda que es presta per mitjà d'aquests projectes deixa de ser una resposta d'emergència i genera dependència. En segon lloc, destaca que en el marc d'aquestes iniciatives no s'estigui apostant de forma més decidida per posar a la disposició de les persones en situació d'empobriment recursos econòmics per a que comprin elles

mateixes els aliments que necessiten. La importància de generalitzar aquesta modalitat d'ajuda alimentària respon a diversos motius. Per una banda, les proves pilot que s'han fet han demostrat que es tracta d'una mesura eficaç per promoure l'autonomia de les persones empobrides i la dignificació de les seves situacions vitals. Per altra banda, aquesta modalitat d'ajuda alimentària permet condicionar la prestació econòmica al fet que les persones receptores destinin els diners a comprar determinats aliments en determinats comerços, en base a criteris de caràcter nutricional, socioeconòmic i/o ambiental. Així, es podria condicionar la compra fixant criteris que responguin als objectius de fomentar una alimentació saludable, enfortir els comerços tradicionals i l'economia solidària, i desenvolupar la producció agroecològica. D'aquesta manera, almenys una part de la gran quantitat de recursos públics que es destinen actualment a l'ajuda alimentària servirien per promoure, per una banda, l'apoderament de les persones empobrides i, per altra banda, l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.

Pel que fa als elements externs als projectes d'Agricultura Social que amenacen o poden limitar el seu desenvolupament, destaca que, el fet que no s'estiguin destinant suficients recursos públics per pal·liar els impactes socials de la generalització de les situacions d'empobriment, fomenta que les persones empobrides competeixin entre elles per accedir als serveis públics, i propicia el sorgiment de brots de racisme i xenofòbia. Així mateix, en el marc de les experiències que són promogudes conjuntament per entitats i administracions locals existeix el risc que les entitats desenvolupin certa dependència respecte les institucions, per exemple pel que fa al finançament de les activitats que realitzen. Aquesta dependència pot dur les entitats a inhibir-se a l'hora de vigilar, controlar o fiscalitzar l'acció de govern de les administracions públiques, així com a no denunciar els incompliments en que aquestes puguin incórrer pel que fa a les seves obligacions com a garants dels drets econòmics, socials i culturals de la ciutadania. Pot succeir, també, que arrel de col·laborar estretament amb les institucions públiques, o per tal de fer-ho, les entitats moderin els seus plantejaments, les seves reivindicacions i/o les seves propostes, fet que promouria que els discursos i les pràctiques alternatives que desenvolupen els moviments socials fossin cooptades pel poder polític i/o buidades del seu potencial transformador. Per altra banda, les iniciatives que donen resposta a la pobresa alimentària i són impulsades i gestionades de forma autònoma per grups, col·lectius i/o xarxes d'entitats de base al marge de les administracions públiques podrien ser utilitzades pels governs i/o determinats grups de pressió com a excusa per justificar l'abdicació, per part de les administracions, de les seves obligacions com a garants dels drets humans de la ciutadania.

En relació als elements o dinàmiques del context actual que poden ser entesos com a oportunitats per al desenvolupament i/o l'extensió de les pràctiques amb potencial transformador que caracteritzen les iniciatives d'Abastiment Alimentari, sobresurten dos grups de factors. En primer lloc, destaquen les elevades taxes d'atur, les dificultats per trobar feina i la precarietat creixent que ofereix el món del treball assalariat, per una banda, i l'auge que estan tenint darrerament les iniciatives d'Economia Solidària, per altra banda. Davant d'aquestes variables, les pràctiques d'autogestió, auto-organització i auto-ocupació que estan desenvolupant de forma cooperativa i en base als valors de l'Economia Solidària alguns dels projectes estudiats prenen cada cop més sentit en tant que estratègies per a la satisfacció de necessitats bàsiques que poden ser complementàries o

fins i tot alternatives al treball assalariat. En segon lloc, destaquen l'abast de la pobresa alimentària a Catalunya, la generalització de les crítiques a l'actual model d'ajuda alimentària i la gravetat dels efectes no desitjats que aquest provoca. En aquest context, l'èxit considerable que estan tenint les estratègies de promoció de l'apoderament que desenvolupen les iniciatives d'Abastiment Alimentari és realment rellevant i destacable, i en bona part explica l'important auge que en els últims anys estan experimentant aquest tipus de projectes.

Per últim, pel que fa als aprenentatges que han extret les persones que impulsen els projectes d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat, des de les que experiències que promouen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals s'ha assenyalat que fomentar que les persones en situació d'empobriment tornin a creure en les capacitats que tenen per sortir de la situació en que estan apodera i, per tant, és transformador. Per la seva banda, les persones implicades en projectes impulsats pel moviment associatiu afirmen que “lluitar és terapèutic, apodera i és l'única manera d'acabar amb la injustícia”.

5.2. Iniciatives d'Agricultura Social

En el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe s'han estudiat deu experiències d'Agricultura Social. Es tracta de projectes força diferents entre si els quals, tanmateix, poden ser agrupats en dues tipologies: horts socials i horts comunitaris. En la primera tipologia s'han inclòs projectes d'Agricultura Social que tenen com a objectiu la inserció social i/o laboral de les persones que hi participen, i que compten amb la implicació dels serveis socials dels municipis on es desenvolupen. Per la seva banda, els horts comunitaris són impulsades per col·lectius de base sense la participació de les administracions públiques ni d'entitats del Tercer Sector Social, i en general “només” tenen com a finalitat la producció d'hortalisses i verdures per l'autoconsum.

A continuació, es descriuen breument aquestes deu iniciatives, i posteriorment s'analitzen i discuteixen els principals resultats que s'han obtingut al estudiar-les³².

Horts socials:

- Grup Agrícola de Vilafranca: iniciativa promoguda per Càritas gràcies a la qual un grup de persones en situació de risc d'exclusió social cultiva col·lectivament petites parcel·les agrícoles per autoconsum i el finançament de l'activitat del propi grup.
- Horta Comunitària de Ca n'Anglada: projecte d'atenció social i foment de l'apoderament promogut pels Serveis Socials del barri de Ca n'Anglada de Terrassa en el marc del qual s'ofereix a les persones participants la possibilitat d'implicar-se en un projecte comunitari de producció d'hortalisses per l'autoconsum.
- Formació en horticultura ecològica i autosuficiència: experiència d'inclusió social promoguda pels Serveis Socials de l'Ajuntament de Sant Cugat i la cooperativa L'Ortigacoop i que es concreta en la realització d'un curs anual de nou mesos de durada destinat a persones aturades en situació de vulnerabilitat social les quals, mentre dura la formació, accedeixen a

---

32 L'anàlisi i la discussió dels resultats s'ha estructurat en als mateixos blocs temàtics en que s'han organitzat els continguts de les fitxes de descripció dels projectes d'aquesta categoria, les quals es presenten al capítol 8.

una parcel·la d'hort d'autoconsum.

- Horts Socials de Vilafranca del Penedès: iniciativa per mitjà de la qual l'ajuntament ha regularitzat temporalment la situació de vuit hortolans que cultivaven hortalisses en un terreny ocupat il·legalment a canvi de que aquests acompanyin a persones usuàries dels serveis d'ajuda alimentària del poble en la posada en marxa dels seus propis horts d'autoconsum.
- Horts Socials de Tarpuna: projecte d'inserció sociolaboral impulsat per Tarpuna en col·laboració amb els Serveis Socials de Llinars del Vallès per mitjà del qual s'ofereix a persones en situació d'atur de llarga durada i risc d'exclusió social la possibilitat d'accedir a parcel·les d'horta d'autoconsum i formar-se com a peons agrícoles a canvi de realitzar un jornal de set hores a la setmana a la finca agrària que Tarpuna gestiona en aquest municipi.
- Horts Socials de Montblanc: experiència d'inserció social impulsada per Xicòra, Càritas i els serveis socials del municipi i que consisteix en promoure l'apoderament de famílies del poble que estan en situació de risc d'exclusió social oferint-los una formació en horticultura ecològica i la possibilitat de que cultivin hortalisses per a l'autoconsum en el marc d'un hort social que ha estat posat en marxa amb aquesta finalitat.

Horts comunitaris:

- Horts Comunitaris de la Vall de Can Masdeu: experiència de recuperació i gestió comunitària de les hortes i la infraestructura hortícola d'aquesta vall de la Solana de Collserola en la que participen un centenar de persones d'edats i procedències diverses que cultiven hortalisses de temporada per l'autoconsum.
- Horts de l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies: projecte d'autoabastiment alimentari i autoocupació promogut per un grup de persones aturades del municipi que gestionen diverses parcel·les de terrenys agrícoles de titularitat municipal.
- Hort de les Dones de Banyoles: hort comunitari d'autoconsum impulsat i gestionat per una dona autòctona i dotze dones d'origen subsaharià que tenen dificultats econòmiques i participen al grup de la Plataforma d'Afectats per les Hipoteques de Banyoles.
- Comissió d'Horts d'ECOL3VNG: grup de treball de l'Associació Vilanova en Transició que promou el cultiu de verdures per l'autoconsum en parcel·les d'horta en desús del municipi, a més de l'impuls de l'economia solidària i la Turuta, la moneda social local.

5.2.1. Dades Bàsiques

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen alguns dels elements que caracteritzen les iniciatives d'Agricultura Social que s'han estudiat, com ara els seus objectius i línies de treball, el nombre de participants i la trajectòria dels projectes.

Les iniciatives d'Agricultura Social estudiades combaten l'exclusió social, la pobresa i la pobresa alimentària per mitjà de projectes que combinen objectius encaminats a cobrir les mancances alimentàries i a millorar la qualitat de vida de les persones que hi participen amb altres objectius

relacionats amb el foment de l'apoderament d'aquestes persones. Gairebé totes les iniciatives estudiades coincideixen a assenyalar com un dels objectius més destacats l'autoabastiment d'hortalisses per part de les persones que hi participen. Així mateix, tres dels sis horts socials i tres del quatre horts comunitaris donen importància a l'objectiu "aprendre a treballar en grup" i/o "de manera comunitària". Alhora, l'hort comunitari d'Arbúcies i quatre dels sis horts socials inclouen entre els seus objectius la promoció de la inserció laboral en el sector primari de les participants.

Encara en relació als objectius dels projectes estudiats, sobta que només tres horts socials hagin explicitat l'objectiu de fomentar l'autonomia i l'apoderament de les participants. De fet, és més que probable que força altres experiències no hagin insistit en aquest objectiu per descurat, doncs no hi ha dubte que és un dels objectius importants de les altres tres experiències d'horts socials, així com dels projectes comunitaris que es desenvolupen a Arbúcies, Banyoles i Can Masdeu. Quelcom similar passa amb els objectius "lluitar contra l'exclusió social", "crear xarxes de suport mutu", "millorar la dieta", "ocupar el temps realitzant activitats saludables" i "aprendre a treballar la terra segons els principis de l'agricultura ecològica": malgrat tot ells han estat explicitats per només algunes de les experiències, els mateixos poden ser considerats objectius comuns a la majoria d'elles.

Les línies de treball que desenvolupen les iniciatives estudiades dins aquesta categoria també responen a la doble vocació productiva i social dels projectes d'Agricultura Social. Com és lògic, les deu experiències d'Agricultura Social estudiades contempnen la producció d'hortalisses com una de les seves principals línies de treball. A continuació, destaquen un seguit de línies de treball que són desenvolupades només pels horts socials. D'entre aquestes, sobresurten la promoció del desenvolupament d'habilitats socials, l'acompanyament psicosocial individualitzat i la formació en horticultura ecològica de les persones participants. Encara en relació a les línies de treball, cal assenyalar que tres horts socials i els horts d'Arbúcies comercialitzen almenys una part de la producció que obtenen; i que només els Horts Comunitaris de Can Masdeu expliciten la incidència política i sociocultural en l'àmbit local com una línia de treball més.

Pel que fa al nombre de participants, a sis de les deu experiències estudiades participen entre 10 i 15 persones. Destaca, així mateix, que als Horts Comunitaris de Can Masdeu participin prop d'un centenar de persones; i el fet que, al ser preguntades per aquesta qüestió, tres de les sis persones que impulsen projectes d'horts socials no hagin concretat un nombre determinat de persones, sinó 12, 22 i 25 famílies, respectivament. Per altra banda, sobresurt que vuit de les deu experiències tinguin menys de tres anys de vida, dada que indica l'auge que recentment estant tenint els projectes d'Agricultura Social que tracten de donar resposta a l'emergència social que viu el país.

5.2.2. Agents implicats

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen diversos aspectes relacionats amb els tipus d'agents socials que estan implicats en les iniciatives d'Agricultura Social que s'han estudiat, com ara qui les ha impulsat, qui conforma els equips tècnics i quin és el perfil de les persones participants.

Quatre de les sis iniciatives d'horts socials estudiades han estat impulsades per més d'un tipus d'actor. D'entre aquests, sobresurten els ajuntaments, les entitats del Tercer Sector Social i els

col·lectius de base del moviment agroecològic dels municipis on es desenvolupen les experiències. Per la seva banda, tots els projectes d'horts comunitaris estudiats han estat impulsades per grups de base vinculats a moviments socials que ja existien prèviament i tenen objectius més amplis.

La doble dimensió productiva i social dels projectes d'Agricultura Social queda reflectida en la composició dels equips tècnics que dinamitzen les iniciatives d'horts socials, els quals en general estan constituïts per educadores i/o treballadores socials, per una banda, i tècniques en producció agrària i/o ambientòlogues, per una altra. Parlar d'equips tècnics no és, en canvi, massa apropiat en el cas dels horts comunitaris estudiats doncs, en general, es tracta de projectes en els que no hi ha un grup de persones que assumeixi sempre les tasques de dinamització i/o coordinació sinó que en ells els rols i els lideratges s'assumeixen de forma rotativa.

L'anàlisi dels agents impulsors i els perfils dels equips tècnics permet concloure que en les iniciatives d'Agricultura Social que tracten de donar resposta a l'emergència social acostumen a estar implicats força diversitat d'agents socials i perfils professionals. L'èxit que per ara estant tenint aquests projectes sembla indicar que es tracta d'una fórmula adequada i que per fer front a fenòmens tan complexos com la pobresa i l'exclusió social no n'hi ha prou amb sumar esforços i treballar en xarxa. Cal, a més, implicar la diversitat de capacitats, coneixements i recursos amb que compten els actors de les comunitats locals en la cerca, el disseny i la implementació de solucions integrals, transversals i comunes als problemes socials esmentats.

Pel que fa als perfils de les persones que participen en les experiències d'Agricultura Social estudiades, cal assenyalar en primer lloc que els de les que participen als sis horts socials s'assemblen força, fet que denota fins a quin punt coincideixen els criteris que empren aquests projectes a l'hora de seleccionar les persones a qui es proposa participar en els mateixos. Així, en totes aquestes iniciatives participen persones en situació de risc de pobresa i/o exclusió social, la majoria dels quals són homes d'entre 40 i 50 anys amb una mínima capacitat física i interès i motivació per participar en les experiències. Alhora, en quatre del sis projectes d'horts socials es dóna prioritat a les persones que tenen càrregues familiars, i també en quatre d'aquestes iniciatives la proposta de participar en les mateixes es fa a persones que són usuàries dels serveis i/o les prestacions locals d'ajuda alimentària.

En relació a les experiències d'auto-organització, destaca que les persones que participen als Horts d'Arbúcies i les que ho fan a l'Hort de Banyoles tenen dos trets en comú: per una banda, es troben en situació de dificultat econòmica i, per l'altra, participen en iniciatives locals d'incidència i mobilització sociopolítica. Per últim, els perfils de les persones que participen a la Comissió d'horts d'ECOL3VNG i, sobretot, als Horts Comunitaris de Can Masdeu, són els més diversos d'entre els estudiats. En ambdues experiències participen tant persones empobrides com d'altres que estan en una situació socioeconòmica més favorable. A Can Masdeu, a més a més, ho fan persones d'edats, orígens i trajectòries molt diferents entre si. En aquest sentit, l'èxit que han tingut els Horts Comunitaris de Can Masdeu des de que van ser creats l'any 2002 mostra que, com s'ha comentat en l'apartat anterior en relació a les iniciatives d'Abastiment Alimentari, és molt interessant que en aquest tipus de projectes hi hagi quanta més barreja de perfils millor en relació a la situació socioeconòmica i/o a la implicació en iniciatives d'incidència sociopolítica. El fet que en un projecte

d'Agricultura Social participin persones amb perfils diversos amplia les possibilitats de que les participants intercanviïn coneixements, visions, valors i experiències, i possibilita que les persones en situació desafavorida que formen part d'aquestes iniciatives surtin dels entorns de marginalitat als que es podrien veure avocades, i es socialitzin en ambients i dinàmiques relacionals inspiradores i transformadores.

5.2.3. Funcionament

En aquest subapartat s'analitzen i es discuteixen qüestions relacionades amb el funcionament de la iniciatives d'Agricultura Social que s'han estudiat, com ara com es prenen les decisions, el paper de la participació o els recursos amb que compten els projectes.

Com en el cas de les iniciatives d'Abastiment Alimentari que s'han analitzat en l'apartat anterior, a l'hora de parlar de presa de decisions també aquí és pertinent distingir entre decisions estratègiques i aquelles que tenen a veure amb la quotidianitat i la marxa diària de les iniciatives. En els cas dels projectes d'horts socials, mentre en general el primer tipus de decisions són preses pels equips tècnics i/o pels responsables de les àrees dels ajuntaments que més implicades estant en la gestió del projectes, les decisions relacionades amb la quotidianitat són preses, en canvi i en funció de la seva transcendència, o bé en assemblees en les que participen els hortolans i les persones dels equips tècnics o pels propis hortolans de manera autònoma. En el cas dels horts comunitaris estudiats, mentre les decisions estratègiques són preses en assemblea, les decisions relacionades amb la quotidianitat en general són preses pels propis hortolans de manera autònoma.

Per altra banda, el fet de donar una importància cabdal a la promoció de la participació de les persones que formen part dels projectes és una constant en les iniciatives d'Agricultura Social que s'han estudiat, tant en les d'horts socials com les d'horts comunitaris. Les persones que s'han entrevistat assenyalen que, en els projectes que impulsen, la participació es promou en el dia a dia, per exemple implementant metodologies participatives, o per mitjà del treball en grup, d'assemblees i reunions periòdiques, creant grups i comissions de treball, fomentant una actitud proactiva, tenint en compte les opinions i propostes de tothom i promovent que tothom assumeixi tasques i responsabilitats. D'aquesta manera, s'aconsegueix que les persones s'impliquin en el funcionament dels projectes i se'ls facin seus, i que aprenguin a autoorganitzar-se, a establir relacions de suport mutu entre elles i a resoldre els seus problemes per elles mateixes. Alhora, quan les persones que formen part d'un projecte participen activament en el mateix es multiplica la capacitat de treball que té el grup, i això facilita que s'assoleixin bons resultats relacionats amb l'esfera productiva d'aquestes iniciatives. Aquest fet, reverteix en la presa de consciència sobre les pròpies capacitats, la millora de l'autoestima i, en última instància, en l'apoderament de les persones que participen en aquests projectes.

Respecte als recursos i les fonts de finançament, destaca en primer lloc que, per a quatre dels sis horts socials estudiats, les aportacions que fan els ajuntaments representen la principal font de recursos amb que compten. Aquestes aportacions es concreten en petites inversions (en general inferiors als 5.000 euros) per adequar els terrenys, en personal propi i/o en recursos econòmics per contractar personal extern als ajuntaments. A més, dues d'aquestes iniciatives han comptat també

amb subvencions de fundacions privades (Fundació Humana i Fundació La Caixa, respectivament), i una d'elles amb el suport de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Els Horts socials de Tarpuna, per la seva banda, es financen per mitjà de subvencions públiques i privades, així com a través dels ingressos que Tarpuna obté de la venda de les hortalisses que produeix de manera professional, i dels cursos de formació que realitza. Pel que fa als horts comunitaris, només els Horts de l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies ha comptat amb ajuts públics, que han estat aportats per l'ajuntament del municipi i la Diputació de Barcelona. Els altres tres projectes funcionen amb molt pocs recursos els quals, en general, són aportats pels propis hortolans o aconseguits gràcies a donacions o cessions.

L'anàlisi d'aquest últim aspecte revela, doncs, que és possible posar en marxa projectes d'Agricultura Social que es concretin en iniciatives reeixides d'autoabastiment alimentari i apoderament personal i col·lectiu amb recursos més aviat modestos, o fins i tot sense pràcticament cap altre recurs que la motivació, la determinació i l'empenta que aporten les persones que formen part de les experiències.

5.2.4. Dimensió productiva

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen aspectes relacionats amb la dimensió productiva dels projectes d'Agricultura Social que s'han estudiat, com ara la seva importància en relació a les altres dimensions de les iniciatives, el model productiu que es posa en pràctica, les formes d'accedir a la terra i distribuir-la entre les persones participants, i què es fa amb els aliments que es produeixen.

Totes les persones entrevistades afirmen que la dimensió productiva és molt important en els projectes que impulsen. Alhora, però, insisteixen en el pes que també tenen altres dimensions, principalment la social o comunitària. Així mateix, hi ha coincidència en assenyalar que, més enllà de la dimensió comunitària, la possibilitat de formar part d'un projecte col·lectiu, treballar a l'aire lliure i en contacte amb la terra, mantenir-se actives físicament, tenir un projecte propi o formar-se amb una orientació professional, entre altres, comporta per a les persones participants molt beneficis en termes d'apoderament i millora de l'autoestima. En aquest sentit, en general els projectes estudiats entenen la dimensió productiva com una finalitat en si mateixa i, alhora, com un mitjà per fomentar l'apoderament.

Destaca, també, que totes les iniciatives que s'han estudiat tinguin com a comú mínim denominador el compromís formal de treballar la terra segons els principis de l'agricultura ecològica. Tanmateix, dos projectes d'horts socials reconeixen que actualment no estant acompliment amb aquest objectiu de manera estricta. Al pol oposat es troben tres iniciatives d'horts social i dues d'horts comunitaris les quals tracten de gestionar les hortes en base als principis de l'Agroecologia³³.

Per altra banda, cinc dels sis horts socials estudiats han accedit a les terres que conreen per mitjà de cessions de terrenys públics que han estat realitzades per períodes de temps curts, en general inferiors als cinc anys. Al seu torn, tres dels quatre horts comunitaris han accedit a la terra per mitjà

---

33 A l'apartat 2.4. del present informe s'explica de manera resumida què tenen en comú i què diferencia l'Agricultura Ecològica i l'Agroecologia.

de cessions a precari per part de propietaris privats, i els promotors dels Horts Comunitaris de Can Masdeu ho van fer per mitjà de l'okupació d'una finca hortícola que duia cinquanta anys abandonada. Així, gairebé tots els projectes estudiats han accedit a la terra per mitjà de cessions a precari o per períodes curts de temps, fórmules que no són ni molt menys les més adequades per impulsar iniciatives d'Agricultura Social, doncs no garanteixen la continuïtat dels projectes i això té conseqüències negatives a molts diversos nivells.

En relació a la distribució de la terra entre els hortolans, el primer que cal assenyalar és que els projectes estudiats representen una àmplia diversitat de models. Dues experiències d'horts socials (Ca n'Anglada i Montblanc) i els Horts Comunitaris de Can Masdeu funcionen segons un model mixt que combina la gestió personal, per part dels hortolans, de parcel·les individuals, i la gestió col·lectiva de parcel·les comunitàries. Els Horts socials de Tarpuna i el projecte de Formació en horticultura ecològica i autosuficiència de Sant Cugat del Vallès representen un altre model. Les persones que participen en aquestes iniciatives gestionen, per una banda, parcel·les individuals en les que cultiven hortalisses per al seu propi autoconsum i, per altra banda, realitzen la part pràctica de la formació que reben treballant en les hortes professionals amb que compten ambdues experiències. Els Horts socials de Vilafranca i els Horts de l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies representen, respectivament, dos models únics entre els casos estudiats. Mentre els primers només compten amb parcel·les gestionades per persones a títol individual, els segons només compten amb parcel·les gestionades per petits grups de persones. Per últim, entre les iniciatives que s'han estudiat hi ha dos casos (Grup agrícola de Vilafranca i Hort de les Dones de Banyoles) de no parcel·lació de la terra i de conreu de la mateixa totalment en comú.

Cadascun dels models de distribució de la terra que s'han descrit té els seus avantatges i inconvenients. Sembla, però, que des de la perspectiva del foment de l'apoderament, un model força adequat és el que combina la gestió personal de parcel·les individuals i la gestió col·lectiva de parcel·les comunitàries. Això es deu a que, mentre el cultiu de parcel·les individuals fomenta l'autonomia i l'autosuficiència, el cultiu col·lectiu de parcel·les comunitàries esperona les hortolanes a desenvolupar les habilitats socials que es requereixen per treballar en equip.

També en relació a la superfície que cultiven els hortolans dels diversos projectes estudiats hi ha força disparitat. Mentre que en el projecte que compta amb parcel·les individuals més petites aquestes ocupen 30m² cadascuna, en el que les té més grans ocupen 300m², situant-se la mediana de superfície de les parcel·les individuals per a tots els projectes que les inclouen en els 60m². En el cas de les parcel·les o lots que es cultiven col·lectivament, la seva superfície varia entre els 250m² de la més petita i els 1.000 m² del projecte que compta amb una parcel·la de gestió comunitària més gran, situant-se la mediana en els 400m². Per altra banda, les hortes professionals que gestionen Tarpuna a Llinars del Vallès i L'Ortiga a Sant Cugat del Vallès, així com els cultius extensius de secà (vinya i oliveres) que gestiona el Grup agrícola de Vilafranca, compten com és lògic amb superfícies majors que les referenciades anteriorment.

Pel que fa al destí de la producció, destaca que les hortalisses i verdures que cultiven les persones que participen a les iniciatives estudiades es destinin, de manera prioritària i majoritària, al propi autoconsum d'aquestes persones. Alhora, sobresurt el fet que, gràcies a la seva participació en els

projectes, aquestes persones aconseguixin autoabastir-se d'una part força significativa de les hortalisses que consumeixen al llarg de l'any. Tanmateix, també en relació a aquesta qüestió els projectes que s'han estudiat presenten diferències entre ells. Així, dos dels sis projectes d'horts socials venen puntualment part del que produeixen, sobretot a l'estiu, quan hi ha el màxim de producció. També ho fan dos dels cinc grups que gestionen parcel·les d'horta en el marc del projecte Horts de l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies, els quals venen part de les verdures i hortalisses que produeixen al mercat setmanal que es fa al poble. Per últim, destaca el fet que tres dels sis horts socials estudiats donin els excedents que obtenen a serveis d'ajuda alimentària dels seus municipis.

5.2.5. Dimensió sociopolítica

En aquest apartat, s'analitzen i es valoren les accions per mitjà de les quals es promou la incidència i la mobilització sociopolítica en el marc de les iniciatives d'Agricultura Social que s'han estudiat.

En general, com ja s'ha indicat més amunt, els objectius dels projectes estudiats no inclouen de manera explícita la promoció de la incidència i/o la mobilització sociopolítica. Tanmateix, diverses de les persones entrevistades destaquen que l'èxit que estant tenint els projectes en els que participen ha fet augmentar, en els pobles i barris on es desenvolupen aquestes experiències, l'interès pels horts d'autoconsum, socials i comunitaris, així com per les tècniques de cultiu pròpies de l'Agricultura Ecològica i l'Agroecologia. En aquest mateix sentit, cal apuntar que totes les iniciatives estudiades han tingut bona acollida en les comunitats locals on es desenvolupen, i que una part significativa de les mateixes han estat àmpliament cobertes pels mitjans de comunicació locals.

Per altra banda, destaca el fet que dues de les iniciatives estudiades (Horts socials de Vilafranca del Penedès i Horts Comunitaris de Can Masdeu) hagin sorgit arrel de que s'ocupessin de manera il·legal terrenys que duen dècades abandonats. Així, és remarcable que en ambdós casos aquesta estratègia hagi donat bons resultats, doncs ha comportat que persones que tenien dificultats per accedir a la terra gaudeixin actualment de la possibilitat de cultivar horts d'autoconsum de forma comunitària. Això posa de manifest la utilitat, el sentit i la vigència que té avui dia lluitar col·lectivament pel dret a l'alimentació en general i, més concretament, pel dret a l'ús de la terra; desafiant, si cal, la legislació vigent, passant per sobre del sacrosant dret a la propietat privada, posant de nou en funcionament terra agrària en desús, i reactualitzant la secular, legítima i necessària proclama "la terra per qui la treballa".

També és destacable que els promotors de la meitat de les iniciatives d'Agricultura Social estudiades hagin participat en actes de divulgació i reflexió sobre la matèria organitzats per altres col·lectius, i/o hagin assessorat entitats interessades en posar en marxa projectes similars. Així mateix, varies experiències tenen relació amb altres col·lectius i lluites dels seus territoris; concretament, dos dels horts comunitaris estudiats tenen relació amb grups locals de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca. Destaca també el fet que les promotores del projecte de Formació en horticultura ecològica i autosuficiència a Sant Cugat del Vallès estiguin tractant d'incorporar, juntament amb altres entitats del municipi, la perspectiva de l'Agricultura Social en el nou programa d'horticultura urbana que està promovent l'ajuntament de la ciutat.

Per últim, sobresurt que els resultats molt positius que ha tingut per a les persones beneficiàries la perspectiva de foment de l'apoderament amb la que treballen els projectes estudiats estiguin transformant les visions que tenen sobre aquesta qüestió els agents socials locals que treballen en l'àmbit de la protecció social.

5.2.6. Autoavaluació dels projectes

En aquest subapartat, s'analitza la marxa de les iniciatives d'Agricultura Social que s'han estudiat, així com les seves debilitats, fortaleces, amenaces i oportunitats, tot plegat a partir de les valoracions que han realitzat les pròpies persones que participen en aquests projectes. Per últim, es detallen els aprenentatges que aquestes persones han extret arrel d'impulsar les experiències esmentades, aprenentatges que han estat assenyalats per elles mateixes al ser entrevistades.

En funció de la valoració general que les persones impulsores de les experiències estudiades fan de la marxa del seus projectes, és possible dividir les iniciatives en dos grups: les que el seu funcionament ha estat valorat com a positiu i les que ha estat valorat com a molt positiu. Cadascun dels grups està compost per tres horts socials i dos horts comunitaris, de manera que en conjunt ambdós grups aglutinen la meitat de les iniciatives estudiades.

En general, les impulsores de les experiències d'Agricultura Social estudiades valoren molt positivament l'efecte que ha tingut per a les persones la participació en els projectes estudiats en termes d'apoderament, millora de l'autoestima, la dieta, la condició física i l'estat anímic, així com en relació a l'adquisició d'habilitats socials i hàbits saludables, i al tipus de relacions i vincles socials que han creat entre elles. Així mateix, la majoria de les persones entrevistades han assenyalat que els resultats en termes productius dels projectes que promouen han estat en general molt bons, i que això ha tingut un paper destacat a l'hora de promoure els efectes positius d'ordre psicosocial que s'han esmentat.

Aquestes avaluacions venen a confirmar que els projectes d'Agricultura Social tenen un gran potencial a l'hora de promoure que persones en situació d'empobriment i/o exclusió social protagonitzin processos d'apoderament i trobin sortides a la situació en que es troben. És destacable, en aquest sentit, que diverses de les persones entrevistades hagin afirmat que l'hort ha canviat la vida de les persones que participen als projectes que promouen, la majoria de les quals ha fet una evolució personal molt positiva en molt poc temps, i s'han apoderat de forma significativa.

Per altra banda, dins el grup de projectes que han estat valorats "només" de manera positiva per les seves impulsores, hi ha iniciatives que no acaben de tenir èxit en la seva aposta d'autofinançar-se a partir de la venda dels aliments que produeixen, o en aconseguir la inserció laboral en el sector primari d'algunes de les persones que hi participen.

Pel que fa a les debilitats de les experiències estudiades, destaca el fet que tant els projectes d'hortos socials com els d'hortos comunitaris en general han accedit a les terres que cultiven per mitjà de fórmules contractuals precàries que no garanteixen la seva continuïtat en el temps. Així mateix, les persones que dinamitzen horts socials han assenyalat la dependència que tenen els projectes del rol que juguen elles mateixes; la fragilitat de les persones participants, la qual és conseqüència de les

difícils situacions que estan vivint i fa que els processos de millora que aquestes persones experimenten siguin fàcilment reversibles; i el fet que els equips tècnics no puguin realitzar un seguiment psicosocial individualitzat adequat de les persones participants per manca de temps i recursos. Per la seva banda, les persones entrevistades que participen en horts comunitaris dins el camp de l'Agricultura Social també han identificat com a debilitat el fet que bona part de les persones que hi participen es trobin en situacions socioeconòmiques molt complicades.

Respecte a les fortaleses, les persones entrevistades que participen en iniciatives d'horts socials distingeixen tres tipus diferents. Per una banda, assenyalen elements del disseny dels projectes que possibiliten l'apoderament de les persones participants, elements que es concreten més avall en aquest mateix apartat, al referenciar els aprenentatges. Per altra banda, fan referència a determinades característiques dels equips que dinamitzen els projectes, com ara el fet que estiguin integrats per persones motivades, competents, compromeses, amb capacitat de treball i amb perfils diversos i complementaris. Per últim, destaquen algunes qualitats de les persones participants, com ara les seves ganes d'implicar-se, treballar, aprendre i superar les situacions difícils en que es troben.

Per la seva banda, les persones entrevistades que participen en horts comunitaris coincideixen a destacar que la principal fortalesa d'aquestes iniciatives és que, gràcies al fet de participar en elles, les persones prenen consciència de que treballant en grup i de manera horitzontal i organitzada poden autosatisfer-se necessitats bàsiques i trobar respostes als problemes que tenen per elles mateixes. En segon lloc, posen èmfasi en que, el fet de no dependre de cap administració pública ni entitat permet que aquestes iniciatives desenvolupin la seva pròpia cultura organitzativa, les seves pròpies institucions, normatives i formes de funcionament; i tot plegat en base als valors, principis i objectius que acorda el propi grup. Per últim, també han assenyalat que participar en aquest tipus de projectes permet desenvolupar aprenentatges de molts tipus, d'entre els que destaquen els relacionats amb la producció d'hortalisses i les qüestions relacionals.

En relació a les amenaces, la que més persones entrevistades han identificat com a principal és que els propietaris de les terres que cultiven actualment deixin d'estar interessats en els projectes i/o vulguin vendre els terrenys. Aquest fet podria veure's incentivat pel fenomen de reescalfament del mercat immobiliari que alguns analistes afirmen que ja s'ha començat a produir. En segon lloc, les persones que impulsen horts socials han assenyalat la dependència de finançament extern i/o del recolzament de les administracions locals. Per últim, els projectes que en part depenen de les ventes dels aliments que produeixen de forma professional consideren com una amenaça el fet que el mercat ecològic "capitalista" estigui creixent més ràpidament que les formes de distribució, comercialització i consum agroecològiques. El motiu és que entenen que aquesta dinàmica complica la comercialització de les seves produccions, i posa en entredit la viabilitat de les iniciatives que promouen.

Pel que fa a les oportunitats, tant les persones entrevistades que impulsen iniciatives d'horts socials com les que participen en horts comunitaris coincideixen a assenyalat que en l'actual context d'emergència social ha augmentat l'interès per les iniciatives que tracten de donar resposta a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària. En aquest sentit, asseguren que han detectat interès per posar en marxa noves iniciatives similars en els seus municipis, tant per part d'entitats i

col·lectius com per part de les administracions locals i la població en general. I que el fet que hi hagi terra disponible, entitats del Tercer Sector Social i col·lectius de base del moviment agroecològic amb coneixements, experiència i propostes, i administracions públiques locals receptives, constitueix una molt bona oportunitat per a la generalització d'aquest tipus de projectes. Per altra banda, les iniciatives que tenen entre els seus objectius la professionalització d'alguns dels seus participants i/o basen part de la seva estratègia en la comercialització dels aliments que produeixen, valoren com una oportunitat el creixent interès per l'Agricultura Social i els productes ecològics i de proximitat.

D'entre els aprenentatges que han extret les persones que impulsen els projectes d'horts socials que s'han estudiat, destaquen aquells que tenen a veure amb els elements que cal tenir en compte a l'hora de dissenyar els projectes per tal que aquests promoguin, de manera efectiva, l'apoderament de les persones participants. Segons les persones entrevistades, per promoure l'apoderament cal que els equips tècnics comptin amb almenys una persona amb perfil d'educadora social, la qual ha de realitzar un acompanyament psicosocial personalitzat dels i les participants. També és necessari que els projectes comptin amb una ràtio acompanyants/participants adequada, i que l'equip treballi la manera de promoure l'apoderament al acompanyar amb tots els agents implicats (dinamitzadors, voluntaris, serveis socials, etc.). Així mateix, s'ha insistit en que l'equip ha de tenir molta paciència i capacitat d'adaptació, i ha d'aprendre a respectar els processos de les persones i famílies participants, les quals cal ser conscients que sovint estaran en situacions socioeconòmiques molt difícils. En conseqüència, no sempre serà possible engrescar-les, sinó que a vegades serà important acceptar que no poden continuar participant en els projectes. Encara en relació a com promoure l'apoderament, s'ha posat èmfasi en que, entre els criteris que s'empren per seleccionar les persones participants, és important que s'inclogui la motivació que tenen les persones candidates per implicar-se en els projectes.

Pel que fa a la forma d'acompanyar els grups, s'ha afirmat que cal començar posant en valor els coneixements i les habilitats de les participants, i que cal canviar la manera com habitualment es treballa en educació social per tal de promoure que l'itinerari d'una persona, enlloc de ser lineal (primer aprendre l'idioma, després formació professional, després buscar feina, etc.) sigui integral; és a dir, que es mirin de treballar tots aquests aspectes alhora i en paral·lel. També s'ha insistit en que és molt positiu combinar el treball en grup amb el treball individual; que cal donar autonomia a les persones participants, tractar que el grup aprengui a organitzar-se i procurar que les persones participants realitzin aprenentatges tant tècnics com socials; que és fonamental preveure i acompanyar de forma personalitzada les sortides de continuïtat de les persones beneficiàries un cop ha acabat la seva participació en els projectes; i que donar una retribució econòmica a les participants afegeix garanties de continuïtat en la participació, i possibilita que el projecte incideixi de forma més integral en la millora immediata de les situacions de les persones participants. Com a conclusió, s'ha afirmat que participar en un projecte positiu i constructiu permet a les persones en situació de vulnerabilitat social canviar la seva manera d'enfrontar-se al món, i passar d'identificar-se amb els seus problemes a identificar-se amb el que saben fer.

Per altra banda, també s'han extret aprenentatges sobre com s'han de dissenyar i presupostar els projectes per tal de garantir la seva viabilitat. En relació a aquesta qüestió, s'ha dit que és important

que les experiències tinguin un cost baix; siguin liderades de manera col·legiada entre actors diversos; i que es tingui en compte que sorgiran molts imprevistos, tant en relació a l'acompanyament de les famílies com en relació als temes productius. Encara en relació a la viabilitat dels projectes, s'ha afirmat que, quan aquests inclouen la producció professional d'aliments, cal donar molta importància a la comercialització ja que és una qüestió complexa i crucial que sovint es treballa de manera insuficient en aquest tipus d'iniciatives.

Per la seva banda, les persones que participen als horts comunitaris estudiats han extret dos tipus d'aprenentatges. En primer lloc, estarien els que estan relacionats amb com tenir cura dels processos i funcionament intern dels grups. En aquest sentit, s'ha assenyalat que és important treballar qüestions com ara la confiança entre els membres, la cohesió dels grups, les relacions de poder, la prevenció i la gestió dels conflictes, i la visió comuna dels objectius i la filosofia dels projectes. Així mateix, s'ha afirmat que és important integrar de manera adequada a les persones que s'incorporen als projectes. En segon lloc, les persones que participen als horts comunitaris han extret aprenentatges relacionats amb les característiques que han de tenir aquest tipus d'experiències per desenvolupar el seu potencial en tant que promotores de processos d'apoderament. Sobre aquesta qüestió, s'ha dit que per impulsar projectes transformadors que promoguin la millora de les condicions de vida i l'apoderament de les persones empobrides i/o en risc d'exclusió cal donar a aquestes persones l'oportunitat de que siguin elles mateixes les protagonistes de la construcció dels projectes que els han de permetre millorar la seva situació. Les persones que participen als horts comunitaris estudiats també han afirmat que per mitjà de la gestió comunitària d'agroecosistemes la classes populars poden, per una banda, protagonitzar processos potents d'apoderament personal i col·lectiu; i, per altra banda, autosatisfer-se, ni que sigui parcialment, bona part de les seves necessitats bàsiques, tant aquelles relacionades amb la subsistència, com d'altres relacionades amb l'afecte, la participació, la creació, la identitat o la llibertat³⁴.

Per últim, les persones que participen als horts comunitaris estudiats han indicat que quanta més diversitat hi ha en un grup majors són els reptes que comporta la gestió del quotidià, però també major és el potencial del grup per generar processos de canvi personal i col·lectiu; i que la creativitat i la força col·lectiva per donar resposta des de la base a les necessitats i somnis de les persones d'un territori són un motor incomparable d'apoderament comunitari i transformació social.

5.2.7. Caracterització i valoració final

En aquest subapartat es discuteix què caracteritza els projectes d'Agricultura Social que s'han estudiat en el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe; quins agents socials les impulsen; què aporten aquest tipus de projectes en l'actual context d'emergència social; quines són les seves principals debilitats, fortaleses, amenaces i oportunitats; i quins aprenentatges han extret les persones que els promouen.

Com en el cas de les iniciatives d'Abastiment Alimentari, les experiències d'Agricultura Social que s'han estudiat es caracteritzen per treballar amb persones que estant en situació de risc de pobresa

---

34 Aquesta aproximació a la noció de *necessitats humanes* és concordant amb la que proposa Max-Neef (1994) i s'ha explicitat a l'apartat 3.1.

i/o exclusió social per causes socioeconòmiques; compaginar el treball encaminat a cobrir les necessitats alimentàries d'aquestes persones amb la promoció del seu apoderament i la prevenció de la seva estigmatització; i incorporar elements del paradigma de la Sobirania Alimentària en les pràctiques que promouen. Es tracta d'iniciatives que donen una resposta directa al fenomen de la pobresa alimentària. En general, aquests projectes compten amb molt pocs anys de trajectòria, i en l'actual context d'emergència social estan tenint un auge considerable.

Els projectes d'Agricultura Social tenen un gran potencial com a experiències promotores de processos d'apoderament individual i col·lectiu. En les iniciatives estudiades, l'apoderament de les persones en situació de vulnerabilitat que hi participen es promou bàsicament per mitjà de dues estratègies. La primera estratègia consisteix en oferir a les participants la possibilitat de que cultivin parcel·les d'horta per a que puguin autoabastir-se de verdures. Això permet a aquestes persones millorar la seva dieta, la seva condició física i anímica i la seva autoestima, i augmentar la seva autonomia. En aquest sentit, és possible afirmar que en els projectes d'Agricultura Social la dimensió productiva és una finalitat en si mateixa i, alhora, un mitjà per promoure l'apoderament.

La segona estratègia de foment de l'apoderament consisteix en promoure que les persones que formen part de les experiències treballin en grup i participin activament en la gestió i el desenvolupament dels projectes. En les iniciatives d'Agricultura Social que tracten de donar resposta a l'actual situació d'emergència social, la participació i el treball en grup es promouen en el dia a dia dels projectes, per exemple per mitjà de la implementació de metodologies participatives; la realització d'assemblees i reunions periòdiques; la creació de grups i comissions de treball; tenint en compte les opinions i propostes de tothom; promovent que tothom assumeixi tasques i responsabilitats; i fomentant que les persones participants tinguin una actitud proactiva, s'impliquin en el funcionament dels projectes i se'ls facin seus. D'aquesta manera, s'incentiva que les persones participants millorin les seves habilitats socials, creïn relacions entre elles basades en la solidaritat i el suport mutu, i aprenguin a autoorganitzar-se i a resoldre els seus problemes per elles mateixes.

Per altra banda, sobresurt que els projectes d'Agricultura Social que s'han estudiat incorporin la majoria dels elements que defineixen el paradigma de la Sobirania Alimentària. D'entre aquests, destaca el fet que en el marc d'aquestes iniciatives es promogui que siguin les pròpies persones en situació de vulnerabilitat social les que s'autosatisfacin, ni que sigui parcialment, el seu dret a l'alimentació; i el fet que es fomenti que s'autorealitzin aquest dret cultivant horts d'autoconsum en terres abandonades o inactives segons les tècniques de producció ecològiques o agroecològiques i en base a formes de funcionar que es sostenen en la participació, la solidaritat i el suport mutu.

Les experiències d'Agricultura Social que s'han estudiat poden ser agrupades en dues tipologies: horts socials i horts comunitaris. Els horts socials compten amb la implicació dels serveis socials dels municipis on es desenvolupen i, en general, algun altre agent local, entre els que destaquen les entitats del Tercer Sector Social i els col·lectius de base del moviment per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària. Per la seva banda, els horts comunitaris són impulsats per col·lectius de base que en general compten amb pocs recursos però que formen part de moviments socials que tenen objectius, trajectòries i bases socials àmplies.

D'entre les principals fortaleses dels horts socials, destaca que en general en el marc d'aquest tipus

d'iniciatives es promogui la inserció social i/o laboral de les persones que hi participen duent a terme un acompanyament integral d'aquestes persones. En general, aquest acompanyament integral es concreta en la realització d'un seguiment psicosocial individualitzat de les persones participants, la realització de cursos de formació en horticultura ecològica, la cerca de sortides de continuïtat individuals o col·lectives dels projectes i el foment del treball en grup que caracteritza els projectes d'Agricultura Social. Per altra banda, també sobresurt el fet que en la promoció i el desenvolupament d'aquest tipus d'experiències acostumin a estar implicats força diversitat d'agents socials i perfils professionals, d'entre els que destaquen persones dels àmbits de l'educació i el treball social, les ciències ambientals i l'enginyeria agrària. L'èxit que estan tenint aquest tipus de projectes a l'hora de promoure l'apoderament indica que implicar la diversitat d'agents de les comunitats locals en el disseny i el desenvolupament d'iniciatives d'horts socials que tinguin en compte la necessitat de realitzar un acompanyament integral de les persones que estan en situació de vulnerabilitat social és una bona manera de fer front a la pobresa i la pobresa alimentària.

Els horts comunitaris, per la seva banda, compten entre les seves principals fortaleeses amb el fet que basin el seu funcionament en l'autoorganització de les persones que hi participen, l'establiment de relacions horitzontals entre elles, la presa de decisions en assemblea, la pràctica de l'autogestió i valors com ara la solidaritat, la corresponsabilitat o el suport mutu. Aquesta forma de funcionar fomenta que les persones que participen en horts comunitaris prenguin consciència de que si s'organitzen i lluiten col·lectivament pels seus drets poden autosatisfer-se parcialment bona part de les seves necessitats bàsiques, tant aquelles relacionades amb la subsistència (alimentació), com d'altres relacionades amb l'afecte, la participació, la creació, la identitat o la llibertat³⁵. Encara en relació a les fortaleeses dels projectes d'horts comunitaris, sobresurt que en general en aquest tipus d'iniciatives acostumin a participar persones amb perfils diversos pel que fa a la seva situació socioeconòmica i la seva implicació en iniciatives de mobilització sociopolítica³⁶.

El fet que els projectes d'Agricultura Social en els que participen persones que estan en situació de vulnerabilitat per causes socioeconòmiques estiguin en general accedint a la terra agrària per mitjà de fórmules que no garanteixen la seva continuïtat en el temps constitueix la principal debilitat d'aquest tipus d'iniciatives. D'entre les principals oportunitats per a la consolidació i la proliferació d'aquest tipus de projectes, destaca que l'augment de la consciència sobre els efectes contraproductius que estan generant bona part de les accions de protecció social i ajuda alimentària està incentivant que els agents socials que treballen en aquest àmbit es fixin en les estratègies de promoció de l'apoderament que estan implementant els projectes d'Agricultura Social. Per altra banda, s'ha constatat que en els pobles i barris on es desenvolupen projectes d'Agricultura Social està augmentant l'interès pels horts d'autoconsum en general i els horts socials i comunitaris en particular, així com pels mètodes de cultiu propis de l'Agricultura Ecològica i l'Agroecologia. Encara en relació a les oportunitats, sobresurt que tant en l'àmbit periurbà com en el rural hi hagi moltes hectàrees de terra agrària abandonada i infrautilitzada on podrien arrelar aquest tipus d'iniciatives.

---

35 Aquesta aproximació a la noció de *necessitats humanes* és concordant amb la que proposa Max-Neef (1994) i s'ha explicat a l'apartat 3.1.

36 Els beneficis i l'interès que té des de la perspectiva de la promoció de l'empoderament el fet que en les iniciatives que donen resposta a la pobresa i la pobresa alimentària participen persones amb perfils diversos han estat discutits en el subapartat 5.1.6.

Pel que fa a les amenaces, destaca que el reescalfament que està experimentant el mercat immobiliari pot fer que els propietaris dels sòls on actualment es desenvolupen els projectes d'Agricultura Social que donen resposta l'emergència social deixin d'estar interessats en aquest tipus d'experiències.

Per últim, en relació als aprenentatges que han extret les persones que impulsen els projectes d'Agricultura Social estudiats, les persones que dinamitzen horts socials han assenyalat aspectes que tenen a veure amb com dissenyar els projectes i treballar amb les persones participants per tal que les iniciatives promoguin el seu apoderament; i han afirmat que participar en un projecte positiu i constructiu, com ho són els d'Agricultura Social, permet a les persones en situació de vulnerabilitat canviar la seva manera d'enfrontar-se al món, i passar d'identificar-se amb els seus problemes a identificar-se amb el que saben fer. Per la seva banda, les persones que participen als horts comunitaris estudiats han extret aprenentatges relacionats amb com tenir cura del funcionament intern dels grups i amb com desenvolupar el potencial dels projectes per tal que fomentin l'apoderament de forma més efectiva. Així mateix, han afirmat que gestionar hortes de forma comunitària possibilita que tant les persones en situació de vulnerabilitat social com les que no estan en una situació tant desafavorida satisfacin bona part de les seves necessitats bàsiques, millorin la seva qualitat de vida i protagonitzin processos potents d'apoderament individual i col·lectiu.

5.3. Iniciatives de Dinamització Local Agroecològica

En el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe s'han estudiat sis experiències de Dinamització Local Agroecològica. Tot i que totes elles tenen un caràcter força transversal i inclouen accions relacionades amb les tres línies de treball de la Dinamització Local Agroecològica (veure apartat 4.3), les mateixes poden ser agrupades en dues tipologies: iniciatives de promoció econòmica i iniciatives d'incidència sociocultural. A continuació, es descriuen breument aquestes sis iniciatives, i posteriorment s'analitzen i discuteixen els principals resultats que s'han obtingut al estudiar-les³⁷.

Iniciatives de promoció econòmica

- Dinamització agrària de l'Espai Rural de Gallecs: projecte de foment de l'activitat agrària de Gallecs que es concreta en la promoció de la Producció Agrària Ecològica i el comerç de proximitat, la dinamització del teixit agrari, la recuperació de varietats antigues de cereals i la realització de recerca agronòmica aplicada des de la perspectiva de l'Agroecologia.
- Projecte Agroecològic del Garraf: pla de dinamització del sector agrari ecològic local en base als principis de l'Agroecologia, la Sobirania Alimentària i l'economia cooperativa que es concreta en la realització d'accions de formació tècnica en horticultura ecològica, la promoció de la incorporació de nova pagesia al sector, l'acompanyament de nous projectes productius, la creació d'un banc de terres i el foment dels circuits curts de comercialització.
- Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat: pla d'actuacions

37 L'anàlisi i la discussió dels resultats s'ha estructurat en als mateixos blocs temàtics en que s'han organitzat els continguts de les fitxes de descripció dels projectes d'aquesta categoria, les quals es presenten al capítol 8.

orientades al desenvolupament de l'activitat agrària, la millora de les condicions ambientals i la potenciació dels valors del territori del parc que, en relació als temes agroalimentaris, es concreta en la promoció de la incorporació de nova pagesia al sector, l'activació de terres no cultivades, la dotació de valor afegit a les produccions agroalimentàries del parc i el foment dels circuits curts de comercialització.

- Projecte de reactivació agrària de Palou: iniciativa de dinamització de l'espai agrari de Granollers des de la perspectiva de la multifuncionalitat de l'agricultura i la sostenibilitat que es concreta, per una banda, en la promoció de produccions de qualitat, amb valor afegit i consonants amb l'espai i, per altra banda, en la reorientació del sector cap el mercat local i la promoció dels circuits curts de comercialització.

Iniciatives d'incidència sociocultural

- Pla de l'Anella Verda de Terrassa: projecte impulsat per l'Ajuntament de Terrassa i el Grup per la Protecció dels Espais Naturals de Terrassa per mitjà d'un procés participatiu i que ha consistit en l'elaboració d'un pla d'ordenació i gestió dels espais naturals, agrícoles i forestals del municipi de Terrassa orientat a la conservació dels valors naturals i culturals d'aquest territori i a la recuperació de la seva funcionalitat ecològica, econòmica i social.
- Pla d'Acció Integral del Solsonès i Projecte Actua: procés de dinamització participativa de la comarca liderat per l'associació l'Arada que ha consistit en la realització d'una diagnosi, l'elaboració d'un pla d'acció i la seva implementació participativa per mitjà de la constitució de grups d'interès que desenvolupen actuacions específiques relacionades amb el comerç local, el paisatge, l'economia social, la cultura popular, l'associacionisme i els equipaments rurals.

5.3.1. Dades bàsiques

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen alguns dels principals elements que caracteritzen les iniciatives de Dinamització Local Agroecològica que s'han estudiat, com ara la trajectòria dels projectes, els seus objectius i línies de treball que desenvolupen.

Dels sis projectes d'aquesta categoria que s'han estudiat, els cinc que es desenvolupen a la Regió Metropolitana de Barcelona poden ser agrupats en dues tipologies en funció del moment i el context en que van sorgir. En un primer grup, estarien els projectes del Parc Agrari del Baix Llobregat i l'Espai Rural de Gallecs, iniciatives que compten amb 16 i 13 anys de trajectòria, respectivament, i que tenen un origen i una gènesi comunes. Efectivament, l'origen d'ambdues experiències es remunta a les lluites contra el *desarrollismo* i la destrucció de la terra agrària que van protagonitzar les classes populars metropolitanes durant el tardofranquisme; i, també en ambdós casos, els projectes que actualment es desenvolupen en aquests espais van començar a impulsar-se arrel que la Diputació de Barcelona desenvolupés el concepte d'Anella Verda, i comencés a impulsar una nova fornada de parcs gestionats entre l'administració, el sector privat i la societat civil per mitjà de consorcis.

Les experiències que s'estan promovent al Garraf, Granollers i Terrassa s'han de situar, en canvi, en

un segon grup de projectes de Dinamització Local Agroecològica (DLAe), els quals compten amb entre 2 i 3 anys de vida. Es tracta d'iniciatives que han nascut en un context caracteritzat per la crisi del totxo; el creixement de l'interès social pels productes agroalimentaris locals i ecològics; i l'augment de la receptivitat de les administracions locals metropolitanes a les propostes de promoure la reactivació agrària en terres periurbanes que fins el 2008 eren enteses com a simples reserves de sòl destinades a absorbir el futur creixement urbanístic dels municipis als que es circumscriuen. Per la seva banda, l'experiència que s'està desenvolupant al Solsonès, que va iniciar-se fa set anys, ha de ser emmarcada en un fenomen més ampli de foment de noves estratègies de desenvolupament local basades en la identitat rural local i els recursos endògens; fenomen que en l'última dècada ha arrelat a diverses comarques interiors i de muntanya catalanes i s'ha concretat en iniciatives com ara el Projecte Grípià (Pallars Sobirà).

En funció dels objectius que persegueixen, les sis iniciatives de DLAe estudiades poden agrupar-se en les dues tipologies que s'han explicat més amunt: experiències de promoció econòmica i experiències d'incidència sociocultural. Les primeres responen a la voluntat de compaginar el foment de l'activitat agrària des d'una perspectiva en general força agroecològica amb la conservació dels valors de l'entorn i el desenvolupament d'altres activitats com ara les lúdiques o recreatives. Per mitjà de les segones, en canvi, es pretén implicar la ciutadania en el disseny i la implementació de nous models de desenvolupament i/o d'ordenació i gestió territorial basats en l'aprofitament sostenible dels recursos naturals i la mobilització dels recursos socioculturals locals.

Pel que fa a les línies de treball que desenvolupen les iniciatives de DLAe que s'han estudiat, destaca que les experiències de promoció econòmica dinamitzen el sector agroalimentari local i tracten d'afavorir la viabilitat dels projectes de producció i transformació agroalimentària, així com el sorgiment de noves iniciatives d'aquest tipus, per mitjà d'accions encaminades a:

- augmentar la qualitat i el valor afegit de les produccions agroalimentàries;
- fomentar la sostenibilitat dels processos productius i la reconversió a la Producció Agrària Ecològica;
- desenvolupar els mercats locals i els circuits curts de comercialització;
- promoure la cooperació i l'associacionisme pagès;
- conservar els usos agraris del sòl i reactivar terres agràries abandonades o infrautilitzades;
- promoure el relleu generacional, l'accés a la terra i la incorporació de nova pagesia al sector primari;
- impulsar la recerca agronòmica aplicada des de la perspectiva agroecològica;
- fomentar la recuperació de les varietats i les races agropecuàries tradicionals, i del Coneixement Ecològic Tradicional associat al seu maneig.
- augmentar l'oferta en formació tècnica agroalimentària des de l'enfoc de l'Agroecologia;
- mantenir i millorar les infraestructures i el patrimoni arquitectònic relacionat amb l'activitat agrària;
- sensibilitzar el conjunt de la ciutadania per a que augmenti el consum d'aliments locals,

ecològics, frescos i de temporada;

- promoure la revalorització de la pagesia, l'agricultura i les cultures agràries locals;
- augmentar l'interès social i institucional pels espais agraris i l'activitat socioeconòmica que en ells es desenvolupa;
- divulgar els beneficis que comporta dinamitzar el sector agrari i els espais agraris locals des de la perspectiva de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.

Per la seva banda, les dues experiències d'incidència sociocultural que s'han estudiat han promogut processos de participació que s'han estructurat en dues fases: diagnosi i disseny de les actuacions a realitzar, per una banda, i desenvolupament de les mateixes, per l'altra. En el cas del Pla de l'Anella Verda, cal assenyalar que en el moment en que es va estudiar l'experiència s'estava iniciant la fase de redacció del pla d'actuacions, i que en la fase de diagnosi i elaboració de les propostes d'intervenció els debats es van organitzar al voltant de tres eixos temàtics: funcionalitat ecològica, econòmica i social de l'espai periurbà. Així mateix, en el cas del projecte impulsat per l'Arada al Solsonès, destaca que la implementació de les actuacions consensuades en la primera fase va començar l'any 2011, i que fins ara aquesta segona fase s'ha concretat en diversos projectes relacionats amb la promoció del comerç i la identitat local, el paisatge, l'associacionisme i la reproducció social de les comunitats rurals de la meitat sud de la comarca.

L'anàlisi dels objectius i les línies de treball revela que, per tal de promoure processos de transició agroecològica transversals i integrals a nivell de societat local, vocació que tenen la majoria de les iniciatives de DLAE que s'han estudiat, és necessari desenvolupar línies de treball que es centrin en l'enfortiment de la pagesia però, alhora, es concretin en intervencions relacionades amb un ampli ventall d'àmbits d'actuació. D'entre aquests, destaquen la producció i la transformació agroalimentària, la comercialització, la recerca, la formació, l'educació, la sensibilització, el desenvolupament local, l'ordenació territorial, les infraestructures, els serveis, l'associacionisme, la cultura local i la participació ciutadana.

5.3.2. Agents implicats

En aquest apartat, s'analitzen i es discuteixen diversos aspectes relacionats amb els tipus d'agents socials que estan implicats en les iniciatives de DLAE que s'han estudiat, com ara qui les ha impulsat, qui conforma els equips tècnics, quins actors hi participen i quin és el paper del sector primari.

Quatre de les sis iniciatives de DLAE estudiades han estat impulsades conjuntament per una administració pública local i un altre agent social el qual, en tres d'aquests quatre casos, forma part o està vinculat al moviment agroecològic dels territoris on s'implementen les experiències. Concretament, aquests agents socials han estat una entitat ecologista que treballa en la defensa del territori, una associació de projectes de producció agroecològica, un sindicat pagès i una cooperativa de treball. En canvi, en les dues experiències restants el lideratge ha estat assumit per un sol actor: l'Ajuntament de Granollers, en el cas del projecte de Palou, i l'associació l'Arada en el cas de la iniciativa que es desenvolupa al Solsonès. Així, destaca en primer lloc que en el desenvolupament de tots els projectes de DLAE que s'han estudiat menys un ha participat alguna

administració pública local. En segon lloc, sobresurt que en l'impuls de tots els projectes, o almenys en l'impuls de part d'ells, han participat activament entitats, col·lectius i/o empreses vinculades al moviment agroecològic dels territoris on s'implementen les experiències. Finalment, destaca que quatre de les sis iniciatives estudiades han estat impulsades conjuntament per administracions públiques locals i agents socials vinculats amb el moviment agroecològic i/o el sector agroalimentari local.

El caràcter transversal de les iniciatives de DLAE estudiades, aspecte al que s'ha fet referència més amunt, queda reflectit en la composició en general força multidisciplinària dels equips tècnics que promouen la implementació dels projectes. Alhora, la similitud entre les línies de treball que desenvolupen les diferents experiències determina que diversos perfils professionals siguin presents en bona part dels equips tècnics. D'entre aquests, destaca el d'enginyer agrícola, perfil que és present a quatre dels sis equips tècnics estudiats; i el d'ambientòleg, arquitecte, economista, comptable, comercial i administratiu, perfils que són presents en almenys la meitat de les iniciatives. A la vegada, la majoria dels projectes compten amb altres agents socials que no formen part dels equips tècnics però col·laboren amb els promotors de les experiències estudiades en el desenvolupament d'accions o línies de treball concretes, configurant d'aquesta manera una xarxa més àmplia d'actuació. D'entre aquests agents, sobresurten les administracions locals com ara ajuntaments, diputacions, consells comarcals o l'Àrea Metropolitana de Barcelona; les entitats locals del moviment agroecològic, el sector agroalimentari i/o el moviment associatiu en general, com ara associacions de productors, cooperatives agràries i de consum, organitzacions que treballen per la recuperació i la conservació de varietats tradicionals o fomenten l'accés a la terra, associacions de veïns, etc.; i els centres de recerca vinculats a les universitats.

Pel que fa al paper del sector primari, val a dir que, com s'ha vist en l'anàlisi de les línies de treball que desenvolupen els projectes estudiats, les quatre experiències de promoció econòmica posen al centre de les seves actuacions a la pagesia, a qui es tracta de donar suport per mitjà de la reactivació i la dinamització de l'activitat agrària. En les dues iniciatives d'incidència sociocultural, en canvi, la centralitat de la pagesia i el sector primari no és tant manifesta. En el projecte que es desenvolupa al Solsonès el suport a la pagesia i a l'activitat agrària no es prioritza de forma explícita, però el mateix es treballa de forma transversal en les actuacions que s'implementen. Aquestes, estan encaminades a crear les condicions que permetin fixar la població a la comarca, fet que és coherent amb els reptes associats al caràcter eminentment rural d'aquest territori, i amb la identitat eminentment pagesa de la seva població. Per altra banda, en el projecte de l'Anella Verda de Terrassa el suport a la pagesia i a la dinamització de l'activitat agrària es treballa també de forma transversal, però sense arribar a concretar-se prou i sense conferir-hi especial protagonisme. Aquest fet que no deixa de ser coherent amb el caràcter periurbà del territori on s'implementa el projecte i, sobretot, amb els objectius del mateix, els quals es centren en l'ordenació i la gestió dels espais naturals i agraris, en detriment de la dinamització del sector primari.

5.3.3. Funcionament

En aquest subapartat, s'analitzen i es discuteixen qüestions relacionades amb el funcionament de la

iniciatives de DLAE que s'han estudiat, com ara com es prenen les decisions, el paper de la participació o els recursos amb que compten els projectes.

Com s'ha fet al analitzar els resultats de l'estudi de les iniciatives d'Abastiment Alimentari i Agricultura Social, també en aquest cas és pertinent diferenciar entre decisions estratègiques i decisions relacionades amb el funcionament quotidià dels projectes. En el cas dels projectes de promoció econòmica estudiats, les decisions estratègiques són preses en general de forma col·legiada pels actors que els promouen, i les quotidianes són preses o bé pels equips tècnics de les iniciatives pel seu compte, o de forma conjunta entre aquests i la resta d'agents que participen en el desenvolupament de les experiències. En els dos projectes d'incidència sociocultural que s'han estudiat, en canvi, ambdós tipus de decisions són preses en general de forma participativa.

En relació al paper que es dona al foment de la participació, cal recordar que, com s'ha explicat a l'apartat 4.3, des de la perspectiva de la DLAE el foment de la participació és entès com un aspecte crucial que ha de ser desplegat per mitjà de la creació d'òrgans o espais formals de participació en els que hi siguin representats la diversitat d'agents socials locals. Des d'aquesta òptica, és possible afirmar, en primer lloc, que els projectes de DLAE que es desenvolupen al Garraf i al Baix Llobregat suspensen pel que fa al foment de la participació. Això es deu a que, en el marc del seu desplegament, no s'han previst o no s'han emprat amb prou rigor mecanismes que permetin a la pagesia i a la diversitat d'agents del territori participar en el disseny, la implementació i l'avaluació de les línies de treball i les actuacions específiques a desenvolupar.

En segon lloc, cal assenyalar que en el marc de les iniciatives que hi ha en marxa a Gallecs i a Palou s'estant fent esforços per fomentar de forma més adequada la participació. En el cas de Gallecs, destaca que en l'elaboració del Pla de Reconversió a l'Agricultura Ecològica van participar 14 productors locals; que l'equip tècnic que dinamitza el projecte realitza reunions periòdiques amb els productors per tal de consensuar i treballar conjuntament les directrius dels projectes agrari ecològic; que el Consorci de Gallecs ha creat recentment el Consell de Participació de Gallecs, el qual agrupa a totes les entitats del territori; i que un cop estiguin definides les línies principals del Pla Especial, en el que actualment s'està treballant, està previst comptar amb la participació de les entitats del territori per acabar-lo de desenvolupar. En el cas de Palou, per altra banda, tot i que l'Ajuntament de Granollers va començar a impulsar el projecte de reactivació agrària de manera unilateral, durant el 2014 el consistori ha promogut un procés participatiu amb la població local, el sector agroalimentari i experts en desenvolupament local per definir el Pla Estratègic de Palou i el pla d'accions a realitzar a cinc/deu anys vista.

Per últim, sobresurt que en el marc de les dues iniciatives d'incidència sociocultural que s'han estudiat s'hagi promogut la participació de forma rigorosa i sistemàtica, ja que el seu disseny i desenvolupament s'ha realitzat per mitjà de processos participatius exemplars, els quals han inclòs la creació d'òrgans i espais formals de participació. Tanmateix, en el cas de l'Anella Verda de Terrassa, en contra de l'opinió de l'entitat ecologista que va promoure el projecte en primera instància i la de la majoria d'agents que es van implicar en la fase de diagnosi i elaboració de propostes d'actuació del procés participatiu, han estat els tècnics de l'ajuntament en solitari els que han assumit la redacció del pla d'acció el qual, un cop elaborat, serà sotmès a consulta pública. Per

altra banda, des de l'Arada, associació local que va proposar i dinamitzar la l'elaboració participativa del Pla d'Acció Integral del Solsonès i que actualment acompanya i assessora els grups de treball temàtics que s'han creat per implementar les actuacions consensuades, s'afirma que és contraproduent mitificar la participació i que aquesta pot ser promoguda de forma silenciosa i constant, prescindint de grans actes institucionals.

Pel que fa als recursos, en funció del volum amb que compten i la seva font és possible agrupar les iniciatives estudiades en tres tipologies. D'entre els projectes de DLAE que s'han estudiat, els que compten amb més recursos humans i econòmics són els que es desenvolupen als espais agraris protegits del Baix Llobregat i Gallecs. Aquests espais són gestionats per consorcis que reben finançament públic per a la implementació de les línies estratègiques d'actuació, entre les que es troben els respectius projectes de reactivació i dinamització de l'activitat agrària. Així, malgrat que el pressupost d'ambdós consorcis ha sofert un reducció important en els últims anys, el mateix continua ascendint a una quantitat important en els dos casos. Concretament, l'any 2014 el Consorci de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs va comptar amb un pressupost global de 400.000, 16.000 dels quals es van destinar als projectes de promoció de l'activitat agrària. Per la seva banda, aquell mateix any el Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat va comptar amb un pressupost global de 800.000 euros, sense que s'hagi pogut determinar quina part d'aquest es va destinar a la dinamització del sector primari.

En segon lloc, estarien el projecte del Solsonès, que des del seu inici ha comptat amb uns 50.000 euros anuals provinents principalment de subvencions públiques i fundacions privades, i el Pla Agroecològic del Garraf, que des de la seva posada en marxa ha comptat amb un pressupost d'uns 35.000 euros anuals, els quals han vingut principalment de subvencions públiques. Per últim, estarien el Pla de l'Anella Verda de Terrassa i el projecte de reactivació agrària de Palou. Aquestes iniciatives no disposen de partides pressupostàries anuals prefixades, però si que compten amb la possibilitat d'aconseguir finançament per a desenvolupar actuacions concretes. Així mateix, el seu principal actiu són els recursos humans amb que compten, els quals estan integrats tant per personal de l'ajuntament com assalariats externs, i per les persones que s'han implicat de forma voluntària en els projectes ja sigui a títol individual o en representació d'entitats locals.

5.3.4. Dimensió sociopolítica

En aquest apartat, s'analitzen i es valoren les accions per mitjà de les quals es promou la incidència i la mobilització sociopolítica en el marc de les iniciatives de DLAE que s'han estudiat.

En general, és possible afirmar que les iniciatives de DLAE estudiades són, alhora, conseqüència i causa de processos d'articulació, incidència i mobilització sociopolítica en l'àmbit local entorn a les propostes i reivindicacions que es plantegen des de la perspectiva de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària. Així, bona part dels projectes estudiats, entre els que destaquen els que s'implementen al Baix Llobregat, Gallecs i Terrassa, són conseqüència directa o indirecta de les mobilitzacions que han protagonitzat durant les últimes dècades els moviments socials pagesos, ecologistes i per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària dels territoris on es desenvolupen el mateixos.

A més a més, en l'àmbit local, el desenvolupament de les iniciatives estudiades, tant les de promoció

econòmica com les d'incidència sociocultural, està contribuint, per una banda, a articular, ampliar i enfortir el teixit social que treballa i es mobilitza per les qüestions agroalimentàries, ambientals i relacionades amb el model territorial des d'una perspectiva emancipatòria. Per altra banda, els projectes de DLAE que s'han estudiat estan contribuint a augmentar la consciència sobre els beneficis que pot comportar dinamitzar el sector agrari des de la perspectiva de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària, tant en termes econòmics com socioculturals. Més concretament, les experiències de DLAE promouen la viabilitat de l'activitat agrària, la incorporació de nova pagesia al sector primari, la producció agrària ecològica, la reactivació de terres agràries abandonades o infrautilitzades, la recuperació de varietats agrícoles tradicionals, la revalorització de la pagesia, l'agricultura i les cultures agràries locals, el desenvolupament dels mercats locals i els circuits curts de comercialització, i el consum d'aliments locals i/o ecològics, entre altres qüestions.

Així mateix, destaca que per mitjà dels processos participatius que han impulsat el projecte de reactivació agrària de Palou, per una banda, i les dues iniciatives d'incidència sociocultural estudiades, per altra banda, s'ha fomentat que la població local dels territoris on es desenvolupen aquestes experiències tingui un paper actiu i protagonista en la identificació dels problemes clau que s'enfronten en l'àmbit local, així com en el disseny i la implementació de les actuacions que han de permetre superar-los. Alhora, malgrat es constata que en general encara queda molta feina per fer a nivell de cultura política i de valorització de la pagesia i l'entorn natural i agrari, els processos ciutadans que aquests projectes han contribuït a posar en marxa han permès socialitzar el debat sobre els models agroalimentaris i d'organitzar i gestionar el territori, i han demostrat que és possible incidir en les administracions locals des de la base. En aquest sentit, s'ha assenyalat, per exemple, que la implementació dels projectes ESPAIS i el projecte ACTUA ha esperonat la participació ciutadana i l'autoorganització del veïnat dels pobles del Solsonès, i ha contribuït significativament a l'enfortiment del teixit social local i a la creació d'espais de contrapoder a la comarca.

De l'anàlisi que s'ha realitzat en aquest apartat es desprèn que les iniciatives de DLAE sorgeixen en general en espais on prèviament ja existeix una base social que promou i posa en pràctica els plantejaments de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària; que el seu desenvolupament contribueix a articular, ampliar i enfortir el teixit social que promou processos locals i integrals de transició agroecològica; i que els processos de deliberació i participació ciutadana que fomenten els projectes de DLAE han de ser entesos com autèntics processos d'apoderament, incidència i mobilització sociopolítica des de la perspectiva de la sostenibilitat i la justícia social i ecològica. Per últim, és pertinent assenyalar que la posada en marxa d'aquest tipus de processos ciutadans representa un pas endavant vers la democratització i la sostenibilitat dels sistemes alimentaris, el desenvolupament local i l'ordenació del territori; fenomen que és totalment coherent amb els anhels de radicalitat democràtica que estan expressant actualment sectors cada cop més amplis de la societat catalana.

5.3.5. Autoavaluació dels projectes

En aquest subapartat, s'analitza la marxa de les iniciatives de DLAE que s'han estudiat, així com les

seves debilitats, fortaleces, amenaces i oportunitats, tot plegat a partir de les valoracions que han realitzat les pròpies persones que participen en aquests projectes. Per últim, es detallen els aprenentatges que aquestes persones han extret arrel d'impulsar les experiències esmentades, aprenentatges que han estat assenyalats per elles mateixes al ser entrevistades.

Totes les persones entrevistades valoren de forma positiva el funcionament de les iniciatives de Dinamització Local Agroecològica en les que participen. Des de gairebé tots els projectes s'ha indicat que el desenvolupament dels mateixos ha generat una dinàmica en l'àmbit local de col·laboració per la dinamització de l'activitat agrària, el territori i/o el sector ecològic entre agents diversos, com ara administracions locals, agències de desenvolupament, entitats, organitzacions i grups de base dels moviments associatiu i per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària, i projectes, empreses i associacions de producció i transformació agroalimentària, entre d'altres.

Més concretament, les persones que impulsen les dues iniciatives d'incidència sociocultural estudiades afirmen que en el marc de les mateixes s'han desenvolupat processos participatius de qualitat que han repercutit en l'apoderament de les entitats dels territoris on aquestes s'implementen. Amb tot, en el cas del projecte de Terrassa, s'ha assenyalat que cal veure quina és la redacció final del pla d'acció, si aquest és aprovat per l'ajuntament i si posteriorment es destinen recursos suficients per implementar-lo de forma adequada.

Per la seva banda, la persona que treballa en el projecte que s'implementa a Palou assegura que s'ha passat del desprestigi de l'espai i l'activitat agrària a un creixent interès social. Tanmateix, reconeix que encara queda molt per fer per desenvolupar tot el potencial agrari, social, econòmic i ambiental de la zona. En relació al projecte del Parc Agrari del Baix Llobregat, es valora de forma positiva la conservació de sòl agrari a tocar de Barcelona, que l'agricultura continuï sent l'activitat econòmica principal en l'àmbit del parc, i que l'espai agrari hagi entrat en l'imaginari col·lectiu de la població de la comarca. Alhora, però, s'assenyala que resta pendent concretar com es faran compatibles les visions que tenen i els usos que realitzen la diversitat d'actors que intervenen en aquest espai.

Des de Gallecs, s'afirma que s'ha avançat força en la reconversió a la Producció Agrària Ecològica, la recerca en producció agroecològica, la dinamització del territori, i la reorientació dels cultius extensius per obtenir productes de qualitat destinats a l'alimentació humana. Alhora, però, s'assenyala que el principal repte que tenen està relacionada amb el fet que, actualment, el 50% de les llicències d'ús agrícola estiguin obsoletes, ja que això genera una situació de poca estabilitat per alguns projectes productius i dificulta la incorporació de nova pagesia, així com el relleu generacional en el sector agrari. Per últim, les persones del Pla Agroecològic del Garraf entrevistades valoren que s'han assolit la majoria dels objectius que es van plantejar a l'inici; però també indiquen que resta pendent consolidar tots els projectes i les dinàmiques que s'han posat en marxa, com ara la plataforma de comercialització, els cursos de formació, el banc de terres o els nous projectes productius.

D'entre els elements i les dinàmiques internes dels projectes estudiats que han estat identificades com a debilitats dels mateixos per part de les persones que els promouen, destaca que en alguns territoris existeixen actualment poques experiències de producció i transformació agroalimentària que siguin viables, estiguin consolidades, treballin en base als principis de l'Agroecologia i la

Sobirania Alimentària i, per tant, puguin actuar com a referents per a la resta d'iniciatives del sector. En aquest sentit, dos factors que dificulten el sorgiment de nous projectes productius i limiten la viabilitat dels existents són la dificultat per accedir a terra agrària de forma estable, i la manca de desenvolupament dels circuits curts de comercialització. Per altra banda, algunes iniciatives de DLAE tenen pendent desenvolupar amb més rigor i profunditat mecanismes i processos de participació que permetin a la pagesia i a la resta d'agents locals assumir el protagonisme que els pertoca a l'hora d'identificar les seves necessitats, i de dissenyar i implementar actuacions per donar-hi resposta.

Per últim, les iniciatives de DLAE han de fer front a un conjunt de reptes que es deriven de les relacions que s'estableixen entre les administracions locals i les entitats de base, els dos tipus d'agents que en general treballen plegats en la promoció d'aquest tipus de projectes. Així, des de l'òptica de les entitats de base, s'identifica com a debilitat, en primer lloc, el fet que dins les administracions locals existeixin sovint visions diferents i/o contraposades sobre el paper que ha de jugar el territori i el sector primari dins les estratègies de desenvolupament local; en segon lloc, les condicions de finançament i els terminis de pagament amb que treballen les institucions públiques; en tercer lloc, la manca d'esperit de col·laboració entre les diferents administracions que s'observa en força territoris; i, en quart lloc, el fet que les administracions locals de força municipis vulguin seguir tenint el monopoli del poder enlloc d'apostar per gestionar el procomú amb el conjunt del teixit social dels territoris.

En relació als elements i/o les dinàmiques externes als projectes estudiats que han estat identificades com a amenaces per als mateixos per part de les persones que els promouen, destaquen en primer lloc les que tenen a veure amb les lògiques, els tempos i les dinàmiques institucionals, com ara el fet que l'administració pública compti amb una estructura segmentada que dificulta la implementació de projectes transversals; que nombroses normatives locals i lleis supramunicipals vagin en la direcció contrària del que promou la DLAE; o que el necessari suport de l'administració estigui en entredit cada quatre anys, mentre les iniciatives de DLAE han de ser plantejades per terminis temporals més amplis.

Els projectes de DLAE, sobretot els que es desenvolupen en territori metropolità, es veuen també amenaçats per les pressions que exerceixen els usos urbanístics, turístics, empresarials i industrials; i per les dinàmiques de terciarització del territori, que poden provocar que els espais rurals perdin el seu caràcter agrícola professional. Així mateix, les persones que impulsen tres de les quatre experiències de promoció econòmica estudiades perceben com a amenaces al desenvolupament de les iniciatives en les que participen elements que caracteritzen el sector agroalimentari dels seus territoris, com ara la manca de relleu generacional, la manca de competitivitat de les experiències productives o el fet que entre els productors, els distribuïdors i els comercialitzadors de productes ecològics s'estableixin dinàmiques de competència, quan el que caldria és que cooperessin. Per últim, s'ha assenyalat que les dificultats per trobar finançament amenaça la continuïtat i la consolidació de les línies de treball i les actuacions que posen en marxa els projectes de DLAE.

Pel que fa als elements i les dinàmiques internes de les iniciatives de DLAE estudiades que són identificades com a fortaleces per part de les persones que les promouen, les iniciatives d'incidència

sociocultural han subratllat que el fet que les propostes de posar en marxa els projectes fossin formulades i impulsades per entitats locals de base dota de valor afegit les seves experiències; i que els processos participatius que han desenvolupat han permès, per una banda, que el teixit social local es faci seus els projectes i, per altra banda, que es creïn vincles i relacions de confiança entre la diversitat d'agents socials que operen en els seus territoris.

Per la seva banda, d'entre les fortaleeses de les iniciatives de promoció econòmica destaquen la capacitat tècnica i de treball dels equips humans que les impulsen; el fet que en alguns territoris hi hagi una pagesia organitzada i embarcada en una dinàmica potent de cooperació; el fet que alguns projectes que depenen de l'administració comptin amb un finançament mínim assegurat; i el fet que els projectes de DLAE consisteixin en posar en valor recursos endogen infrautilitzats que tenen un potencial econòmic, ambiental i social estratègic pel desenvolupament local.

En relació als elements i les dinàmiques externes als projectes estudiats que són percebudes com a oportunitats, les persones que promouen les dues iniciatives d'incidència sociocultural que s'han estudiat han assenyalat que l'actual context de crisi està provocant un doble efecte positiu. Per una banda, està empenyent a la ciutadania a cercar estratègies pròpies de desenvolupament local basades en els seus propis recursos. I, per altra banda, fa que les administracions locals mostrin certa obertura a propostes que impliquen un canvi de paradigma pel que fa als models de desenvolupament, de governança i d'ordenació del territori.

Per la seva banda, les persones que dinamitzen les quatre iniciatives de promoció econòmica que s'han estudiat coincideixen a valorar que l'augment de l'interès social i institucional pels productes ecològics i de proximitat i pel que aporta l'activitat agrària en l'àmbit local fa que les administracions locals estiguin començant a tenir més en compte els seus espais agraris com a part de les seves estratègies de ciutat. Alhora, les persones que participen en aquests projectes, els quals es desenvolupen a la Regió Metropolitana de Barcelona, valoren també com una oportunitat el fet que en el seu àmbit territorial hi hagi un gran nombre de consumidors potencials pels productes de proximitat. Per últim, des del Garraf s'ha identificat com una oportunitat el fet que en aquesta comarca hi hagi força terra agrària en desús o infrautilitzada.

Pel que fa als aprenentatges que han extret les persones que impulsen els projectes de DLAE que s'han estudiat, destaca en primer lloc que les quatre que participen en iniciatives de promoció econòmica hagin coincidit en assenyalar que l'èxit d'aquestes experiències depèn en bona part de que en l'àmbit d'actuació de les mateixes s'aconsegueixi crear una dinàmica de col·laboració potent entre la diversitat d'agents socials que intervenen en el territori. En relació a aquesta qüestió, tres d'aquestes persones han afirmat que per generar aquest tipus de procés és imprescindible que algú (un equip o una persona) assumeixi el rol de dinamitzador/a del projecte; des de Gallecs, s'ha indicat que el fet que aquesta persona sigui filla de pagès i nascuda al mateix territori ajuda a que la resta d'actors cooperin i confiïn en el treball que es realitza; i des del Baix Llobregat s'ha valorat que en la gestió del territori cal saber qui són els agents ocults no institucionals que tenen un paper rellevant en el seu funcionament, i tenir-los en compte.

La persona implicada en la gestió del Parc Agrari del Baix Llobregat ha afirmat també que, un cop creat el consorci, el fet que s'hagi pogut conservar l'espai agrari ha estat fruit d'uns inicis amb un

projecte clar i una direcció forta que va establir una delimitació clara dels límits de l'espai i, en certa manera, un blindatge del territori. Per altra banda, des de Terrassa s'ha valorat que, quan es vol canviar el model d'ordenació territorial per avançar cap a la sostenibilitat però la societat local no està massa sensibilitzada, cal engregar processos oberts de reflexió i debat per tal d'anar implicant i formant a la ciutadania; i que, si és té una bona estratègia, hi ha compromís i es fa bé la feina, és possible incidir en les institucions locals des de la base.

Destaca, també, que dues de les persones entrevistades hagin extret aprenentatges relacionats amb el paper que han de jugar les metodologies i els processos participatius en les iniciatives de DLAE. En aquest sentit, la persona vinculada al projecte del Solsonès ha assenyalat que, mentre dedicar molt temps i esforços a fer una diagnosi participativa pot generar sensació d'estancament i desencís, intercalar la reflexió i l'acció participatives i focalitzar-les en intervenir en aspectes concrets pot ser més productiu i engrescador. Així mateix, aquest persona opina que no és adequat plantejar-se objectius i tenir expectatives massa ambicioses, sinó que cal adaptar-les a la disponibilitat i interessos de la gent; i que cal entendre els processos participatius de manera flexible i oberta, acceptar que no tothom s'hi implicarà i treballar amb qui vulgui fer-ho. Encara en relació al paper dels processos participatius, des del Garraf s'ha valorat que, per tal de crear més complicitats entorn al projecte i adequar-lo més i millor a les necessitats dels productors ecològics locals i de la resta d'agents del sector, s'hauria hagut de començar tractant d'implicar aquests agents en un procés formal de participació que tingués per objectiu diagnosticar els problemes i les necessitats del sector, i definir les línies d'actuació per donar-hi resposta.

Les persones promotores del Pla Agroecològic del Garraf també han afirmat que, al fer plans d'empresa o pressupostar projectes, cal tenir present les implicacions que té dependre de les fonts de finançament de les administracions públiques. D'entre aquestes, destaca que cal invertir molt temps i energia en la relació amb les institucions les quals, a més, en general paguen tard, fet que provoca que sovint sigui necessari repensar sobre la marxa els tempos i terminis d'implementació dels projectes. Encara en relació a aquesta qüestió, des del Garraf també assenyalen que a algunes línies de finançament públic només poden accedir-hi administracions i empreses públiques, fet que, per una banda, impedeix que les entitats de la societat civil o les empreses privades puguin gestionar els projectes de manera autònoma; i, per altra banda, comporta que un percentatge important de l'import subvencionat se'l quedin els ens públics intermediaris en concepte de despeses de tramitació. Per últim, aquestes mateixes persones han reblat que, a l'hora d'implementar els plans d'acció, cal tenir molta flexibilitat per adaptar-los als ritmes i les necessitats de la pagesia i de la resta d'agents del territori els quals, en última instància, han de ser els principals protagonistes i beneficiaris del desenvolupament de les iniciatives de DLAE.

5.3.6. Caracterització i valoració final

En aquest subapartat es discuteix què caracteritza les iniciatives de Dinamització Local Agroecològica que s'han estudiat en el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe; quins agents socials les impulsen; què aporten aquest tipus de projectes en l'actual context d'emergència social; quines són les seves principals debilitats, fortaleces, amenaces i oportunitats; i

quins aprenentatges han extret les persones que els promouen.

En general, les iniciatives de Dinamització Local Agroecològica (DLAe) que s'han estudiat es desenvolupen a la Regió Metropolitana de Barcelona i responen al doble objectiu de generar i redistribuir riquesa en l'àmbit local en base als principis de sostenibilitat i justícia ecosocial, i de transformar els sistemes alimentaris locals en base a les propostes de l'Agroecologia. Així doncs, els projectes de DLAe no poden ser considerats respostes directes a la pobresa alimentària sinó més aviat respostes indirectes a aquest fenomen per mitjà de les quals es pretenen atacar algunes de les causes de la pobresa i la injustícia en el medi rural i periurbà.

La majoria de les iniciatives de DLAe que s'han estudiat compten amb molt pocs anys de trajectòria i han nascut en un context caracteritzat per la crisi del totxo; el creixement de l'interès social pels productes agroalimentaris locals i ecològics; i l'augment de la receptivitat de les administracions locals a les propostes de promoure la reactivació agrària en terres periurbanes. En general, aquestes iniciatives estan sent impulsades per mitjà d'aliances entre les administracions públiques locals i altres agents locals, entre els que destaquen les organitzacions agràries, les entitats del Tercer Sector Ambiental, i les associacions, col·lectius de base i empreses de l'economia social vinculades al moviment per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.

Les experiències de DLAe es concreten en la posada en marxa de *processos de transició agroecològica* en l'àmbit local; és a dir, processos locals de transició econòmica, social, cultural i ambiental que fomenten la sostenibilitat en base a les propostes de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària i per mitjà de la mobilització dels recursos naturals i socioculturals locals. La promoció d'aquest tipus de processos respon a objectius força diversos però complementaris, d'entre els que destaquen la voluntat d'enfortir la pagesia i promoure la viabilitat de l'activitat agrària; fomentar la producció agrària sostenible, la transformació agroalimentària artesana i els circuits curts comercialització; garantir la reproducció social de les comunitats rurals i la cohesió territorial i social; recuperar i conservar l'agrobiodiversitat i el coneixement ecològic tradicional associat a la seva gestió; i revertir la degradació del agroecosistemes.

Per tal d'assolir la diversitat d'objectius que s'han esmentat, en el marc de les iniciatives DLAe s'acostumen desenvolupar accions relacionades amb una gran diversitat d'àmbits d'actuació. D'entre aquests àmbits, sobresurten els de la producció, la transformació i la comercialització agroalimentària; la recerca, la formació, l'educació i la sensibilització; les desigualtats i les injustícies socials; el desenvolupament local, l'ordenació territorial, les infraestructures i els serveis; i l'associacionisme, la cultura i la participació ciutadana. És possible afirmar en aquest sentit que el caràcter transversal de les iniciatives de DLAe és una de les seves principals fortaleses ja que el plantejament holístic en el que es basen i les estratègies integrals d'intervenció en les que es concreten permeten crear efectes sinèrgics i retroalimentacions positives entre sectors econòmics i grups socials per tal d'avançar cap a la sostenibilitat social, econòmica, ecològica i cultural.

Una altre de les principals fortaleses dels projectes de DLAe és que aquests es caracteritzen per fomentar la posada en marxa de processos amplis i transversals de participació ciutadana. Per mitjà d'aquest tipus de processos, en el marc de les iniciatives de DLAe es pretén implicar als diferents agents locals en la identificació de les problemàtiques que s'enfronten en l'àmbit local; i en el

disseny i la implementació de les actuacions que han de permetre superar-les. D'aquesta manera, gràcies a la posada en pràctica de metodologies participatives, les iniciatives de DLAE promouen, per una banda, l'apoderament de les entitats i les persones dels territoris on s'implementen aquest tipus de projectes; i, per altra banda, el creixement, l'articulació i l'enfortiment del teixit social que impulsa processos locals de transició agroecològica. Encara en relació a les fortaleses dels projectes de DLAE, destaca que la posada en marxa de processos de participació ciutadana per a la transició agroecològica en l'àmbit local representa un avenç significatiu vers la democratització dels sistemes alimentaris locals, les estratègies de desenvolupament local i les polítiques locals d'ordenació del territori. Alhora, representa una resposta concreta i satisfactòria als anhels de radicalitat democràtica que estan expressant actualment amplis sectors de la societat catalana.

D'entre les debilitats que presenten les iniciatives de DLAE, destaca que la consolidació de les experiències de producció i transformació agroalimentària de base agroecològica es vegi sovint limitada per les dificultats per accedir a terra agrària, i per la manca de consolidació dels circuits curts de comercialització. També sobresurt que algunes de les experiències que incorporen elements de la DLAE i han estat incloses en el present informe no estiguin apostant de forma prou decidida per la Producció Agrària Ecològica i l'Agroecologia; i que d'altres no estiguin sent desenvolupades per mitjà de processos de participació ciutadana prou rigorosos, amplis i transversals.

Pel que fa als elements i dinàmiques que amenacen la continuïtat de les iniciatives de DLAE, sobresurten les pressions que exerceixen sobre els sòls agraris, sobretot en l'àmbit metropolità, els usos urbanístics, turístics, empresarials i industrials. Per altra banda, una de les principals oportunitats per al desenvolupament d'aquest tipus d'experiències és que la crisi del totxo i l'augment de l'interès pels productes de proximitat estant fent que augmentin tant els consumidors d'aliments locals com el nombre d'administracions públiques que inclouen la reactivació dels espais agraris com a part de les seves estratègies de desenvolupament local.

Per últim, en relació als aprenentatges que han extret les persones que impulsen les iniciatives de DLAE, s'ha destacat la importància de crear dinàmiques potents de col·laboració entre la diversitat d'agents socials que intervenen en el territori; i d'aprofitar la conjuntura actual per blindar els espais agraris metropolitans i tractar d'incidir des de la base en el disseny de les estratègies de desenvolupament local. Així mateix, s'ha insistit en que cal tenir en compte les implicacions que té dependre de les fonts de finançament públic; i en que és crucial treballar amb metodologies participatives per tal de garantir que els principals protagonistes i beneficiaris dels processos de transició agroecològica siguin la pagesia i el conjunt d'agents socials dels territoris on es desenvolupen les iniciatives de DLAE.

6. CONCLUSIONS

Catalunya es troba en una situació d'emergència social que no té precedents en la seva història recent. D'ençà de l'inici de la crisi, s'han generalitzat i diversificat les formes de pobresa i exclusió social, fenomen que afecta a un 30% de la població catalana, i han augmentat considerablement les desigualtats socials. En aquest context, és prioritari tant atacar les causes estructurals de la pobresa com desplegar polítiques de protecció social que garanteixin a totes les persones empobrides el seu dret a tenir una vida digna.

Les polítiques de protecció social que estan implementant actualment les administracions públiques catalanes no estan, ni de bon tros, donant una resposta adequada a la situació d'emergència social que viu el país. El fort increment de les situacions d'urgència i el fet que no s'estiguin destinant recursos suficients per fer-hi front ni polítiques adequades per prevenir-les, han comportat el deteriorament dels serveis socials, la generalització de les accions purament assistencials i la cronificació de les situacions d'empobriment i desapoderament.

La pobresa alimentària és una de les cares més dramàtiques de la pobresa, una xacra que afecta la totalitat de les vides de les persones que la pateixen. Malgrat no hi ha dades que permetin determinar amb exactitud l'abast que té actualment aquest fenomen a Catalunya, tot indica que a dia d'avui entorn a un 30% de la població catalana té dificultats per accedir a una alimentació suficient i/o adequada. Així mateix, diverses evidències mostren que una gran part dels i les catalanes que es troben en situació d'empobriment pateixen malnutrició.

Des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària, s'afirma que la fam i la malnutrició són conseqüència de la vulneració del dret a l'alimentació; i que aquest ha de ser entès com el dret a poder alimentar-se un mateix, de forma digne i autònoma, mitjançant l'accés a una alimentació suficient, innòcua, nutritiva i culturalment adequada. Malgrat que el dret a l'alimentació està reconegut a nivell internacional i tot i que les administracions públiques tenen l'obligació de garantir els drets de la ciutadania, la legislacions espanyola i catalana no desenvolupen el contingut d'aquest dret, ni les obligacions i competències que tenen les diferents institucions en aquesta matèria.

La majoria d'accions que actualment es desenvolupen a Catalunya per donar resposta a les mancances alimentàries de la població s'engloben en el que es coneix com ajuda alimentària. Aquest tipus d'ajudes són brindades principalment per les administracions locals i, cada cop més, per entitats del Tercer Sector Social. Tot i que en l'actual context d'emergència social, els serveis i prestacions d'ajuda alimentària estan jugant una funció important, els greus efectes contraproductius que comporta el model català d'ajuda alimentària, basat en el repartiment d'aliments, fa que la seva transformació sigui imprescindible i urgent.

Com passa amb les mesures de protecció social en general, la majoria de les iniciatives d'ajuda alimentària estan reproduint lògiques assistencialistes que tendeixen a cronificar les situacions d'empobriment, desapoderament i exclusió social. Alhora, el model d'ajuda alimentària dominant basat, per una banda, en destinar una gran quantitat de diners públics a comprar aliments produïts

per l'agroindústria i, per altra banda, en esperonar a la ciutadania per a que compri aliments barats de més i els doni a les entitats que distribueixen aliments, fomenta la insostenibilitat i la injustícia ja que reforça la preponderància del model de producció agroindustrial i de les grans empreses que dominen de forma oligopòlica la producció, la distribució i la comercialització d'aliments.

En aquest context, en els últims anys han començat a sorgir a Catalunya tot un seguit d'iniciatives que tracten de donar resposta a la pobresa i la pobresa alimentària promovent l'apoderament de les persones en situació de vulnerabilitat, i incorporant elements del paradigma de la Sobirania Alimentària. En general, aquestes experiències estan sent impulsades per aliances locals entre agents socials diversos, entre els que destaquen els col·lectius de base dels moviments associatiu i per la Sobirania Alimentària, les entitats del Tercer Sector Social i les administracions públiques locals. Aquestes experiències poden ser agrupades en tres tipologies diferents: iniciatives d'Abastiment Alimentari, d'Agricultura Social i de Dinamització Local Agroecològica. Mentre els dos primers tipus de projectes poden ser considerats respostes directes a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària, els projectes de Dinamització Local Agroecològica han de ser entesos més aviat com respostes indirectes a aquest fenomen.

Les iniciatives d'Abastiment Alimentari són experiències que poden ser considerades d'ajuda alimentària perquè dins el seu repertori de pràctiques inclouen el repartiment d'aliments a persones empobrides, però el seu objectiu no es limita a la millora de la dieta d'aquestes persones sinó que es centra en promoure que augmentin la seva autonomia per tal que puguin sortir per elles mateixes de les situacions de vulnerabilitat en que es troben.

Les iniciatives d'Abastiment Alimentari poden ser dividides en dos tipus: projectes que són promoguts per administracions locals i/o entitats del Tercer Sector Social, i projectes que són promoguts per organitzacions o col·lectius de base del moviment associatiu. En el marc d'aquests dos tipus d'iniciatives, la promoció de l'apoderament de les persones que hi participen es duu a terme per mitjà d'estratègies diferents. En el primer tipus de projectes, l'apoderament de les persones participants es promou per mitjà l'estratègia de l'acompanyament integral; és adir, combinant l'acompanyament psicosocial individualitzat amb el treball en grup, i incentivant la participació en tallers i cursos de formació. En el segon tipus de projectes, en canvi, l'apoderament es promou "ajudant la gent a ajudar-se"; és a dir, fomentant l'autoorganització, l'autogestió, la solidaritat, la corresponsabilitat i el suport mutu.

D'entre les fortaleses de les iniciatives que són promogudes per entitats del Tercer Sector Social i/o administracions locals, sobresurt que combinin els avantatges de comptar amb recolzament institucional amb la flexibilitat i l'arrelament social que tenen les entitats de la societat civil organitzada. En canvi, les principals fortaleses de les experiències que impulsa el moviment associatiu són la seva autonomia, el seu funcionament horitzontal i autogestionari, i el fet que en el marc d'aquests projectes es fomenti que les persones empobrides que hi participen prenguin consciència de les situacions d'injustícia que estan vivint i lluitin pels seus drets.

Pel que fa a les debilitats, destaca que la majoria d'experiències d'Abastiment Alimentari no tinguin en compte bona part dels criteris que defineixen el concepte *qualitat dels aliments* tal i com és entès des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària. Així mateix, la principal debilitat de les

experiències que promouen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals és que en general no incorporen prestacions econòmiques per a que les persones empobrides que hi participen comprin elles mateixes els aliments que necessiten en base a determinats criteris nutricionals, socioeconòmics i/o ambientals. La principal debilitat de les iniciatives que impulsa el moviment associatiu és, en canvi, que en el seu marc no s'acostuma a fer un acompanyament psicosocial sistemàtic de les persones que hi participen.

Per últim, en relació als aprenentatges que han extret les persones que impulsen els projectes d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat, des de les que experiències que promouen les entitats del Tercer Sector Social i/o les administracions locals s'ha assenyalat que fomentar que les persones en situació d'empobriment tornin a creure en les capacitats que tenen per sortir de la situació en que estan apodera i, per tant, és transformador. Les persones implicades en projectes impulsats pel moviment associatiu afirmen, en canvi, que "lluitar és terapèutic, apodera i és l'única manera d'acabar amb la injustícia".

Per la seva banda, les experiències d'Agricultura Social que donen resposta a la pobresa es caracteritzen per desenvolupar la dimensió productiva dels projectes com una finalitat en si mateixa i, alhora, com un mitjà per promoure l'apoderament. En aquest tipus d'iniciatives, l'apoderament de les persones participants es promou, per una banda, possibilitant que cultivin parcel·les d'horta per autoabastir-se de verdures; i, per altra banda, promovent que treballin en grup i participin activament en la gestió i el desenvolupament dels projectes. Per mitjà d'aquesta doble estratègia, en el marc del projectes d'Agricultura Social s'incentiva que les persones empobrides millorin la seva dieta, les seves habilitats socials i la seva autoestima; augmentin la seva autonomia; i aprenguin a autoorganitzar-se i a resoldre els seus problemes per elles mateixes.

Les experiències d'Agricultura Social que donen resposta a la pobresa poden ser agrupades en dues tipologies: horts socials i horts comunitaris. Els horts socials compten amb la implicació dels serveis socials dels municipis on es desenvolupen i, en general, d'algun altre agent local, entre els que destaquen les entitats del Tercer Sector Social i els col·lectius de base del moviment per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària. Per la seva banda, els horts comunitaris són impulsats per col·lectius de base que en general compten amb pocs recursos però que formen part de moviments socials que tenen objectius, trajectòries i bases socials àmplies.

D'entre les principals fortaleeses dels horts socials destaca, en primer lloc, que en general en el seu marc es promogui la inserció social i/o laboral de les persones que hi participen per mitjà de l'estratègia de l'acompanyament integral; i, en segon lloc, que en la promoció i el desenvolupament d'aquest tipus d'experiències acostumin a estar implicats força diversitat d'agents socials i perfils professionals. Els horts comunitaris, per la seva banda, compten entre les seves principals fortaleeses amb el fet que basin el seu funcionament en l'assemblearisme, l'autoorganització i l'autogestió; i en el fet que en general hi acostumin a participar persones amb perfils diversos pel que fa a la seva situació socioeconòmica i la seva implicació en iniciatives de mobilització sociopolítica. Per altra banda, en relació a les debilitats d'aquest tipus de projectes, destaca que la majoria d'hortos socials i horts comunitaris estiguin accedint a la terra agrària per mitjà de fórmules precàries que no garanteixen la continuïtat en el temps de les iniciatives.

Per últim, pel que fa als aprenentatges, les persones que dinamitzen horts socials han assenyalat aspectes que tenen a veure amb com dissenyar els projectes i treballar amb les persones participants per tal que les iniciatives promoguin el seu apoderament; i han afirmat que participar en aquest tipus de projectes permet a les persones en situació de vulnerabilitat canviar la seva manera d'enfrontar-se al món, i passar d'identificar-se amb els seus problemes a identificar-se amb el que saben fer. Les persones que participen en horts comunitaris, en canvi, han posat èmfasi en la importància de tenir cura del funcionament intern dels grups; i han afirmat que gestionar hortes de forma comunitària possibilita que tant les persones en situació de vulnerabilitat social com les que no estan en una situació tant desfavorida satisfacin parcialment bona part de les seves necessitats bàsiques, millorin la seva qualitat de vida i protagonitzin processos potents d'apoderament individual i col·lectiu.

Per la seva banda, les iniciatives de Dinamització Local Agroecològica (DLAe) responen en general a l'objectiu de generar i redistribuir riquesa en l'àmbit local reactivant l'activitat agrària i transformant els sistemes alimentaris locals en base a les propostes de l'Agroecologia. Conseqüentment, els projectes de DLAe no poden ser considerats respostes directes a la pobresa alimentària, sinó més aviat respostes indirectes a aquest fenomen per mitjà de les quals es pretenen atacar algunes de les causes estructurals de la pobresa i la injustícia en el medi rural i periurbà.

La majoria d'iniciatives de DLAe compten amb molt pocs anys de trajectòria i han nascut en un context caracteritzat per la crisi del totxo, i pel creixement de l'interès social i institucional pels aliments de proximitat i ecològics. En general, aquestes experiències estan sent impulsades per mitjà d'aliances entre agents locals diversos, entre els que destaquen les administracions locals, les organitzacions agràries, les entitats del Tercer Sector Ambiental, i les associacions, col·lectius i empreses de l'economia social vinculades al moviment per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.

Les experiències de DLAe es concreten en la posada en marxa en l'àmbit local de *processos de transició agroecològica*; és a dir, processos locals de transició econòmica, social, cultural i ambiental que fomenten la sostenibilitat en base a les propostes de l'Agroecologia i els principis d'equitat social i justícia ambiental. La promoció d'aquest tipus de processos respon a objectius força diversos però complementaris, d'entre els que destaquen la voluntat d'enfortir la pagesia i la viabilitat de l'activitat agrària; fomentar la producció agrària sostenible, la transformació agroalimentària artesana i els circuits curts comercialització; garantir la reproducció social de les comunitats rurals i la cohesió territorial i social; recuperar i conservar l'agrobiodiversitat local i el coneixement tradicional associat a la seva gestió; i revertir la degradació dels ecosistemes.

D'entre les fortaleses de les iniciatives de DLAe, destaca el plantejament holístic en el que es basen i les estratègies integrals d'intervenció en les que es concreten, les quals permeten crear efectes sinèrgics i retroalimentacions positives entre sectors econòmics i grups socials per tal d'avançar cap a la sostenibilitat en l'àmbit local. Així mateix, sobresurt que promoguin la mobilització dels recursos naturals i socioculturals locals, i la implicació dels diferents agents locals en la construcció col·lectiva de solucions creatives a les problemàtiques que s'enfronten en l'àmbit local. D'aquesta manera, gràcies a la implementació de metodologies participatives i a la posada en marxa de processos amplis i transversals de participació ciutadana, les iniciatives de DLAe promouen, per una

banda, l'apoderament i l'articulació de les persones dels territoris on s'implemten; i, per altra banda, la democratització dels sistemes alimentaris locals, les estratègies de desenvolupament local i les comunitats locals en el seu conjunt, fet que representa una resposta concreta i satisfactòria als anhels de radicalitat democràtica que estan expressant actualment amplis sectors de la societat catalana.

En relació a les debilitats que presenten les iniciatives de DLAE, destaca que la consolidació de les experiències de producció i transformació agroalimentària de base agroecològica es vegi sovint limitada per les dificultats per accedir a terra agrària, i per la manca de consolidació dels circuits curts de comercialització. També sobresurt que algunes de les experiències no estiguin apostant de forma prou decidida per la Producció Agrària Ecològica i l'Agroecologia; i que d'altres no estiguin sent desenvolupades per mitjà de processos de participació ciutadana prou rigorosos.

Per últim, pel que fa als aprenentatges que han extret les persones que impulsen les iniciatives de DLAE, destaca el fet que s'hagi insistit en la importància de crear dinàmiques potents de col·laboració entre la diversitat d'agents socials que intervenen en el territori; d'aprofitar la conjuntura actual per blindar els espais agraris metropolitans; i de treballar amb metodologies participatives per tal de garantir que la pagesia i la resta d'agents del territori siguin els principals protagonistes i beneficiaris dels processos de transició agroecològica.

A mode de reflexió final, és pertinent assenyalar que, donat que la majoria de mesures de protecció social i ajuda alimentària estan tendint a cronificar les situacions d'empobriment, desapoderament i exclusió social, cal posar en valor i estendre les pràctiques transformadores que caracteritzen les iniciatives que donen resposta a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària. Així mateix, cal destacar l'auge que en l'actual context d'emergència social i crisi sistèmica estan experimentant aquest tipus de projectes, els quals parteixen en general d'una perspectiva emancipatòria i proposen transformar la societat en base als principis de sostenibilitat, radicalitat democràtica i justícia ecosocial.

7. RECOMANACIONS

El contingut del present capítol ha estat estructurat en dos apartats. En el primer es presenta un recull de recomanacions sobre com dissenyar i implementar iniciatives que donin resposta a la pobresa alimentària de manera directa per tal que fomentin l'apoderament de les persones participants i promoguin la Sobirania Alimentària. Aquest recull ha estat elaborat a partir de les conclusions a les que s'ha arribat, per una banda, al estudiar setze iniciatives (sis projectes d'Abastiment Alimentari i deu projectes d'Agricultura Social) que poden ser considerades respostes directes a la pobresa alimentària en clau de Sobirania Alimentària; i, per altra banda, en els anàlisis que es presenten en els capítols 2 i 3 i els apartats 4.1 i 4.2 del present informe.

En el segon apartat del capítol es presenten dinou recomanacions sobre com promoure iniciatives de Dinamització Local Agroecològica per tal que ataquin, en el medi rural i periurbà, algunes de les causes estructurals de la pobresa, el declivi de l'agricultura i la insostenibilitat. Aquest segon recull de recomanacions ha estat elaborat a partir de les conclusions a les que s'ha arribat, per una banda, al estudiar sis projectes de Dinamització Local Agroecològica en el marc de la present recerca; i, per una altra banda, en l'anàlisi que es presenta a l'apartat 4.3 del present informe.

7.1. Com promoure l'apoderament i la Sobirania Alimentària en les respostes directes a la pobresa alimentària

Els continguts d'aquest apartat han estat estructurats en tres subapartats. El primer inclou quinze recomanacions sobre com dissenyar els projectes que donen resposta a la pobresa alimentària per tal que fomentin l'apoderament de les persones que hi participen. En el segon subapartat es relacionen set recomanacions sobre com realitzar l'acompanyament de les persones en situació de vulnerabilitat que participen en les iniciatives esmentades per tal de promoure el seu apoderament. Per últim, el tercer subapartat engloba cinc recomanacions sobre com dissenyar les iniciatives que donen resposta a la pobresa alimentària per tal que promoguin la Sobirania Alimentària.

7.1.1. Com dissenyar les iniciatives per tal que promoguin l'apoderament

- 1. Fomentar l'autonomia de les persones.** Els projectes no es poden limitar a satisfer les necessitats alimentàries de les persones que hi participen sinó que han de promoure que aquestes persones guanyin control i poder sobre la seves vides, i que siguin les protagonistes de la construcció de les solucions als seus propis problemes. Així mateix, han de fomentar la dignificació de les situacions vitals que travessen les persones empobrides. Algunes de les mesures que es poden aplicar en els projectes d'Abastiment Alimentari per tal d'assolir aquests objectius són posar a la disposició de les participants recursos econòmics per a que comprin elles mateixes els aliments; oferir la possibilitat de que es cuinin elles mateixes els seu propi menjar; facilitar que rebin els aliments de manera adaptada a les seves necessitats; promoure que puguin escollir els aliments que adquireixen i que s'impliquin en l'obtenció dels mateixos; lliurar-lis el menjar al propi domicili; o oferir-los la possibilitat de realitzar àpats comunitaris en espais normalitzats, com ara escoles, casals de gent gran o restaurants

socials; entre d'altres.

2. **Apostar pel treball comunitari.** Una bona manera de fer-ho és dissenyar els projectes de manera que la seva bona marxa depengui de la implicació i la corresponsabilitat de les persones participants; de manera que es basin en el funcionament horitzontal; i de manera que es concretin en propostes d'intervenció a mig termini orientades a fomentar la promoció de les persones, el desenvolupament de les seves habilitats socials i l'enfortiment dels seus vincles socials.
3. **Brindar un acompanyament integral.** Per evitar els efectes contraproductius que tenen per a les persones empobrides determinades pràctiques d'ajuda alimentària i potenciar els efectes enriquidors dels projectes d'Abastiment Alimentari i Agricultura Social és crucial que en aquest tipus de projectes s'ofereixi a les persones en situació de vulnerabilitat que hi participen la possibilitat de beneficiar-se simultàniament de diverses actuacions orientades a fomentar l'apoderament. En aquest sentit, s'ha observat que, més enllà de l'activitat de distribució o autoproducció d'aliments que caracteritza respectivament els diferents tipus de projectes, és determinant realitzar un seguiment psicosocial individualitzat de les persones participants; fomentar que treballin en grup a través de l'estratègia del treball comunitari; oferir-lis la possibilitat de que participin en cursos i/o tallers de formació; donar-lis una prestació econòmica a canvi de participar en aquest cursos i taller; i acompanyar-les en la cerca de sortides de continuïtat apoderadores dels projectes.
4. **Prevenir l'estigmatització i respectar la privacitat i la intimitat de les persones.** Aquest és un efecte contraproductiu i no desitjat força freqüent en els projectes d'Abastiment Alimentari així que és important dedicar esforços a prevenir-lo; per exemple, dissenyant els projectes de manera que s'evitin cues en el repartiment del menjar, s'ofereixi la possibilitat de concertar cita prèvia i s'eviti l'exposició pública dels serveis i prestacions.
5. **Prioritzar els ajuts econòmics directes.** S'ha constatat que els ajuts econòmics són una bona fórmula per fomentar l'autonomia de les persones que tenen mancances alimentàries, dignificar les seves situacions vitals i prevenir la seva estigmatització.
6. **Dissenyar projectes oberts i inclusius.** Aquesta última característica pot ser incorporada assegurant que el desenvolupament quotidià de les iniciatives inclourà la realització d'un ventall ampli de tasques senzilles que qualsevol persona podrà realitzar.
7. **Dissenyar projectes positius i constructius.** Cal dissenyar els projectes de manera que les participants ocupin el seu temps treballant en equip en entorns segurs i realitzant activitats que els facin adquirir hàbits saludables i habilitats tant tècniques com socials. D'aquesta manera, s'incentiva que les persones en situació de vulnerabilitat social passin d'identificar-se amb els seus problemes a identificar-se amb el que saben fer.
8. **Promoure l'autogestió, l'emprenedoria col·lectiva i l'economia solidària.** L'autogestió i l'auto-ocupació en base a l'emprenedoria col·lectiva són estratègies que en l'actual context d'emergència social i generalització de l'atur poden ser complementàries o fins i tot alternatives al treball assalariat en la mesura que contribueixen a satisfer necessitats

bàsiques i tenen potencial transformador, sobretot si es promouen de forma cooperativa, en base als valors i les pràctiques de l'economia solidària.

9. **Reforçar el treball en xarxa.** La cooperació entre els diferents tipus d'agents que treballen en iniciatives d'Abastiment Alimentari en un mateix territori (per exemple entre diferents àrees de l'administració, la coordinació en Taules d'Alimentació locals en les que participen entitats del Tercer Sector Social, ajuntaments i empreses, o la complicitat entre les entitats i les comunitats locals en les que es desenvolupen els projectes) permeten ampliar la capacitat d'incidència d'aquest tipus de projectes, tant en la detecció dels problemes als que tracten de fer front, com en la intervenció social que duen a terme.
10. **Establir una ràtio acompanyants/participants adequada.** El fet que els equips tècnics estiguin composts per un nombre massa reduït de persones en relació al nombre de participants constitueix una de les principals debilitats d'aquest tipus de projectes. El desequilibri entre nombre de participants i nombre d'acompanyants dificulta, per exemple, que es realitzi un acompanyament psicosocial adequat de les persones participants, acompanyament que és imprescindible que sigui personalitzat.
11. **Incloure educadors/es socials en els equips tècnics.** Aquest és un aspecte determinant ja que d'ell depèn el fet que els equips tècnics puguin realitzar un acompanyament psicosocial adequat de les persones que participen a les iniciatives.
12. **Tenir en compte la motivació de les persones candidates.** S'ha observat que la motivació que tenen les persones candidates per implicar-se en els projectes és un aspecte determinant del que depèn la seva integració, implicació i continuïtat en els projectes. Per aquest motiu, és important que aquesta qüestió sigui tinguda en compte a l'hora de definir els criteris que s'empren per seleccionar les persones candidates a participar en els projectes.
13. **Crear grups formats per persones amb perfils diferents.** S'ha observat que el fet que els grups que participen en el projectes estiguin composts per persones amb perfils diferents pel que fa a la seva situació socioeconòmica i la seva implicació en mobilitzacions siciopolítiques possibilita que les persones participants realitzin entre elles intercanvis de coneixements, visions, valors i experiències més rics; i fomenta que les persones en situació d'empobriment es socialitzin en ambients i dinàmiques relacionals inspiradores que els permeten sortir dels entorns de marginalitat als que es podrien veure avocades.
14. **Treballar en les sortides de continuïtat dels projectes.** Per tal de prevenir regressions en el nivell d'apoderament de les persones en situació de vulnerabilitat, és crucial que abans de que arribi el moment en que aquestes persones s'hagin de desvincular dels projectes es realitzi un acompanyament personalitzat de les mateixes en la cerca de sortides de continuïtat.
15. **Apostar pels models mixtes d'hortos social i comunitaris.** En el marc dels projectes d'Agricultura Social que donen resposta a l'actual situació d'emergència social, s'ha observat que la fórmula més efectiva per promoure l'apoderament és promoure que les persones participants combinin la gestió personal de parcel·les individuals amb la gestió col·lectiva de

parcel·les comunitàries. El motiu és que, mentre el cultiu de parcel·les individuals fomenta l'autonomia i l'autosuficiència, el cultiu col·lectiu de parcel·les comunitàries promou que les hortolanes desenvolupin les habilitats socials que es requereixen per treballar en equip.

7.1.2. Com acompanyar les persones participants per promoure el seu apoderament

- 1. Fomentar l'autonomia de les persones participants.** Una bona manera d'assolir aquest objectiu és començar posant en valor els coneixements, habilitats i potencialitats de les participants; fomentar que assumeixin responsabilitats des del primer dia; i procurar que les decisions siguin preses conjuntament entre acompanyants i participants, per exemple en assemblea.
- 2. Promoure la participació.** Aquesta hauria de ser una de les principals funcions de les persones acompanyants. La participació haurà de ser promoguda en el dia a dia, per exemple implementant metodologies participatives, o per mitjà del treball en grup, d'assemblees i reunions periòdiques, creant grups i comissions de treball, fomentant una actitud proactiva, tenint en compte les opinions i propostes de tothom, i promovent que tothom assumeixi tasques i responsabilitats. D'aquesta manera, s'incentivarà que les persones participants s'impliquin en el funcionament dels projectes i se'ls facin seus; millorin les seves habilitats socials; creïn relacions entre elles basades en la solidaritat, la corresponsabilitat, la cooperació i el suport mutu; i aprenguin a autoorganitzar-se i a resoldre els seus problemes per elles mateixes.
- 3. Ajudar a les persones a ajudar-se a si mateixes.** Algunes de les persones que es troben en situació d'empobriment tenen molt interioritzada la lògica assistencial, fet que les duu a esperar que els serveis socials o altres agents els resolguin els seus problemes. Així, caldrà trencar des del primer dia amb aquesta lògica treballant de manera que les persones participants prenguin consciència que només elles mateixes podran canviar la situació en la que es troben, i de manera que desenvolupin les eines que els permetran canviar el rumb de les seves vides. És en aquest sentit que s'afirma que el rol de les persones acompanyants hauria de basar-se en el precepte "ajudar a les persones a ajudar-se a si mateixes".
- 4. Combinar l'acompanyament psicosocial individualitzat amb el treball en grup.** S'ha observat que si es posen en pràctica de manera combinada aquestes dues estratègies de promoció de l'apoderament el resultat és molt més positiu que si s'implementen per separat.
- 5. Tenir paciència i capacitat d'adaptació.** És bàsic que les persones que assumeixin tasques d'acompanyament interioritzin aquests principis ja que, sovint, les persones i famílies que participen en aquests projectes estan en situacions molt difícils i l'única opció és aprendre a respectar els seus processos.
- 6. Tenir cura dels processos i funcionament intern dels grups.** Per fer-ho, cal treballar qüestions com ara la confiança entre les persones que formen el grup, les relacions de poder entre elles, la cohesió dins dels grups, la prevenció i la gestió dels conflictes, i la visió

comuna dels objectius i la filosofia dels projectes.

7. **Fomentar que les persones lluitin pels seus drets.** Caldrà promoure que les persones que estan en situació de risc de pobresa i/o exclusió social prenguin consciència de la situacions d'injustícia que estant vivint i esdevinguin subjectes polítics actius que lluiten pels seus drets. Això les durà a implicar-se en la millora, no només de les seves vides, sinó també de la de les seves comunitats, i a crear vincles i relacions socials basades en el suport mutu, la solidaritat i la corresponsabilitat. Cal tenir present, en aquest sentit, que “lluitar és terapèutic, apodera i és l'única manera d'acabar amb la injustícia”.

7.1.3. Com dissenyar les iniciatives per tal que promoguin la Sobirania Alimentària

1. **Prioritzar els aliments frescos, de temporada, de proximitat, ecològics i culturalment adequats.** Tenint en compte que bona part de les persones en situació de vulnerabilitat social pateixen malnutrició, és urgent que en les iniciatives d'ajuda alimentària es prioritzin els aliments que compleixin aquests atributs, els quals caracteritzen els conceptes *alimentació saludable* i *qualitat dels aliments* des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària. D'aquesta manera, els projectes d'ajuda alimentària es concretarien en la distribució de lots d'aliments agroecològics, menjadors socials agroecològics i prestacions econòmiques per a la compra de productes agroecològics; i es promouria que les persones empobrides tinguessin accés a una alimentació adequada des del punt de vista nutricional, socioeconòmic i ambiental.
2. **Condicionar els ajuts econòmics directes amb criteris de Sobirania Alimentària.** Les prestacions econòmiques per la mitigació de la pobresa alimentària són una molt bona oportunitat per a que les administracions públiques, especialment les locals, promoguin una alimentació saludable i de qualitat, i una societat més justa i sostenible. La manera de fer-ho és condicionar la concessió d'aquests ajuts al fet que les compres d'aliments que es realitzin amb ells compleixin determinats criteris nutricionals, socioeconòmics i/o ambientals.
3. **Enfortir la pagesia local agroecològica.** Aquest és un dels principals criteris de condicionament de la compra pública que cal tenir en compte en relació a la dimensió socioeconòmica des de la perspectiva de la Sobirania Alimentària. En les iniciatives d'ajuda alimentària, l'acompliment d'aquest objectiu es pot promoure destinant de manera prioritària els recursos que es destinen a l'adquisició d'aliments a la compra dels aliments que produeix la pagesia agroecològica local. Els projectes d'Agricultura Social, per la seva banda, poden comportar rentes complementàries per als i les pageses professionals que treballen en les iniciatives locals de producció agroecològica si es contracta a aquestes persones per a que s'impliquin en el disseny i el desenvolupament dels projectes.
4. **Fomentar l'enfortiment dels circuits curts de comercialització.** El desenvolupament dels circuits curts de comercialització per als productes agroalimentaris és una estratègia central en la construcció de Sobirania Alimentària ja que aquests possibiliten que la major part del preu que els i les consumidores finals paguen pels aliments recaigui en els i les professionals

que els han produït, enlloc de ser acaparada per la Gran Distribució Alimentària. Des dels projectes d'ajuda alimentària es podria contribuir a enfortir els circuits curts de comercialització treballant en xarxa per comprar directament i de manera col·lectiva aliments frescos, de temporada, de proximitat i ecològics als pagesos locals.

5. **Posar en funcionament les terres agràries en desús.** L'àmbit periurbà i el medi rural compten a dia d'avui amb milers d'hectàrees de terra agrària abandonada o infrautilitzada. En aquest context, la proliferació que actualment estan experimentant les iniciatives d'Agricultura Social constitueix una molt bona oportunitat per revertir la degradació dels agroecosistemes que té lloc quan la terra agrària s'abandona, i per recuperar la doble vocació productiva i social que té la terra agrària.

7.2. Com promoure iniciatives de Dinamització Local Agroecològica

En aquest apartat es relacionen dinou recomanacions sobre com promoure iniciatives de Dinamització Local Agroecològica (DLAe) que ataquin, en el medi rural i l'àmbit periurbà, algunes de les causes estructurals de la pobresa, el declivi de l'agricultura i la insostenibilitat.

1. **Prioritzar la generació i la redistribució de riquesa.** En tant que propostes innovadores de desenvolupament, i donat l'actual context d'emergència social i crisi sistèmica, les iniciatives de DLAe han de promoure un canvi de model productiu que es basi en els principis de sostenibilitat i justícia ecosocial. En aquest sentit, en el marc del desenvolupament d'aquest tipus de projectes és necessari prioritzar l'objectiu de generar i redistribuir riquesa en l'àmbit local per mitjà de la reactivació de l'activitat agrària i la transformació dels sistemes alimentaris locals, i en base a les propostes de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.
2. **Plantejar objectius operatius.** Per tal d'operativitzar-lo, l'objectiu general o prioritari de les iniciatives de DLAe ha de ser desglossat en objectius més específics, com ara enfortir la pagesia i promoure la viabilitat de l'activitat agrària; fomentar la producció agrària sostenible, la transformació agroalimentària artesana i els circuits curts comercialització; garantir la reproducció social de les comunitats rurals i la cohesió territorial i social; recuperar i conservar l'agrobiodiversitat i el coneixement ecològic tradicional associat a la seva gestió; etc.
3. **Posar en marxa processos de Transició Agroecològica en l'àmbit local.** Per tal d'assolir els objectius que caracteritzen les iniciatives de DLAe, aquestes s'han de concretar en la posada en marxa de processos locals de transició econòmica, social, cultural i ambiental que fomentin la sostenibilitat en base a les propostes de l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.
4. **Treballar de forma transversal i intersectorial.** Per promoure processos locals de Transició Agroecològica no n'hi ha prou amb treballar amb el sector primari, sinó que cal treballar de forma transversal i intersectorial, i desenvolupar línies de treball relacionades amb un ampli ventall d'àmbits d'actuació. D'entre aquests, destaquen els de la producció, la transformació i la comercialització agroalimentària; la recerca, la formació, l'educació i la sensibilització; les

desigualtats i les injustícies socials; el desenvolupament local, l'ordenació territorial, les infraestructures i els serveis; i l'associacionisme, la cultura i la participació ciutadana.

5. **Planificar diverses fases de treball.** Els projectes de DLAE han de ser planificats i desenvolupats en diverses fases de treball les quals acostumen a ser la fase preliminar, la fase de diagnòstic, la fase de disseny i implementació del pla d'acció i la fase d'avaluació i redisseny de les línies de treball. Aquestes fases constitueixen el recorregut cronològic d'un pla lògic de treball i permeten endreçar les tasques que cal fer per definir un projecte de DLAE de manera integral; dissenyar en quines línies de treball es concretarà al projecte, i dur-les a terme; i avaluar i redissenyar un nou pla de treball que permeti seguir avançant en el procés de Transició Agroecològica.
6. **Preveure com a mínim un període de treball de 3 a 5 anys.** Els processos de Transició Agroecològica han de ser plantejats a mig i llarg termini ja que en períodes més breus de temps no és possible assentar les bases que hauran de permetre avançar cap a l'acompliment dels objectius ambiciosos que es pretenen assolir per mitjà d'aquest tipus d'iniciatives.
7. **Mobilitzar els agents socials i els recursos naturals i socioculturals locals.** L'èxit dels projectes de DLAE depèn en bona mesura, per una banda, de que s'aconsegueixi implicar als agents socials locals en la definició i implementació de nous projectes de construcció de sostenibilitat en l'àmbit local. I, per altra banda, de que, per mitjà de la implicació d'aquests agents, s'aconsegueixi posar en valor els recursos endògens naturals i socioculturals que existeixen en el territori. En el medi rural i periurbà, aquests recursos estan en general força invisibilitzats i infrautilitzats, i tenen un potencial econòmic, ambiental i social estratègic per a la posada en marxa de noves estratègies de desenvolupament local de caràcter agroecològic.
8. **Posar en marxa processos amplis i transversals de deliberació i participació ciutadana.** Aquest tipus de processos representen l'estratègia clau d'intervenció de les iniciatives de DLAE. La seva posada en marxa respondrà als objectius de mobilitzar al conjunt d'agents locals que operen en el territori; identificar de manera participativa les problemàtiques que s'enfronten en l'àmbit local; dissenyar i implementar de forma participativa les actuacions que han de permetre superar-les; i garantir que els agents socials dels territoris on es desenvolupen aquest tipus de projectes siguin els seus principals protagonistes i beneficiaris.
9. **Implementar metodologies participatives.** En els últims anys, s'han desenvolupat metodologies participatives específiques per promoure la Transició Agroecològica en l'àmbit local i aquestes són una eina fonamental en les iniciatives de DLAE. Aquestes metodologies permeten tenir en compte la complexitat de les relacions socials en general, i la inequitat en els sistemes socials en particular, a l'hora de construir de forma col·lectiva solucions als problemes quotidians que enfronten tant el sector primari local com les comunitats locals en el seu conjunt.
10. **Donar resposta als anhels de radicalitat democràtica.** La implementació de metodologies participatives i la posada en marxa de processos de deliberació i participació ciutadana haurà també de respondre a l'objectiu de donar resposta als anhels de radicalitat

democràtica que estan expressant sectors cada cop més amplis de la societat catalana. En aquest sentit, per mitjà d'aquest tipus de processos és possible democratitzar no només els sistemes alimentaris locals, sinó també les estratègies de desenvolupament local, les polítiques d'ordenació del territori i el funcionament general de les societats locals en el seu conjunt.

- 11. Crear diferents espais o òrgans formals de participació.** Per impulsar degudament iniciatives de DLAE és fonamental que en la fase preliminar es creïn aquest tipus d'òrgans o espais de participació ja que els mateixos possibiliten que en el marc dels processos participatius d'acció-reflexió-acció que caracteritzen aquest tipus de projectes hi siguin representats tant els diferents grups socials com els diversos interessos que són presents en el territori.
- 12. El Grup Motor ha de ser multidisciplinar.** En un projecte de DLAE, el Grup Motor és el que dinamitza el desenvolupament del projecte en general. Donada la transversalitat d'aquest tipus de projectes, és important que el Grup Motor compti amb persones de perfils diversos que tinguin coneixement expert sobre diferents àrees, entre les que destaquen les metodologies participatives, l'agroecologia, l'enginyeria agrícola, l'economia, les polítiques públiques o l'antropologia, entre d'altres.
- 13. Promoure aliances entre els agents socials del territori.** Donat que els objectius i les línies de treball que acostumen a plantejar-se en el marc de les iniciatives de DLAE són amplis, transversals i ambiciosos, l'èxit d'aquest tipus de projectes depèn en bona mesura de que s'aconsegueixi crear una dinàmica potent de col·laboració entre la diversitat d'agents socials i institucionals que operen en el territori. En aquest sentit, les diferents àrees i departaments de les institucions públiques locals i regionals hauran de mirar de superar les dificultats que es deriven de l'estructura segmentada amb que compta l'administració pública.
- 14. Donar protagonisme a la pagesia.** Des de la perspectiva de l'Agroecologia, l'activitat agrària és la pedra de toc de les propostes de generació de sostenibilitat social i ecològica en el medi rural i periurbà. En aquest sentit, cal tenir present que l'activitat agrària depèn principalment de la pagesia, ja que és ella la que produeix els aliments i gestiona els mitjans de producció. Paradoxalment, però, en la darreres dècades el sector primari ha estat marginat i menystingut en termes econòmics, polítics i culturals, situació que cal tractar de revertir en el marc de les iniciatives de DLAE cedint-li el protagonisme que li pertoca en la definició i la implementació de solucions als reptes que enfronta l'agricultura, els sistemes alimentaris locals i les comunitats locals en el seu conjunt.
- 15. Identificar i incorporar els agents ocults no institucionals.** En el marc de les iniciatives de DLAE, és important identificar i tractar d'incorporar als òrgans formals de participació els agents ocults no institucionals que operen en l'àmbit local. Aquests actors acostumen a tenir un paper destacat en el funcionament i la gestió del territori de manera que no tenir-los en compte pot tenir conseqüències negatives en relació a l'acompliment dels objectius dels processos de Transició Agroecològica.

- 16. Promoure els circuits curts de comercialització i l'accés a la terra agrària.** Les dificultats per comercialitzar la producció i per accedir a terra agrària representen dues de les principals debilitats de les iniciatives de producció agrària que impulsa la nova pagesia agroecològica. És per això que per tal de promoure la viabilitat d'aquestes iniciatives i d'incentivar la transició agroecològica de les explotacions convencionals és clau prioritzar el desenvolupament i la consolidació dels circuits curts de comercialització i l'accés a la terra agrària.
- 17. Blindar els espais agraris periurbans.** A les pressions que d'antuvi exerceixen sobre els sòls agraris els usos urbanístics, turístics, empresarials i industrials, i que amenacen la integritat de la terra agrària, sobretot en l'àmbit metropolità, s'afegeix la urgència relacionada amb el fet que recentment s'hagi detectat que comença a haver-hi un reescalfament del mercat immobiliari. Per aquest motiu, cal aprofitar la conjuntura actual, caracteritzada pel creixement interès social i institucional per l'agricultura i els productes agroalimentaris de proximitat, per blindar els espais agraris periurbans.
- 18. Introduir canvis normatius.** En l'actualitat, força disposicions de l'ordenament jurídic, per exemple les que fan referència a l'ús de l'espai públic, l'aprofitament de les varietats locals o els requisits higiènic-sanitaris, dificulten la posada en marxa i el desenvolupament de processos de Transició Agroecològica. Per aquest motiu, en el marc dels projectes de DLAE caldrà explorar la possibilitat de modificar determinades normatives locals i reglaments supramunicipals.
- 19. Diversificar les fonts de finançament.** Una de les principals debilitats dels projectes de DLAE és que sovint el seu finançament depèn d'una única font, habitualment pública. Per superar aquesta dificultat, caldrà tractar de diversificar les fonts de finançament. Actualment, existeixen força possibilitats d'accedir a finançament per impulsar iniciatives de DLAE. Simplificant, és possible afirmar que es pot tractar d'obtenir finançament de dos tipus de fonts diferents: convencionals, com ara administracions públiques locals, regionals, autonòmiques, estatals o europees, fundacions d'obra social d'entitats financeres, grans empreses; o alternatives, com ara xarxes de finances alternatives, fundacions ecologistes, plataformes de micromecenatge, etc.

8. BONES PRÀCTIQUES

En aquest capítol es presenten, per mitjà de fitxes de caracterització, les vint-i-dues experiències que s'han estudiat en el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe. Aquestes iniciatives són considerades bones pràctiques en la mesura que donen resposta a la pobresa alimentària promovent l'apoderament de les persones que es troben en situació de vulnerabilitat, i fomentant la Sobirania Alimentària. La informació que contenen les fitxes de caracterització ha estat aportada per algunes de les persones que impulsen les iniciatives que es descriuen; ha estat extreta per mitjà d'entrevistes semi-dirigides que van ser realitzades entre març i octubre del 2014; i, dins de cada fitxa, s'organitza en quatre blocs temàtics (dades bàsiques, actors, funcionament i recursos, i avaluació).

El recull de bones pràctiques que es presenta a continuació pretén facilitar la difusió i coneixement de les experiències estudiades. Més concretament, pretén donar a conèixer, per una banda, els trets que caracteritzen les iniciatives i, per altra banda, les seves fortaleses, debilitats, amenaces i oportunitats, així com els aprenentatges que han extret les persones que impulsen aquests projectes al dissenyar-los i implementar-los. En última instància, l'objectiu és que les entitats, col·lectius, institucions i persones que promouen iniciatives de resposta a la pobresa alimentària puguin identificar i adaptar a les seves pròpies experiències els elements i les pràctiques que faciliten la promoció de l'apoderament, la lluita contra les causes estructurals de la pobresa i el foment de la Sobirania Alimentària. Per afavorir la difusió i coneixement de les experiències estudiades, aquestes s'han recollit en un mapa online interactiu que es pot accedir clicant al següent enllaç: <http://bit.ly/1zUVQt1>

Les experiències s'han classificat per tipologia d'iniciativa, i clicant damunt d'elles es pot descarregar la seva fitxa de caracterització.

El contingut del present capítol ha estat estructurat en tres apartats. El primer inclou les fitxes de les sis experiències d'Abastiment Alimentari que s'han estudiat en el marc de la recerca que ha donat lloc al present informe. El segon apartat engloba les fitxes de les deu iniciatives d'Agricultura Social com a resposta a l'emergència social que s'han estudiat. Per últim, en el tercer apartat es presenten les fitxes de caracterització dels sis projectes de Dinamització Local Agroecològica que han estat analitzats.

8.1. Iniciatives d'Abastiment Alimentari

8.1.1. Banc d'Aliments Autogestionat de Ciutat Meridiana

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Banc d'Aliments Autogestionat de Ciutat Meridiana
Persona entrevistada	Manuel Cubero, president de l'Associació de Veïns de Ciutat Meridiana Entrevista realitzada l'11 d'abril del 2014
Àmbit territorial	Ciutat Meridiana, Nou Barris, Barcelona
Antecedents i gestació del projecte	A partir del 2008, des de l'AAVV de Ciutat Meridiana es va començar a col·laborar amb l'entitat 500x20 per tractar d'aturar desnonaments a Ciutat Meridiana i al Districte de Nou Barris en general. Durant l'any 2012 va emergir una altra problemàtica: més i més famílies del barri empobrides i amb dificultats per adquirir aliments van començar a adreçar-se a l'AAVV perquè a) quedaven fora del servei municipal de resposta a l'emergència alimentària per culpa de requisits excoients, com ara haver d'estar empadronat o tenir papers; b) duien temps en la llista d'espera dels Serveis Socials i no se'ls donava una resposta a la seva situació d'emergència; o c) tot i ser teòricament beneficiaris del servei, a la pràctica no podien accedir als aliments perquè les parròquies on els Serveis Socials distribuïa els aliments estaven lluny de Ciutat Meridiana. Conscients de que aquestes situacions eren conseqüència de la mala gestió del servei municipal de resposta a l'emergència alimentària, el qual en part es trobava desbordat a causa del creixement del volum de persones necessitades, des de l'AAVV van decidir crear al barri un banc d'aliments autogestionat i endegar una campanya d'incidència sociopolítica amb l'objectiu de que els serveis socials municipals garanteixin el subministrament d'aliments a totes les persones que necessiten ajuda alimentària.
Data inici	2012 (el banc d'aliments autogestionat i la campanya d'incidència van finalitzar el 2014, un cop acomplerts els objectius)
Objectius	Tractar de donar resposta a les dificultats per adquirir aliments que afronten moltes famílies empobrides del barri i promoure que aquestes persones aprenguin a auto-organitzar-se i a mobilitzar-se per solucionar els seus propis problemes de forma col·lectiva i, d'aquesta manera, s'empoderin i esdevinguin subjectes polítics.
Descripció	Iniciativa que va incloure dues línies de treball complementàries. La primera pretenia donar resposta a curt termini i de manera provisional a la situació d'emergència alimentària que vivien moltes persones i famílies del barri; va consistir en la creació d'un punt de distribució d'aliments gestionat per persones de l'AAVV i les pròpies usuàries del servei. Al principi els aliments es van començar a emmagatzemar i distribuir a la pròpia seu de l'AAVV, però de seguida va quedar petita. Llavors es va habilitar en un edifici de nova construcció de titularitat pública que duia temps pendent de ser acabat de condicionar. L'AAVV reclamava que es destinés a fer formació ocupacional per a la gent del barri però l'Ajuntament pretenia instal·lar-hi un centre de recerca vinculat al MIT de Massachusetts. Com a mesura de pressió i davant la necessitat de comptar amb un espai pel banc d'aliments, en un primer moment van ocupar sense permís l'edifici; ràpidament, però, l'Ajuntament els va concedir permís per fer-ne ús. Per mitjà de la segona línia de treball, basada en la mobilització, es pretenia aconseguir, per una banda, que a mig termini els serveis socials donessin cobertura a totes les persones del barri que necessiten que se'ls proporcionin aliments; i, per altra banda, que l'Ajuntament

	posés en marxa polítiques que incideixin en el problema de fons al que s'enfronta bona part de la població de Ciutat Meridiana: la pobresa i la manca d'expectatives de millora de la seva situació socioeconòmica.
ACTORS	
Impulsors	Associació de Veïns de Ciutat Meridiana.
Equip tècnic	Dues persones de l'AAVV i diverses persones receptores d'aliments
Perfil dels participants	Per l'Associació de Veïns han passat a demanar suport unes 700 persones, moltes de les quals tenen dificultats per accedir a aliments. Persones residents a Ciutat Meridiana, Vallbona i Torrebaró, la majoria novvingudes, sense xarxes locals de suport. La majoria s'adreçaven al Banc d'Aliments perquè els havia arribat pel boca-orella que l'AAVV estava treballant en l'àmbit de l'habitatge i l'alimentació. Una petita part de la gent hi anava després de ser derivada per la treballadora social del CAP del barri i d'un centre de salut de Nou Barris.
Altres agents participants	L'AAVV va col·laborar amb una congregació de monges del barri i la ONG Vitamundi en l'elaboració d'un projecte que va permetre recollir aliments pels infants del barri necessitats durant l'estiu del 2013. També es va mantenir contacte permanent amb els tècnics de serveis socials i amb polítics del districte. Actualment col·laboren amb Creu Roja en la gestió del nou Banc d'Aliments de Ciutat Meridiana, que va ser creat a finals del 2013 fruit de les mobilitzacions. També estan en contacte amb la PAH, sobretot per abordar qüestions relacionades amb l'habitatge (evitar desnonaments, etc.).
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	Les persones que s'acostaven a l'AAVV a demanar ajuda sovint s'hi adreçaven amb la idea de que els hi solucionessin el problema que tenien, des d'una òptica assistencialista. Tanmateix, es trobaven amb que l'AAVV pretenia "ajudar a la gent a ajudar-se", posant en pràctica el suport mutu, l'autoorganització i l'autogestió. A la pràctica, per a que el punt de distribució funcionés, els usuaris van haver d'implicar-se en les permanències a l'AAVV, per a que la seu estigués sempre oberta i es pogués atendre a tothom; en el seguiment dels casos amb els serveis socials; en les assemblees i reunions temàtiques; en les manifestacions i accions de denúncia per interpel·lar els polítics, etc. D'aquesta manera, es va generar una dinàmica molt participativa.
Preses de decisions	Totes les decisions sempre han estat preses de forma totalment autònoma per l'AAVV, en assemblees obertes i per mitjà del consens.
Qualitat dels aliments	La qualitat dels aliments no va ser tinguda en compte mentre va funcionar la iniciativa.
Recursos	Espai públic primer ocupat i després cedit per l'Ajuntament. Treball voluntari de persones de l'AAVV i dels propis usuaris del servei. Donacions d'aliments per part d'entitats, com ara la FAVB o Creu Roja, i particulars.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	L'AAVV va plantejar-se la creació del punt de distribució d'aliments autogestionat com una mesura temporal orientada a donar una resposta immediata a la situació d'emergència i desatenció en que es trobaven molt veïns. Tanmateix, des del primer moment es va tenir clar que calia que l'Ajuntament assumís les seves obligacions i garantís els drets bàsics de les persones del barri. Amb aquest objectiu, es posar en marxa una campanya de mobilitzacions i incidència sociopolítica que contenia quatre reivindicacions bàsiques: que s'habilités un banc d'aliments al barri; que es reduís el temps d'estada en la llista d'espera de les famílies que demanen ajuda alimentària; que es reforcessin les beques menjador per pal·liar la malnutrició infantil; i que l'Ajuntament renunciés al projecte de FabLab i destinés el local a fer formació ocupacional per la gent del barri.

AVALUACIÓ	
Valoració general	Molt bona. Molta gent del barri sense experiència prèvia en lluites socials ni en iniciatives d'autoorganització col·lectiva ha participat en aquesta iniciativa i, com a conseqüència, ha obtingut els aliments que necessitava i s'ha apoderat social i políticament. Un indicador d'aquest apoderament és la participació a l'Associació de Veïns: de 3-4 persones actives es va passar a 20 persones implicades en el dia a dia de l'associació i a realitzar assemblees en les que participaven un centenar de persones. Per altra banda, destaca el fet que van assolir els objectius que es van marcar al iniciar les mobilitzacions: actualment hi ha un banc d'aliments al barri (gestionat per Creu Roja però amb el seguiment i la col·laboració de l'AAVV), s'ha disminuït el temps que les famílies que demanen ajuda alimentària a serveis socials passen en la llista d'espera (de 4 mesos a 2 dies); i l'Ajuntament s'ha compromès a fer cursos de formació ocupacional en local que volia destinar a fer el FabLab.
Debilitats	És difícil promoure l'apoderament de persones que tenen molt interioritzat l'individualisme i la visió assistencialista de que són agents socials com ara l'ajuntament o l'AAVV els que els hi han de resoldre els seus problemes.
Amenaces	Que repunti el racisme al barri, tan a nivell social com institucional. Les persones que més han necessitat l'ajuda de l'AAVV són les que tenen menys recursos i xarxa local, la majoria de les quals són novingudes i això ha generat recels i crítiques per part d'una part dels veïns.
Fortaleses	Lluitar col·lectivament per causes justes és terapèutic, més encara quan s'aconsegueixen els objectius i es tracta de qüestions tan bàsiques com l'alimentació, l'habitatge o la salut. Molta gent ha descobert que juntes podem, ha descobert l'activisme i el caliu de la comunitat, i això fa que et canviï la mirada cap a lo col·lectiu i la percepció del que és possible.
Oportunitats	L'empenta que està tenint l'economia social i solidària pot ser un impuls per projectes d'autoocupació al barri.
Aprenentatges	Si et compromets al 100% en ajudar als teus veïns l'exemple s'estén i la capacitat de fer feina es multiplica. A vegades cal acceptar que toca respondre a situacions d'urgència amb una mica d'assistencialisme, però no es poden perdre de vista objectius i horitzons més amplis, d'emancipació i apoderament de la gent. Per enfrontar-se a l'administració i recuperar els drets de ciutadania cal una bona estratègia de comunicació (per exemple va ser un èxit fer servir el nom de Villa Desahucio per referir-se a Ciutat Meridiana) i ampliar el repertori d'accions (ocupar, fer accions mediàtiques, negociar, denunciar als jutjats, etc.).
Contacte/web	Av Rasos de Peguera, 210 932763094

8.1.2. Carmanyola Solidària

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Carmanyola Solidària
Persona entrevistada	Joan Maria Ribas, president d'Ecomenja. Entrevista realitzada el 24 de març del 2014.
Àmbit territorial	Barcelona ciutat, Barcelonès, i comarca del Vallès Oriental
Antecedents i gestació del projecte	Ecomenja és una empresa de menjar escolar amb cuina in situ que treballa amb set centres escolars del Vallès Oriental i Occidental, Osona i la ciutat de Barcelona en els que cuina menús en base als principis de la sobirania alimentària (sempre que és possible, empra productes ecològics, de proximitat, de temporada i produïts per petits productors agroecològics). L'empresa intenta minimitzar la producció d'excedents alimentaris en la seva activitat, però es trobava amb que sempre sobrava menjar degut a factors molt difícils de controlar. Fins el 2012, el que sobrava s'ho emportaven els monitors de menjador però es va pensar que, tenint en compte el context de crisi i el creixement de la pobresa alimentària, es podia donar un ús social a aquests excedents.
Data inici	2012
Objectius	Donar un ús social a l'excedent alimentari que es genera als menjadors escolars que gestiona Ecomenja.
Descripció	Entre dues i tres famílies desafavorides de cinc escoles els menjadors de les quals són gestionats per Ecomenja s'enduen a casa els excedents alimentaris que es generen al seu centre. El personal de la cuina de l'escola emmagatzema els excedents alimentaris ("el que sobra a la cassola") en tapers, i la coordinadora del menjador avisa a les famílies dos o tres cops per setmana per a que vagin a recollir-los. Per tal de protegir l'anonimat de les famílies i evitar-ne l'estigmatització, aquestes realitzen la recollida en horari escolar de mínima afluència de famílies. Per prevenir possibles problemes de responsabilitat civil que es puguin derivar d'una hipotètica intoxicació alimentària, les famílies beneficiàries signen un paper que certifica que assumeixen la responsabilitat civil i es comprometen a fer un ús responsable del menjar. La iniciativa no s'implementa a les altres escoles amb menjador gestionat per Ecomenja perquè la direcció de les mateixes no hi ha estat interessada.
ACTORS	
Impulsors	Ecomenja.
Equip tècnic	La persona que coordina el menjador de cada centre és la que s'encarrega d'avisar a les famílies. Aquesta persona està en contacte amb direcció de l'escola i amb els serveis socials de l'ajuntament del municipi.
Perfil dels participants	Els beneficiaris són els membres de famílies dels centres escolars que necessiten suport en l'alimentació. La selecció la realitzen els serveis socials del municipi i la direcció dels centres, de manera coordinada, sobretot per assegurar que no hi hagi duplicitat en la dotació de recursos per a la lluita contra la pobresa alimentària.
Altres agents participants	A més del personal d'Ecomenja, en la iniciativa intervenen els serveis socials dels ajuntaments del municipi on es troben les escoles, i la direcció de les mateixes.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	De manera informal, les famílies beneficiàries fan arribar les seves impressions a Ecomenja, als serveis socials i a la direcció de les escoles.

Presa de decisions	La direcció dels centres i els serveis socials decideixen conjuntament a quines famílies es proposa ser beneficiàries, i aquestes decideixen si volen ser-ho.
Qualitat dels aliments	Aproximadament un 95% dels productes que Ecomenja empra per preparar els menús és ecològic, de proximitat, de petits productors i de temporada.
Recursos	L'actuació té un cost molt baix i no hi ha finançament extern. S'utilitzen els recursos humans i la infraestructura amb que compten els menjadors de les escoles, i s'ha tractat d'aprofitar els espais de coordinació i els canals de comunicació entre els menjadors i les direccions de les escoles que ja existien.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	L'Assemblea Popular de Mollet del Vallès es va interessar en el projecte quan es va assabentar que s'estava implementant a l'escola del municipi que treballa amb Ecomenja, i va tractar de fer-lo extensiu a la resta d'escoles de la ciutat. Tanmateix, es va trobar amb reticències per part d'algunes AMPES que tenien por a la responsabilitat que els pogués recaure per algun ús incorrecte del menjar per part d'alguna família que derivés en alguna intoxicació. En aquest context, l'Ajuntament de Mollet va proposar a les empreses que gestionen els menjadors escolars del municipi que aportin de manera voluntària dos o tres menús a les famílies desfavorides que no tenen beca menjador. Ecomenja ha decidit no participar d'aquesta iniciativa en aquests termes per no duplicar unes dotacions que han de venir de les administracions, i seguirà oferint a les famílies desfavorides de les escoles amb les que treballa l'excedent alimentari a través del projecte Carmanyola Solidària. Així mateix, consideren que és una llàstima que les altres empreses no donin un ús als excedents alimentaris que generen.
AVALUACIÓ	
Valoració general	És una mesura eficaç de lluita contra el malbaratament alimentari als menjadors escolars i de pal·liació de la pobresa alimentària que a més evita l'estigmatització de les persones empobrides. Tan des del punt de vista de les famílies receptores com des d'Ecomenja, la valoració és molt positiva.
Debilitats	Al ser una mesura que s'implementa amb molta discreció per evitar l'estigmatització de les famílies beneficiàries, no contribueix a visualitzar que hi ha famílies que necessiten accedir a beques menjador i no ho fan i que hi ha iniciatives que poden contribuir a donar resposta a la situació d'emergència alimentària posant en pràctica la solidaritat i combatent, alhora, el malbaratament d'aliments a les cuines de les escoles.
Amenaces	Com ha passat a Mollet del Vallès, les administracions locals i les altres empreses que gestionen menjadors escolars poden fer front comú per seguir invisibilitzant les pràctiques d'aquestes empreses que generen malbaratament alimentari, menystenir les propostes que miren de posar-hi solució fomentant un ús social dels aliments excedentaris i promoure que les empreses o la societat civil facin arribar aliments a la població més desfavorida per mitjà de pràctiques assistencials, quan són les administracions públiques les que haurien de garantir el dret a l'alimentació de tota la població.
Fortaleses	Per posar en marxa la iniciativa no ha calgut assumir despeses relacionades amb l'habilitació de noves infraestructures o contractació de nou personal sinó que s'han aprofitat infraestructures, personal i espais de coordinació que ja existien, de manera que s'optimitza l'ús dels recursos amb els que es compta.
Oportunitats	En el context actual de creixent interès social pel malbaratament alimentari i el malestar social que genera la no concessió per part de les administracions públiques de beques menjador a totes les famílies que ho necessiten, la comunitat educativa podria exigir que les administracions públiques fomentin la generalització d'iniciatives com aquesta.
Aprenentatges	És possible implicar a tots els agents d'una escola en la gestió i aprofitament dels excedents d'aliments que es generen a la cuina de l'escola per ajudar en clau de solidaritat i no de beneficència a cobrir algunes de les necessitats de les famílies més desfavorides de l'escola.
Contacte/web	joan.ecomenja@gmail.com

8.1.3. La Trobada, el restaurant del temps

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	La Trobada, el restaurant del temps
Persona entrevistada	Pau Consola, coordinador de la Trobada. Entrevista realitzada el 12 de març del 2014.
Àmbit territorial	Terrassa, Vallès Occidental
Antecedents i gestació del projecte	L'existència prèvia d'ALEI (Associació Local d'Entitats per la Inclusió) és el que va permetre que es gestés el projecte. ALEI es va inspirar en una experiència belga que treballa amb persones amb risc d'exclusió i combina banc del temps i Abastiment Alimentari. Per tal de desenvolupar el projecte, l'assemblea d'ALEI va designar una comissió que va assumir el disseny del projecte i fer-ne el seguiment quotidià.
Data inici	Maig 2013
Objectius	Possibilitar que persones que es troben al llindar de l'exclusió social tornin a sentir-se útils i capaces, millorin les seves capacitats i la seva autoestima, s'empoderin i facin almenys un àpat equilibrat al dia, de dilluns a divendres.
Descripció	Restaurant comunitari o “del temps” que obre tots els migdies de dilluns a divendres i on van a dinar tant “clients del temps” com “clients convencionals”. Els primers són persones amb atur de llarga durada i risc d'exclusió social que s'incorporen al projecte amb la finalitat d'ocupar el seu temps treballant al restaurant, i de tenir garantit almenys un àpat equilibrat al dia. Cada dia van a dinar al restaurant uns 40 clients del temps i cadascun d'ells treballa al restaurant un dia a la setmana. En el moment d'incorporar-se al projecte i abans de començar a treballar com a cambrers al restaurant aquestes persones reben un curs bàsic d'hostaleria de nou hores. Per altra banda, hi ha els “clients convencionals”, que paguen 7,5 euros pel dinar.
ACTORS	
Impulsors	ALEI, Associació Local d'Entitats per la Inclusió. Xarxa formada per entitats molt diverses de Terrassa que treballen i/o col·laboren en l'atenció i acompanyament a diferents col·lectius vulnerables, i en la construcció de xarxes comunitàries, de bon veïnatge i d'ajuda mútua. La majoria són entitats d'acció social però també hi ha entitats del moviment cultural i veïnal.
Equip tècnic	Un gerent, un coordinador, dues cuineres, un responsable de comunicació i un conserge.
Perfil dels participants	Al restaurant hi van a dinar dos tipus de clients. Per una banda els “clients del temps”, els clients del temps són persones amb atur de llarga durada que han perdut el contacte amb les seves famílies i estant entrant en una dinàmica d'exclusió social. Sota criteris d'accés enfocats a la nova pobresa, els Serveis Socials de l'Ajuntament, les pròpies entitats d'ALEI i altres programes de l'ajuntament deriven les persones que esdevindran clients del temps al restaurant. En principi s'incorporen al projecte per a participar-hi un mínim de quatre mesos o fins que trobin una sortida a la situació delicada que enfronten en el moment de la incorporació. Després d'un procés d'acolliment i de rebre tota la informació sobre el funcionament del projecte, els usuaris signen un compromís de voluntariat conforme faran unes hores de feina a canvi dels àpats.
Altres agents participants	Al restaurant, a més de l'equip tècnic, els clients del temps, també hi treballen alguns voluntaris. Per altra banda, algunes entitats d'ALEI formen part de la Comissió de Seguiment i tant aquestes com algunes altres proposen cursos o activitats per a que hi participin els clients del temps de la Trobada.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	

Paper de la participació	Nou mesos després de posar en marxa el projecte, van realitzar un procés participatiu per avaluar la marxa de l'experiència que havia estat proposat per estudiants del Màster en Intervencions Socials i Educatives de la UB, en el marc d'una assignatura de participació social. Aquest procés ha servit per definir noves línies de treball i concretar alguns canvis.
Preses de decisions	Les decisions estratègiques les pren en assemblea la comissió coordinadora designada per ALEI, que està integrada per algunes entitats de la xarxa. Les decisions relatives a la marxa quotidiana del restaurant les pren l'equip tècnic, el qual fomenta la participació dels clients del temps i mira de tenir en compte les seves opinions i propostes.
Qualitat dels aliments	La Trobada ofereix àpats equilibrats, aposta pels productes frescos, compra la matèria prima a establiments locals i ofereix cafè de comerç just i vi ecològic. Tanmateix, els aliments que empra per preparar els menús no acostumen a ser de producció local ni de temporada i només en algunes ocasions empra verdures i fruites ecològiques.
Recursos	El projecte va arrencar amb un capital inicial de 100.000 euros que van ser donats per La Fundació La Marató de TV3. El local i altres instal·lacions van ser aportades per entitats d'ALEI. El 2014 la Fundació La Caixa va aportar uns 35.000 euros. A part, hi ha mecenes, tant particulars com empreses del municipi, que també aporten diners i des de la Trobada busquen recursos activament, sobretot a través de subvencions públiques i concursos. A part de les donacions i les subvencions, la principal font d'ingressos del projecte és la pròpia activitat de restauració. El menú ara per ara té un preu de 7,5 euros, el qual és abonat pels clients convencionals; per l'Ajuntament, que paga els menús que el restaurant serveix als clients del temps que venen derivats des de serveis socials; i per les entitats d'ALEI, que paguen els dels clients del temps que han derivat al restaurant elles mateixes. Malgrat tots aquests ingressos, el projecte no és viable econòmicament i s'espera que en dos anys més es pugui consolidar.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	El projecte promou el treball en equip i el suport mutu entre els clients del temps, les persones voluntàries i les que integren l'equip tècnic; i combat l'estigmatització al fer del restaurant un espai igualitari: quan no tenen torn de feina, els clients del temps van a dinar al restaurant com qualsevol altre client.
AVALUACIÓ	
Valoració general	La gran majoria de les cent persones en risc d'exclusió social que s'han beneficiat del projecte durant el seu primer any d'existència han protagonitzat un procés d'apoderament espectacular. Això ha fet que el projecte estigui tenint un impacte important a nivell de ciutat, sobretot en la manera de treballar dels tècnics dels Serveis Socials de l'Ajuntament, els quals estan trencant amb les dinàmiques assistencialistes amb que venien treballant fins ara al veure els bons resultats que està donant el treball social que desenvolupa la Trobada.
Debilitats	El projecte encara no és sostenible a nivell econòmic, sinó que depèn de fonts de finançament externes, i la previsió és que no comenci a ser viable fins l'any 2016. Per altra banda, el coordinador està molt sobrecarregat de feina i no pot fer un seguiment més individualitzat dels beneficiaris, tot i que seria necessari. Per últim, la forma de funcionar endogàmica, tancada i quadriculada de les entitats i del propi Ajuntament és un obstacle important que, no obstant s'està aconseguint salvar "a base de picar pedra".
Amenaces	La principal amenaça és que la situació de crisi econòmica s'aguditzi, fet que podria provocar que l'Ajuntament retallés la partida que destina a emergència social i/o que els "clients convencionals" minvessin.
Fortaleses	El principal actiu del projecte és la xarxa, les entitats, la base social amb que compta. La majoria dels "clients convencionals" del restaurant són membres d'alguna entitat d'ALEI. També destaca la bona relació i el vincle que s'ha establert amb els tècnics/ques de Serveis socials de l'Ajuntament.
Oportunitats	Integrar-se en el Pla de l'Anella Verda de Terrassa, iniciativa de cogestió ciutadana del territori periurbà en el marc, mitjançant la realització d'un hort social vinculat al restaurant. L'hort social aportaria producte local, ecològic i de temporada al restaurant, reduiria els seus costos de funcionament, possibilitaria que es doblés el nombre de persones en risc

	d'exclusió beneficiàries, les quals a més podrien autoabastir-se parcialment d'hortalisses, i implicaria enfortir els llaços amb la comunitat.
<i>Aprentatges</i>	Situar-se al costat de les persones en risc d'exclusió i treballar amb elles des de la creença que tenen autonomia per decidir i capacitats per sortir de la situació en que estan és transformador, doncs possibilita que aquestes persones s'empoderin.
<i>Contacte/web</i>	http://latrobada.drupalgardens.com/

8.1.4. Menjador Social de Mollet del Vallès

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Menjador Social de Mollet del Vallès
Persona entrevistada	Francisco Amaya, coordinador del menjador social. Entrevista realitzada el 28 de març del 2014.
Àmbit territorial	Mollet del Vallès, Vallès Oriental
Antecedents i gestació del projecte	La idea del menjador social surt de la Taula de Solidaritat de Mollet, on Càritas hi participa, donant servei a la gent més exclosa de Mollet del Vallès. Els horts socials apareixen posteriorment, a partir del menjador, per oferir un espai lúdic i relacional a les persones en risc d'exclusió o en situació de pobresa severa, juntament amb altres activitats paral·leles com el taller de bicicletes o el cinema.
Data inici	Menjador: 2011. Hort comunitari: 2012
Objectius	Per mitjà del projecte de menjador social es busca donar suport alimentari bàsic a persones en situació de pobresa severa i a persones amb malaltia mental que tenen dificultats per cobrir aquesta necessitat bàsica i, alhora, oferir a aquestes persones un espai on puguin recuperar la seva autoestima teixir vincles relacionals i socials. Per mitjà del projecte d'hort social es pretén oferir als usuaris del menjador que decideixen participar en aquest projecte i a altres usuaris dels Serveis Socials de l'Ajuntament de Mollet un espai de relació i de trobada i una forma d'ocupar el seu temps i d'adquirir hàbits saludables.
Descripció	El menjador social, que està situat al barri de Pla Lledó, un dels més empobrits de la ciutat, ofereix un menú de migdia i un entrepà pel vespre a 35 persones. Si ho desitgen, aquestes persones poden a més participar a diferents activitats que Càritas ofereix. Una d'aquestes activitats consisteix en participar en la gestió col·lectiva d'una parcel·la de 400 m2 que forma part dels horts municipals que l'ajuntament gestiona a Gallecs. En el moment de fer l'entrevista, 10 usuaris del menjador social participaven en aquest projecte d'hort social. Aquestes 10 persones es troben d'hora al matí al menjador, caminen junts una mitja hora fins l'hort, esmorzen junts a l'hort i treballen junts la parcel·la fins l'hora de dinar, moment en que tornen al menjador i fan allà l'àpat del migdia.
ACTORS	
Impulsors	Càritas parroquial de Mollet i Consorci Sanitari de la ciutat.
Equip tècnic	Pel menjador compten amb una persona coordinadora i 4 o 5 voluntaris diferents per dia. A l'hort hi ha una persona coordinadora i 4 monitors voluntaris.
Perfil dels participants	Els usuaris del menjador són persones en situació de pobresa severa, malalts mentals, persones sense sostre i persones sense família, entre altres perfils. Aquestes persones esdevenen usuàries del menjador a partir de la seva vinculació amb Càritas o d'una derivació per part dels Serveis Socials de l'Ajuntament o el centres de salut mental de Mollet. El procés de cada usuari és seguit per un educador social o per un metge en funció de quina institució l'ha derivat. Els responsables del menjador i l'hort realitzen reunions de

	coordinació amb els tècnics de Serveis Socials de l'Ajuntament i el personal dels centres de salut que realitzen el seguiment dels usuaris.
Altres agents participants	Els voluntaris de Càritas parroquial de Mollet, que en el moment de fer l'entrevista eren una trentena. Alguns veïns de Plana Lledó que tenen horts d'autoconsum s'han autoorganitzat per fer arribar al menjador els excedents que tenen a l'estiu. Un dia a la setmana, acumulen els excedents que volen donar al menjador a dos bars del barri que també han accedit a col·laborar.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	Els usuaris tenen poc marge de participació i d'implicació en la gestió del menjador o de l'hort. Puntualment s'impliquen en la realització d'algunes tasques, com ara la recollida de les donacions de botigues i fleques pels esmorzars que fan a l'hort.
Preses de decisions	Les decisions estratègiques relacionades amb ambdós projectes són preses pel coordinador del menjador social. Les decisions relacionades amb la marxa quotidiana del projecte d'hort són preses per la coordinadora del projecte.
Model Productiu	La parcel·la d'hort es cultiva segons els principis de l'agricultura ecològica.
Accés a la terra	La parcel·la d'hort que gestionen ha estat cedida per particulars que participen al programa d'horts municipals.
Qualitat dels aliments	Els menús els subministra una empresa de càtering que, en general, treballa amb matèria prima que no és de temporada, ni local, ni ecològica. Tanmateix, el menjador també s'abasteix de la producció ecològica, local i de temporada de l'hort social, i de la verdura local i de temporada que donen al menjador els veïns de Plana Lledó que cultiven horts d'autoconsum i tenen accedents.
Recursos	Els projectes es financen per mitjà de donacions d'empreses i particulars i de subvencions públiques. Pel que fa a les instal·lacions, el local on funciona el menjador és de Càritas, i l'hort està en terrenys municipals.
Importància dimensió productiva	La principal funció dels horts és que els usuaris comptin amb un espai de socialització, que puguin ocupar el seu temps realitzant una activitat amb potencial terapèutic i que adquireixin hàbits saludables.
Destí de la producció	Una part de la producció de les hortes es destina al menjador social i una altra al banc d'aliments del barri.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	Càritas vehicula la seva activitat d'incidència sociopolítica a través de la Taula de Solidaritat de Mollet, espai de coordinació en el que conflueix amb altres entitats de perfils diversos de la ciutat per lluitar contra la pobresa.

AVALUACIÓ

Valoració general	Positiva. El projecte de menjador social està contribuint a cobrir les carències alimentàries de 35 persones usuàries. L'hort social possibilita que 10 d'aquestes persones comptin amb un espai de socialització, aprenguin a treballar i funcionar en grup i adquireixin hàbits saludables realitzant un activitat amb potencial terapèutic com és treballar la terra. Ambdós projectes són ben vistos pels veïnats, fins el punt que alguns veïns col·laboren amb el menjador donant els excedents dels seus horts d'autoconsum.
Debilitats	En el menjador no es qüestiona l'origen dels aliments i no es promou que els usuaris s'impliquen en la gestió del menjador, reproduint certes dinàmiques d'assistencialisme.
Amenaces	Que s'acabin les donacions per a la compra dels menús del menjador o que finalitzi la cessió dels terrenys dels horts urbans.
Fortaleses	A part de donar resposta a les deficiències alimentàries dels usuaris del menjador, en el

	<p>marc d'aquest projecte s'ofereixen tallers i la possibilitat de participar en altres activitats, com l'hort, que permet un espai de relació entre els usuaris distès i a l'aire lliure. Les persones que participen a l'hort no s'impliquen en aquesta activitat de manera aïllada sinó que ho fan dins de programes de seguiment i avaluació individualitzats que supervisen tècnics dels serveis socials i personal mèdic dels centres de salut.</p>
<i>Oportunitats</i>	<p>Tenir un espai agrari com Gallecs al costat que permeti la cessió de nous terrenys i fins i tot la possibilitat de crear un grup d'autoocupació en la producció agrícola.</p>
<i>Aprenentatges</i>	<p>Una activitat formativa quan està destinada a persones que no tenen les necessitats bàsiques cobertes, és difícil de compatibilitzar amb el temps que necessiten per resoldre aquestes necessitats. Sovint no poden assumir el compromís que representa.</p>
<i>Contacte/ web</i>	<p>http://www.caritasbcn.org/ca/on_som</p>

8.1.5. Vals de mercat municipal de Barberà del Vallès

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Vals de mercat municipal de Barberà del Vallès
Persona entrevistada	Sílvia Costa, Sílvia Garcia i Marta Miró, tècniques de la secció de Benestar Social i Salut de l'Ajuntament de Barberà del Vallès. Entrevista realitzada el 7 de maig del 2014.
Àmbit territorial	Barberà del Vallès, Vallès Occidental
Antecedents i gestació del projecte	El contacte amb persones usuàries de les Entitats distribuïdores d'Aliments de Barberà del Vallès va despertar en l'equip dels Serveis Social Bàsics de Benestars Social de l'Ajuntament de Barberà del Vallès la consciència que el servei que oferien aquestes entitats, tot i jugar un paper important, no contribuïa a dignificar la situació de les persones usuàries, i que en els aliments que es distribuïen hi havia una presència gairebé nul·la de producte fresc. Alhora, es donava la situació de que a les activitats de promoció d'una alimentació saludable que organitzava la secció de Benestar Social i Salut de l'ajuntament no hi assistien gaires persones. Davant d'aquesta situació, van proposar al cap de de l'àrea, per una banda, la creació de grups de treball sobre consum responsable d'aliments dirigits a persones amb dificultats econòmiques; i, per altra banda, el projecte de vals de mercat, el qual havien dissenyat elles mateixes.
Data inici	2008
Objectius	Complementar amb producte fresc l'ajuda alimentària que el Banc d'Aliments del municipi ofereix a les persones amb recursos econòmics insuficients. Facilitar l'accés a una alimentació saludable. Dignificar la situació de les persones que necessiten ajuda alimentària i fomentar el seu apoderament i autonomia. Crear vincle amb i fer seguiment de les persones que necessiten ajuda alimentària. Visualitzar i dignificar la pobresa i altres problemàtiques socials.
Descripció	En el marc d'aquest projecte, les treballadores de la secció de Benestar Social i Salut de l'Ajuntament de Barberà del Vallès entreguen a persones amb recursos econòmics insuficients i mancances alimentàries vals de compra que poden emprar en alguns comerços determinats del mercat municipal. Es tracta d'establiments de venda de verdura, fruita, peix, carn i congelats. A cada persona se li assigna un nombre de vals al mes en funció de la seva situació familiar i social i se li realitza un monitoreig personalitzat per part de les tècniques de referència. La finalitat d'aquest és fomentar que les beneficiàries adquireixin hàbits de compra conscient i tinguin una dieta equilibrada i saludable. El reglament estableix que en un mateix establiment cada persona pot gastar 2 vals per compra com a màxim (un val equival a 10 euros), així com un preu màxim per Kg per als diferents tipus de productes que poden comprar. Els usuaris del programa poden participar a més en activitats complementàries que impulsen des de la mateixa secció de l'ajuntament. D'entre aquestes, destaquen, per una banda, el "Grup socioeducatiu d'alimentació sostenible", en el marc del qual es realitzen reunions periòdiques per parlar sobre alimentació i altres aspectes quotidians amb l'objectiu de fomentar el suport mutu, la solidaritat, hàbits saludables i dinàmiques positives en les persones beneficiàries. Per altra banda, també es realitza periòdicament el "Taller de cuina d'aprofitament", per mitjà del qual es pretén que les persones beneficiàries comparteixin estratègies d'optimització dels aliments que adquireixen, i treballin habilitats comunicatives.
ACTORS	
Impulsors	Seccions de Benestar Social i Salut de l'Ajuntament de Barberà.

Equip tècnic	Consta de tres equips que es divideixen el territori del municipi. Cada equip està compost per dues treballadores socials i una educadora social. A més, hi ha una educadora alliberada que s'encarrega d'infància, el cap de la secció de Benestar Social i Salut i una tècnica de salut especialitzada en nutrició que fa una tasca educativa sobre alimentació saludable.
Perfil dels participants	Persones amb recursos econòmics i/o socials insuficients que pateixen mancances alimentàries. Entre elles, hi ha tan persones nouvingudes com autòctones, persones amb fills o sense, amb hàbits de compra i alimentació saludables o sense, etc.. En principi, totes les famílies beneficiàries de vals d'alimentació són també usuàries de les entitats distribuïdores d'aliments ja que el programa està pensat per complementar amb producte fresc els aliments que faciliten les entitats distribuïdores d'aliments.
Altres agents participants	Parades del mercat municipal que decideixen participar després que des de Benestar Social s'hagi explicat en detall a les persones encarregades del negoci com funciona el projecte (motivacions i objectius, ingressos complementaris que els podria aportar, despesa mensual mitjana per establiment que representa el projecte per l'ajuntament, diferents perfils d'usuaris, normativa, etc.).
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	En el disseny del projecte no van participar agents externs a la secció de Benestar i Salut.
Presa de decisions	En funció del perfil de cada persona i dels recursos disponibles, l'equip tècnic, en funció d'uns indicadors econòmics i socials establerts, decideix a qui se li proposa entrar al projecte, quants vals s'assignen a cada família beneficiària i a qui és pertinent proposar que participi en les activitats complementàries. Les decisions estratègiques són preses pel cap de la secció de Benestar i Salut tenint en compte el criteri i l'opinió de l'equip d'educadores i treballadores que gestiona el projecte i realitza el seguiment de les persones beneficiàries.
Qualitat dels aliments	El projecte promou que les persones beneficiàries tinguin un accés a una dieta més equilibrada i saludable, sobretot per mitjà del consum d'aliments frescos. Amb tot, no inclou mecanismes per promoure el consum de productes de temporada, locals o ecològics.
Recursos	Els recursos amb que compta el projecte provenen de la partida d'ajut a l'emergència social dels pressupostos municipals. L'any 2013 es van destinar 75.980 euros.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	De manera paral·lela a la implementació del projecte, des de la secció de Benestar Social i Salut s'intenta enfortir les iniciatives socials de base que tracten de donar resposta a les mancances alimentàries de la població.
AVALUACIÓ	
Valoració general	Molt bona. A l'inici, algunes usuàries i paradistes del mercat van fomentar certa rumorologia que qüestionava els criteris que emprava l'ajuntament a l'hora de seleccionar les persones beneficiàries del projecte, així com la idoneïtat del mateix. Tanmateix, amb el temps el projecte ha anat tenint cada cop més bona acollida i, actualment, en general, tant les paradistes com les usuàries del mercat el valoren positivament. Pel que fa al nombre de persones beneficiàries, l'any 2013 es van donar vals a 815 persones; i, fins ara, s'han fet dues edicions del Grup socioeducatiu d'alimentació sostenible en les que han participat un total de 30 persones, i també dues edicions del Taller de cuina d'aprofitament en les que també han participat un total de 30 persones.
Debilitats	Quan les situacions econòmiques fràgils de les persones beneficiàries es cronifiquen, l'ajuda deixa de ser una resposta d'emergència i genera dependència en la persona receptora. Els recursos són limitats i això fa que l'equip tècnic no pugui donar a les beneficiàries tots els vals que necessitarien per cobrir les seves mancances alimentàries. En alguns casos, els vals ja no són una ajuda complementària, sinó que sovint són l'única ajuda que reben les persones beneficiàries. Manquen recursos per donar resposta a la situació de pobresa actual, que s'ha generalitzat. El mal ús puntual dels vals per part dels usuaris (intentar vendre els tiquets, comprar productes que no són de primera necessitat, etc.).

<i>Amenaces</i>	<p>La possibilitat de que, atida per la generalització de les situacions de fragilitat econòmica, torni a repuntar la rumorologia insolidària que en el seu moment es va estendre pel mercat. Les retallades i/o les privatitzacions del serveis públics.</p> <p>El viratge conservador de la legislació vigent o venidora (Llei Montoro, Llei Dependència...) pot suposar que els serveis socials no es considerin o de facto no acabin sent universals, o que facin un gir cap a la beneficència.</p>
<i>Fortaleses</i>	<p>Els tallers i els grups socioeducatius empoderen i permeten que els propis usuaris prenguin decisions, malgrat només se'n beneficien un 30% de les persones que reben els vals.</p> <p>El projecte de vals de mercat aporta dignitat als beneficiaris, que van a comprar a la plaça com tothom, i poden triar.</p> <p>Els responsables de la secció de Benestar i Salut creuen més en el projecte de vals pel mercat del que ho feien a l'inici.</p>
<i>Oportunitats</i>	<p>Reforçar la col·laboració amb iniciatives socials de resposta a les mancances alimentàries que ja funcionen, com ara el projecte Coberts (reciclatge d'aliments que gestionen els propis usuaris) o Cal Mosquit (hort comunitari on es podrien fer tallers d'hort d'autoconsum i/o proveir d'hortalisses al taller de cuina que promou l'Àrea de Benestar Social i Salut).</p>
<i>Aprenentatges</i>	<p>Enlloc de fer xerrades tipus que no acaben de donar resposta a les necessitats específiques de ningú cal adaptar els tallers als usuaris, partint de l'interès i les potencialitats dels participants.</p> <p>Per donar resposta als problemes socials de la població cal combinar l'atenció i el seguiment individualitzat amb el treball en grup.</p>
<i>Contacte/web</i>	<p>www.bdv.cat</p>

8.1.6. Xarxa d'Aliments de l'Assemblea de la Vila de Gràcia

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Xarxa d'Aliments de l'Assemblea de la Vila de Gràcia
Persona entrevistada	Maria Llop i Andrea Ramírez, membres de l'Assemblea de la Xarxa d'Aliments de Gràcia. Entrevista realitzada el 15 d'abril del 2014.
Àmbit territorial	Vila de Gràcia, Barcelona, Barcelonès
Antecedents i gestació del projecte	Arrel de l'experiència del 15M, alguns membres de l'Assemblea de la Vila de Gràcia amb perfils diversos van decidir impulsar una iniciativa d'autoorganització que connectés amb les necessitats reals del barri. Van interessar-se pel tema de l'alimentació com a eina per crear una xarxa de suport mutu, solidaritat i posicionament contra el malbaratament i la sobreproducció d'aliments. Algunes persones es van motivar per raons polítiques, d'altres per necessitat i d'altres perquè ja estaven reciclant individualment. Així va sorgir un projecte de reciclatge d'aliments de manera col·lectiva.
Data inici	2012
Objectius	L'objectiu de la xarxa no és tan donar una solució a la pobresa, sinó més aviat construir un grup que aprengui a organitzar-se per resoldre col·lectivament problemes o inquietuds al voltant de l'alimentació que en general són enfrontats de manera individual. Per mitjà de la creació de la xarxa també es pretén fomentar l'autoaprenentatge col·lectiu, l'apoderament progressiu de les persones, realitzar accions de denúncia envers el sistema econòmic, que afavoreix tant la sobreproducció d'aliments com la pobresa, i establir una relació horitzontal d'intercanvi amb els botiguers del barri.
Descripció	Es tracta d'una iniciativa d'autoorganització protagonitzada per persones amb perfils diversos de la Vila de Gràcia que han creat una xarxa de suport mutu i solidaritat per autoabastir-se col·lectivament d'aliments. Actualment la xarxa obté principalment fruita i verdura, pa i iogurts gràcies als acords a que ha arribat amb uns quinze comerços del barri. Aquests acords en general es concreten en relacions d'intercanvi segons les quals alguns membres de la xarxa realitzen periòdicament tasques a les botigues a canvi d'accedir regularment als seus excedents alimentaris. En el cas de dos comerços d'hortalisses que compten amb producció pròpia, també van a treballar a les seves hortes ecològiques un cop per setmana a canvi d'algunes cistelles de verdura. Totes les tasques que cal realitzar cada setmana per garantir el bon funcionament de la xarxa (anar a buscar els aliments a les botigues, treballar als horts, facilitar l'assemblea, fer les caixes de productes, netejar l'espai, rebre les persones noves, acompanyar la mainada durant l'assemblea, gestionar el correu electrònic...) tenen caràcter rotatiu i són distribuïdes i assumides voluntàriament en l'assemblea setmanal, que té lloc els dimarts a la tarda.
ACTORS	
Impulsors	4 persones de l'Assemblea de la Vila de Gràcia
Equip tècnic	No n'hi ha. Es tracta d'un projecte assembleari en el que tot es fa entre totes.
Perfil dels participants	La xarxa és un espai obert: l'únic requisit per entrar-hi és compartir els seus principis i valors, i participar en les tasques que en garanteixen el funcionament. Actualment la xarxa està integrada per 30 unitats de convivència que s'han vinculat a la iniciativa per motivacions polítiques i/o per necessitat. Es tracta de persones amb perfils molt diversos pel que fa a l'edat, origen, situació habitacional (sense sostre, llogaters, okupes...) i laboral (aturades, assalariades...), etc. Per arribar a gent no organitzada del barri, a l'inici les impulsores de la iniciativa van repartir informació a l'INEM i al CAP i van organitzar tasts de menjar a les places per presentar el projecte. En general, el grup està força cohesionat i

	funciona entorn a valors i pautes d'organització que generen consens. Les persones que no s'han sentit còmodes, han deixat de participar.
Altres agents participants	Amb els altres grups de treball de l'Assemblea de la Vila s'està construint una xarxa de suport mutu al barri en el marc de la qual els col·lectius treballen conjuntament per donar resposta a temes com l'habitatge, la criança compartida, etc. També hi ha relació amb altres col·lectius del barri i es participa en projectes comuns com ara el Plat de Gràcia, com la creació d'un hort urbà, la revista La Metxa o els mercats d'intercanvi.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	Enlloc de partir d'una idea tancada i molt elaborada de com havia de ser la xarxa i per a què havia de servir, els seus objectius i funcionament actual són resultat d'un procés d'avaluació i reformulació constant que es realitza de manera participativa a mesura que es va incorporant gent nova i es van fent jornades per repensar la xarxa. Sobretot al principi, quan arribava algú nou a l'assemblea sempre se li preguntava com s'havia sentit i si canviaria alguna cosa del funcionament del projecte.
Presa de decisions	Les decisions relatives als aspectes quotidians de funcionament (repartiment de tasques, etc.) es prenen a l'assemblea setmanal. Quan hi ha qüestions a debatre, es fan petits grups per parlar del tema i després es posa en comú per tal de prendre una decisió. Quan es volen abordar qüestions més de fons relatives als objectius o al funcionament s'organitzen jornades de reflexió que permeten debatre amb més temps i profunditat.
Qualitat dels aliments	Tot i que dues de les 15 botigues amb les que treballen tenen horta pròpia de producció ecològica, la xarxa prioritza lluitar contra el malbaratament aprofitant aliments que es llançarien independentment de com i on hagin estat produïts o si són de temporada.
Recursos	Per fer les assemblees i el repartiment dels aliments, la xarxa compta amb el local del Banc Expropiat de Gràcia, que va ser okupat l'octubre del 2011 després d'haver estat cinc anys abandonat. En el moment de la seva creació, l'Assemblea de la Vila va fer una donació de 50 euros. Actualment, la xarxa s'autofinança per mitjà d'un pot a donatiu lliure que s'habilita quan es realitzen dinars al carrer. Els diners s'utilitzen bàsicament per cobrir les despeses de transport de les persones que van a treballar als horts setmanalment. Per mitjà de la participació en la Xarxa d'Intercanvi de Gràcia s'aconsegueixen alguns productes o serveis, com ara fotocòpies.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	Realitzen accions de denúncia sobre el malbaratament alimentari i l'especulació amb els aliments. S'han fet articles de difusió a diverses revistes i sovint la xarxa surt al carrer per organitzar dinars popular o fer xerrades. Es realitza una tasca pedagògica amb les botigues per promoure que aprofitin al màxim el menjar i llencin el mínim. Té especial valor el fet que persones amb dificultats per tenir una alimentació adequada i que mai abans havien estat organitzades participin en un projecte assembleari col·lectiu d'autoorganització com aquest.
AVALUACIÓ	
Valoració general	Molt bona. Quan es va començar a crear la xarxa ningú no s'imaginava que un any i mig després hi hauria 30 unitats de convivència participant-hi, que el projecte estaria tan consolidat i que hauria servit d'inspiració per a la creació de xarxes d'aliments similars a altres barris de Barcelona.
Debilitats	Hi ha hagut persones d'origen africà o de l'Europa de l'est que han participat de la xarxa però finalment no han volgut quedar-s'hi. Alhora, veïnes del barri que clarament podrien formar part de la xarxa, no acaben d'integrar-se.
Amenaces	La principal amenaça del projecte és el procés de desallotjament del Banc Expropiat que està en curs. El projecte continuarà si el desallotjament es produeix però cal dir que seria difícil reproduir les sinergies i l'impacte que el projecte ha tingut al Banc per la singularitat de l'espai, ja que es tracta d'un lloc molt cèntric del barri per on passa molta gent i que té

	molta visibilitat.
<i>Fortaleses</i>	L'obertura del projecte: és un espai on tothom hi és benvingut. Estar al Banc Expropiat permet que molta gent que passa per l'espai conegui la xarxa.
<i>Oportunitats</i>	Els projectes que s'estan realitzant amb altres col·lectius del barri, concretament la proposta de l'hort comunitari, faria que la xarxa fos més visible i es poguessin incorporar més persones.
<i>Aprentatges</i>	És important que el projecte sigui obert i horitzontal, per facilitar la participació de tothom. És molt important que tothom se senti part del projecte. Comptar amb un ventall de tasques senzilles que qualsevol persona pot fer facilita la participació. Estar oberts a noves propostes de funcionament fa que el projecte creixi i canviï contínuament i que s'adapti molt millor a les possibilitats, forces i necessitats de les persones que en formen part.
<i>Contacte/web</i>	xarxalimentsgracia@gmail.com http://assembleadegracia.com/blog/grups-de-treball-de-lassemblea

8.2. Iniciatives d'Agricultura Social

8.2.1. Comissió d'horts d'ECOL3VNG

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Comissió d'horts d'ECOL3VNG
Persona entrevistada	Ton Dalmau, coordinador de l'associació ECOL3VNG (ecosistema econòmic ecològic local). Entrevista realitzada el 2 d'abril del 2014.
Àmbit territorial	Vilanova i la Geltrú, Garraf
Antecedents i gestació del projecte	L'any 2009 a Vilanova van posar en marxa Transició VNG (Vilanova en Transició) amb l'objectiu de promoure alternatives solidàries i sostenibles al capitalisme. Es van crear tres comissions de treball: el grup de rumiadors i rumiadores, el d'activació de terres i el de la moneda social. Un dels fruits va ser la creació de l'associació ECOL3VNG l'any 2011, la finalitat de la qual és posar en marxa la "Turuta" un sistema econòmic complementari a l'euro per mitjà del qual es vol afavorir tot allò al que l'euro no dona suport, per exemple aprendre a conrear la terra. Poc a poc, el grup d'horts també ha anat avançant. A Vilanova, la terra agrària està molt fragmentada i hi ha força terrenys que estan abandonats o infrautilitzats. En aquest context, el grup d'horts va començar a buscar terres en desús i persones que tinguessin ganes de treballar-les.
Data inici	El 2009 es comença a parlar amb particulars i amb l'ajuntament, però no és fins al 2010 que s'aconsegueix la primera cessió d'un terreny, propietat d'un dels membres.
Objectius	Activar terres en desús per a l'autoproducció de forma col·lectiva. Aprendre i experimentar amb horticultura de regadiu i de secà. Crear Turutes dins de l'associació per a generar dinamisme dins del mercat local de la moneda social.
Descripció	La comissió d'activació de terres i horts d'ECOL3VNG identifica terres en desús, es posa en contacte amb els seus propietaris i amb gent interessada en cultivar hortes de forma col·lectiva, posa en contacte a uns i altres i mira de facilitar que ambdues parts arribin a acords de cessió, sota el paraigua de l'associació. Actualment, la comissió d'horts està integrada per tres grups cadascun del quals gestiona un petit terreny, dos d'horta i un de secà. Les hores de feina que els socis dediquen a treballar als horts generen moneda social (a raó de 10 turutes per hora) i hortalisses per l'associació. Les turutes que els socis generen treballant en aquest tipus de projectes serveixen per eixugar el deute que el projecte té amb l'associació, que en el seu moment va fer un préstec per posar-los en marxa. Quan el deute està eixugat, les turutes que es generen van a parar a un fons que serveix per finançar nous projectes de l'associació.
ACTORS I ÒRGANS DE DECISIÓ	
Impulsors/es	La comissió d'activació de terres i horts de l'entitat ECOL3VNG.
Equip tècnic	A cada grup d'hort hi ha una persona que assumeix tasques de coordinació del grup i de comunicació amb l'associació.
Perfil dels participants	Persones d'edats i perfils professionals diversos, la majoria autòctons, amb consciència de transformació en major o menor mesura. Algunes d'aquestes persones estan a l'atur o en situació econòmica difícil. En general, als grups hi ha força rotació de participants.
Altres agents participants	Els propietaris particulars dels terrenys. A l'inici es va contactar amb l'ajuntament per valorar la possibilitat d'accedir a terrenys públics, però de moment la proposta no ha prosperat.

Paper de la participació	Tot i que cada grup té la seva manera de fer i sovint les persones amb més experiència en el cultiu de la terra porten la veu cantant, en general, el disseny i gestió de les hortes és força participatiu.
Preses de decisions	Cada hort es planifica i s'organitza a la seva manera. Actualment, la comissió està debatent un document de règim intern que establirà els acords comuns sobre el funcionament dels grups.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Model productiu	El màxim ecològic possible.
Accés a la terra	Els tres terrenys que l'associació gestiona actualment han estat cedits per propietaris privats. El contracte és verbal, no hi ha cap document signat malgrat hi ha la inquietud de fer-ho. Els dos terrenys d'horta ocupen una superfície d'uns 400 m ² cadascun. En un dels dos casos, el terreny no està parcel·lat. Al terreny de secà, que ocupa uns 2.500 m ² , hi ha ametllers, oliveres i algun altre fruiter.
Recursos	Tres terrenys cedits per particulars i un petit pressupost de la pròpia associació per comprar llavors i planter.
Importància dimensió productiva	Malgrat en un inici la producció a les hortes era la principal finalitat, no s'aconsegueix tenir una gran productivitat, degut a la qualitat del sòl i la poca l'experiència dels participants. En aquest context, pren importància la dimensió relacional en la mesura que els horts són un bon espai de trobada i socialització; i l'objectiu de generar turutes per l'associació.
Destí de la producció	El terreny de secà produeix fruits de temporada i també s'empra per fer experimentació i aprenentatge col·lectiu. La producció de les hortes és per als socis, que poden obtenir verdures a canvi de turutes. Els hortolans, degut a que la producció és encara molt baixa, tenen prioritat davant la resta de socis per accedir a aquests productes: obtenen turutes per les hores de feina que dediquen als horts i canvien part de les turutes que han obtingut per la verdura que s'enduen.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	La Comissió d'horts d'ECOL3VNG forma part d'una iniciativa més àmplia i ambiciosa de promoció de l'economia solidària a Vilanova i la Geltrú que està tenint un impacte força important al municipi. En poc més de tres anys, s'han generat 24.000 turutes que han produït intercanvis per valor d'unes 65.000 turutes, i actualment l'associació compta amb 256 socis.

AVALUACIÓ

Valoració general	Positiva, però encara hi ha molta feina per fer i terres per recuperar. Fins ara, la comissió d'horts ha recuperat tres terrenys que estaven abandonats i ha incorporat la feina als horts dins el sistema de les turutes: generen turutes reactivant terres.
Debilitats	Debats encallats en alguns aspectes dins de la comissió d'horts, com per exemple la parcel·lació dels terrenys. Falta d'experiència i de coneixement tècnic i per tant, poca productivitat dels horts. Dificultats organitzatives perquè els horts es troben fora del poble i per la disponibilitat intermitent dels participants per treballar-hi. Malgrat que el grup dels horts estan oberts a que hi entri més gent, fa temps que no apareixen persones interessades en participar i implicar-se en el projecte.
Amenaces	La petita pagesia local desconfia i no dóna credibilitat al projecte, de manera que no s'hi ha vinculat.
Fortaleses	Els projectes productius permeten generar turutes o rebre turutes del Fons Cooperatiu i els aliments, que són una necessitat bàsica, poden també ser intercanviats en el sí de l'associació. L'intercanvi mitjançant les turutes genera confiança, complicitat i satisfacció. Capacitat de persuasió i de seducció d'alguns socis de la turuta.

	La diversitat d'actors fa que el projecte sigui molt plural i no sigui etiquetable.
<i>Oportunitats</i>	Noves cessions de terrenys privats per a desenvolupar més horts. L'ajuntament té interès en desenvolupar projectes en els que la comissió d'horts podria jugar un paper, com ara ampliar els horts socials municipals.
<i>Aprentatges</i>	Cal tenir cura dels processos de grup i identificar i veure venir els conflictes. Per no morir d'èxit, abans de créixer o de fer més complex el projecte cal tenir en compte els requeriments, tant tècnics com socials, que s'hauran de tenir a punt per acollir les noves necessitats. Cal créixer com els castellers, que van pujant pisos de forma equilibrada.
<i>Contacte/web</i>	http://bloc.turuta.cat/

8.2.2. Formació en horticultura ecològica i autosuficiència.

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Formació en horticultura ecològica i autosuficiència.
Persona entrevistada	Alba Sànchez, responsable del projecte formatiu de L'Ortigacoop. Entrevista realitzada el 2 d'octubre del 2014.
Àmbit territorial	Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental.
Antecedents i gestació del projecte	L'any 2009 es va crear L'Ortiga, un projecte de producció d'horta ecològica ubicat a Can Monmany, Valldoreix. Des de fa 3 anys, a més del projecte productiu s'està desenvolupant un projecte educatiu, que fa uns mesos es va constituir en la cooperativa l'Ortigacoop, en el marc del qual es treballa amb escoles i es fa formació per joves i adults. L'any 2013, l'equip de L'Ortiga va decidir fer créixer el projecte educatiu i impulsar iniciatives en l'àmbit de la inclusió social. Aquell mateix any des de Serveis Socials de l'Ajuntament de Sant Cugat van començar a cercar entitats que treballassin en l'àmbit de l'agricultura per tal de desenvolupar un projecte de forma conjunta. En el marc del Pla d'Inclusió Social 2014-2015, el full de ruta compartit entre l'administració i el teixit associatiu local per lluitar contra la pobresa i l'exclusió social, conflueixen els anhels de L'Ortiga i dels Serveis Socials. Aquesta confluència es concreta en l'encàrrec, per part de l'Ajuntament, d'un projecte de formació professional a L'Ortiga. Malgrat que inicialment la formació anava dirigida a persones aturades, durant el desenvolupament del projecte es va redefinir i afinar el perfil dels beneficiaris, entenent que qui pot treure més profit de la formació són persones aturades en situació de vulnerabilitat social i econòmica ateses pels Serveis Socials.
Data inici	Març 2014
Objectius	Lluitar contra l'exclusió social. Fomentar que persones aturades en situació de vulnerabilitat social i econòmica desenvolupin la seva autonomia personal, s'empoderin, millorin la seva dieta autoproduint-se aliments frescos i de qualitat, cobreixin necessitats de caire relacional en un projecte col·lectiu i tinguin més oportunitats de reinserció laboral. Impulsar l'agricultura ecològica a San Cugat, com activitat productiva i econòmica, però també com a promotora dels valors de la sostenibilitat, el consum de proximitat i l'arrelament al territori.
Descripció	Es tracta d'un projecte d'inclusió social a través de la formació en horticultura ecològica que està dirigit a persones aturades en situació de vulnerabilitat social. La formació, que té una durada de 9 mesos (d'abril a desembre), es centra en l'horticultura ecològica i en altres competències que permeten millorar l'autosuficiència. En la primera edició del projecte van participar 13 persones. El procés formatiu, que ofereix les eines necessàries per a que aquestes persones puguin desenvolupar una agricultura d'autoconsum i les bases per a introduir-se en aquest entorn professional, es concreta en tres mòduls. El primer mòdul és una formació intensiva d'abril a juny, quatre matins a la setmana, en el marc del qual es treballen, per una banda, aspectes relacionats amb l'horticultura ecològica (sòl i fertilitat, disseny i planificació de l'hort, sanitat vegetal, etc.) i, per altra banda, aspectes relacionats amb l'autosuficiència (nocions bàsiques de reparació de maquinària i electricitat o d'aprofitament alimentari). El segon mòdul consisteix en la realització de pràctiques agrícoles, de juliol a setembre, durant dos dies a la setmana, a la finca de Can Monmany, i en visites a altres projectes productius. Per últim, el tercer mòdul es realitza un dia a la setmana d'octubre a desembre i consisteix en l'assessorament personalitzat als participants,

per tal de donar continuïtat a la formació. Segons els interessos de cada participant, aquesta continuïtat es pot concretar de diferents formes: introduint-se en el sector professional de l'horticultura ecològica, facilitant l'accés a terres i els recursos per a tenir un hort d'autoconsum, ja sigui municipal o particular, o fer el seguiment de la cerca de feina. De forma paral·lela, durant tota la formació es posa a disposició dels participants un espai a Can Monmany on desenvolupar un projecte d'horts d'autoconsum, de manera que es fomenti l'apoderament col·lectiu, l'augment de l'autoestima personal i la millora de la dieta.

Per tal d'assegurar la continuïtat de les persones beneficiàries en el projecte, que assisteixin de manera regular a la formació i que la participació en el projecte no els generi cap despesa, per exemple en el transport per arribar fins a la finca, tots els participants cobren una ajuda de 250 euros mensuals.

ACTORS I ÒRGANS DE DECISIÓ

Impulsors/es	Serveis Socials de l'Ajuntament de Sant Cugat i L'Ortigacoop, el projecte educatiu de L'Ortiga.
Equip tècnic	Un educador social de Serveis Socials fa el seguiment dels participants. Una persona responsable de la formació de L'Ortigacoop assumeix la coordinació del projecte, s'encarrega de realitzar la formació (junt amb altres formadors externs), acompanyar els participants en l'hort d'autoconsum i fer el seguiment de la continuïtat del procés, conjuntament amb l'educador social.
Perfil dels participants	Grup de 13 persones que són ateses per serveis socials i es troben en situació d'atur de llarga durada. Per a seleccionar les persones beneficiàries s'empren els següents criteris: nivell d'ingressos i càrregues familiars, motivació per la formació i interès en la temàtica, capacitats físiques per a treballar en l'horticultura d'autoconsum i possibilitat de tenir accés a terres (es considera que aquest factor és important per poder desenvolupar un projecte productiu propi un cop acabada la formació). A l'hora de conformar el grup es va tractar de que també hi hagués dones (finalment hi van participar dues) i l'origen cultural (la meitat del grup fou d'origen estranger). En els horts d'autoconsum s'hi han implicat familiars i amics de les persones beneficiàries del projecte, col·laborant en les tasques de l'hort i creant vincle amb la resta del grup. Del grup inicial, dues persones han marxat perquè han trobat feina.
Altres agents participants	El programa <i>Millor que nou, repara't</i> , de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, és un servei gratuït per ajuntaments en el marc del qual s'ofereix formació pràctica per a la reducció de residus. Els tècnics que treballen en aquest projecte han participat en la formació realitzant els tallers d'electricitat, de reparació de maquinària agrícola i d'aprofitament alimentari. S'està treballant de manera coordinada amb l'Àrea de Medi Ambient de l'Ajuntament de Sant Cugat en l'impuls del "Concurs per a la utilització temporal de terrenys amb projectes sense ànim de lucre per a la promoció d'activitats agràries urbanes a Sant Cugat", amb l'objectiu que aquests espais puguin acollir persones en situació de vulnerabilitat social.
Paper de la participació	Durant el procés formatiu hi ha espais on els participants poden aportar les seves opinions i propostes. A l'inici de cada mòdul es fa una sessió de presentació on també es recullen idees i propostes, i s'integren en la mesura que és possible. Al final de cada mòdul es realitzen entrevistes personalitzades, una avaluació participativa grupal del mòdul, on es recullen moltes propostes, i una avaluació individual. Aquestes sessions han estat clau per obtenir les valoracions del grup i han estat els moments on s'ha fet més treball de cohesió de grup, de gestió de conflictes, etc. Tanmateix, en les jornades de treball als horts d'autoconsum també hi ha un fort treball de grup, a l'hora de prendre decisions col·lectives, de repartir les tasques, etc.
Preses de decisions	Les decisions de definició del projecte han estat consensuades entre L'Ortigacoop i Serveis Socials de l'Ajuntament. Els continguts de la formació els ha proposat L'Ortigacoop i s'han modificat amb les propostes dels participants a l'inici de cada mòdul. A nivell més de

	tècnica hortícola, des de L'Ortigacop s'ha realitzat un assessorament, però ha estat cada participant el que ha decidit com treballar el seu hort, amb el limitant d'aplicar tècniques d'agricultura ecològica.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Model productiu	Agroecologia.
Accés a la terra	Els horts d'autoconsum i les pràctiques agrícoles es desenvolupen a la finca de Can Monmany, un espai agrari del terme municipal de Sant Cugat que es troba ubicat dins el Parc Natural de Collserola. La finca és de propietat municipal, però des del 2009 hi ha un acord amb L'Ortiga perquè sigui l'entitat la que gestioni l'espai agrari. Per realitzar les sessions pràctiques de la formació s'utilitzen 2.500 m ² , dels quals es destinen 13 parcel·les de 50 m ² als horts d'autoconsum. L'adequació d'aquestes parcel·les (obrir el nou espai, instal·lar el sistema de reg, parcel·lar la terra, preparar els bancals, etc.) es va fer de forma col·lectiva com a part de la formació.
Recursos	Per fer la formació s'ha comptat amb 20.000 €, que s'han destinat a d'adequació de l'espai dels horts d'autoconsum, la compra d'eines i maquinària i a remunerar la feina de la figura de coordinació del projecte i dels formadors externs. La major part d'aquest capital ha estat aportat pels Serveis Socials de l'Ajuntament de Sant Cugat però també una part prové d'un ajut de la Fundació la Caixa. Part de la formació en autosuficiència s'ha fet en el marc del programa <i>Millor que nou, repara't</i> , de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, gratuït per l'ajuntament. Per últim, s'han destinat 27.000 € de serveis socials en concepte de l'ajuda de 250 € mensuals per a les persones beneficiàries de la formació.
Importància dimensió productiva	La proposta formativa gira al voltant de l'horticultura ecològica i l'hort d'autoconsum. Per aquest motiu, se li ha donat importància a la qualitat de les tècniques i metodologies aplicades en els horts d'autoconsum, i s'han tingut uns bons resultats en quan a productivitat. Més enllà de la dimensió productiva, també s'ha donat i ha tingut molta importància la dimensió d'aprenentatge vivencial i els beneficis que comporta treballar en grup, en contacte amb la terra i a l'aire lliure, així com mantenir-se físicament actiu o tenir un projecte propi.
Destí de la producció	Cada participant decideix quin és el destí de la producció del seu hort. Principalment ha anat destinada a l'autoconsum, malgrat hi ha hagut persones que ho han vengut o regalat a familiars i amics. En el moment de més producció, a finals de juliol, es van vendre cistelles als treballadors de l'ajuntament, durant tres setmanes. Col·lectivament van decidir què feien amb els diners obtinguts d'aquestes vendes: una part es va fer servir per fer un dinar de grup i l'altra part es va repartir entre els participants.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	Des de Serveis Socials hi ha interès en donar continuïtat al projecte i promoure'n de similars. Des de L'Ortigacoop hi ha interès en treballar en xarxa amb altres entitats i col·lectius del municipi en el marc del concurs d'horts anteriorment esmentat, per tal d'integrar la perspectiva de l'Agricultura Social en els horts comunitaris de la ciutat. El projecte ha tingut força ressò mediàtic en els mitjans de comunicació locals.
AVALUACIÓ	
Valoració general	Molt positiva. Hi ha hagut retorns molt positius per part dels participants del projecte. Han expressat que estan millor a nivell físic i anímic, que han incorporat en la seva dieta i la de les seves famílies hortalisses fresques i tenen motivació per trobar possibles sortides per donar continuïtat a la formació. Actualment, s'està treballant en la possibilitat de dues línies de continuïtat: per una banda, un projecte d'horts socials d'autoconsum a Sant Cugat, i per l'altre, un projecte de producció d'horta productiva a Caldes de Malavella, on anirien aquells participants amb més disposició en dedicar-se professionalment a la producció i disposats a canviar de municipi.

Debilitats	La proposta formativa té una duració limitada de nou mesos i al finalitzar l'assessorament s'han d'haver pogut cobrir els interessos dels participants amb els mecanismes de continuïtat que s'han cercat, cosa que no és fàcil.
Amenaces	El projecte depèn d'un finançament extern i si s'acaba el pressupost serà complicat donar-li continuïtat.
Fortaleses	Tenir un assessorament personalitzat permet adaptar a cada participant el procés formatiu i les estratègies de continuïtat, segons les motivacions de cadascú. Durant la formació hi ha aprenentatges a nivell de continguts, però també d'habilitats, tan tècniques com socials, i la creació de noves relacions dins el grup. Que el projecte sigui liderat per Serveis Socials i per L'Ortigacoop té l'avantatge de tenir el recolzament institucional de l'administració i l'autonomia i flexibilitat d'una entitat.
Oportunitats	El "Concurs per a la utilització temporal de terrenys amb projectes sense ànim de lucre per a la promoció d'activitats agràries urbanes a Sant Cugat" obra portes a poder incorporar l'Agricultura Social al municipi i poder oferir un ventall més ampli de projectes de continuïtat als participants de la formació.
Aprenentatges	El fet de participar en un projecte positiu i constructiu permet a les persones en situació de vulnerabilitat social canviar la seva manera d'enfrontar-se al món. Des de l'experiència en els horts, ells ja no s'identifiquen amb els seus problemes, sinó amb el que saben fer. Donar una retribució econòmica a les participants afegeix garanties de continuïtat en la participació i possibilita que el projecte incideixi de forma més integral en la millora immediata de la situació de les persones beneficiàries. És fonamental preveure, treballar i poder acompanyar de forma personalitzada les sortides de continuïtat de les persones beneficiàries un cop acabat la seva participació en el projecte de formació.
Contacte/web	formacio@lortiga.cat , http://www.lortiga.cat

8.2.3. Grup Agrícola de Vilafranca

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Grup Agrícola de Vilafranca
Persona entrevistada	Pere Rossell, educador social que acompanya i dinamitza el grup. Entrevista realitzada el 4 d'abril del 2014.
Àmbit territorial	Vilafranca del Penedès, Alt Penedès
Antecedents i gestació del projecte	A principis del 2012 les persones de Càritas que gestionaven el banc d'aliments del poble van detectar que força usuàries tenien ganes de fer coses de manera proactiva. Per tal de buscar la manera de donar suport des de l'entitat a aquesta inquietud van convocar les usuàries a una reunió que tingué com a principal resultat la creació de diversos grups d'interès, entre ells el grup agrícola, que en un principi va ser integrat per sis persones. El grup va començar a funcionar amb diverses “proves pilot”, com ara gestionant col·lectivament una parcel·la dels horts urbans municipals cedida per l'Ajuntament o les oliveres presents en els espais verds de titularitat municipal.
Data inici	2012
Objectius	Promoure l'apoderament de persones i famílies empobrides de Vilafranca possibilitant que ocupin el seu temps implicant-se voluntàriament en una iniciativa col·lectiva amb un gran potencial terapèutic. Possibilitar que aquestes persones coneguin gent amb una situació similar a la seva, i comparteixin problemes i solucions. Fomentar que adquireixin coneixements bàsics sobre producció agrícola per a que puguin produir aliments bàsicament per a l'autoconsum.
Descripció	Iniciativa que fomenta que persones empobrides i en risc d'exclusió social s'autoorganitzin per gestionar col·lectivament diverses parcel·les agrícoles on conreen diferents tipus de cultius. Actualment, el grup està integrat per 14 persones i gestiona al voltant de 90 oliveres (una part d'elles estan repartides per diversos espais verds del nucli urbà i una altra en un camp proper al nucli), una parcel·la de vinya d'uns 3.500 m2 i una altra d'horta d'uns 3.000 m2. Dins el grup, juga un paper important un educador social contractat per Càritas que assumeix tasques de dinamització i acompanyament.
ACTORS	
Impulsors/es	Càritas Interparroquial Vilafranca i famílies usuàries del Banc d'Aliments.
Equip tècnic	Càritas Interparroquial Vilafranca (dos voluntaris de Càritas, amb l'aprovació de la junta i el suport de Càritas diocesana de sant Feliu.) i un educador social contractat per Càritas que dedica dues hores setmanals a l'acompanyament del grup.
Perfil dels participants	Usuàries del banc d'aliments que gestiona Càritas i de serveis municipals d'ajuda a persones que pateixen pobresa alimentària. La majoria dels participants són homes de més de 40 anys. Durant els dos primers anys de funcionament les integrants del grup han rotat força, fins al punt que no queda cap de les sis persones que van formar el grup inicial. Darrerament, però, el grup s'està consolidant força, tot i que està obert a noves incorporacions sense que per ara s'hagi establert un nombre màxim d'integrants (“el límit de nombre de persones el posarà la mateixa dinàmica del grup”). A més de les persones en risc d'exclusió, a la iniciativa també hi participen voluntaris, alguns dels quals tenen coneixements tècnics agrícoles, que ajuden a coordinar les tasques que s'han de realitzar. La relació entre els participants és bona. Quan sorgeix algun conflicte es parla a l'assemblea setmanal i es tracta de que s'adquireixin recursos i habilitats per prevenir o gestionar millor el que puguin sorgir en el futur.

Altres agents participants	Regidories de Medi Ambient i Serveis Socials de l'Ajuntament de Vilafranca (la primera ha gestionat la cessió al grup de la gestió de les oliveres ubicades en terrenys de titularitat pública, i la segona dona a conèixer el grup i la possibilitat de formar-ne part als usuaris dels serveis d'ajuda a famílies empobrides), i els propietaris dels terrenys.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	L'educador social, per mitjà de la seva tasca d'acompanyament, mira de promoure que el funcionament del grup es basi en l'autoorganització de les persones que l'integren i en principis com la participació, la corresponsabilitat, l'horitzontalitat i el suport mutu.
Presa de decisions	Les decisions relatives al funcionament quotidià del grup i a la planificació i coordinació de les tasques agrícoles es prenen per consens entre tots els seus membres en l'assemblea que té lloc un cop per setmana, la qual és moderada per l'educador social. Les decisions estratègiques sobre l'orientació del projecte són preses per la junta de Càritas Interparroquial Vilafranca. A la junta hi ha un coordinador de cada projecte de Càritas a la ciutat (voluntaris), la responsable de Càritas de Vilafranca, el consiliari (mossèn coordinador de l'acció de Càritas) i el treballador social/educador assignat per Càritas Diocesana de Sant Feliu.
Model productiu	L'any passat es va fer agricultura ecològica però aquest any hi ha un voluntari que té experiència en l'agricultura convencional i el maneig s'ha de discutir amb els participants del grup, alguns dels quals estan sensibilitzats amb l'agricultura ecològica. Les hortes no estan parcel·lades i es gestionen de forma col·lectiva.
Accés a la terra	Les oliveres estan ubicades en terres de titularitat pública i la seva gestió ha estat cedida al grup per part de l'Ajuntament. Les parcel·les d'horta i de vinya han estat cedides per particulars del poble. Destaca el fet que les cessions per part d'aquests particulars s'han aconseguit per mitjà del boca orella i l'actitud proactiva i els propis contactes de les persones del grup. De fet, el grup ha rebut ofertes per gestionar més terres però de moment no les ha acceptat perquè no s'ha vist en cor d'assumir la gestió de més parcel·les.
Recursos	L'any passat va haver-hi el suport de l'educador social (dues hores a la setmana) i un pressupost de 1.900 euros, dels quals 1240 provenen d'una subvenció i la resta ho va posar Càritas. Les assemblees es realitzen a la seu de Càritas i la majoria d'eines han estat cedides per particulars del poble.
Importància dimensió productiva	El projecte té la vessant productiva com a pal de paller però contempla altres aspectes també importants com la formació, l'apoderament, l'adquisició d'habilitats socials, etc.
Destí de la producció	La producció que s'obté es dedica principal a l'autoconsum per part de les participants i les seves famílies. Quan de manera puntual hi ha hagut excedents aquests han estat donats al banc d'aliments o als pisos gestionats per Càritas. De cara al proper any, el grup s'ha marcat com a objectiu generar excedents hortícoles de manera regular i comercialitzar-los per mitjà de cistelles, i invertir els ingressos que es generin en el sosteniment de la pròpia activitat del grup i la millora de les parcel·les que gestiona. Per altra banda, les oliveres que gestiona van permetre al grup obtenir uns 60 litres d'oli que es van repartir entre tots els membres. El raïm recollit a la vinya es va utilitzar per consum directe familiar i s'han fet passos per tal de poder vendre'l a cellers de la zona.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	L'existència del grup i el treball que realitza ha despertat força interès i simpatia a la ciutat. La televisió local ha fet un reportatge sobre la iniciativa i el grup ha participat en unes jornades sobre la pobresa que van organitzar entitats locals. Es té com a tasca pendent contactar amb entitats locals que promouen l'agroecologia i la sobirania alimentària, com ara l'Ecoarxa del Penedès.
AVALUACIÓ	
Valoració	Molt bona. La participació en el projecte té un efecte molt positiu en els membres del grup,

<i>general</i>	<p>tant a nivell anímic, com pel que fa a la millora de la seva autoestima i el seu apoderament. No hi ha hagut conflictes destacats entre ells i la seva actitud és en general positiva i proactiva. També és rellevant la millora de la dieta que els participants aconsegueixen al consumir les hortalisses que s'autoprodueixen. Per altra banda, el cost de la iniciativa és molt baix, i el projecte té perspectives de consolidar-se. La iniciativa ha tingut, a més, bona acollida en l'àmbit local, com ho demostra el fet que el grup hagi rebut noves ofertes de cessió de terrenys.</p>
<i>Debilitats</i>	<p>Manca de compromís a llarg termini per part dels integrants del grup degut a la difícil situació que viuen. En certes ocasions la tensió emocional individual d'algun participant es transmet al grup i es generen conflictes.</p>
<i>Amenaces</i>	<p>La possibilitat que els propietaris privats vulguin acabar amb la cessió, ja que ara els terrenys tenen més valor al estar cuidats.</p>
<i>Fortaleses</i>	<p>Els efectes positius que ràpidament té el projecte en les persones que s'incorporen al grup: s'empoderen i comencen a mirar cap al futur amb més confiança. El fet que el projecte cobreixi part de les necessitats d'aliments de les famílies.</p>
<i>Oportunitats</i>	<p>El creixent interès social i institucional per recuperar el cultiu de la terra agrària del terme municipal fa que augmenti la possibilitat que les persones participants trobin ocupació en el sector primari i s'incorporin al mercat de treball, cosa que de fet ja ha passat en algun cas.</p>
<i>Aprenentatges</i>	<p>Des de l'educació social, aquest projecte permet que l'itinerari d'una persona enlloc de ser lineal (primer aprendre l'idioma, després formació professional, trobar feina, etc.), sigui integral en el sentit que es treballen tots aquests aspectes alhora.</p>
<i>Contacte/web</i>	<p>Càritas Diocesana de Vilafranca. 938922335</p>

8.2.4. Horta Comunitària de Ca n'Anglada

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Horta Comunitària de Ca n'Anglada
Persona entrevistada	Ramon Petit, tècnic dels Serveis Socials de l'Ajuntament de Terrassa i impulsor de la iniciativa. Entrevista realitzada el 21 de març del 2014.
Àmbit territorial	Barri de Ca n'Anglada de Terrassa, Vallès Occidental.
Antecedents i gestació del projecte	Can n'Anglada és un dels barris de Terrassa amb un índex d'atur i de pobresa més elevats de la ciutat. Aquesta realitat i les problemàtiques socials que comporta són ben paleses en el dia a dia de la feina que realitzen els tècnics dels Serveis Socials de l'Ajuntament que treballen en les oficines que hi ha dins les instal·lacions del centre cívic del barri. En aquest context, dos tècnics dels Serveis Socials de Ca n'Anglada van començar a donar voltes a com podien ampliar i millorar l'oferta d'activitats del servei per tal que els usuaris poguessin ocupar el seu temps en iniciatives que els permetessin apoderar-se. Aquesta inquietud els va dur a elaborar el projecte d'hort comunitari en el seu temps lliure i a presentar-lo a la direcció del servei, la qual el va aprovar i li va assignar una dotació pressupostària.
Data inici	2013
Objectius	Promoure que persones en risc d'exclusió social ocupin el seu temps participant en una iniciativa comunitària que els ajudi a satisfer les seves necessitats alimentàries, reforçar les seves habilitats socials i els permeti apoderar-se. Ofereix formació ocupacional específica en horticultura a les participants.
Descripció	Projecte d'atenció social activa que ofereix a persones al llindar de la pobresa o en situació de pobresa severa la possibilitat de participar i ser protagonistes de la creació d'un projecte comunitari de producció d'hortalisses per l'autoconsum al seu propi barri. El projecte es planteja com una contraprestació directa: cada participant rep formació bàsica en horticultura i se li cedeix durant dos anys la gestió d'una parcel·la d'hort per a que pugui produir hortalisses per al seu propi consum; a canvi, les participants han d'implicar-se en la dimensió comunitària del projecte (condicionament i millora de l'espai, conreu col·lectiu de la parcel·la comunitària, participació en l'assemblea quinzenal, en les comissions de treball -aigua, planter, terra, etc.- i en les activitats paral·leles que s'organitzen, etc.) Proposar, debatre i dissenyar per després realitzar conjuntament és l'altra gran aportació comunitària al projecte.
ACTORS	
Impulsors/es	Serveis Socials de l'Ajuntament de Terrassa, d'acord amb els serveis municipals vinculats al territori i Medi Ambient.
Equip tècnic	Un educador social, que realitza el seguiment i l'atenció individualitzada de les participants, i un tècnic agrícola, que efectua la formació, assessora en relació als aspectes tècnics agrícoles.
Perfil dels participants	Persones del barri de Ca n'Anglada que es troben al llindar de la pobresa o en una situació de pobresa severa. La selecció dels participants, que s'incorporen al projecte de forma voluntària, es fa des de Serveis Socials, segons uns criteris generals (situació de pobresa severa, manca d'ocupació, motivació i deteriorament) i d'altres criteris complementaris (nivell idiomàtic, habilitats personals, nucli de convivència). El segon any es comença a treballar en línies de sortida del projecte i en veure la possibilitat que es mantinguin actius en l'agricultura o formant part d'un projecte comunitari. Està previst que ells mateixos facin la transmissió de coneixements a les noves famílies que s'incorporin a la iniciativa. Actualment, vinculades a les 22 parcel·les en funcionament hi ha 22 persones titulars que

	<p>en realitat són representants de les seves famílies. Aquestes persones titulars són les que participen a l'assemblea i estan vinculades a comissions de treball, però poden delegar les seves responsabilitats en altres components de la seva família. Això fa que a efectes pràctics hi hagi una vuitantena de persones que de manera directa o indirecta estan vinculades al projecte.</p>
Altres agents participants	<p>Hi ha una Comissió de Seguiment del projecte, composta per tècnics de serveis socials i membres de l'Associació de veïns de Ca n'Anglada.</p> <p>En molts moments s'han valorat les aportacions de gent gran del barri, associades i no associades.</p>
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	<p>El projecte ha estat dissenyat de manera que el seu funcionament quotidià depèn totalment de la implicació i la participació activa de les persones que integren el grup: es creen grups de treball per proposar, avançar i desenvolupar totes les tasques concretes que cal realitzar.</p>
Presa de decisions	<p>A nivell de projecte, els objectius principals s'han establert des de Serveis Socials i és a aquest nivell que es prenen les decisions estratègiques. En canvi, les decisions relatives al dia a dia del projecte són preses per consens en l'assemblea quinzenal, en la que participen totes les persones que integren el grup i l'equip tècnic.</p>
Model productiu	<p>Horticultura ecològica d'autoconsum</p>
Accés a la terra	<p>L'hort es troba situat en un terreny municipal de titularitat pública. El terreny limita amb les instal·lacions del Centre Cívic Montserrat Roig del barri de Ca n'Anglada. Ocupa una superfície total de 1.200 m² que està distribuïda en 22 parcel·les individuals d'uns 40 m² i una parcel·la comunitària de 300 m².</p>
Recursos	<p>L'adequació bàsica del solar per a l'ús hortícola va tenir un cost de 20.00 euros que van sortir d'una partida pressupostària de Serveis Socials. L'aigua és de la xarxa pública i l'abasteix el propi Ajuntament en el marc del Programa d'Horts Urbans. Les eines i la resta de materials per a la millora de l'espai han estat adquirits gràcies a recursos propis de l'Ajuntament i al reciclatge que realitzen els propis participants.</p>
Importància dimensió productiva	<p>La producció és l'incentiu i la contrapartida per participar en els horts comunitaris i és clau per tal de mantenir la motivació i augmentar l'autoestima de les participants, però el projecte està plantejat des d'una perspectiva de serveis socials; és a dir, l'hort i la producció són més un mitjà per possibilitar l'apoderament de les participants que una finalitat en si mateixes.</p>
Destí de la producció	<p>Les collites que s'obtenen de la parcel·la comunitària es reparteixen equitativament entre els diferents usuaris, i de vegades es fan menjars populars. Les hortalisses que cada participant obté del cultiu de la seva parcel·la es destinen al seu propi autoconsum i al de la seva família. Els excedents de producció i molts dels productes que han sigut de mal repartir són donats a un menjador social.</p>
Incidència i/o mobilització sociopolítica	<p>La posada en marxa d'aquest hort comunitari ha despertat l'interès entre el veïnat per les hortes d'autoconsum sense que de moment aquest interès s'hagi traduït en cap nova iniciativa, demanda o mobilització concreta. Paral·lelament, Medi Ambient de l'Ajuntament de Terrassa ha posat en marxa el Programa d'Horticultura Urbans, en el marc del qual entitats que volen tirar endavant horts socials s'han adreçat a Ca N'Anglada per ser assessorats i veure el funcionament, per tenir més referències a l'hora d'iniciar les seves iniciatives. Des del seu inici, aquest projecte ha compartit amb diferents entitats i administracions locals el plantejament que s'ha dut a terme i fins al moment hi ha hagut molt interès per aquesta iniciativa.</p>
AVALUACIÓ	
Valoració general	<p>Molt positiva. La convivència i la relació entre els participants és bona en general. L'horta i la planificació han funcionat i la formació ha servit per a tenir millors produccions. Les participants han adquirit més habilitats socials de les que tenien, han augmentat la seva</p>

	autoestima, creuen més en les seves capacitats i en general han augmentat el seu grau d'apoderament.
<i>Debilitats</i>	La situacions molt complicades en que es troben les persones participants fa que el processos de millora que experimenten siguin fràgils i fàcilment reversibles. La reduïda dimensió de l'equip tècnic dificulta que es pugui realitzar un seguiment individual adequat de les participants i respondre amb celeritat als reptes que sorgeixen donades les exigències del projecte en la seva globalitat.
<i>Amenaces</i>	L'ús del solar és temporal i potser algun dia han de marxar. Que es reproduïxin entre les participants patrons negatius de relació que estan molt presents al barri.
<i>Fortaleses</i>	Hi ha un grup ben organitzat, amb molta potencialitat de tirar endavant el projecte.
<i>Oportunitats</i>	Que en el barri o en el municipi hi hagi experiències que puguin interessar als participants un cop hagin marxat del projecte, ja siguin relacionades amb l'agricultura o amb el treball comunitari.
<i>Aprenentatges</i>	És important que els participats tinguin motivació per implicar-se en un projecte d'aquest tipus. A l'hora de presentar el projecte als càrrecs polítics cal tenir ben concretades i lligades les idees generals del projecte, els objectius, com es funcionarà, quins recursos calen, etc. Les bones collites generen motivació.
<i>Contacte/web</i>	Centre Cívic Montserrat Roig. 93 739 74 11

8.2.5. Horts l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Horts l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies
Persona entrevistada	Carles Garcia, membre de l'Associació de l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies. Entrevista realitzada el 9 de juny del 2014.
Àmbit territorial	Arbúcies, la Seva
Antecedents i gestació del projecte	A l'entorn d'Arbúcies no hi ha gaire tradició agrícola i en les últimes dècades l'activitat econòmica s'ha centrat en la indústria. Tanmateix, els últims anys està creixent l'interès per les hortes d'autoconsum i les petites hortes professionals, sobretot entre les persones joves aturades. Arbúcies té uns 6.500 habitants, dels quals 500 estan en els recomptes d'atur registrat, quedant fora de les estadístiques les persones que estan en situació irregular o en atur de llarga durada que no estan inscrites al SOC. En aquest context, l'any 2012 algunes persones d'Arbúcies en situació d'atur van sol·licitar a l'Ajuntament un local perquè els aturats poguessin formar-se i ocupar-se, una mena de Casa Taller o Escola d'Oficis gestionada pels propis aturats. Entre els objectius que es plantejaven destaquen la voluntat de gestionar una borsa de treball, fer xarxa amb petits botiguers, promocionar l'economia local i engegar horts comunitaris per autoabastir-se de verdures i obtenir ingressos de la venda dels excedents. L'Ajuntament va respondre demanant que es constituïssin com Associació per tenir una persona jurídica com interlocutora. D'aquesta manera, l'any 2012 es va constituir l'Associació Assemblea d'Aturats d'Arbúcies. Aquell mateix any l'Ajuntament els va cedir uns terrenys d'horta de titularitat municipal i van posar en marxa els horts socials.
Data inici	2012
Objectius	Produir hortalisses per autoabastir-se i obtenir ingressos a partir de la seva venda. Tenir un projecte que els permeti estar actius, treballar en grup i aprofitar els recursos que tenen entre tots.
Descripció	Es tracta d'un projecte d'autoabastiment Alimentari i d'autoocupació que ha estat promogut i està sent protagonitzat per persones aturades del municipi que estan organitzades en l'Associació Assemblea d'Aturats d'Arbúcies. En base a l'afinitat que tenen entre ells i si volen només autoabastir-se o també autoocupar-se, els socis interessats en el cultiu d'hortalisses s'han organitzat en diversos grups de treball, cadascun dels quals gestiona una parcel·la d'hort. Actualment hi ha cinc grups: tres centren la seva activitat sobretot en l'horta d'autoconsum, un grup ven part de la producció a la parada que gestiona l'associació al mercat municipal setmanal, i el cinquè grup està mirant de produir de manera professional mongeta del ganxet.
ACTORS	
Impulsors/es	Associació de l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies.
Equip tècnic	Associació de l'Assemblea d'Aturats d'Arbúcies.
Perfil dels participants	Persones a l'atur d'entre 35 i 50 anys interessades en l'agricultura ecològica. A l'entitat no hi ha ningú originari d'Arbúcies, ja que els autòctons compten amb xarxes locals i/o patrimoni. Els participants són originaris de diferents llocs de Catalunya, l'Estat espanyol, Sudamèrica i Àfrica.
Altres agents participants	L'Ajuntament d'Arbúcies dóna suport i facilita l'accés a recursos. Amb la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca es fa suport en els desnonaments i es coordina la donació de roba per vendre al mercat de segona mà. També estan en contacte amb entitats de municipis veïns, com ara La Ciurana, centre social d'Hostalric, i l'Albada, escola d'educació alternativa

que compta amb un hort que duen les famílies. Privat que cedeix els terrenys. Des de la PAH local, on alguns dels membres de la futura entitat també hi estaven vinculats, van donar suport en la constitució d'aquesta.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	Són les persones actives a l'Assemblea les que participen en els horts i en els altres projectes de l'associació. Actualment hi ha 70 persones sòcies, però el grup actiu el conformen 15 persones de les quals 5 o 6 estan des de l'inici.
Presa de decisions	Les decisions es prenen a l'assemblea, que té lloc als horts cada dimarts. Es decideixen els aspectes pràctics de cada grup d'hort o els elements que es comparteixen entre els diferents grups (reg, fems, tasques de manteniment, etc.) i temes més generals que afecten a tota l'Assemblea.
Model productiu	Horticultura ecològica.
Accés a la terra	Els terrenys estan ubicats a la zona de la Font del Ferro, són de titularitat municipal i ocupen una superfície de 2.500 m ² . L'Ajuntament n'ha cedit la gestió durant tres anys a l'Assemblea mitjançant un conveni. A canvi, l'Assemblea s'ha compromès a mantenir els terrenys cultivats i a fer tasques comunitàries puntuals, com ara netejar l'entorn o mantenir el mobiliari urbà. L'Assemblea també gestiona uns altres terrenys de titularitat privada que han estat cedits pel propietari per mitjà d'un acord verbal a canvi de que mantinguin neta la parcel·la.
Recursos	Les despeses que es desprenen de cultivar l'hort i portar parada del mercat municipal les assumeix l'Assemblea, la qual, per al seu primer any de funcionament va comptar amb una subvenció de l'Ajuntament d'Arbúcies per valor de 1000 euros i un ajut de la Diputació de Barcelona.
Importància dimensió productiva	Produir hortalisses i verdures és l'objectiu principal del projecte.
Destí de la producció	El destí principal és l'autoconsum per part de les persones i famílies que participen en els horts. Quan hi ha excedent es venen a la parada del mercat municipal.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	La creació de l'associació és el resultat d'un interessant procés d'autoorganització i d'interpel·lació a l'administració local protagonitzat per persones aturades del municipi que tracten de trobar una solució als problemes econòmics i socials que afronten de manera activa. Algunes d'aquestes persones participen en altres lluites i col·lectius socials d'Arbúcies, com ara la PAH local, organització amb la que l'associació col·labora habitualment. Entre els objectius de l'associació destaca la voluntat de crear llocs de treball i d'esperonar l'economia social i la producció i el consum d'aliments ecològics al municipi.

AVALUACIÓ

Valoració general	Positiva. Tot i que encara no està del tot consolidat, el projecte d'horts socials permet a les persones que hi participen mantenir-se actives, millorar la seva autoestima, autoabastir-se de bona part de les hortalisses que consumeixen, amb l'estalvi econòmic i la millora de la dieta que això comporta, i obtenir alguns ingressos. Precisament aquesta part d'autoocupació i professionalització de moment encara està una mica verda, però alguns socis estan apostant fort en aquesta direcció.
Debilitats	Els participants dels horts es troben en situacions molt complicades, alguns tenen alguna feina però d'altres depenen de la producció de l'hort per menjar. Això genera inestabilitat al projecte, doncs quan els surt alguna feina remunerada, en general puntual i mal remunerada, la prioritzen en detriment de donar continuïtat al treball a l'hort. I també ha comportat que hi hagi hagut força rotació de persones.
Amenaces	Malgrat sigui contradictori, si les persones més actives comencen a trobar feina, l'entitat es descapitalitzaria i no es podrien desenvolupar les tasques per tenir un projecte consolidat a

	mig termini.
<i>Fortaleses</i>	Els horts són una font d'aprenentatge i formació en aspectes d'horticultura, organitzacionals, de comercialització d'hortalisses, etc. Les persones actives de l'Assemblea tenen il·lusió i creuen que el projecte tirarà endavant.
<i>Oportunitats</i>	La crisi no es solucionarà sense un canvi de paradigma a mig termini, que passa per l'autoorganització i la recerca de noves propostes. La Sobirania Alimentària ja no és una utopia, és una proposta real i necessària.
<i>Aprenentatges</i>	És important aprendre a delegar en les noves persones que s'incorporen a l'Assemblea i al projecte d'horts socials, però per fer-ho cal treballar qüestions com ara la confiança entre els membres i la visió comuna dels objectius i la filosofia del projecte. S'ha d'anar a poc a poc i començar per les coses que es poden assumir.
<i>Contacte/web</i>	https://www.facebook.com/assembleaatur.arbucies

8.2.6. Hort de les Dones de Banyoles

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Hort de les Dones de Banyoles
Persona entrevistada	Núria Langa, dinamitzadora del projecte. Entrevista realitzada el 17 de setembre del 2014.
Àmbit territorial	Banyoles, Pla de l'Estany.
Antecedents i gestació del projecte	El projecte va començar a gestar-se en una assemblea de la PAH de Banyoles que va tenir lloc el gener de 2014. Degut a les mancances alimentàries de moltes famílies, es va fer una assemblea extraordinària per fer propostes sobre com donar resposta a aquest tema. Van sorgir diverses propostes, entre les quals la de la Núria de fer un hort comunitari. En un primer moment s'hi varen apuntar 12 dones, totes mares de família d'origen subsaharià. L'Ateneu Obert de la Dona de Banyoles va decidir implicar-s'hi i ara és un projecte "apadrinat" en comú per el grup de la PAH de Banyoles i l'AOD.
Data inici	Març del 2014
Objectius	Millorar la dieta de les persones del grup per mitjà del consum dels aliments frescos que produeixen. Aprendre a treballar la terra segons els principis de l'agricultura ecològica. Aprendre a treballar de manera comunitària.
Descripció	Es tracta d'un projecte d'hort comunitari que ha sorgit d'un procés d'autoorganització des de la base protagonitzat per dones d'origen subsaharià amb mancances alimentàries que participen al grup de la PAH de Banyoles. L'hort està compost per dues parcel·les que en conjunt ocupen uns 1000 m2 i que el grup cultiva en comú: fan les feines entre totes i es reparteixen entre totes les produccions. Hi conreen tant productes d'origen africà com els propis de la cultura hortícola catalana. El terreny duia vint anys abandonat i per condicionar-lo van fer dos dies de treball comunitari en els que van participar unes 45 persones del grup local de la PAH.
ACTORS	
Impulsors/es	PAH- Banyoles i Ateneu Obert de la Dona
Equip tècnic	La dinamitzadora del projecte és educadora social "de la vella escola". Té molta experiència treballant amb la gent a peu de carrer i també tenia experiència en horticultura ecològica d'autoconsum. Va ser ella qui va proposar posar en marxa l'hort comunitari i participar en el grup aportant els seus coneixements en horticultura ecològica i treball comunitari.
Perfil dels participants	Actualment, a més de la dinamitzadora, participen en l'experiència 15 dones subsaharianes. Catorze d'elles són gambianes i una és senegalesa. Totes són mares de família, tenen edats compreses entre els 25 i els 40 anys, es troben en situació d'empobriment i en risc d'exclusió social. Són dones lluitadores que duen anys participant activament en les mobilitzacions i convocatòries del grup local de la PAH.
Altres agents participants	Un jubilat d'origen africà amb experiència en el cultiu de la terra que també és activista de la PAH i és un dels primers subsaharians que es va instal·lar a Banyoles col·labora amb el grup com a voluntari. Va jugar un paper important sobretot al principi del procés, ajudant a mobilitzar el col·lectiu d'homes subsaharians per a que participessin en les jornades de treball col·lectiu que es van fer per preparar el terreny, i fent d'interpret. Actualment segueix ajudant a mobilitzar els homes per exemple quan cal anar a buscar fems, perquè les dones no condueixen.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	El grup és totalment autònom i el projecte és absolutament participatiu: tot ho fan entre totes. La promoció de la iniciativa s'ha fet col·lectivament des del principi entre totes les dones que van decidir participar en el projecte.
Preses de decisions	Les decisions es prenen en una assemblea setmanal en la que participen totes les integrants del grup. A l'assemblea es planifica la feina, es distribueixen les tasques i responsabilitats i s'aborden els conflictes que puguin sorgir.
Model productiu	Agricultura ecològica.
Accés a la terra	Es tracta de solars de propietat privada que han estat cedits pel propietari a canvi de que el projecte assumeixi el pagament de l'IBI i la responsabilitat civil de l'activitat. L'hort està compostat per dues parcel·les que en conjunt ocupen uns 1000 m ² i que el grup cultiva en comú.
Recursos	L'Ateneu Obert de la Dona paga l'IBI i l'assegurança de responsabilitat civil. Cada participant aporta 1€ al mes. Puntualment es recapten donatius per l'adquisició d'eines o materials concrets. Algunes eines, com ara un vell motocultor, han estat cedides per particulars.
Importància dimensió productiva	Produir verdures per autoabastir-se és el principal objectiu del projecte, tot i que no és menys important el fet que aquest ofereixi a les participants la possibilitat de fer grup i comunitat, practicar el suport mutu i ocupar el seu temps fent a l'aire lliure una activitat saludable i amb un gran potencial terapèutic i transformador en termes d'apoderament.
Destí de la producció	Autoconsum
Incidència i/o mobilització sociopolítica	Les dones del projecte es queixen de que l'Ajuntament, enlloc d'impulsar projectes i polítiques que donin resposta a les necessitats i anhels de la població fomentant l'apoderament, només els ha posat traves. Per altra banda, destaca que l'hort està en un lloc molt cèntric, ha tingut molta bona acollida entre el veïnat i ha generat molta expectació, fins hi tot entre els mitjans de comunicació. Arrel de l'èxit del projecte, més gent de la PAH s'hi ha interessat i s'està parlant de la possibilitat d'engegar un altre hort comunitari.

AVALUACIÓ

Valoració general	Molt positiva. A més de l'aportació de productes frescos a les famílies, el grup de dones està fent una evolució molt gran en el terreny de la seva conscienciació en matèria de drets, així com en la creació d'una comunitat que treballa en comú i obté alguns recursos per ella mateixa sense necessitar caritat. L'hort ha canviat la vida de les dones que el cultiven. Els resultats que han obtingut en les primeres collites han sigut molt bons, i l'hort fa molt goig i és molt visible, cosa que ha fet que les participants hagin rebut moltes felicitacions per part de familiars, veïns i companys de la PAH. Tot plegat ha fet que en molt poc temps les participants hagin millorat molt la seva autoestima i s'hagin apoderat considerablement.
Debilitats	Poques. Només la dificultat en quant a les diferents maneres de veure el compromís de les integrants, cosa que amb el temps s'està superant.
Amenaces	El pla urbanístic que afecta els terrenys on es troba l'hort i la manca de sensibilitat del govern municipal podria ocasionar el desmantellament de l'espai en el futur.
Fortaleses	El grup s'ha adonat que pot aconseguir moltes coses per si mateix i que el que fa és un model a seguir encara que no compti amb el suport institucional.
Oportunitats	El gran interès que ha despertat aquesta experiència tan en el grup local de la PAH com en el veïnat fa que s'obri la possibilitat que s'iniciïn projectes d'hortos comunitaris similars en un futur immediat.
Aprenentatges	Per impulsar projectes transformadors que promoguin la millora de les condicions de vida i l'apoderament de persones d'origen immigrant, empobrides i en risc d'exclusió no és

imprescindible el suport institucional sinó donar a aquestes persones l'oportunitat de que siguin elles mateixes les protagonistes dels projectes, de treballar i implicar-se per millorar la seva situació.

Contacte/web nurilanga@gmail.com / 972 573836

8.2.7. Horts Comunitaris de la Vall de Can Masdeu

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Horts Comunitaris de la Vall de Can Masdeu
Persona entrevistada	Enrique Tudela, membre de l'Assemblea dels Horts Comunitaris de la Vall de Can Masdeu i de la comunitat que habita la masia. Entrevista realitzada el 10 d'octubre de 2014.
Àmbit territorial	Vall de Can Masdeu, Nou Barris, Barcelona
Antecedents i gestació del projecte	El desembre de 2001 un grup de persones van okupar Can Masdeu, una antiga masia situada al sector meridional de la vessant barcelonina de la Serra de Collserola que duia més de 40 anys abandonada. Els principals objectius de la okupació eren crear una comunitat intencional, potenciar l'ús social de la finca i recuperar els usos tradicionals hortícoles i forestals de la terra de la vall. Aquell mateix hivern, les integrants del grup inicial, amb la participació espontània d'algunes persones del barri, van començar a rehabilitar la infraestructura que històricament havia possibilitat el cultiu de la terra a la vall (mines i pous de captació d'aigua, basses i cisternes d'emmagatzematge, sèquies, terrasses, etc.) i van sembrar els primers cultius. En aquell moment es va començar a gestar la idea d'endegar un projecte d'horts comunitaris en el que participessin, a més dels integrants de la comunitat de vida, els veïns i veïnes de Nou Barris que hi estiguessin interessats. Tanmateix, l'amenaça legal i policial que va planar sobre Can Masdeu sobretot durant els primers sis mesos de vida del projecte, i que el maig del 2002 es va concretar en un intent de desallotjament que es va aconseguir frustrar, va fer que l'inici oficial del projecte d'horts comunitaris s'endarrerís fins el setembre del 2002.
Data inici	Setembre 2002
Objectius	Recuperar l'ús hortícol tradicional de la finca. Abastir d'hortalisses fresques, ecològiques i de temporada la comunitat que habita la masia i les famílies de les persones que integren el projecte per mitjà del cultiu d'horts d'autoconsum. Desenvolupar relacions comunitàries i cooperatives més enllà del grup que habita la masia i incloure un segon cercle més ampli de persones residents als barris propers amb les que es comparteix la gestió dels recursos naturals i hortícoles de la vall. Divulgar i promoure l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.
Descripció	Els Horts Comunitaris de Can Masdeu són una experiència de gestió comunitària de la infraestructura hortícola de la Vall de Can Masdeu. Actualment, al projecte hi participa un centenar de persones de totes les edats i de procedències diverses que cultiven hortalisses de temporada per l'autoconsum. Es tracta d'un model mixt d'horts comunitaris: de les 35 parcel·les amb que està dividida la terra de cultiu, aproximadament la meitat són gestionades per persones a títol individual i la meitat són gestionades per grups d'entre 3 i 7 persones; a més, hi ha, per una banda, la parcel·la que gestionen les 25 persones que viuen a la masia i, per altra banda, la "terrassa comunal", que és gestionada entre totes les integrants del projecte que s'hi volen implicar. El funcionament és assembleari i per participar en el projecte cal respectar tres requisits: cultivar la terra segons els principis de l'Agroecologia, fer un ús actiu de la terra i participar activament en la dimensió comunitària del projecte (assemblees mensuals, jornades de treball comunitari, respecte dels protocols i normes que l'assemblea estableix per regular l'accés, l'ús i el manteniment dels recursos comuns, com ara l'aigua, la terra o els camins, cultiu de la "terrassa comunal", participació en els actes lúdics i les celebracions, etc.). A més, la comunitat dels horts comunitaris participa activament com a tal en la vida associativa del Districte de Nou Barris.
ACTORS	

Impulsors/es	El naixement del projecte va ser promogut pels membres de la comunitat que habita Can Masdeu. Durant l'estiu del 2002 van fer córrer pels barris propers una convocatòria per mitjà de la qual invitaven a assistir a una primera reunió a les persones que estiguessin interessades a crear i participar en el projecte d'horts comunitaris. Aquesta reunió va tenir lloc el setembre del 2002, va congregar una quarantena de persones i va esdevenir l'assemblea constituent del projecte.
Equip tècnic	No hi ha un equip tècnic pròpiament dit, sinó que es procura fer-ho tot entre totes. Tanmateix, les tres persones de la comunitat que habita Can Masdeu que més implicades estan en el projecte d'horts comunitaris (és la seva parcel·la de responsabilitat dins l'organigrama intern d'organització de la comunitat) són les principals dinamitzadores del projecte.
Perfil dels participants	<p>Es tracta d'un projecte intergeneracional que està integrat per persones d'edats, perfils, orígens i trajectòries molt diverses. Per una banda, hi ha les 25 persones d'entre 30 i 50 anys que viuen a la masia: la majoria té estudis universitaris i algun vincle amb els moviments socials, i una cinquena part són estrangers. Per una altra banda, hi ha les persones que viuen al barri veïns. Dins aquest grup hi ha un subgrup força nombrós d'homes i dones d'entre 65 i 85 anys d'origen rural i humil; un altre de dones d'uns 60 anys la majoria de les quals compta amb una llarga trajectòria d'implicació en la vida associativa de Nou Barris; un altre subgrup de persones d'entre 30 i 40 anys amb criatures; i un últim subgrup de persones de menys de 30 anys. Sobretot dins el subgrup de persones més grans, hi ha algunes que estan en situació de vulnerabilitat social.</p> <p>Per participar en el projecte cal respectar dos requisits: cultivar la terra segons els principis de l'Agroecologia i participar activament en la dimensió comunitària del projecte. No hi ha limitació de temps de participació i, en general, des de fa anys no hi ha gaire rotació de participants, sinó que és un grup força estable i consolidat. Actualment, la llista d'espera per cultivar una parcel·la està tancada degut a la limitació dels recursos naturals de la vall (aigua i terra). Tanmateix, és possible vincular-se al projecte: quan una persona està interessada en participar als horts comunitaris se la convida a assistir a una assemblea per a que es presenti i expliqui les seves motivacions. A partir d'aquell moment, pot participar en totes les activitats que tenen a veure amb la dimensió comunitària del projecte. Amb el temps, sol passar que algun dels grups que gestiona una parcel·la de terra acabi incorporant a la persona nova, ja sigui perquè algú del grup ha marxat o per algun altre motiu.</p> <p>La majoria dels integrants del projecte porta força anys participant-hi. En part, això explica que, en general, entre els i les hortolanes predominin les relacions estretes. El projecte d'horts comunitaris pot ser entès com una gran família i/o una xarxa de suport mutu basada en relacions d'amistat, afecte i solidaritat.</p> <p>La diversitat de perfils, interessos, bagatges i visions amb que compten els participants és una de les principals riqueses del projecte i, alhora, font de conflictes i tensions. Al llarg dels anys, el grup ha desenvolupat la seva pròpia cultura relacional i mecanismes concrets per prevenir els conflictes i gestionar-los quan sorgeixen.</p>
Altres agents participants	Persones de perfils molt diversos que formalment no formen part del projecte d'horts comunitaris participen i interaccionen de manera puntual amb el projecte. Per una banda, cada dijous participen entre 5 i 20 persones "de fora" a la jornada setmanal de treball comunitari que els habitants de la masia realitzen aquest dia de la setmana per conrear la parcel·la de terra que ells gestionen. Per altra banda, en el marc dels projecte d'Educació Agroecològica i de Centre Social Rurbà que es desenvolupen a la vall, cada any desenes de grups d'infants, joves i adults realitzen tallers i activitats relacionades amb l'horticultura familiar ecològica a les terrasses i les instal·lacions que gestionen els horts comunitaris.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	El funcionament del projecte es basa en l'horitzontalitat, la corresponsabilitat, la solidaritat, el suport mutu i la participació activa de totes les persones que l'integren. En principi, es mira de fer tot entre tots però, lògicament, cadascú assumeix tasques i responsabilitats en funció de les seves capacitats, habilitats, interessos i possibilitats. Al llarg dels anys el grup ha anat desenvolupant una cultura pròpia i mecanismes concrets per promoure la participació, la corresponsabilitat i la distribució de tasques i responsabilitats. D'entre

	<p>aquests mecanismes, destaquen les comissions temàtiques de treball, que s'encarreguen de coordinar i donar seguiment a la gestió de la terra i l'aigua, l'abastiment de fems, la facilitació de les assemblees, les finances, les jornades comunitàries de treball, lúdiques o reivindicatives, etc.</p>
Preses de decisions	<p>Les decisions generals que afecten a aspectes comunitaris (aigua, terra, comissions, jornades comunitàries, etc.) es prenen en l'assemblea que té lloc cada mes. Les comissions temàtiques de treball presenten propostes a l'assemblea i executen i monitoren el que aquesta decideix, amb cert marge de decisió quan és necessari. Les decisions referents a cada parcel·la les prenen les persones o el grup de persones que les gestionen, tenint en compte els acords generals de l'assemblea.</p>
Model productiu	<p>Per participar en el projecte cal respectar l'acord comunitari de cultivar la terra segons els principis de l'Agroecologia o, com a mínim, de l'agricultura ecològica.</p>
Accés a la terra	<p>La Vall de Can Masdeu compta amb uns 6.000 m² de superfície hortícoles i pràcticament tota aquesta superfície està sent cultivada íntegrament. La terra apta pel conreu està dividida en 35 parcel·les d'entre 30 i 60 m², a les que cal sumar la parcel·la d'uns 2.500 m² que gestionen els habitants de la masia, i els 800 m² que ocupa la "terrassa comunal". La propietat de les 35 ha. de bosc i terres de conreu que ocupa la finca és de la Fundació Hospital de Sant Pau i la Santa Creu, el patrimoni de la qual és gestionat per la Molt Il·lustre Administració (MIA), una institució l'origen de la qual es remunta al s. XVIII i que està integrada per dos representants de la Generalitat de Catalunya, dos representants de l'Ajuntament de Barcelona i un del Bisbat de Barcelona. La finca va ser okupada a finals de l'any 2001 i des d'aleshores hi ha obert un litigi legal entre la propietat i els okupants que al llarg de tots aquests anys s'ha concretat en un intent de desallotjament cautelar (sense que s'hagués realitzat prèviament cap judici), un judici penal que van guanyar els okupants i un judici civil que va guanyar la propietat. Tot i que la propietat compta amb una sentència ferma de desallotjament al seu favor des de l'any 2005, fins ara no ha demanat que aquesta s'executi. La legitimitat, la consolidació i l'ampli suport veïnal amb que compten els projectes que es desenvolupen a Can Masdeu fa pensar a les persones que els impulsen que la seva continuïtat està pràcticament assegurada.</p>
Recursos	<p>El projecte compta principalment amb dos actius fonamentals: el conjunt de persones de perfils diversos que el componen i la potent infraestructura hortícola amb que compta la finca, infraestructura que el grup a rehabilitat, manté i gestiona.</p> <p>La comissió d'economia dels horts comunitaris gestiona un pressupost anual d'uns 1500 euros. Les entrades de diners provenen de la quota mensual que aporten els participants (1 euro mensual per parcel·la; 10 euros en el cas de la parcel·la que gestionen els habitants de la masia) i de les activitats que el grup organitza per autofinançar-se. Aquests diners s'inverteixen en el manteniment de les infraestructures, la compra d'eines i les despeses que suposen les activitats comunitàries. Les despeses corrents relacionades amb el cultiu de cada parcel·la (llavors, planter, fems...) corren a càrrec de les persones que les conreen.</p>
Importància dimensió productiva	<p>El potencial hortícola de Can Masdeu i la perícia que els hortolans han desenvolupat en el cultiu de la terra després de més de deu anys de pràctica fa que la majoria de les persones que integren el projecte aconseguixin autoabastir-se d'una part molt significativa de les hortalisses que consumeixen a llarg de l'any. Tanmateix, mentre hi ha hortolans que aconseguen autoabastir-se totalment i fins i tot proveeixen a familiars, veïns i amics, altres obtenen tan sols una petita part de la verdura que consumeixen. Per altra banda, la dimensió productiva no ho és tot en aquest projecte, sinó que per a molts hortolans té igual o fins i tot més importància la dimensió comunitària del mateix.</p>
Destí de la producció	<p>Autoconsum de les persones participants, tan dels veïns com dels habitants de la casa.</p>
Incidència i/o mobilització sociopolítica	<p>El projecte d'Horts Comunitaris s'emmarca en Can Masdeu en la seva globalitat, un projecte de projectes comunitaris, agroecològics, socials i culturals que tenen vocació de transformació social i que promouen la participació i interacció entre persones amb perfils diversos, però valors i objectius comuns. Al llarg dels dotze anys d'història del projecte, els</p>

	<p>integrants dels horts comunitaris s'han implicat en la defensa dels projectes comunitaris que es desenvolupen a la vall i del caràcter natural i hortícola de Can Masdeu i la Serra de Collserola. Això els ha dut a participar en lluites, iniciatives i campanyes en el marc de les quals han confluït amb altres grups de base, entitats i organitzacions que treballen per la transformació social des de l'òptica de l'Agroecologia i la SbA. Des de fa uns cinc anys, Can Masdeu vehicula la seva participació en la vida associativa i reivindicativa de Nou Barris a través del projecte d'horts comunitaris.</p> <p>Els integrants d'aquest projecte van promoure la constitució de la Xarxa d'Horts Comunitaris de Barcelona, la trobada fundacional de la qual va realitzar-se a Can Masdeu l'any 2010.</p> <p>En síntesi, es pot afirmar que els Horts Comunitaris de Can Masdeu han contribuït significativament a difondre l'Agroecologia i han esdevingut un referent i una font d'inspiració per altres experiències d'horts comunitaris que han arrelat en els darrers deu anys tant a la ciutat de Barcelona com arreu de Catalunya, l'Estat espanyol, Europa i l'àmbit internacional.</p>
AVALUACIÓ	
Valoració general	Els Horts Comunitaris de Can Masdeu són un projecte consolidat de gestió comunitària dels terrenys agrícoles de la Vall de Can Masdeu. Pel centenar de persones d'edats i orígens diversos que hi participen, les horts comunitaris són un espai de trobada, una xarxa de suport mutu, una eina d'autoabastiment Alimentari i un col·lectiu d'acció política i de dinamització sociocultural. Amb els recursos propis de la vall i dels seus veïns i veïnes s'està desenvolupant un projecte d'apoderament i reapropiació veïnal de l'espai públic que no només transforma l'entorn més proper i els seus participants, sinó que també incideix en l'imaginari col·lectiu de la ciutat i promou l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària.
Debilitats	Els participants tenen diferents experiències i trajectòries en la presa de decisions de forma assembleària, i el paper que juguen els habitants de la masia és imprescindible pel bon funcionament dels horts. Sovint aquests centralitzen gran part de la informació necessària per a la presa de decisions i cal dedicar temps a fer una bona transferència d'aquesta per a que tots els participants estiguin en igualtat de condicions per poder participar.
Amenaces	El fet de gestionar i compartir recursos limitats, com l'aigua i la terra, fa que en determinats moments, com ara quan hi ha estius molt secs, aflorin conflictes, tensions i desavinences que estan latents en el grup. Els últims estius han estat força plujosos, però si es perllongués un període llarg de sequera el projecte, que depèn de les surgències naturals d'aigua de la serra, es podria veure amenaçat. La possibilitat de que es produeixi un nou intent de desallotjament, tot i ser remota, no es pot descartar del tot.
Fortaleses	Els horts comunitaris són una iniciativa d'autogestió que no depèn de recursos externs per a desenvolupar-se. El fet d'haver accedit a la terra mitjançant l'okupació ha permès al grup fer un projecte a la seva mida, d'acord amb els seus valors, principis i objectius, i prescindir de les normatives i les lleis fetes pels de dalt. D'aquesta manera el grup ha desenvolupat les seves pròpies institucions, estructures de funcionament, normatives, protocols, etc. La diversitat de participants fomenta sobretot l'intercanvi intergeneracional entre persones originàries del camp i persones de ciutat amb interès per aprendre a cultivar un hort i amb capacitats per organitzar i dinamitzar grups.
Oportunitats	La possibilitat de rehabilitar una bassa enorme que està molt danyada i en desús permetria dissipar l'amenaça relacionada amb possibles escenaris de sequera prolongada. L'expansió del fenomen dels horts comunitaris a la ciutat i arreu del territori, teixeix una base social de suport que dota al projecte de més solidesa i reconeixement social.
Aprenentatges	Gestionar agroecosistemes de manera comunitària, amb pocs recursos i totalment al marge de les administracions públiques, no és només viable econòmicament, socialment i ecològicament sinó que, a més a més, és molt interessant culturalment i políticament. L'apropiació veïnal de terres periurbanes abandonades i la seva autogestió comunitària poden permetre a la gent protagonitzar processos potents d'apoderament personal i col·lectiu i, alhora, autosatisfer-se parcialment bona part de les necessitats bàsiques, tan aquelles relacionades amb la subsistència, com d'altres relacionades amb l'afecte, la

participació, la creació, la identitat o la llibertat.

Per dur a bon port projectes d'autogestió comunitària cal tenir molt clars els objectius, compartir uns principis i valors mínims, molta organització i una mica de temps.

Treballar amb un grup més o menys tancat de persones i tenir una visió a mig-llarg termini dóna estabilitat al projecte i permet que es creïn forts lligams d'afecte i solidaritat.

Com més diversitat hi ha en un grup majors són els reptes que comporta la gestió del quotidià però també és major el potencial del grup per generar processos de canvi personal i col·lectiu.

La creativitat i la força col·lectiva per a donar resposta des de la base a les necessitats i somnis de les persones d'un territori són un motor incomparable de transformació social.

Contacte/web

<http://www.canmasdeu.net/horts-comunitaris/>
canmasdeu@canmasdeu.net

8.2.8. Horts Socials de Montblanc

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Horts Socials de Montblanc
Persona entrevistada	Annaïs Sastre, membre de l'associació Xicòria Entrevista realitzada el 2 de juny del 2014
Àmbit territorial	Montblanc, Conca de Barberà
Antecedents i gestació del projecte	Càritas porta força anys gestionant un menjador social i un banc d'aliments a Montblanc. Durant els darrers anys de crisi econòmica, el fenomen de la nova pobresa ha fet augmentar molt el nombre d'usuaris d'aquests serveis i diversificar-ne el perfil. Per mirar de donar resposta a la demanda creixent d'aliments i tractar d'evitar l'estigmatització dels usuaris, el 2011 Càritas va començar a subministrar aliments per mitjà de carmanyoles. Però ràpidament es van adonar que aquesta actuació no anava gaire més enllà i van començar a pensar en projectes que fomentin l'apoderament de les persones en risc d'exclusió social. Per altra banda, l'any 2008 es va crear a Montblanc l'associació Xicòria, un projecte col·lectiu que inclou producció i venda directa d'hortalisses ecològiques, educació ambiental, formació en agroecologia i càtering ecològic per a actes socials. Destaca que tant Càritas com Xicòria tenien contacte estable i bona relació amb les administracions públiques i les entitats locals.
Data inici	Abril 2013
Objectius	Possibilitar que persones i famílies empobrides i en risc d'exclusió social puguin autoabastir-se d'hortalisses ecològiques, s'empoderin i creïn vincles entre elles i una xarxa de suport mutu.
Descripció	Es tracta d'una experiència d'horts socials que ha suposat la recuperació per a l'ús hortícola d'una finca agrària que estava en desús i actualment possibilita que 12 famílies en risc d'exclusió social s'autoabasteixin d'hortalisses. El projecte combina la cessió per 2 anys a les persones o famílies beneficiàries de parcel·les d'uns 70 m2 per a que hi cultivin hortalisses de temporada; el conreu comunitari en parcel·les col·lectives de cultius més extensius com ara patata, ceba, calçots o fruita; i una parcel·la que cultiven usuaris del menjador social que gestiona Càritas al poble. A més, el projecte inclou la formació en horticultura ecològica i gestió de grup de les usuàries i els voluntaris que hi participen. El disseny del projecte preveu que l'equip tècnic vagi perdent protagonisme i que siguin les pròpies persones usuàries les que progressivament vagin assumint-ne el lideratge.
ACTORS	
Impulsors/es	Càritas va tenir la idea i va fer els primers contactes per donar-li forma, però va ser sobretot la gent de Xicòria qui va dissenyar el projecte i ha liderat la seva execució. L'Ajuntament de Montblanc ha estat també implicat des del principi en la coordinació del projecte, i aportant recursos.
Equip tècnic	Està compostat per tres persones. Una persona de Xicòria s'encarrega de tot el que té a veure amb la dimensió productiva (planificació, coordinació, formació...). Una altra persona també de Xicòria realitza l'acompanyament psicosocial de les persones beneficiàries. Per últim, la tècnica de Càritas que va impulsar el projecte inicialment assumeix part de les tasques de coordinació i dinamització, conjuntament amb les dues persones de Xicòria.
Perfil dels participants	Per ser derivades pels Serveis Socials del Consell Comarcal i incorporar-se al projecte, les persones o famílies potencialment beneficiàries han d'acomplir el següents criteris: atur de llarga durada, renda familiar per sota del llindar de la pobresa, risc d'exclusió social, mínima condició física i autonomia personal i interès en el projecte.

Altres agents participants	Grup de voluntaris de Càritas, Regidoria d'Agricultura i Benestar Social de l'Ajuntament de Montblanc, Brigada de l'Ajuntament, Serveis Socials del Consell Comarcal de la Conca de Barberà, Serveis Territorials del Departament d'Agricultura, Alimentació i Medi Natural. Esporàdicament també han participat persones del poble que han de fer treball comunitari per sentència judicial.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	Per mitjà de la implementació de dinàmiques i metodologies participatives, es fomenta de manera efectiva que les persones usuàries s'impliquin en el funcionament quotidià del projecte, s'empoderin i aprenguin a resoldre els seus problemes per elles mateixes, a treballar en equip, a autoorganitzar-se i a establir relacions de suport mutu entre elles.
Preses de decisions	Les decisions estratègiques són preses per l'equip tècnic, per consens, i/o negociant amb la resta d'actors institucionals implicats. En canvi, les decisions relatives al funcionament quotidià del projecte es miren de prendre conjuntament amb les persones beneficiàries.
Model productiu	Agroecològic. Es fomenta especialment que les usuàries cultivin la màxima diversitat de varietats hortícoles possible, incloent plantes aromàtiques i amb usos condimentaris.
Accés a la terra	Es tracta d'una finca de titularitat privada de gairebé una hectàrea. S'hi ha accedit per mitjà d'una cessió, de moment per dos anys.
Recursos	L'Ajuntament ha pagat el primer any de sou de la tècnica agrícola de Xicòria (4.000 euros per una dedicació de 15 hores setmanals els primers mesos que en teoria s'havia d'anar reduint) i ha invertit uns 4.000 euros més per cobrir les despeses derivades de l'adequació de la finca (sistema de reg, etc.). Per altra banda, per mitjà del concurs en una línia de subvenció per a projectes d'Agricultura Social de la Fundació Humana, es van aconseguir 6.000 euros per a la contractació per un any de la tècnica en educació social de Xicòria que realitza l'acompanyament de les usuàries. El segon any de projecte l'Ajuntament de Montblanc està pagant la supervisió de l'equip de Xicòria (els números totals encara no estaven definits al realitzar l'entrevista). A més dels recursos monetaris, s'han mobilitzat molts altres recursos que han estat aportats per l'Ajuntament, Càritas i altres entitats del municipi.
Importància dimensió productiva	Juntament amb l'apoderament i l'enxarxament de les persones usuàries, un dels principals objectius de la iniciativa és que aquestes persones aprenguin i siguin capaces d'autoabastir-se total o parcialment de les hortalisses que consumeixen al llarg de l'any.
Destí de la producció	Autoconsum de les persones i famílies usuàries i abastiment del menjador social que gestiona Càritas al municipi.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	El projecte ha tingut un impacte important en millorar la percepció i fer augmentar l'interès per les tècniques i els principis de l'agricultura ecològica, tant per part de l'Ajuntament com de la població de Montblanc en general. En bona part, això es deu a que amb els horts socials hi té contacte de manera directa o indirecta molta gent diversa, a la bona marxa del projecte i als excel·lents resultats productius que ha tingut. Un indicador de l'interès que ha despertat el projecte en l'àmbit local és el fet que assistissin unes 80 persones a la presentació pública amb format de jornada de portes obertes que va tenir lloc el setembre de 2013 i que va ser inclosa en el programa d'actes de la Festa Major del poble. El projecte també ha fet augmentar l'interès pels horts d'autoconsum entre aquelles persones del poble que fins ara no havien tingut hort, les quals ara reivindiquen poder accedir a terres per autoabastir-se. Per altra banda, també ha tingut un fort impacte l'enfocament d'acompanyar per a l'apoderament enlloc de fer caritat.
AVALUACIÓ	
Valoració general	La valoració general és molt positiva. El projecte ha tingut molt bona acollida i s'han acomplert els principals objectius que s'havien plantejat, entre els que destaquen l'impacte positiu que ha tingut en el nivell d'apoderament de les persones usuàries, els vincles que han creat entre elles i l'elevat grau d'autoabastiment d'hortalisses que la majoria ha assolit.

	<p>Amb tot, després d'un any de la posada en marxa del projecte, les persones que formen l'equip tècnic s'adonen que encara no poden deixar d'assumir el rol de lideratge que han tingut fins ara i que les usuàries necessiten més temps d'acompanyament del que havien previst abans no siguin totalment capaces de funcionar de forma totalment autònoma. En conseqüència, estan mirant d'aconseguir recursos per poder seguir-les acompanyant durant almenys quatre mesos més i poder fer el seguiment de la incorporació al projecte de noves persones.</p>
Debilitats	<p>La bona marxa del projecte fins ara ha depès molt del rol central que han tingut les dues persones de Xicòria, i hi ha el risc que perdi força si elles se'n desvinculen. Alhora, el temps limitat que han pogut dedicar al seguiment de les usuàries degut a l'escassetat de recursos i a la seva pluriactivitat més enllà d'aquest projecte ha fet que a vegades no s'hagi pogut reaccionar prou de pressa davant els problemes que han sorgit.</p> <p>Dificultat en transmetre la filosofia del projecte a altres actors participants dels horts socials, com els voluntaris o la brigada. S'ha resolt fent moltes reunions amb ells i dedicant molt temps a explicar com i perquè promoure l'apoderament de les usuàries. A més, s'ha planificat la realització d'una formació sobre treball en grup, assemblearisme i tècniques de producció ecològica per a que aquests actors puguin seguir acompanyant les persones usuàries un cop les tècniques de Xicòria deixin el projecte.</p>
Amenaces	<p>Que el propietari vengui la terra ("tindríem tres mesos per marxar, però també podria ser una oportunitat per reivindicar el valor d'aquesta finca").</p> <p>Que l'Ajuntament deixi de recolzar el projecte.</p> <p>Que no es trobin recursos suficients per continuar amb el suport agrícola i psicosocial.</p>
Fortaleses	<p>La il·lusió i el compromís amb el projecte de les membres de l'equip tècnic i els responsables del Consell Comarcal i l'Ajuntament que s'han implicat, i la predisposició de tots els actors a participar en el projecte.</p> <p>El valor històric i com a patrimoni agrari que té la finca i el seu potencial hortícola.</p> <p>La formació multidisciplinària de les membres de Xicòria i la seva capacitat de treball, per negociar amb els diferents actors i per liderar el projecte.</p>
Oportunitats	<p>En la finca actual hi ha terra disponible per a que s'incorporin fins a deu famílies més. Es podria buscar una altra finca per fer-hi el mateix, i multiplicar així el nombre de beneficiàries.</p> <p>En part, com a conseqüència de l'èxit que està tenint el projecte, està creixent l'interès al municipi per les propostes i les reivindicacions de la Sobirania Alimentària. Per exemple, persones del municipi vinculades a Càritas i que són crítiques amb el funcionament del banc dels aliments del poble comencen a valorar la possibilitat d'abastir el banc amb productes de productors locals; hi ha més receptivitat i interès per l'agricultura ecològica per part dels pagesos professionals; hi ha famílies de Montblanc que no tenen terra que voldrien llogar-ne per poder tenir hort d'autoconsum; entre altres exemples. En cas que no es pugui deixar el projecte totalment en mans de les famílies l'equip tècnic té previst reformular el projecte perquè es pugui sostenir com a servei públic.</p>
Aprenentatges	<p>Al dissenyar els projectes i fer els pressupostos cal tenir present que hi haurà molts imprevistos, tan en relació a l'acompanyament de les famílies com en relació als temes productius.</p> <p>A més del rol de la professional en producció hortícola, és clau el rol de la professional en educació social que fa l'acompanyament a les usuàries.</p> <p>La ràtio acompanyants/usuàries també és una qüestió fonamental.</p> <p>Cal començar posant en valor els coneixements i les habilitats de les usuàries.</p> <p>Si hi ha voluntaris, ha de crear-se un grup estable que assumeixi un mínim compromís.</p> <p>És molt important que tots els actors tinguin consciència que és un procés llarg i que, internament, l'equip ha de treballar molt amb tots els actors implicats sobre com promoure l'apoderament al companyar.</p> <p>Cal tenir molta paciència i capacitat d'adaptació: les famílies són molt diferents, estan en situacions molt difícils (sense sostre, alcoholèmia...), i cal saber respectar els seus processos i, alhora, engrescar-les; i deixar marxar les que no poden continuar.</p> <p>Tot i que és bo i necessari que el rol de lideratge de les dinamitzadores vagi canviant a favor</p>

d'un major protagonisme i autonomia de les usuàries, no sembla realista que el rol de la persona que fa l'acompanyament desaparegui del tot o esdevingui testimonial. Podria ser molt enriquidor complementar el projecte amb un acompanyament més personalitzat de les usuàries i combinar treball en grup i treball individual.

Contacte/web

www.xicoria.org

El blog del projecte d'horts socials es trobava en construcció quan es va fer l'entrevista

8.2.9. Horts socials de Tarpuna

DADES BÀSIQUES	
Nom experiència	Horts socials de Tarpuna
Persona entrevistada	Engràcia Valls, sòcia fundadora de Tarpuna. Entrevista realitzada el 22 d'abril del 2014.
Àmbit territorial	Llinars del Vallès, Vallès Oriental
Antecedents i gestació del projecte	Tarpuna és una cooperativa mixta d'iniciativa social que promou projectes amb finalitats socials i ambientals. Abans de constituir-se com a cooperativa i dedicar-se a l'Agricultura Social i la producció i distribució professional de productes agroalimentaris ecològics, entre altres activitats, Tarpuna era una SL que es dedicava a la venda de material per fer horts als balcons i a fer cursos d'horticultura urbana. L'any 2011, a través d'un alumne dels cursos d'horticultura urbana, van posar-se en contacte amb el propietari de Can Codina, una finca agrícola situada a Llinars del Vallès. En aquell moment Tarpuna estava replantejant el projecte per tal d'esdevenir cooperativa i desenvolupar noves línies de treball, com ara la producció i distribució d'aliments ecològics i l'Agricultura Social. El propietari de Can Codina, que era ja gran i no podia seguir ocupant-se de la finca, es va mostrar disposat a que Tarpuna n'assumís la gestió i hi desenvolupés un projecte d'Agricultura Social.
Data inici	2012
Objectius	Formar en horticultura ecològica a persones que estan a l'atur per a que es puguin dedicar professionalment al sector primari, en principi com a peons agrícoles. Ofertir a persones que es troben en una situació econòmica complicada la possibilitat de que puguin autoabastir-se de verdures gestionant una parcel·la d'hort d'autoconsum.
Descripció	A Can Codina, Tarpuna ofereix a persones amb atur de llarga durada i en risc d'exclusió social la possibilitat de que s'autoprodueixin hortalisses, es formin com a peons agrícoles i s'incorporin al món laboral. A canvi de treballar un jornal de 7h. a la setmana fent tasques de peó agrícola a la finca, aquestes persones reben un curs de formació en horticultura ecològica (té un any de durada i compta amb una part teòrica i una altra pràctica que es realitza en el marc dels jornals de treball), i gestionen cadascuna una parcel·la d'hort d'autoconsum. En projecte també participa l'Ajuntament de Llinars del Vallès, concretament els seus serveis socials, que s'ocupen de fer la selecció de les persones beneficiàries, derivar-les al projecte, fer-ne el seguiment psicosocial i treballar amb elles la seva inserció laboral. Tarpuna, per la seva banda, s'encarrega de gestionar i coordinar el dia a dia del projecte, així com de la part tècnica agrícola i de comercialitzar les produccions que s'obtenen.
ACTORS	
Impulsors/es	Tarpuna i l'Ajuntament de Llinars.
Equip tècnic	Una persona responsable de finca, una persona comercial i un coordinador de projecte.
Perfil dels participants	Persones en risc o situació d'exclusió social que són derivades als projectes pels Serveis Socials de l'Ajuntament de Llinars. Per ser derivades, les persones han de tenir un mínim de capacitat física, estar motivades i estar interessades per l'horticultura. Actualment participen en el projecte que es desenvolupa a Can Codina sis persones en risc d'exclusió social, de les quals 2 són dones i els quatre restants homes. Es traca majoritàriament de persones de més de 40 anys provinents del sector de la construcció.
Altres agents participants	El propietari de la finca de Can Codina.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	Es fan reunions periòdiques on les persones usuàries poden intervenir en allò que les afecta de manera més directa. Per altra banda, és un tema que es treballa en el dia a dia, fomentant una actitud proactiva en les persones beneficiàries, tenint en compte les seves opinions i propostes i donant-los responsabilitats.
Presa de decisions	Els aspectes tècnics del projecte es discuteix dins la dinàmica quotidiana de l'equip tècnic. Si la decisió implica a la resta de treballadors de la cooperativa, es debat a les reunions de socis treballadors.
Model productiu	Agroecològic. Producció artesanal a partir de planter i llavors ecològiques.
Accés a la terra	El propietari de Can Codina ha arrendat les terres i part de les instal·lacions de la finca a Tarpuna gràcies a la intermediació d'una persona de confiança de la propietat. Hi ha 10 parcel·les de 80 m2 pels horts d'autoconsum i gairebé 1,5 ha per la producció de Tarpuna.
Recursos	Les entrades provenen de la venda dels productes, de subvencions públiques i privades i de les accions formatives que es realitzen a les finques. Els balanços dels dos primers anys van ser negatius, però està previst tancar el 2014 sense pèrdues.
Importància dimensió productiva	Es tracta d'un projecte d'horts socials amb una orientació productiva i empresarial en la mesura que possibiliten que les persones beneficiàries participin en una iniciativa de producció i distribució professional d'hortalisses.
Destí de la producció	Tret de les hortalisses que les persones beneficiàries del projecte de Can Codina produeixen en les parcel·les d'autoconsum, la resta de produccions es venen a xarxes de clients individuals, botigues, restaurants, altres pagesos i distribuïdors.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	No es fa incidència ni es promou la mobilització política de forma expressa, malgrat en el contingut de les formacions i en la quotidianitat de les finques es treballa des de la perspectiva de l'Agroecologia. La diversitat política dels diferents socis de la cooperativa fa que en aquest sentit es vagi a poc a poc. Si que es fan visites a la finca (sobretot a Can Codina, que és l'aparador de Tarpuna), formació i divulgació per mitjà de jornades de portes obertes.

AVALUACIÓ

Valoració general	Els plantejaments socials i productius són molt bons, però cal avançar en la comercialització. L'aposta forta que Tarpuna està fent en la consolidació dels horts socials es dona en un moment de fort replantejament empresarial de la cooperativa en el seu conjunt.
Debilitats	La comercialització. La venda directa costa molt i s'han de trobar altres maneres i oferir altres serveis, com ara la formació, l'assessorament i l'acompanyament en la creació i desenvolupament d'horts socials. De l'equip: certa inexperiència i cert excés d'optimisme a l'inici. La diversitat dins l'equip comporta dificultats a l'hora de trobar punts d'acord.
Amenaces	Que al propietari de Can Codina li deixi d'interessar el projecte d'horts socials. La relació amb la propietat de vegades és difícil.
Fortaleses	Diversitat de l'equip, la visió de futur, les ganes i la confiança amb el que fan.
Oportunitats	La consolidació d'un mercat agroecològic que pugui fer front als preus increïblement baixos del mercat ecològic industrial.
Aprenentatges	Cal plantejar la comercialització de forma realista: encara que es tinguin molts contactes, s'hagin fet molts cursos de formació, etc. a la gent, malgrat estigui sensibilitzada, li costa molt fer un canvi d'hàbits i pagar més per donar respostes a problemàtiques socials, ambientals i econòmiques. Si no hi ha participació la gent no es fa el projecte seu i per promoure-la no n'hi ha prou amb fer reunions plenàries, és un tema molt complex que s'ha de treballar en el dia a dia.

Contacte/web

<http://hortsocial.org/>

8.2.10. Horts Socials de Vilafranca del Penedès

DADES BÀSIQUES

Nom experiència	Horts Socials de Vilafranca del Penedès
Persona entrevistada	Marta Vallès, Serveis de Medi Ambient de l'Ajuntament de Vilafranca del Penedès Entrevista realitzada el 2 de juny del 2014.
Àmbit territorial	Vilafranca del Penedès, Alt Penedès
Antecedents i gestació del projecte	L'any 2011 l'Ajuntament de Vilafranca va posar en marxa un projecte de Borsa de Terres amb l'objectiu de que es tornessin a cultivar les terres agrícoles periurbanes afectades per plans urbanístics que havien estat adquirides per immobiliàries abans de la crisi amb la intenció de construir-hi, però havien quedat parades i en desús d'ençà de l'esclat de la bombolla immobiliària. En el marc d'aquest projecte, un dels reptes amb que es va trobar el consistori va ser com intervenir a Les Bassetes. Es tracta d'una peça de sòl pendent de desenvolupar que havia estat adquirida per l'INCASOL 20 anys enrere però no s'havia arribat a urbanitzar. Bona part de les terres estaven sent cultivades des de feia temps per hortolans amb pocs recursos. Arrel de que es va detectar alguna situació de barraquisme (alguna persona que dormia en alguna caseta de vinya), l'any 2011 l'INCASOL es va proposar "endreçar l'espai" traient els horts. Això va dur als hortolans a mobilitzar-se i a demanar a l'Ajuntament que intervingués a favor seu.
Data inici	2012
Objectius	Facilitar l'accés a la terra a persones amb pocs recursos per a que puguin autoabastir-se de verdures i hortalisses
Descripció	Experiència que condiciona la regularització de la situació de vuit hortolans que cultivaven hortalisses per autoabastir-se en un terreny ocupat il·legalment propietat de l'INCASOL a que ajudin a persones usuàries dels serveis de resposta a l'emergència alimentària del municipi a engegar els seus propis horts d'autoabastiment en els mateixos terrenys. L'Ajuntament va intercedir davant l'INCASOL per a que li cedís la gestió dels terrenys mentre no hi realitzés cap actuació o no s'ho vengués. Per la seva banda, els hortolans beneficiaris van signar un contracte amb l'Ajuntament segons el qual es comprometien a respectar alguns articles de la normativa que s'aplica als horts urbans (no tots ja que tampoc tenen tots els drets amb els que compten els beneficiaris d'aquest altre programa municipal), i a marxar en el termini de dos mesos si l'INCASOL decideix urbanitzar o vendre els terrenys.

ACTORS

Impulsors/es	Ajuntament de Vilafranca del Penedès
Equip tècnic	El seguiment del funcionament de l'experiència el realitza el personal dels Serveis Socials de l'Ajuntament, conjuntament amb el de la Regidoria de Medi Ambient.
Perfil dels participants	A part dels 8 hortolans que ja cultivaven les terres abans de que l'Ajuntament intercedís, al projecte hi participen 17 persones més que han estat derivades pels Serveis Socials de l'Ajuntament. Es tracta de persones aturades i sense ingressos estables, però que no estan en situació d'exclusió acusada, sinó que tenen certa autonomia i una capacitat mínima d'autofinançament, doncs han de poder afrontar les despeses que implica cultivar un hort d'autoconsum. Els hortolans "veterans" s'ha compromès a integrar els nous, acompanyar-los en el seu procés d'instal·lació, promoure certa dinàmica col·lectiva i fer d'interlocutors amb l'Ajuntament.
Altres agents participants	A part dels hortolans, els tècnics municipals i l'INCASOL, en el projecte no participa cap altre actor.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	L'Ajuntament no ha promogut cap procés de participació, malgrat a tingut en compte les necessitats dels hortolans “veterans” a l'hora de plantejar el projecte.
Presa de decisions	L'equip tècnic pren les decisions estratègiques segons la lògica institucional, incloent si algú ha de ser expulsat per incompliment del contracte. En canvi, les decisions relatives al dia a dia les prenen els hortolans de forma autònoma.
Model productiu	Al signar el contracte, els hortolans es comprometen a cultivar segons els principis de l'agricultura ecològica, però els tècnics de l'Ajuntament no comproven que ho compleixin.
Accés a la terra	Cessió a precari per ús hortícola d'una hectàrea de terrenys propietat d'INCASOL. Actualment hi ha 25 parcel·les cultivades d'entre 200 i 300 m2 cadascuna. D'aquestes, 8 són cultivades pels hortolans “veterans” i les 17 restants per les persones derivades pels Serveis Socials.
Recursos	Al no tenir la garantia de que la iniciativa tindrà continuïtat, doncs en última instància depèn de l'INCASOL, l'Ajuntament només ha fet inversions petites, com ara assumir el cost del material per delimitar els horts amb una tanca, la instal·lació de la qual han realitzat els propis hortolans, o cedir algunes bombes per bombejar l'aigua de reg des dels pous que hi ha a la finca.
Importància dimensió productiva	És la base del projecte. Les dimensions considerables de les parcel·les permeten als hortolans assolir un grau molt important d'autoabastiment de verdures i hortalisses.
Destí de la producció	Autoabastiment. En el contracte que signen els hortolans especifica que no és permesa la venda dels aliments que es produeixen.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	Malgrat no hi ha hagut cap campanya de conscienciació o denúncia per cap dels actors implicats, destaca el fet que la solució temporal que s'ha trobat per mitjà d'aquesta iniciativa d'hortos socials al “problema” de les anomenades “hortes marginals” hagi partit d'una demanda explícita d'intermediació efectuada per un grup d'hortolans que cultivaven terra agrària en desús sense el permís del seu propietari. Per altra banda, també destaca el fet que societat civil i consistori coincideixin en valorar que és millor que la persones amb pocs recursos puguin autoabastir-se conreant un hort que no pas dependre de l'ajuda alimentària, i que les terres en desús haurien de destinar-se a aquesta finalitat.

AVALUACIÓ

Valoració general	Tot i que el projecte l'Ajuntament no és fruit de cap planificació prèvia sinó que s'ha tirat endavant per tal de resoldre una situació existent, tot i que fins ara s'han invertit pocs recursos, i tot i que l'equip tècnic dedica poques hores al seguiment, fins ara la marxa del projecte és positiva. Els usuaris, a part d'autoabastir-se, tenen un espai i una activitat on ocupar el seu temps i sentir-se útils. A més, els hortolans han fet grup, o més aviat grups, en funció de l'afinitat cultural, i fins ara no hi ha hagut conflictes importants entre ells, sinó que més aviat hi ha força entesa. Tot plegat ha comportat un augment considerable del nivell d'apoderament de les persones beneficiàries que han estat derivades cap al projecte pels Serveis Socials.
Debilitats	Més hores d'acompanyament per part de l'equip tècnic millorarien el projecte, però no hi ha recursos previstos per dur-ho a terme ni perspectiva de que se'n destinin. El fet que els usuaris tinguin un fort sentiment de pertinença fa que sigui més difícil fer complir les normes que estipula el contracte. Al ser una iniciativa que no té precedents, al voltant del projecte hi ha certa incertesa jurídica. Al no haver gaire diversitat de perfils, sinó que la majoria de gent ve derivada de Serveis Socials, no hi ha la interrelació entre gent diversa que es dona en els altres Horts urbans de Vilafranca, on hi conviuen perfils d'usuaris molt diferents..
Amenaces	L'ús dels terrenys és molt a precari, és totalment provisional, a mercè de la voluntat

	d'INCASOL.
<i>Fortaleses</i>	La iniciativa està sent molt econòmica per a l'administració local. Els usuaris s'han anat construint l'espai per ells mateixos i es senten molt autònoms i apoderats.
<i>Oportunitats</i>	Malgrat els bons resultats que va donar el projecte de Borsa de Terres, per mitjà del qual s'han tornat a cultivar el 80% de les terres en desús que el consistori s'havia marcat com a objectiu, encara hi ha força terra agrària en desús que podria destinar-se a projectes d'Agricultura Social i/o urbana; i també hi ha entitats interessades, com ara l'Ecoarxa del Penedès. En el cas de les petites explotacions ubicades en zona verda municipal a més d'aportar producció d'aliments, aromàtiques, etc. també contribueixen a reduir els costos de manteniment que altrament ha d'assumir el consistori.
<i>Aprenentatges</i>	En aquest tipus de projectes, per tal d'evitar malentesos i conflictes, de bon començament les normes i el control per part de l'ajuntament han de ser molt clars. Com que el projecte no és fruit d'una planificació prèvia, sinó que ha estat la manera de resoldre una situació existent, això no s'ha donat. Donar autonomia als usuaris per a que siguin ells mateixos els condicionin i millorin l'espai fa que se'l sentin més seu.
<i>Contacte/web</i>	http://www.vilafranca.cat/html/mediambient/horts_socials.html

8.3. Iniciatives de Dinamització Local Agroecològica

8.3.1. Dinamització agrària de l'Espai Rural de Gallecs

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Dinamització agrària de l'Espai Rural de Gallecs
Persona entrevistada	Gemma Safont, Gerent del Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs. Entrevista realitzada el 28 de març del 2014.
Àmbit territorial	L'Espai Rural de Gallecs està situat al Vallès i està integrat per territori dels termes municipals de Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Palau-Solità i Plegamans, Parets del Vallès, Lliçà de Vall i Montcada i Reixac (Vallès Oriental).
Antecedents i gestació del projecte	Als anys 70 l'Estat espanyol va expropiar 1.500 hectàrees de terrenys per construir una nova ciutat de 130.000 habitants. La crisi del petroli de 1973, el canvi polític que va representar la transició cap a la democràcia i la forta pressió popular en contra de l'ACTUR de Santa Maria de Gallecs van fer que no s'arribés a executar. L'any 1980 els terrenys van ser transferits a l'INCASOL, empresa pública adscrita al Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya, actual propietari dels terrenys. L'any 2000 es crea el primer Consorci de Gallecs per a la gestió i dinamització de l'espai, constituït pels ajuntaments de Mollet del Vallès i Parets del Vallès. El 2005 s'aprova el Pla Director, que declara les 774 hectàrees agrícoles i forestals que no han estat urbanitzades com a sistema general d'espais lliures públics d'àmbit supramunicipal. Amb la finalitat de gestionar l'espai i garantir-ne les activitats agrícoles i forestals, la conservació paisatgística i l'ús com a espai de lleure per a la ciutadania, l'any 2006 es constitueix l'actual Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs, integrat pels sis municipis que conformen actualment l'Espai rural de Gallecs i la Generalitat de Catalunya. L'any 2009 Gallecs s'inclou al Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN). Actualment, s'està pendent de la tramitació del Pla Especial de Gallecs, el qual ha d'establir les condicions i mesures necessàries per a l'ordenació urbanística dels usos del sòl i la regulació de les activitats a l'espai. El Consorci és membre de la Xarxa Europea de parcs naturals periurbans FEDENATUR, i de la Xarxa de Custòdia del Territori. Una de les principals finalitats del Consorci de Gallecs és la potenciació dels valors productius del seu àmbit, especialment de l'agricultura, que ocupa el 75 % del territori amb 515 ha de superfície agrària útil. D'ençà de la seva creació, el Consorci ha treballat en diferents àmbits, com el medi natural, la gestió forestal, l'ús públic, l'educació ambiental, el patrimoni natural i arquitectònic, etc., sent el de la dinamització de l'activitat agrària un dels destacats que ha desenvolupat, conjuntament amb l'Associació Agroecològica de Gallecs (AEG).
Data inici	L'any 2001 s'inicia el desenvolupament del Pla de gestió agrícola sostenible. L'any 2006 s'inicia el desenvolupament del Pla de reconversió a l'agricultura ecològica
Objectius	Promoure la sostenibilitat ecològica, econòmica i social de l'activitat agrària que es desenvolupa a Gallecs per a garantir-ne la continuïtat i la seva compatibilitat amb la conservació del patrimoni natural i els usos socials, educatius i per al lleure.
Descripció	Dins de les línies estratègiques aprovades pel Consorci de Gallecs, pren gran rellevància l'objectiu d'implantar una agricultura ecològica que permeti la preservació dels valors naturals, sigui respectuosa amb el medi ambient, mantingui i millori els valors paisatgístics i que alhora sigui econòmicament viable. L'any 2001 el Consorci, conjuntament amb una part representativa dels Pagesos de Gallecs, va posar en marxa el Pla de Gestió Agrícola Sostenible (2001-2005), basat en la promoció de bones pràctiques agràries, la creació d'una marca pròpia (Producte de Gallecs) i la creació del vincle directe entre productor i consumidor mitjançant l'Agrobotiga de Gallecs. Un dels productes més rellevants va ser la recuperació de la mongeta del ganxet, (baluard Slow Food). A partir de l'any 2006, en col·laboració amb l'Associació Agroecològica de Gallecs (AEG), que actualment agrupa als

14 productors ecològics del territori, es comença a implementar el Pla de Reconversió a l'Agricultura Ecològica. El mateix any Gallecs es reconegut com a comunitat de l'aliment Slow Food per basar la seva producció en els principis de bo, just i net.

Per portar a terme el pla de reconversió a l'agricultura ecològica i el projecte de dinamització agrària es varen desenvolupar principalment les següents línies de treball:

- canvi d'orientació de la producció agrària (substitució del monocultiu d'ordi per fer pinso per cultius extensius destinats a l'alimentació humana directa).
- recuperació de varietats antigues en els conreus extensius de secà com l'espelta, el blat persa, el forment... fomentant la qualitat i el valor afegit per damunt de la quantitat. Conjuntament amb altres entitats, a l'horta també s'ha treballat en la recuperació de varietats locals i tradicionals.
- foment de la rotació de conreus en els cultius extensius, amb la introducció de les lleguminoses com ara la llentia pardina i el cigró menut.
- potenciació de l'horta ecològica.
- transformació dels excedents de l'horta en mermelades i conserves a l'obra d'obra de Gallecs per afavorir l'aprofitament i el no malbaratament d'aliments.
- promoció del comerç de proximitat, per mitjà de l'Agrobotiga de Gallecs, les fires, els menjadors escolars, les cooperatives de consumidors, els restaurants Km0, etc.
- foment del menjar ecològic a les escoles amb la col·laboració d'empreses que ofereixen menús 100% ecològics. Actualment Gallecs serveix hortalisses de temporada, llegums, cereals i pa a 14 escoles.
- adquisició de manera conjunta entre tots els pagesos que fan cultius extensius d'infraestructura i maquinària d'ús col·lectiu que permet obtenir un producte final preparat per vendre directament als consumidors.
- recerca agrícola amb la participació de les Universitats i centres de recerca.
- dinamització del teixit agrari, amb la creació d'oportunitats i llocs de treball principalment per a la gent jove.
- realització d'activitats d'educació ambiental amb escoles als horts ecològics de Gallecs.
- foment de les energies renovables, amb la instauració de molins de vent per a l'extracció de l'aigua pel reg dels productes ecològics del territori.

ACTORS

Impulsors/es	Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs, Associació Agroecològica de Gallecs (AEG), Societat Agrària de Transformació Agroecològica de Gallecs (SAT) i Grup d'Agroecologia de la Universitat de Barcelona.
Equip tècnic	Tècnica del Consorci de Gallecs, productors de l'AEG, equip de recerca del grup d'Agroecologia de la Universitat de Barcelona.
Altres agents participants	Universitats i centres de recerca, Slow Food, centres escolars, cooperatives de consum ecològic, restaurants Km0 de la zona, fleques de la zona, etc.
Paper del sector primari	N'és el protagonista principal, representat per l'Associació Agroecològica de Gallecs.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	Hi ha reunions periòdiques amb els productors per tal de consensuar i treballar conjuntament les directrius dels projectes agrari ecològic. En l'elaboració del Pla de Reconversió a l'Agricultura Ecològica hi van participar 14 productors. El Consorci de Gallecs ha creat recentment el Consell de Participació de Gallecs, que agrupa a totes les entitats del territori. Actualment s'està treballant en la redacció del Pla Especial; un cop estiguin definides les seves línies principals es comptarà amb la participació de les entitats i actors del territori per acabar-lo de desenvolupar.
Presa de decisions	Des de l'equip tècnic del Consorci es proposa el Pla de Gestió Anual i s'aprova al Consell Plenari del Consorci. La pagesia és present al Consell de Participació de Gallecs per mitjà de l'AEG. A nivell productiu, els productors ecològics prenen les seves pròpies decisions de forma consensuada entre ells i seguint les línies fixades en matèria agrícola al Pla de gestió

	agrícola ecològic. A més, participen activament en altres esdeveniments com ara l'organització de les fires, jornades tècniques, etc.
<i>Recursos</i>	El pressupost que el Consorci destina a les activitats relacionades amb la dinamització de l'activitat agrària és aproximadament de 16.000 euros anuals. Per la seva banda, els productors també realitzen inversions periòdiques per mantenir i millorar les infraestructures, tant a nivell individual com col·lectiu.
<i>Incidència i/o mobilització sociopolítica</i>	El Pla director de Gallecs, el Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural i la inclusió de Gallecs al PEIN són un exemple del resultat final del procés de la protecció de l'espai que s'ha fet des de l'administració i des de les entitats integrades pels veïns i pagesos del territori i altres persones i entitats vinculades a l'espai rural.
AVALUACIÓ	
<i>Valoració general</i>	Positiva. Fruit del Pla de Reconversió a la Producció Agrària Ecològica (PAE) s'ha passat de les 60 ha. cultivades segons els principis de PAE que hi havia l'any 2005 a les 210 ha que hi ha actualment. L'objectiu és que en 5-6 anys les 515 ha que es cultiven a Gallecs es conreïn segons els principis de la PAE. D'entre els productes ecològics que es produeixen actualment a Gallecs destaquen el pa d'espelta, les farines ecològiques obtingudes a partir de blats antics, la mongeta del ganxet, el cigró menut, les hortalisses de temporada, la cervesa ecològica Toc d'Espelta i les melmelades i conserves, entre altres. Tots aquests productes ecològics es comercialitzen amb el segell de Producte de Gallecs , ecològic i de proximitat i es poden trobar a l'Agrobotiga de Gallecs, gestionada pels pagesos ecològics que sota la figura de la SAT agroecològica de Gallecs comercialitzen conjuntament els productes de Gallecs sota una mateixa denominació. Per altra banda, la reorientació dels cultius extensius per obtenir productes de qualitat destinats a l'alimentació humana ha repercutit en un major valor afegit de les produccions, una major sostenibilitat dels projectes productius i un increment de la biodiversitat agrària. També destaca la tasca de dinamització de l'activitat agrària i el territori que realitza l'Associació Agroecològica de Gallecs, en col·laboració amb el Consorci; la dinàmica de cooperació que s'ha establert entre els productors de l'AEG; el treball que aquests realitzen en el marc de la Societat Agrària de Transformació Agroecològica de Gallecs i la aposta que han fet pels canals curts de comercialització. Gallecs és, a més, un dels principals referents a Catalunya en l'àmbit de la recerca agrària des d'un enfocament agroecològic.
<i>Debilitats</i>	Resta pendent consolidar la comercialització d'alguns productes de Gallecs. Actualment un 50% de les llicències d'ús agrícola estan obsoletes (gent que té llicència i no produeix i gent que produeix i no té llicència) i això genera una situació de poca estabilitat per alguns projectes productius. S'està treballant per a la regularització d'aquesta situació.
<i>Amenaces</i>	Donat que hi ha poques persones que es dediquin exclusivament a l'activitat agrària i malgrat hi ha gent jove que té interès en produir a Gallecs, fins que es realitzi la regularització de les llicències i els terrenys, procés que obrirà les portes a noves incorporacions de gent jove, està en entredit el relleu generacional de les finques.
<i>Fortaleses</i>	L'existència i el paper que juguen l'AEG i la SAT i el fet que la pagesia estigui organitzada i embrancada en una dinàmica potent de cooperació. El Consorci i la AEG tenen el projecte tècnic de reactivació agrària molt clar. De les 515 ha. cultivades, actualment només 10 ha. es destinen a horta però s'hi podrien destinar 20 ha. Tots el productors d'horta menys un, que fa producció integrada, fan agricultura ecològica, i gairebé la meitat de la terra agrària de Gallecs es cultiva segons els principis de la PAE. La implicació d'universitats i centres de recerca en els projectes de recerca agrària a nivell nacional i europeu que es realitzen a Gallecs. El Consorci, en tant que organisme públic, té assegurat un pressupost anual per a la dinamització del teixit agrari. La gran qualitat i acceptació dels productes de Gallecs.
<i>Oportunitats</i>	Hi ha noves demandes de productes de Gallecs per part de consumidors socials com ara menjadors escolars o hospitals que es podran cobrir amb una bona planificació.

	<p>El fet que Gallecs es trobi dins l'Àrea Metropolitana de Barcelona implica que hi ha un gran nombre de consumidors potencials pels productes de proximitat que es produeixen en aquest.</p>
<i>Aprentatges</i>	<p>La cooperació entre el Consorci, el pagesos de l'espai i altres actors com les universitats, ha garantit l'èxit del projecte.</p> <p>El paper del Consorci mitjançant la figura d'una persona dinamitzadora del projecte i del territori ha estat essencial pel seu desenvolupament. Que aquesta persona sigui filla de pagès i nascuda al mateix territori segurament ha generat més confiança a la resta d'actors.</p>
<i>Contacte/web</i>	<p>http://www.espairuralgallecs.cat</p>

8.3.2. Pla d'Acció Integral del Solsonès i Projecte Actua

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Pla d'Acció Integral del Solsonès i Projecte Actua
Persona entrevistada	Marina Vilaseca, sòcia treballadora de la cooperativa l'Arada. Entrevista realitzada el 21 de maig del 2014.
Àmbit territorial	Solsonès
Antecedents	L'any 2007 un grup constituït per cinc joves solsonenques amb estudis universitaris involucrades en el debat territorial de la comarca van posar en marxa el projecte ESPAIS amb l'objectiu d'impulsar un procés participatiu que culminés en l'elaboració d'un Pla de Desenvolupament Sostenible del Solsonès. El projecte va cloure el 2009 amb la redacció del Pla d'Acció Integral del Solsonès (PAIS) i la creació de l'associació l'Arada, entitat que a partir d'aleshores assumiria la dinamització de la implementació participativa del PAIS.
Data inici	2007
Objectius	Crear espais i dinàmiques de treball al Solsonès que permetin als pobles de la comarca definir i implementar un model propi de desenvolupament de manera autogestionària i participativa, evidenciant i mobilitzant els recursos endògens i reconeixent a tots els actors de la comarca.
Descripció	<p>Es tracta d'un procés de dinamització participativa de la comarca que va fins ara s'ha desenvolupat en dues fases i encara està en marxa.</p> <p>En la primera fase, que va tenir lloc entre els anys 2007 i 2009, es va implementar el projecte ESPAIS, per mitjà del qual es va promoure, primer, la realització d'una diagnosi participativa d'àmbit comarcal i, posteriorment, l'elaboració participativa d'el Pla d'Acció Integral del Solsonès (PAIS).</p> <p>La segona fase va iniciar-se el 2011 i encara no ha acabat. Després del PAIS, des de l'Arada van proposar que es creessin grups d'interès al nord i al sud de la comarca, però finalment només van sorgir al sud. En base a una agrupació voluntària de municipis amb l'adhesió d'entitats i veïns, després del PAIS es va fer una feina tècnica de selecció de les diferents accions que s'havien proposat i de reconeixement dels recursos organitzatius, materials i financers existents. L'objectiu és tirar endavant actuacions concretes emprant el PAIS com a guia o full de ruta i amb la gent de l'Arada jugant el paper de facilitadors del procés. Així, la segona fase consisteix en la implementació participativa del PAIS per mitjà del projecte Pla Comunitari ACTUA. Amb aquest objectiu, s'han creat grups d'interès oberts que desenvolupen actuacions específiques i tracten temes concrets. Actualment existeixen els següents:</p> <ul style="list-style-type: none"> .- Territori de masies: comerç local i paisatge; .- Dona i Gent Gran: economia social i serveis socials; .- Molsa i Aula gegantera: associacionisme i cultura popular; .- Solsonès viu: coordinadora d'entitats; .- Centres Cívics: nous usos, com ara funció de biblioteca i connexió a Internet, als equipaments rurals.
ACTORS	
Impulsors/es	L'Arada, entitat que va ser creada l'any 2009 pel grup que havia impulsat el projecte ESPAIS i que l'any 2013 es va constituir com a cooperativa de treball d'iniciativa social.
Equip tècnic	EL nucli dur de l'equip el formen 3 persones amb perfils diferents (una ambientòloga, un sociòleg i un ecòleg i treballador social), les quals compten amb col·laboradors de diferents perfils professionals, com ara dissenyadors, periodistes i psicòlegs socials.

Altres agents participants	Entitats locals, veïnat dels pobles de la comarca, Consell Comarcal i ajuntaments. L'administració pública mai ha estat promotora, ha estat un actor més que ha aportat els recursos que ha cregut. En algun moment des de l'administració han tingut dificultats a l'hora de jugar aquest paper en igualtat de condicions i de cedir espai als espais de contrapoder que han anat sorgint.
Protagonisme del sector primari	El sector primari és el principal protagonista del procés. El Solsonès és una comarca eminentment agrària, la identitat de la gent és pagesa i el medi rural és l'entorn de socialització per excel·lència. L'element vertebrador del territori és l'agricultura i la majoria de la població activa s'ocupa en el sector primari. En conseqüència, en el marc del projecte ESPAIS, moltes de les reflexions de la diagnosi i moltes de les propostes d'acció que va recollir el PAIS van fer referència a temes agraris i, actualment, en el marc del projecte ACTUA, les propostes d'actuació que més mobilitzen i engresquen a la gent estan relacionades amb la identitat agrària, el sector primari i l'agricultura com a context (recuperació de la memòria popular i de les varietats locals, debats sobre quina imatge de comarca es vol projectar cap endins i cap enfora, etc.).
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	Imprescindible. La participació entesa com una manera quotidiana d'implicació de les persones en el seu entorn, de manera flexible i reconeixent la diversitat d'actors i relacions.
Presa de decisions	Des de l'Arada es promou el procés inicial, però hi ha una fase prèvia important de negociació amb les entitats interessades. En la fase de reflexió i deliberació conjunta es realitzen tallers participatius temàtics (sector agrari, comerç i qualitat de vida) per a consensuar amb els participants la diagnosi, la visió de futur i la bateria d'accions a realitzar (PAIS). Els tallers es divideixen en nord i sud, degut a les dinàmiques territorials tan diferents de les dues regions de la comarca, i després es posen en comú en tallers globals. Paral·lelament, s'utilitzen metodologies i tècniques, com el fluxograma, per tractar temes transversals i relacionar les temàtiques. Incorporen en el procés un grup motor (informants clau i entitats per a definir el mapa social, els discursos,...) i una comissió de seguiment (ajuntaments i tècnics externs del territori per fer avaluació del procés). A l'hora d'executar les accions, cada grup d'interès decideix com es desenvolupen les de la seva àrea temàtica, i l'Arada acompanya com a equip tècnic i centre de recursos. Un cop l'any fan un plenari amb representants de tots els grups d'interès. Durant tot el procés fan devolucions molt exhaustives, tan a les persones que han participat com a les que no ho han fet.
Recursos	Per a implementar el projecte ESPAIS (primera fase) van comptar amb: una subvenció per a participació ciutadana del Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat; una subvenció dels ajuntaments de la comarca per a l'edició del llibre en tres volums que recull els principals resultats del projecte (diagnosi i PAIS); i dues obres socials per projectes socials i culturals. Per a la implementació del projecte ACTUA l'Arada ha comptat amb finançament de manera intermitent i actualment cada projecte té el seu propi pla econòmic. Per finançar projectes, entre 2009 i 2011 van aconseguir 150.000 euros i entre 2012 i 2014 uns 100.000. Des de 2012, l'acompanyament tècnic que realitza l'Arada es finança per mitjà d'un projecte de Pla Comunitari que aporta uns 8.000 euros l'any.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	La implementació dels projectes ESPAIS i ACTUA ha esperonat la participació ciutadana i l'autoorganització del veïnat dels pobles de la comarca, i ha contribuït significativament a l'enfortiment del teixit social del Solsonès i a la creació d'espais de contrapoder a la comarca.
AVALUACIÓ	
Valoració general	Bona. Per mitjà de la implementació dels projectes ESPAIS i ACTUA s'han identificat i mobilitzat bona part dels recursos socioculturals, agraris i paisatgístics amb que compta la comarca, i s'han creat espais de participació i grups temàtics de treball on són representats una part significativa dels actors del Solsonès. Es tracta d'entorns de

	<p>trobada i de treball acollidors i integradors que han permès als veïns dels pobles avançar en qüestions que els interessin i en la resolució de conflictes latents. Actualment hi ha 7 projectes gestionats per entitats del territori que responen a necessitats concretes però també estructurals, com la manca de serveis en les àrees rurals. L'elevada participació de les entitats fa preveure un impacte molt positiu en quant a la millora de les seves capacitats per emprendre projectes i gestionar els recursos locals des del treball en xarxa.</p>
<i>Debilitats</i>	<p>Per manca o mala gestió dels recursos, l'equip tècnic ha fet un seguiment intermitent de l'evolució del procés quan en aquest tipus de processos cal ser constant en l'acompanyament.</p> <p>Manca una cultura política de l'autogestió, sobretot per part des de les administracions locals, que sovint volen tenir el monopoli del poder, però també per part de la societat civil, que en general té poca consciència dels recursos que té i les capacitats amb que compta per mobilitzar-los i avançar cap als horitzons que anheli.</p>
<i>Amenaces</i>	<p>La manca de finançament, malgrat cada vegada els projectes i grups d'interès són més autònoms a nivell econòmic.</p> <p>L'estructura segmentada amb que treballa l'administració dificulta la implementació de projectes integrals com aquests.</p>
<i>Fortaleses</i>	<p>La capacitat de crear relacions de confiança i de coneixement fortes, fruit d'un procés lent i silenciós. S'ha permès, des de la quotidianitat i la feina constant, que les persones es facin seu el projecte i puguin ser actors actius en el seu dia a dia, sense mitificar la participació ni fer grans presentacions institucionals.</p>
<i>Oportunitats</i>	<p>La situació de crisi empeny a la població local a cercar estratègies pròpies de desenvolupament del territori, basades en recursos endògens i a les seves necessitats i anhels.</p>
<i>Aprenentatges</i>	<p>No dedicar massa temps i esforços a reflexionar ni subestimar la capacitat analítica de les persones. Treballar des de l'acció permet avançar en projectes i, alhora, reflexionar des de la pràctica aspectes concrets, com ha passat amb els grups d'interès.</p> <p>No plantejar-se objectius ni tenir expectatives massa ambicioses: adequar els objectius a la disponibilitat i interessos de la gent.</p> <p>Cal entendre els processos participatius de manera flexible i oberta, acceptar que no tothom s'hi implicarà i treballar amb qui vulgui fer-ho.</p>
<i>Contacte/web</i>	<p>http://larada.net</p>

8.3.3. Pla de l'Anella Verda de Terrassa

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Pla de l'Anella Verda de Terrassa
Persona entrevistada	Juan Martínez, membre del Grup per la Protecció dels Espais Naturals de Terrassa (GPENAT). Entrevista realitzada el 12 de març del 2014. Eva Herrero, Regidora de Medi Ambient i Sostenibilitat de l'Ajuntament de Terrassa. Entrevista realitzada el 12 de març del 2014.
Àmbit territorial	Terrassa, Vallès Occidental
Antecedents i gestació del projecte	L'any 2006, en el marc de l'elaboració d'un Pressupost Municipal Participatiu, es va acordar fer una diagnosi sobre l'estat dels espais periurbans del nord de Terrassa com a primer pas per a la creació d'un parc agroforestal al nord de la ciutat, proposta que havia estat presentada per ADENC (Associació per la Defensa i l'Estudi de la Natura). Un any més tard, alguns membres d'ADENC van crear el Grup per la Protecció dels Espais Naturals de Terrassa (GPENAT). En base als resultats de la diagnosi esmentada, l'any 2010 els membre del GPENAT van elaborar un decàleg sobre com intervenir en els espais periurbans de Terrassa per revertir la dinàmica de degradació en que es trobaven. Amb l'objectiu de situar el debat sobre la gestió de l'entorn periurbà en l'agenda política, durant la campanya electoral prèvia a les eleccions municipals de maig del 2011 el GPENAT va interpel·lar públicament sobre aquesta qüestió als grups polítics que es presentaven. El resultat va ser que ICV-EUA i el PSC van incloure el compromís d'actuar en els espais periurbans al seu programa electoral. Passades les eleccions, aquests dos grups van formar posar-se d'acord per formar conjuntament l'equip de govern, i van incorporar el Pla de l'Anella Verda al Pla de Mandat 2011 – 2015 de l'Ajuntament. L'execució del Pla va ser assumida per la Regidoria de Medi Ambient i Sostenibilitat, la qual es va comprometre amb el GPENAT a fer realitat el Pla per mitjà d'un procés participatiu, i a comptar amb aquest grup de base per dissenyar i assentar les bases del procés.
Data inici	2011
Objectius	Promoure una nova cultura del paisatge. Revertir la dinàmica de degradació dels espais periurbans de la ciutat. Garantir la connectivitat ecològica i protegir la biodiversitat. Recuperar les funcionalitats agrícoles i aprofitar el seu potencial. Promoure un ús públic dels espais periurbans respectuos amb l'entorn.
Descripció	Iniciativa de disseny participatiu d'un pla d'ordenació i gestió de l'entorn natural i agrícola de Terrassa. La proposta de fer un procés participatiu per elaborar un pla de protecció i dinamització dels espais naturals, agrícoles i forestals de Terrassa va ser formulada originalment per una entitat del municipi. Aquesta fou recollida per l'administració pública local i finalment es va concretar en la realització d'un procés participatiu formal.
ACTORS	
Impulsors/es	GPENAT (Grup per la Protecció dels Espais Naturals de Terrassa) i Ajuntament de Terrassa
Equip tècnic	Ha estat integrat bàsicament pels membres del GPENAT i pel personal de l'Ajuntament de Terrassa. En un principi es va desenvolupar un treball de col·laboració entre el GPENAT i la Regidoria de Medi Ambient i Sostenibilitat que es va concretar en la redacció de la "Proposta per a l'ordenació i gestió de l'entorn natural i agrícola de terrassa: l'Anella Verda de Terrassa" (full de ruta del procés), i en la "Declaració per la qualitat del paisatge i dels espais naturals i agraris", documents de referència pel procés participatiu. Un cop es va posar en marxa el procés participatiu, els membres

	<p>del GPENAT es van mantenir en un segon pla. Per a la Regidoria de Medi Ambient i Sostenibilitat, aquest pla va ser un dels projectes més importants de la legislatura. Malgrat no comptar amb persones expertes en metodologies participatives, el seu personal va assumir el gruix dels treballs tècnics que es van fer per impulsar i desenvolupar el procés participatiu. Per altra banda, tres tècnics de la Regidoria d'Urbanisme van participar de manera més puntual durant el procés participatiu i, un cop assentades les bases, el personal d'aquesta regidoria va assumir el gruix de la redacció del pla.</p>
Altres agents participants	<p>En el procés participatiu es van implicar nombroses entitats i grups de base de la ciutat, com ara el Centre Excursionista, Plantem-nos, Sembrant Ciutat, la Fundació Miquel Agustí o l'Associació de Propietaris Agraris i Forestals. També persones a títol individual que viuen i treballen en l'àmbit del projecte. Pel que fa a l'Ajuntament, també han intervingut tècnics d'altres regidories, com ara la de Promoció Econòmica o la de Foment.</p>
Protagonisme sector primari	<p>Un dels objectius del pla és la dinamització del sector primari. L'àmbit del pla engloba 653 ha agrícoles, de les quals 158 tenen potencial agrari, la majoria de secà. En el marc del procés participatiu, es van proposar diverses accions en aquest sentit, però caldrà veure com queden recollides en la redacció final del pla, i quins recursos es destinen en el futur per dinamitzar el sector de manera efectiva. Cal tenir present que l'activitat agrària que es desenvolupa en l'àmbit del pla té poc valor afegit i ocupa a pocs pagesos. A més, el 70% del sòl no urbanitzable és propietat de 10 persones, i l'altre 30% està molt fraccionat. Els propietaris del sòl, que en les últimes dècades s'havien enriquit força gràcies al creixement urbanístic, en un primer moment van veure el pla amb molta reticència doncs tenien por que afectés negativament els seus interessos. Precisament per defensar-los de manera conjunta, quan es va fer públic que es faria un procés participatiu per definir el pla, van crear una associació de propietaris agraris i forestals i han participat en el procés a través d'ella.</p>

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	<p>La Taula de l'Anella Verda va ser l'òrgan de participació de referència per a l'establiment de les bases que, posteriorment, van donar lloc a l'elaboració del pla. El procés de participació va durar gairebé un any i es va dividir en tres fases. En la primera, es van crear tres taules, una per cadascuna de les funcions que s'atorguen a l'espai periurbà (funcionalitat ecològica, funcionalitat econòmica i funcionalitat social). Primerament, les taules van tenir la missió de validar les tres diagnosi que havien estat elaborades pels tècnics de l'ajuntament, una per a cada funcionalitat. En la segona fase, les tres taules de participació van elaborar, primer, i prioritzar, després, propostes d'actuació per a cadascuna de les tres funcionalitats. En la tercera fase, la Taula de l'Anella Verda va validar en tres ocasions successives els treballs de redacció del Pla d'Ordenació i Gestió que estaven sent realitzats per la Regidoria d'Urbanisme de l'Ajuntament. Per últim, un cop redactat el pla va seguir els processos d'exposició pública preceptius segons la llei. Al llarg del procés participatiu, es va combinar la realització de tallers, sessions de treball, sessions d'informació i comunicació generals i reunions sectorials amb actors directament implicats en el territori. També es va crear un blog on es va anar pujant tota la informació que es generava i que permetia fer aportacions de forma virtual.</p>
Preses de decisions	<p>Els objectius estratègics i el disseny del procés participatiu van ser acordats entre el GPENAT i l'Ajuntament. Posteriorment, les bases del pla es van assentar participativament per mitjà d'un procés força ampli i potent. Tanmateix, en contra de l'opinió del GPENAT i de la majoria de grups que es van implicar en el procés participatiu, han estat els tècnics de l'Ajuntament en solitari els que han assumit la redacció del pla, el qual un cop elaborat serà sotmès a consulta pública.</p>
Recursos	<p>L'Ajuntament no ha destinat partides pressupostàries específiques per a la promoció del procés participatiu i la posterior redacció del pla. El principal actiu ha estat els recursos humans de l'ajuntament, del GPENAT i de la resta d'entitats que s'han implicat en el</p>

	projecte.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	El procés ciutadà que s'ha posat en marxa ha permès socialitzar el debat sobre els models alternatius d'organitzar i gestionar les ciutats. Tot i que cal veure la redacció final de pla i si és aprovat, ha quedat palès que és possible incidir en les institucions locals des de la base. Per altra banda, s'ha enfortit i ampliat el teixit social que té interès i es mobilitza per les qüestions agroalimentàries, ambientals i relacionades amb el model territorial. Amb tot, encara queda molta feina per fer a nivell de cultura política i de valorització de l'entorn natural i agrari de Terrassa.
AVALUACIÓ	
Valoració general	El procés de debat i proposició ciutadana que s'ha generat és molt positiu. Les bases per a la redacció del pla que han sorgit del procés participatiu també són valorades positivament doncs compten amb un ampli consens entre els actors que han participat i concreten propostes d'actuació assenyades i necessàries per a la protecció natural i la dinamització social, econòmica i agrària dels espais periurbans de Terrassa. Tanmateix, cal veure quina és la redacció final del pla, si aquest és aprovat per l'Ajuntament i si posteriorment es destinen recursos per implementar-lo.
Debilitats	Poques experiències de producció agrària en el territori que siguin actualment viables i estiguin consolidades. Els dos grups municipals que conformen l'equip de govern tenen visions molt diferents, fins hi tot contraposades, sobre el paper que ha de jugar el territori. Les regidories que depenen d'ICV-EUA, com ara Medi Ambient i Sostenibilitat, estan totalment compromeses amb el pla, però les que depenen del PSC, com ara Urbanisme, a priori no ho estan tant, més encara quan el PSC està a favor del Quart Cinturó, infraestructura que és totalment incompatible amb les bases del pla que han sorgit del procés participatiu. Amb tot, cal reconèixer que la Regidoria d'Urbanisme va ser present en tot el procés participatiu i que per a la redacció del pla va recollir gairebé totes les propostes que havien sortit de les taules de participació.
Amenaces	Si el pla no arriba a aprovar-se en l'actual legislatura (2011 – 2015) tot quedaria en mans de l'equip de govern que sortís de les properes eleccions municipals. Canvis normatius o legislatius decidits per instàncies superiors, com la Llei Montoro. Que es plantegés fer un gran projecte industrial o empresarial en els terrenys del pla.
Fortaleses	El procés participatiu i la implicació i els vincles que s'han establert entre la ciutadania, les entitats i l'Ajuntament. El fet que la proposta sorgís des de la base i que el GPENAT hagi vigilat tot el procés.
Oportunitats	El moment de crisi fa que s'hagin de buscar altres maneres de fer les coses i hi hagi certa obertura a propostes que impliquen un canvi de paradigma pel que fa als models de governança i d'ordenació del territori. Altres projectes a nivell comarcal, com Boscos del Vallès.
Aprenentatges	Quan es vol canviar el model d'ordenació territorial per avançar cap a la sostenibilitat però la societat local no està massa sensibilitzada cal engegar processos oberts de reflexió i debat per tal d'anar implicant i formant a la ciutadania. Cal tenir clar on es vol arribar, elaborar una estratègia i un pla d'acció, i treballar amb els aliats que corresponguin per dur-lo a terme. Si és té una bona estratègia, hi ha compromís i es fa bé la feina, és possible incidir en les institucions locals des de la base.
Contacte/web	http://blogs.terrassa.cat/anellaverda/ anellaverda@terrassa.cat

8.3.4. Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat
Persona entrevistada	Raimon Roda, gerent del Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat. Entrevista realitzada el 16 de maig del 2014.
Àmbit territorial	Baix Llobregat
Antecedents i gestació del projecte	A finals dels anys 1960, per fer front a la pressió urbanística que patia l'espai agrari i natural del Delta del Llobregat, el sector agrari organitzat del Baix Llobregat, encapçalat per Unió de Pagesos, va iniciar la lluita per la conservació de la terra agrària del delta. Aquesta lluita donà el seu primer fruit el 1976: el Pla General Metropolità de Barcelona, que es va aprovar aquell any, va incloure la previsió de conservar una peça de sòl agrícola al Baix Llobregat, i va preveure que caldria elaborar un pla especial per fer efectiva la protecció de l'espai agrari. L'any 1996, mentre la lluita del sector agrari continua, coincideixen dos elements que seran decisius per a la creació del futur parc agrari. Per una banda, el Consell Comarcal del Baix Llobregat dissenya un projecte estratègic per a l'espai agrari. Per altra banda, la Diputació de Barcelona desenvolupa el concepte d'Anella Verda i comença a impulsar una nova fornada de parcs que seran gestionats entre l'administració, el sector privat i la societat civil per mitjà de consorcis. En aquest context, el fet que la majoria dels 14 municipis de l'espai agrari tinguessin en aquell moment el mateix color polític (PSC) va facilitar que aquests adquirissin el compromís de fer efectiva la conservació i la dinamització de l'espai agrari. Alhora, el fet de que s'aconegués finançament de la Unió Europea mitjançant un projecte LIFE va acabar de dotar de legitimitat i de recursos el projecte. Amb tots aquests elements, l'any 1998 es crea el Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat, l'any 2002 s'aprova el Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari, i l'any 2004 s'aprova definitivament el Pla Especial de Protecció i Millora del Parc Agrari.
Data inici	1998
Objectius	Preservar i promocionar els usos agrícoles que desenvolupa la pagesia a la vall baixa del Delta del Llobregat per tal de garantir la continuïtat d'una activitat econòmica que, al bell mig de l'àrea més poblada de Catalunya, aporta aliments frescos, serveis ambientals i la conservació d'un patrimoni cultural, econòmic i ecològic de primer ordre.
Descripció	El Pla de Gestió i Desenvolupament (PGD) marca la pauta de les actuacions per al desenvolupament de l'activitat agrària, la millora de les condicions ambientals i la potenciació dels valors del territori del parc. Per la seva banda, el Pla d'actuacions correspon a la concreció, per a un període de dos anys, de les diferents línies estratègiques, objectius i mesures definits al Pla de gestió i desenvolupament. Així, el pla d'actuacions vigent en l'actualitat defineix cinc línies estratègiques de treball: posar en valor el patrimoni arquitectònic d'ús públic; fer compatibles les activitats agrícoles amb l'entorn; mantenir les infraestructures; modernitzar les explotacions; i dotar de valor afegit les produccions. D'entre les accions que el consorci impulsa per desenvolupar les línies estratègiques de treball esmentades destaquen, per una banda, les que tenen per objectiu promoure la incorporació de nova pagesia al sector primari i activar terres no cultivades (subvenció directa a pagesos, creació d'una borsa de terres, formació tècnica i acompanyament als nous entrants al sector, promoció de l'associacionisme, suport a les Associacions de Defensa Vegetal del Baix Llobregat, etc.). Per altra banda, destaquen les accions per mitjà de les quals es busca contribuir a dotar de valor afegit les produccions i donar suport a la comercialització (creació d'una marca pròpia -producte fresc del Parc Agrari-, creació d'un web per posar en contacte productors i consumidors -Del camp a casa-, treball amb establiments de restauració per a que incloguin en les seves cartes plats preparats a partir de productes del parc

-Sabors de l'hort-, promoció dels mercats de pagès a la comarca, etc.).

ACTORS

Impulsors/es	Consell Comarcal del Baix Llobregat, Diputació de Barcelona i Unió de Pagesos.
Equip tècnic	El Consorci el conformen 14 municipis, la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona, el Consell Comarcal del Baix Llobregat i Unió de Pagesos. El personal del consorci el componen 9 persones que realitzen jornades completes (2 tècniques, 1 guarda forestal, 1 cap de manteniment forestal, 3 administratius, 1 gerent, 1 subaltern). La meitat del personal (4 persones) són personal directe del consorci mentre que l'altra meitat és personal de la Diputació del Barcelona adscrit al Parc. El Consorci també rep suport tècnic per part de personal del Consell Comarcal i la Unió de Pagesos. Cal tenir en compte que el 2011 el consorci comptava amb 18 persones i que la reducció de plantilla s'ha degut principalment a la retallada del pressupost. Fent tasques d'assessorament tècnic als productors, també treballen 4 tècnics de les Associacions de Defensa Vegetal d'Horta i d'Horta i Fruita del Baix Llobregat que tenen la seu a Can Comas (seu del Consorci) i reben suport econòmic del Consorci.
Altres agents participants	Municipis de l'àmbit del Parc, Cooperatives Agràries, Productors, Consorci de Turisme del Baix Llobregat, Àrea Metropolitana de Barcelona, Agència Catalana de l'Aigua, DAAM, Reserva de l'Espai Natural del Delta del Llobregat, altres entitats (canal de reg i entitats socials).
Protagonisme sector primari	El Pla Especial i el PGD prioritzen l'activitat agrícola per davant dels altres usos, però també intenta compatibilitzar aquesta activitat amb la preservació ambiental, els usos lúdics, etc. Sobretot en els primers temps, això va comportar que bona part dels productors consideressin que el consorci posava traves a la seva activitat. Amb el temps, però, van anar veient que el consorci treballa per mirar de solucionar les problemàtiques que els afecten, per exemple pagant vigilància privada al parc per evitar robatoris a les explotacions, millorant les infraestructures (xarxa viària o de drenatge) conservant el patrimoni, o de suport a la comercialització, etc. Actualment, hi ha bona sintonia entre el consorci i el sector productiu del parc.

FUNCIONAMENT I RECURSOS

Paper de la participació	Els estatuts del consorci contempnen l'existència d'un Consell Agrari, una mena de consell assessor que estaria format per representants del sector primari i altres entitats de la societat civil de la comarca, el qual hauria de possibilitar que aquests actors incidissin en la gestió del parc. La realitat, però, és que aquest consell fa anys que no es reuneix.
Presa de decisions	Les decisions estratègiques (quines són les principals línies de treball, com es distribueixen les partides pressupostàries, etc.) les pren el Consell Plenari del consorci, que està integrat per representants de tots els que conformen el consorci (administracions públiques i d'Unió de Pagesos). Les decisions relatives a com es desenvolupen les línies de treball acordades (accions concretes, metodologia, etc.) les pren la Comissió Executiva del consorci, que també està formada per representants de totes les administracions públiques que conformen el consorci i els d'Unió de Pagesos, però compta amb menys membres que el consell plenari. El parc compta igualment amb la figura de Gerent amb funcions directives. De manera regular es porten a terme reunions tècniques amb representants del Consell Comarcal, DAAM, UP i Diputació de Barcelona per fer el seguiment de les tasques del Consorci. Per altra banda, quan cal es creen taules de treball que impliquen a diferents institucions i organismes públics per a tractar temes específics, com ara la gestió de l'aigua o la fauna.
Recursos	L'any 2013 el consorci va comptar amb un pressupost de 804.500 euros; i el 2014 amb un pressupost de 786.465.45. Aquest pressupost, que és gestionat directament pel Consorci, cal sumar-hi les aportacions en "espècies" que realitzen les administracions implicades (part del personal, suport tècnic i material, etc.). Per altra banda cal considerar que les actuacions sobre el territori sovint són pactades amb els municipis

	mitjançant convenis i plans de treball en el que el Consorci aporta el 50% del cost de les actuacions i el municipi l'altra 50%.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	Cal entendre l'existència del consorci, el pla especial i el PGD com a conquestes del sector agrari del Baix Llobregat obtingudes després de dècades de mobilitzacions, les quals van iniciar-se a finals dels anys 1960. Des de mitjans dels anys 1980, el moviment ecologista de la comarca va protagonitzar les seves pròpies mobilitzacions, les quals van donar com a principal fruit la creació de la Reserva Natural del Delta del Llobregat i del Consorci per a la Protecció i la Gestió dels Espais Naturals del Delta del Llobregat. Durant dècades, el sector agrari i el moviment ecologista van mirar-se amb recel. El 2011, però, van unir esforços en el marc de la Plataforma Aturem Eurovegas, la qual, a partir de 2013, un cop extingida l'amenaça d'Eurovegas, va passar a anomenar-se Plataforma Delta Viu. Aquesta plataforma està integrada per representants del sector agrari, del moviment ecologista i del moviment per l'Agroecologia i la Sobirania Alimentària de la comarca, i té per objectius garantir la continuïtat de l'activitat agrària, promoure pràctiques agrícoles més sostenibles, els circuits curts de comercialització i la incorporació de nova pagesia al sector, així com preservar els valors naturals del delta. Des del seu naixement, la plataforma ha interpel·lat en diverses ocasions el Consorci del Parc Agrari, primer per a que es posicionés més clarament en contra d'Eurovegas, i més tard per a que realitzés més accions formatives, de promoció de la incorporació de nova pagesia al sector i de lluita contra l'especulació del sòl i l'existència de terres en desús. En general, el treball polític de base que desenvolupa la plataforma complementa la tasca de dinamització de l'espai agrari que realitza el consorci.
AVALUACIÓ	
Valoració general	En general, el projecte de Parc Agrari funciona i els resultats que fins ara ha comportat el desenvolupament del PGD per part del consorci són ben positius. D'entre aquests, destaca el fet que s'hagi conservat el caràcter agrari de 2.000 hectàrees de sòl a tocar de Barcelona, en una àrea sotmesa a enormes pressions urbanístiques; i el fet que l'agricultura continuï sent l'activitat econòmica principal en l'àmbit del parc (al parc operen 120 explotacions professionals de 3,5 ha de mitjana les quals, en conjunt, ocupen a unes 1.200 persones). A més, l'espai agrari ha entrat en l'imaginari col·lectiu de la població de la comarca, tot i que cal veure com es fan compatibles les visions de la diversitat d'actors que intervenen a l'espai.
Debilitats	Constant qüestionament del model de parc i de les seves principals finalitats per part de les administracions i els actors de la societat civil: s'ha de produir aliments, prestar serveis ambientals o ser un bé comú? Falta posicionar i donar a conèixer el Consorci com a ens gestor. Hi ha el perill que es perdi el caràcter agrícola professional de l'espai, degut a la terciarització del territori, la qual, malgrat es faci per complementar la renda dels productors, pot acabar convertint el territori en un museu a l'aire lliure, un paisatge momificat o una gran casa de turisme rural. Manca de disciplina urbanística en quant a l'ocupació de terrenys, per fer horts d'oci i explotacions irregulars. Malgrat aquestes activitats responen a unes necessitats concretes, cal ordenar-ho i trobar amb els actuals usuaris una solució beneficiosa per tothom.
Amenaces	Les grans amenaces com Eurovegas no ajuden a construir un imaginari col·lectiu comú del que es vol que sigui el Parc Agrari, i trenca el consens. Malauradament, en el cas del gran casino, en general el debat públic no era si el Parc Agrari s'urbanitzava i es perdia sòl agrícola, sinó només la controvèrsia moral que suposava instal·lar un macrocasino i fer-li una legislació ad hoc.
Fortaleses	Agilitat a l'hora de solucionar els problemes del sector primari i, en el seu moment, tenir recursos i capacitat per a endegar un projecte polític molt clar amb un equip humà molt convençut del que estava fent.
Oportunitats	Està augmentant el segment de consumidors de producte local i de ciutadans que valoren el producte de proximitat. Això fa que els municipis tinguin en compte el seu

	espai agrari com a part de la seva estratègia de ciutat.
<i>Aprenentatges</i>	Un cop creat el Consorci, el fet que s'hagi pogut conservar l'espai agrari ha estat fruit d'uns inicis amb un projecte clar i una direcció forta que va establir una delimitació clara dels límits de l'espai i en certa manera un blindatge del territori. En la gestió del territori cal saber qui són i tenir en compte els agents ocults no institucionals que tenen un paper rellevant en el seu funcionament.
<i>Contacte/web</i>	http://parcs.diba.cat/web/baixllobregat

8.3.5. Projecte Agroecològic del Garraf

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Projecte Agroecològic del Garraf
Persona entrevistada	Albert Lacunza, membre de l'equip impulsor i de La Garrofa – Agroecològica del Garraf, sccl. Entrevista realitzada el 30 d'abril del 2014. Xio Gutiérrez, membre de l'equip impulsor i de Sinergia Garraf - Penedès, sccl. Entrevista realitzada el 7 de juliol del 2014.
Àmbit territorial	Comarca del Garraf
Antecedents	La Comarca del Garraf havia comptat tradicionalment amb un sector agrari potent que va anar perdent dinamisme durant la segona meitat del s. XX. Durant la primera dècada del s. XXI es va mantenir la tendència de pèrdua de sòl agrari i de reducció del nombre d'explotacions agràries i pagesos en actiu. Tanmateix, en els últims cinc anys, l'augment a la comarca de l'interès social per la qüestió agroalimentària des d'una perspectiva agroecològica s'ha concretat en el sorgiment de dos grups de consum de productes ecològics a Vilanova i la Geltrú, La Vinagreta i La Pastera, i en l'Ecoxarxa del Garraf, iniciativa d'àmbit comarcal. Després de constatar que, malgrat la demanda creixent de productes ecològics, a la comarca pràcticament no hi havia estructures de distribució i comercialització d'aquest tipus de productes, i molt poca producció ecològica, l'any 2011 diverses persones amb la inquietud comuna de dinamitzar el sector ecològic a la comarca van dissenyar un pla d'actuació integral, el “primer” Projecte Agroecològic del Garraf.
Data inici	2012
Objectius	Generar riquesa i ocupació estable i sostenible a la comarca per mitjà de la reactivació de l'activitat agrària des de la perspectiva de l'agroecologia, la sobirania alimentària i l'economia cooperativa.
Descripció	Es tracta d'un ambiciós pla de dinamització del sector agrari ecològic local basat en els principis de l'agroecologia, la sobirania alimentària i l'economia cooperativa. El pla original preveia la realització d'una diagnosi per avaluar el potencial agroecològic de la comarca; la creació d'una botiga cooperativa de venda al detall de productes agroecològics; la realització de cursos de formació en horticultura ecològica i transformació alimentària artesana; la promoció de nous projectes de producció d'hortalisses ecològiques i d'artesanía alimentària; l'acompanyament i assessorament d'aquests nous projectes; la creació d'un banc de terres; i la promoció de processos de cooperació i intercooperació entre els actors que conformen el sector ecològic de la comarca (productors, distribuïdors, comercialitzadors i consumidors).
ACTORS	
Impulsors/es	Les quatre persones que van integrar el primer equip tècnic.
Equip tècnic	L'equip que va dissenyar la primera versió del pla estava format per quatre persones: un enginyer agrari, una formadora i consultora experta en economia cooperativa, un arquitecte expert en planificació territorial i un pagès ecològic. Posteriorment, en la fase d'implementació, va anar assumint un paper cada cop més protagonista Node Garraf, Agència de Desenvolupament vinculada al Consell Comarcal del Garraf, qui actualment lidera el projecte, tot i que subcontracta el disseny i l'execució d'algunes accions a Sinergia Garraf-Penedès, sccl, cooperativa de serveis constituïda el 2013 per dos dels quatre impulsors del projecte, entre altres persones.
Altres agents participants	Consell Comarcal del Garraf, Diputació de Barcelona, La Garrofa – Agroecològica del Garraf sccl, Node Garraf i Sinergia Garraf-Penedès sccl.
Protagonisme del sector primari	La incorporació de nova pagesia i la reactivació del sector primari és l'objectiu central del projecte. Tanmateix, quan el projecte es va presentar als productors locals, una part d'ells no va entendre ni va rebre bé la proposta i no s'hi va voler vincular.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la	No es va promoure cap procés de participació per dissenyar el projecte. En canvi, per dur

participació	a terme l'acompanyament i assessorament dels projectes productius que han sorgit gràcies al projecte i per promoure processos de cooperació i intercooperació entre els actors del sector ecològic de la comarca s'han emprat metodologies participatives.
Preses de decisions	Originalment, l'equip tècnic va prendre les decisions relatives al disseny del projecte i la cerca de finançament per dur-lo a terme per consens. El 2012 Node Garraf assumeix bona part de la gestió del projecte i el 2013 aquesta entitat passa a ser la beneficiària del projecte, qui fa les sol·licituds de finançament, n'assumeix el lideratge i més tasques de gestió, execució i promoció, així com les decisions respecte a la prioritització d'accions, activitats i projectes a desenvolupar, i els pressupostos, tot plegat a criteri seu.
Recursos	L'any 2012, per posar en marxa La Garrofa – Agroecològica del Garraf scll (botiga de venda al detall de productes agroecològics) dos dels impulsors del projecte, juntament amb dues persones més, van crear una cooperativa de treball i van invertir 33.000 euros. D'aquests, 3.000 euros eren fons propis, capital social aportat pels socis fundadors, 5.000 euros en forma de préstec de persones individuals de l'entorn dels socis fundadors, i els 25.000 euros restants van ser aportats per Coop57, en forma de préstec a 5 anys. També l'any 2012, el Consell Comarcal del Garraf, entitat a qui el grup impulsor havia presentat el projecte inicial per a que s'hi impliqués i els ajudés a aconseguir finançament, va aconseguir que la Diputació de Barcelona aportés 35.000 euros per a la realització del primer curs de capacitació de nous productors i la creació del banc de terres. Els diners provenien del programa Projectes Singulares 2012 de la DiBa, i el Consell Comarcal va delegar la gestió del projecte a Node Garraf, entitat que es va quedar amb el 40% de l'import en concepte de tasques de gestió i administració. Els retards, per part del Consell Comarcal i de Node Garraf, en els pagaments als tècnics del grup impulsor de les factures relatives a l'execució del projecte van provocar-los tensions de tresoreria importants, de manera que aquests es van veure obligats a sol·licitar una bestreta a Coop57, per import de 12.000 euros. Les persones entrevistades no coneixen el pressupost total ni l'origen de tots els diners aconseguits per implementar el projecte en els anys 2013 i 2014. El motiu és que a partir del 2013 l'entitat beneficiària ja no va ser el Consell Comarcal, sinó directament Node Garraf, entitat que no els ha facilitat aquesta informació. Si saben, però, que l'any 2014 Node Garraf va destinar 8.000 euros a la contractació de professionals externs per a) assessorar i acompanyar el projecte productiu creat el 2013 per alumnes del primer curs de formació, i b) promoure processos de cooperació i intercooperació entre productors ecològics de les comarques del Garraf i el Baix Penedès. Aquests diners formaven part d'una partida de 10.827 euros aportada per La Generalitat de Catalunya a través del Programa Projectes Innovadors.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	En l'àmbit local, el projecte ha contribuït a augmentar la consciència sobre els beneficis que pot comportar dinamitzar el sector agrari des de la perspectiva de l'agroecologia, tant en termes econòmics com socioculturals. A efectes pràctics, això s'ha concretat, per exemple, en acords entre productors i propietaris per posar a produir de nou terres que estaven en desús.

AVALUACIÓ

Valoració general	Tot i que les coses no han anat exactament com havia previst i planificat a l'inici el grup impulsor, la valoració general és positiva. S'han assolit la majoria dels objectius que es van plantejar però, com es relata a continuació, resta pendent consolidar els projectes i dinàmiques que s'han creat. El 2012 es va crear La Garrofa, una botiga cooperativa de venda al detall de productes agroecològics la qual, tot i ser una realitat, encara no té assegurada la seva viabilitat econòmica i social. En els dos primers anys d'implementació del projecte (2012 i 2013) es van realitzar dues edicions dels cursos per a la formació de futurs pagesos ecològics professionals. Mentre que la primera edició es va centrar en la producció d'hortalisses i hi van participar 22 persones, la segona es va centrar en la producció de plantes aromàtiques i medicinals, i hi van participar 17 persones. El cursos van tenir força èxit però ambdós van durar força menys del que s'havia previst per culpa de temes burocràtics i de finançament, de manera que en els dos casos la formació “va quedar una mica coixa”. S'ha creat un registre de terres en desús, però actualment Node Garraf no té pressupost
-------------------	---

	<p>per gestionar i donar continuïtat al banc de terres.</p> <p>S'ha creat l'Associació de Pagesos Agroecològics del Garraf (APAG), un nou projecte productiu que agrupa 7 de les 22 persones que van participar a la primera edició del curs de formació. Un any i mig després d'haver-se constituït, aquest grup cultiva hortalisses ecològiques en quatre hectàrees de terres que abans estaven en desús. Les expectatives d'aquest grup són bones però, com en el cas de la botiga, resta pendent assegurar la viabilitat econòmica i social del projecte.</p> <p>S'ha establert una dinàmica d'intercooperació entre diversos productors ecològics de les comarques del Garraf i el Baix Penedès (planificació conjunta de cultius, intercanvi de productes, comercialització conjunta en fires i mercats, etc.), la qual en els propers mesos podria concretar-se en “la creació d'una mena de cooperativa agrària”.</p> <p>Per altra banda, destaca el fet que, tot i les diferències i les tensions, d'ençà de la posada en marxa del projecte, s'ha creat una dinàmica de col·laboració per a la dinamització del sector ecològic de la comarca entre actors diversos com ara La Garrofa, Sinergia, APAG, Node Garraf, Consell Comarcal i Diputació de Barcelona.</p>
Debilitats	El fet que bona part del finançament per a aquest tipus de projectes hagi de provindre de les administracions públiques, amb tot el que això comporta pel que fa als terminis i condicions d'aplicació a les línies de finançament i de pagament de les mateixes per part de les institucions.
Amenaces	Entrar en dinàmiques de competència entre productors ecològics, i entre aquests i els distribuïdors i comercialitzadors, quan el que caldria és cooperar.
Fortaleses	Les persones que s'han implicat en el projecte en la seva globalitat, tant pel que fa a la seva il·lusió i compromís amb el projecte com en relació a la seva capacitat tècnica i de treball a l'hora de crear, dissenyar i executar projectes.
Oportunitats	Força terra en desús o infrautilitzada; creixent interès per l'ofici de pagès; creixent interès dels consumidors pels productes ecològics, locals i de temporada; certa receptivitat per part de les administracions locals per aquest tipus de projectes.
Aprenentatges	<p>Per tal de crear més complicitats entorn al projecte i adequar-lo més i millor a les necessitats dels productors locals i la resta d'actors del sector, potser hagués calgut començar posant en marxa un procés formal de participació, i haver mirat d'implicar al major nombre d'actors possible en la realització de la diagnosi, en el disseny del pla d'acció i en la seva implementació.</p> <p>A algunes línies de finançament només poden accedir-hi administracions i empreses públiques (agències de desenvolupament, ajuntaments, consell comarcals,...), condició que no permet a les entitats de la societat civil o les empreses privades gestionar els projectes subvencionats amb aquestes línies de manera autònoma i que implica que un percentatge important de l'import se'l queden aquests ens intermediaris en concepte de despeses de tramitació. A més, al fer plans d'empresa o pressupostar projectes, cal tenir present que l'administració paga tard. També destaca el temps i l'energia que cal invertir en la relació amb aquestes institucions, i el fet que sovint calgui repensar els tempos i terminis d'implementació dels projectes per adequar-los a les seves lògiques de funcionament: “durant el període de temps entre que acaba una subvenció i n'arriba una altra hi ha el perill de que els projectes quedin tallats. Amb tot, no haguéssim pogut fer tot això sense el suport d'aquestes administracions i, sobretot, sense la complicitat i la implicació de persones concretes d'aquestes institucions”.</p> <p>Cal respectar, no només els ritmes de la terra, sinó també els de les persones. Això vol dir tenir molta flexibilitat a l'hora d'implementar el que es planifica a priori, per adaptar els plans que es fan a les necessitats i els ritmes de les persones que es van implicant. I fer els passos que l'equip vol i quan l'equip vol, però sense perdre de vista els objectius i l'horitzó cap on es vol avançar.</p>
Contacte/web	https://www.facebook.com/sinergia.garraf https://www.facebook.com/pagesosagroecologics https://ca-es.facebook.com/LaGarrofadelGarraf

8.3.6. Projecte de reactivació agrària de Palou

DADES BÀSIQUES	
Nom de l'experiència	Projecte de reactivació agrària de Palou
Persona entrevistada	Vicenç Planas, Agent d'Ocupació i Desenvolupament Local de l'Ajuntament de Granollers. Entrevista realitzada el 25 d'abril del 2014.
Àmbit territorial	Palou, unes 300 hectàrees de terra agrària al municipi de Granollers, Vallès Oriental
Antecedents i gestació del projecte	<p>Palou és la principal zona agrícola de Granollers i un dels espais lliures metropolitans amb més potencial agrari. Tradicionalment havia comptat amb un dinamisme agrari important, el qual va anar decaient durant la segona meitat del segle XX. A finals dels anys 1990 la situació de Palou es caracteritzava pel baix rendiment econòmic de l'activitat agrària, la subsistència de pocs pagesos en actiu, els problemes de degradació ambiental i la gairebé nul·la relació amb Granollers, que l'emprava bàsicament com una reserva de sòl urbanitzable que s'anava consumint.</p> <p>L'Ajuntament de Granollers va començar a mostrar interès en preservar i dinamitzar l'activitat agrària de Palou ara fa uns deu anys. Aprofitant la revisió del POUM, l'any 2005 va apostar per preservar la major part del sòl agrari de Palou. Posteriorment, va anar adonant-se que no n'hi havia prou amb preservar la zona agrària de la construcció, sinó que a més calia dinamitzar-la. Amb aquesta finalitat, i amb el suport de la Diputació de Barcelona, va encarregar un Projecte de dinamització de Palou que va ser utilitzat com a punt de partida per a les tasques de dinamització que s'estan desenvolupant en els darrers anys.</p>
Data inici	Desembre 2011
Objectius	Reactivar l'activitat agrària que es realitza a Palou per desenvolupar el potencial agrari, econòmic, social i ambiental d'aquest espai.
Descripció	<p>Es tracta d'un projecte integral de dinamització de l'espai agrari de Granollers, on hi viuen uns 600 habitants, des de la perspectiva de la multifuncionalitat de l'agricultura i la sostenibilitat. La reactivació del sector agrari s'aborda per mitjà de dues estratègies complementàries. Per una banda, es promouen produccions de més qualitat, amb més valor afegit i més consonants amb el potencial agrari i el patrimoni cultural de l'espai. Per altra banda, es mira de reorientar el sector cap al mercat local, consolidant i ampliant els circuits de comercialització i promovent el consum dels productes de Palou en l'àmbit local. En paral·lel, per mitjà del Pla Estratègic de Palou, es pretén implicar la pagesia i la resta d'actors locals en la definició de com es vol que sigui Palou en el futur, i en el disseny i la implementació de les accions a realitzar. D'entre les iniciatives que s'estan desenvolupant en el marc del projecte de reactivació de l'activitat agrària, destaquen les següents: creació de la marca "Producte de Palou", establiment d'una línia d'ajuts directes a la producció i comercialització dels productes de la marca, organització d'un mercat de Productes de Palou, promoció de l'accés a la terra i de noves incorporacions al sector primari, creació d'un Banc de Llavors de les varietats locals de la comarca i realització d'un inventari de la xarxa de regadius de la zona per avaluar-ne el potencial agrari.</p>
ACTORS	
Impulsors/es	Ajuntament de Granollers, en col·laboració amb altres administracions i actors de la societat civil.
Equip tècnic	La figura principal és un Agent d'Ocupació i Desenvolupament Local. Aquest tècnic es dedica a temps complet al projecte i està enquadrat dins la Regidoria de Promoció Econòmica de l'Ajuntament, que és qui impulsa la iniciativa. La Regidoria de Medi Ambient també hi participa activament, mentre que els altres serveis de l'Ajuntament ho fan de

	forma més puntual.
Altres agents participants	Veïns i productors de Palou, SAT de Granollers, La Magrana Vallesana, Banc d'Aliments de Granollers, Llavors Orientals, Museu de Ciències Naturals de Granollers, Consell Comarcal del Vallès Oriental, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, Diputació de Barcelona, Oficina Comarcal del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, i altres.
Protagonisme del sector agrari	El sector agrari és el principal protagonista del projecte i, en conseqüència, des de la seva posada en marxa s'ha tractat de generar complicitats amb els productors i propietaris de Palou.
FUNCIONAMENT I RECURSOS	
Paper de la participació	Tot i que l'Ajuntament va començar a impulsar el projecte de manera unilateral a través de l'AODL, actualment s'està promovent un procés participatiu amb els actors locals (veïns de Palou, productors i propietaris del sòl) que servirà per definir el Pla Estratègic de Palou i el pla d'accions a realitzar a cinc/deu anys vista.
Presa de decisions	Responsables tècnics i polítics municipals, conjuntament amb els altres agents implicats, segons el cas.
Recursos	El 80% del cost de contractació del tècnic prové del Programa d'Agents d'ocupació i desenvolupament local, amb fons del Servei d'Ocupació de Catalunya (Departament d'Empresa i Ocupació), el Ministerio de Empleo y Seguridad Social i el Fons Social Europeu. El 20 % restant prové del propi Ajuntament. L'AODL hi dedica la seva jornada laboral completa. Una de les seves funcions és cercar finançament per impulsar accions concretes ja siguin partides pressupostàries del propi Ajuntament o provinents de les altres institucions que col·laboren en el projecte.
Incidència i/o mobilització sociopolítica	Aquest projecte respon a l'aposta de l'Ajuntament de Granollers per la preservació i la reactivació de l'espai agrari del municipi. Per mitjà del Pla Estratègic, que s'està dissenyant actualment de manera participativa, es vol promoure que els actors locals en general i els joves en particular s'impliquin en la dinamització de l'espai per desenvolupar el seu potencial agrari, social, econòmic i ambiental.
AVALUACIÓ	
Valoració general	Es detecta un canvi de tendència, del desprestigi s'ha passat a un creixent interès social per l'espai i l'activitat agrària de Palou. S'han posat unes bones bases, però queda molt per fer per desenvolupar tot el potencial agrari, social, econòmic i ambiental de la zona. Dos anys i mig després d'haver-se engegat, en el marc del projecte s'han aconseguit els següents resultats: s'ha realitzat una diagnosi en profunditat de la situació de l'activitat agrària; s'ha creat la marca Producte de Palou i actualment hi ha uns 30 operadors que l'utilitzen; 5 projectes productius adscrits a la marca han rebut ajuts a l'activitat agrària que realitzen; està en marxa la creació del Banc de llavors de varietats locals de la comarca; s'està treballant amb els principals propietaris del sòl de Palou per facilitar l'accés a la terra de nous projectes productius o per a l'ampliació dels que ja existeixen.
Debilitats	Manca d'esperit de col·laboració entre les diferents administracions i actors en general. Manquen propostes madures de projectes productius que es vulguin instal·lar a Palou amb possibilitats de ser viables i que encaixin amb els objectius del pla. Força projectes productius existents necessitarien fer inversions i ampliar la terra que cultiven per ser més viables, però la gran dificultat que hi ha per accedir a la terra de forma estable desincentiva que es realitzin aquest tipus d'accions.
Amenaces	Pressions urbanístiques i fragmentació de l'espai agrari, pèrdua de competitivitat del sector, limitacions normatives per a executar obres necessàries per a implementar determinades activitats, entre altres.
Fortaleses	Amb el pla s'ha posat en valor un recurs endogen que estava infrautilitzat i que té un potencial econòmic, ambiental i social estratègic pel desenvolupament del municipi. Hi ha

	una aposta política clara i decidida de l'Ajuntament en la reactivació de l'activitat agrària de Palou.
<i>Oportunitats</i>	Creixent interès social i institucional pel que aporta en l'àmbit local l'activitat agrària, tant a nivell econòmic com social, ambiental i d'ús públic.
<i>Aprenentatges</i>	Per dinamitzar un espai agrari cal tractar d'implicar a tots els actors del territori en una dinàmica de col·laboració entre ells. Si hi ha bones idees i compromís per part dels actors locals es troben els recursos i la maneres de tirar endavant les accions que s'acorden.
<i>Contacte/web</i>	http://www.granollers.cat/productesdepalou

9. BIBLIOGRAFIA

Antenas JM, Vivas E. (2014) *Impacto de la crisis en el derecho a una alimentación sana y saludable*. Informe SESPAS 2014 a Gaceta Sanitaria Vol. 28. Supl. 1. [En línia] <http://bit.ly/1FC3pZo>

Ajuntament de Barcelona (2013). *L'Ajuntament aposta per una distribució d'aliments basada en l'agrupació dels punts de distribució i presenta una nova targeta solidària d'aliments*. Nota de premsa del 6 de juny de 2013. [En línia] <http://bit.ly/16WZM3R>

Aparicio, M., Pisarello, G. (2008) "Los derechos humanos y sus garantías: nociones básicas" a Bonet, J. i Sánchez, V. (coords). *Los derechos humanos en el siglo XXI: continuidad y cambios*. Barcelona: Huygens.[En línia] <http://bit.ly/1vmV5GP>

Badal, M., Binimelis, R., Gamboa, G., Heras, M. i Tendero, G. (2011). *Arran de terra. Indicadors participatius de Sobirania Alimentària a Catalunya*. Barcelona: Entrepobles. [En línia] <http://bit.ly/1AeMKwd>

Binimelis, R. (2009). *Identificació i tipologia de possibilitats de comerç ecològic en circuits curts*. Projecte BIOTACC. [En línia] <http://bit.ly/1CkoROY>

Bonal, X., Verger, A. (2013). *L'agenda de la política educativa a Catalunya: una anàlisi de les opcions de govern (2011-2013)*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. [En línia] <http://bit.ly/1EeCamj>

Bonfil Batalla, G., (1982). "El etnodesarrollo: sus premisas jurídicas, políticas y de organización". A Bonfil Batalla, G. i Rojas Aravena, F. *América Latina, etnodesarrollo y etnocidio*. FLACSO. [En línia] <http://bit.ly/15UPzW4>

Busquets, J. (coord.), (2009) *Guia d'integració paisatgística 2: Horts urbans i periurbans*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. [En línia] <http://bit.ly/1CkpSGL>

Càritas Diocesana de Barcelona (2014). *Memòria 2013*. Barcelona: Càritas Diocesana de Barcelona. [En línia] <http://bit.ly/1AeNq4K>

Càritas Diocesana de Girona (2014). *Memòria 2013*. Girona: Càritas Diocesana de Girona. [En línia] <http://bit.ly/1etcQ4e>

Creu Roja (2007). *Memòria 2006*. Barcelona: Creu Roja a Catalunya.

Creu Roja (2010). *Memòria 2009*. Barcelona: Creu Roja a Catalunya.

Creu Roja (2013). *Memòria 2012*. Barcelona: Creu Roja a Catalunya. [En línia] <http://bit.ly/1KMSSgU>

Creu Roja (2014). *Memòria 2013*. Barcelona: Creu Roja a Catalunya. [En línia] <http://bit.ly/1vGpJAE>

DAAR (Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural). Generalitat de Catalunya (2008). *Qualitat i Seguretat de Productes Ecològics. Sistemes alimentaris comparats*. Direcció General d'Agricultura i Ramaderia.[En línia] <http://bit.ly/1FC5lkx>

DAAM (Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural). Generalitat de Catalunya (2013) *Enquesta del preu de la terra 1997-2012*. Secretaria General - Estudis i Prospectiva

Agrària i Alimentària. [En línia] <http://bit.ly/1CkqBb9>

DAAM (Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural). Generalitat de Catalunya (2014) *Actuacions del DAAM en matèria de distribució d'aliments per a les persones necessitades*. Direcció General d'Alimentació, Qualitat i Indústries Agroalimentàries Servei de Regulació de Mercats Agroalimentaris.

Departament de Benestar Social i Família. Generalitat de Catalunya (2007) *Memòria del Departament de Benestar Social i Família 2006*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. [En línia] <http://bit.ly/1KPjOdX>

Departament de Benestar Social i Família. Generalitat de Catalunya (2014b) *Memòria del Departament de Benestar Social i Família 2013*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. [En línia] <http://bit.ly/1ym4cfR>

Departament de Benestar Social i Família. Generalitat de Catalunya (2013) *Mapa de les entitats de distribució d'aliments de Catalunya organitzades en xarxa* [En línia] <http://bit.ly/1yokYGG>

Departament de Benestar Social i Família. Generalitat de Catalunya (2014a). *Pacte per a la lluita contra la pobresa a Catalunya*. [En línia] <http://bit.ly/1iWy21f>

Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya (2014). *RESOLUCIÓ ENS/1668/2014, de 9 de juliol, per la qual es determina el preu màxim de la prestació del servei escolar de menjador dels centres educatius de titularitat del Departament d'Ensenyament per al curs 2014-2015*. [En línia] <http://bit.ly/1J0kT79>

Departament de Salut. Generalitat de Catalunya. (2014). *Enquesta de salut de Catalunya de 2013. Principals resultats*. Barcelona: Direcció General de Planificació i Recerca en Salut. [En línia] <http://bit.ly/1KPjVpX>

Declaració de Nyéléni (2007). [En línia] <http://bit.ly/1vmWr4j>

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (2003). Decret 27/2003 de 21 de gener sobre l'Atenció Social Primària, publicat el 05/02/2003 al DOGC núm. 3815. [En línia] <http://bit.ly/17ltDnU>

EDPAC, Entrepobles, Observatori DESC (2014). *Informe sobre la vulneració del dret a l'alimentació*. Barcelona. [En línia] <http://bit.ly/1zaer3r>

Efe Madrid, (22 de març de 2013) Els jutjats van ordenar 25.422 desnonaments a Catalunya durant el 2012. *Diari Ara*. [En línia] <http://bit.ly/1zZx6lj>

ETCGroup (2013). *Con el caos climático, quién nos alimentará: ¿La cadena industrial de producción de alimentos o las redes campesinas?* [En línia] <http://bit.ly/1uJiYv>

FAO (2003). *Programa de lucha contra el hambre*. [En línia] <http://bit.ly/1J0oXEm>

FAO (2009). *El número de víctimas del hambre es mayor que nunca*. [En línia] <http://bit.ly/1uJp6h>

FAO (2103a). *El estado mundial de la agricultura y la alimentación*. [En línia] <http://bit.ly/1zZyF2K>

FAO (2013b). *Marco Estratégico Mundial para la Seguridad Alimentaria y la Nutrición*. [En línia] <http://bit.ly/1FC7L2M>

FAO (2014a). *El estado de la inseguridad alimentaria*. [En línia] <http://bit.ly/1FC7Rrb>

- FAO (2014b). *Simposio Internacional sobre Agroecología para la Seguridad Alimentaria y la Nutrición*. [En línia] <http://bit.ly/1Ba2QEi>
- FaPac (2013). *Informe FaPac beques menjador denegades*. [En línia] <http://bit.ly/1Dky79M>
- FEGA (2013). Plan 2013 de ayuda alimentaria a los más necesitados. [En línia] <http://bit.ly/1uIKbA4>
- Fundació Banc dels Aliments de Barcelona (2014). *Memòria 2013*. Barcelona: Fundació Banc dels Aliments de Barcelona. [En línia] <http://bit.ly/1CYEdhs>
- Fundació Desenvolupament Comunitari (2010) *Experiències de coordinació entre el tercer sector i els serveis socials per a la cobertura de necessitats bàsiques*. Barcelona: Diputació de Barcelona. [En línia] <http://bit.ly/1DIWDIF>
- Fundació Pere Tarrés. Consultoria i Estudis. (2014). *Anàlisi dels serveis d'allotjament i alimentació d'urgència: recomanacions per a la seva cobertura des del món local*. Barcelona: Diputació de Barcelona. [En línia] <http://bit.ly/1FC8tx1>
- Gómez, F (2004). "La protección internacional de los derechos humanos." a Gomez, I (dir). *La protección internacional de los derechos humanos en los albores del s. XXI*. Bilbao: Universidad de Deusto. [En línia] <http://bit.ly/16XhtRb>
- GRAIN (2008). *El negocio de matar de hambre*. [En línia] <http://bit.ly/1AqPkhq>
- GRAIN (2009). *Las corporaciones siguen especulando con el hambre*. [En línia] <http://bit.ly/1zOqveB>
- GRAIN (2011). *Acaparamiento de tierras y la crisis mundial de alimentos*. [En línia] <http://bit.ly/1CYEr8s>
- IDESCAT (2014) *Institut d'Estadística de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. [En línia]. <<http://www.idescat.net/>> [Consulta: 15 d'agost - 22 d'octubre de 2014]
- International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD, 2009). *Agriculture at a Crossroads*. [En línia] <http://www.agassessment.org>
- La Vía Campesina (2011). *iEnterremos el sistema alimentario industrial! ¡La agricultura campesina puede alimentar al mundo!* [En línia] <http://bit.ly/1AqPrcQ>
- La Vía Campesina (2013). *¡La tierra es vida!* [En línia] <http://bit.ly/1zafGOh>
- La Vía Campesina (2014). [En línia] <http://bit.ly/1CiucsJ>
- La Vía Campesina, FIAN, Land Research Action Network i GRAIN (2010). *Detengamos el acaparamiento de tierras. Digamos NO a los principios promovidos por el BM sobre inversiones agrícolas "responsables"*. [En línia] <http://bit.ly/1zZzGI5>
- López, D. (2012). *Hacia un modelo europeo de Extensión Rural Agroecológica. Praxis participativas para la Transición Agroecológica*. Treball de Tesi pel Doctorat d'Agroecologia de la UNIA. [En línia] <http://bit.ly/1JOrE93>
- López, D. i Tendero, G. (2013). *Sembrando alternativas. Un pequeño manual práctico para la Dinamización Local Agroecológica*. [En línia] <http://bit.ly/1KMXtjf>
- Martínez, G. (7 de novembre de 2014). Catalonia is different. *La Directa*. [En línia]

<http://bit.ly/1z9OrPn>

Monllor, N. (2011) *Explorant la jove pagesia: camins, pràctiques i actituds en el marc d'un nou paradigma agrosocial*. Tesis doctoral de la Universitat de Girona. Treball inèdit. [En línia] <http://bit.ly/1EeICtx>

Montagut, X. i Gascón, J. (2014). *Alimentos desperdiciados. Un análisis del derroche alimentario desde la soberanía alimentaria*. Barcelona: Ed. Icaria.

Martín-Lagos, M.D. (2013). *Crisis económica, pautas de consumo y estratificación social en un escenario de riesgo*. Madrid: Comunicació presentada al XI Congrés de Sociologia. [En línia] <http://bit.ly/1B1DCep>

Max-Neef, M. (1994). *Desarrollo a escala humana. Conceptos, aplicaciones y algunas reflexiones*. Barcelona: Ed. Icaria.

MAGRAMA. (Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente). Dirección General de la Industria Alimentaria (2013). *Datos de consumo alimentario en España. Panel de consumo alimentario*. [En línia] <http://bit.ly/1DkAEku>

MAGRAMA. (Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente) (2014a). *Pliego de clausulas administrativas particulares para el suministro de alimentos en el marco de la ayuda a las personas más desfavorecidas 2014*. Fondo Español de Garantía Agraria.

MAGRAMA. (Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente) (2014b). *Pliego de especificaciones técnicas para el suministro y distribución de alimentos, en el marco de la ayuda a las personas más desfavorecidas 2014*. Fondo Español de Garantía Agraria.

Montagut, X. (2014). “El gran recapte: fer negoci amb la bona voluntat”, *Web Xarxa de Consum Solidari*, [En línia] <http://bit.ly/1zxJCot>

Mundubat, Revista Soberanía Alimentaria, ODG i GRAIN (2011). *Navegando por los meandros de la especulación alimentaria*. [En línia] <http://bit.ly/1zxJEfS>

Nou barris cabrejada diu prou! (2014). No és pobresa és injustícia. [En línia] <http://bit.ly/1vGrttZ>

Nyelénieurope (2011). Seis principios de la Soberanía Alimentaria. [En línia] <http://nyelenieurope.net>

Rivera, M. G. (2008) “Soberanía Alimentaria: limitaciones y perspectivas” a *Derecho a la alimentación y soberanía alimentaria*. Córdoba: Oficina de Cooperación Internacional al Desarrollo, Diputación de Córdoba y Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba. [En línia] <http://bit.ly/1F1qbMQ>

Ruiz, T. (2012). “L'impacte de les retallades sobre la vida de les dones” a *En lluita anticapitalisme i revolució*. [En línia] <http://bit.ly/1yoyt95>

Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2014). *Determinants socials i econòmics de la salut. Efectes de la crisi econòmica en la salut de la població de Catalunya*. Barcelona: Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya. Departament de Salut. Generalitat de Catalunya. [En línia] <http://bit.ly/1CYH5ei>

Observatori DESC (2014). *Conceptos fundamentales en materia de derechos humanos*, [projecció visual]. Material editat pel curs on-line Los Derechos humanos como herramientas de

transformación social. Experiencias en materia del derecho a la vivienda. Barcelona: Observatori DESC.

Organització de les Nacions Unides (2001a). *Informe del Relator Especial sobre el Derecho a la Alimentación, Jean Ziegler, de conformidad con la resolución 2000/10. E/CN.4/2001/53, 7 de febrero de 2001.* [En línia] <http://bit.ly/1AqSlc5>

Organització de les Nacions Unides (2001b). *La pobreza y el Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales.* [En línia] <http://bit.ly/1uIO8F4>

ONU (Organització de les Nacions Unides) (2014). *World urbanization prospects. The 2014 revision.* [En línia] <http://bit.ly/1tsIPU>

Organització de les Nacions Unides (ONU, 2010). *Informe del Relator Especial sobre el dret a l'alimentació, Sr. Olivier De Schutter (A/HRC/16/49).* [En línia] <http://bit.ly/1DIZryU>

Peiró, I. (2013) “L'ajuda alimentària a Catalunya. Respondre a l'emergència social”. *Dossiers del Tercer Sector*. Núm. 25. [En línia] <http://bit.ly/1vn0OMM>

Peiró, I (2014) *Dignificar i defensar el dret a l'alimentació. Promovent l'atenció integral i l'autonomia de les persones*. Dossier Catalunya. Propostes del tercer sector. [En línia] <http://bit.ly/1b9TIbn>

Ploeg, J.D. van der (2008). *The new peasantries. Struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization.* Earthscan.

Ploeg, J.D. van der (2010). *Nuevos campesinos. Campesinos e imperios alimentarios.* Barcelona: Icaria

Ploeg, J.D. van der i Marsden, T. (2008). *Unfolding webs: The dynamics of regional rural development.* European Perspective on rural Development. Van Gorcum.

Sales, A. (2012a) “La extensión de los riesgos sociales y el mito de la nueva pobreza”, *Blog +arguments*, [En línia] <http://bit.ly/19bLBcW>

Sales, A. (2012b) “Malnutrición infantil, caridad y estigmatización de la pobreza”, *Blog +arguments*, [En línia] <http://bit.ly/1MfNIvn>

Sales, A. (2014) *El delito de ser pobre. Una gestión neoliberal de la marginalidad.* Icaria Editorial. Barcelona.

Sales, A. (2015). Compareixença d'Albert Sales, professor del Departament de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Pompeu Fabra, amb relació a la Proposició de la llei de la renda garantida de ciutadania establerta per l'article 24.3 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (tram. 353-00537/10). Comissió de Benestar, Família i Immigració. Substanciació. Sessió núm. 41 / Benestar, Família i Immigració / 8 d'abril de 2015. [En línia] <http://bit.ly/1DBuY2J>

Sánchez, C. (2010). “Dones i pobresa” a *Col·leccions CiP. Articles Feministes*. Número 1. Program a Ciutat i Persones. Institut de Ciències Polítiques i Socials. UAB. [En línia] <http://bit.ly/1KN0JLx>

Saura, J. (2013) *El derecho humano a la alimentación y su exigibilidad jurídica.* En *Lex Social*. Revista jurídica de los derechos sociales. Volum 3. Número 1/2013. 2013. [En línia] <http://bit.ly/1EeNjn5>

Sevilla, E. i González de Molina, M. (1995). *El concepto de transición en el pensamiento marxista: reflexiones desde la Agroecología.* Materiales para el Curso de Posgrado en

- Agroecología y Desarrollo Rural Sostenible. UNIA. [En línia] <http://bit.ly/1EeNLLK>
- Sevilla, E. i Soler, M. (2010). *Del desarrollo rural a la Agroecología. Hacia un cambio de paradigma*. Documentación Social (155). [En línia] <http://bit.ly/1KN00i8>
- Síndic de Greuges de Catalunya (2013) *Informe sobre la malnutrició infantil a Catalunya*. [En línia] <http://bit.ly/1KN0RdM>
- Toledo, V. M. (1993). *La racionalidad ecológica del campesinado*. A Sevilla Guzmán i González de Molina (eds.) (1993). *Ecología, campesinado e historia*. La Piqueta.
- Tulla, A., Badia, A., Evard, C., Guirado, C., Pallarès, I., Rancaño, M., Valldeperas, N., Bera, A. (2013) *L'Agricultura Social en el desenvolupament local i l'ocupació per a col·lectius en risc de marginació. Informe de resultats*. Programa RecerCaixa (convocatòria 2011). Departament de Geografia de la UAB i Fundació CEDRICAT. Bellaterra (Cerdanyola del Vallés) [En línia] <http://bit.ly/16Xa0RY>
- Pérez-Vitòria, S. (2005). *Les paysans sont de retour*. Actes Sud.
- VSF (2013). *Posicionamiento de VSF ante la crisis alimentaria*. [En línia] <http://bit.ly/1vn0ZrE>

ASAC!

**Aliança per la Sobirania
Alimentària de Catalunya**